

श्रीसीतारामचन्द्राभ्यां नमः

श्रीमद्वाल्मीकीयरामायणस्य

सुन्दरकाण्डम्

(मूलमात्रम्)

प्राप्तिस्थानम्—

गीताप्रेस, पो० गीताप्रेस (गोरखपुर)

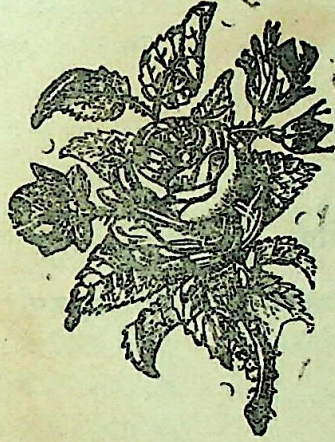
मूल्य एक रुपया

श्रीसीतारामचन्द्राभ्यां नमः

श्रीमद्वाल्मीकीयरामायणस्य

सुन्दरकाण्डम्

(मूलमात्रम्)

तदिदम्—

जालानोपाह्वेन 'मोतीलाल' इत्याभिधानेन प्रकाशितम्

२०१७ वैक्रमाब्दे	प्रथमं	संस्करणम्	५,०००
२०१९ वैक्रमाब्दे	द्वितीयं	संस्करणम्	५,०००
२०२० वैक्रमाब्दे	तृतीयं	संस्करणम्	१०,०००
२०२६ वैक्रमाब्दे	चतुर्थं	संस्करणम्	१०,०००
२०३२ वैक्रमाब्दे	पञ्चमम्	संस्करणम्	१०,०००
योगः			४०,०००

मूल्यम् अवद्धस्य रुप्यकमेकम्, सुवस्त्रबद्धस्य पञ्चसप्ततिपणाधिकं रुप्यकमेकम्
(अजिल्द रु० १.०० सजिल्द रु० १.५५)

सुन्दरकाण्डस्य महत्त्वं पाठविधिश्च

यद्यपि विग्रहवान् धर्मो मर्यादापुरुषोत्तमो भगवान्छ्री-
राम इव तदीयमयं वाङ्मयं वपुर्वा सम्पूर्णं श्रीमद्-
वाल्मीकीयं रामायणमपि स्वभावतोऽपास्तसमस्तदोषमशेष-
कल्याणगुणैकधामैवास्ति, पुरुषार्थचतुष्टयापादकं सद्गुणरत्न-
निधानं स्वाध्याये श्रवणे चापि मनोहार्यैवास्ति यथोद्बुधं
तेनैव मुनिना—

कामार्थगुणसंयुक्तं धर्मार्थगुणविस्तरम् ।

समुद्रमिव रत्नाढ्यं सर्वश्रुतिमनोहरम् ॥

(वाल्मीकि० १ । ३ । ८)

—तथाप्यनराणामकारश्चन्दसां गायत्रीन्द्रियाणां मनो
मनसि चान्तरात्मा सुखमङ्गानां सरित्सु गङ्गा श्रुतिषु साम
सामसु बृहत्साम सहस्रनामसु रामनाम सतीषु सीता भारते
गीता व्यासदेवो मुनीनां वासुदेवो वृष्णिनां वा यथा दिव्य-
वैभवविलसितं प्राधान्यमावहति तथैवेदं वाल्मीकीयरामायण-
काण्डेषु दिव्यशक्तिसमुज्जृम्भितं परमं सौन्दर्यमावह-
दन्वर्थनाम सुन्दरकाण्डं विलसिततरां नामानुरूपगुणगण-
विलसितं सुन्दरतरं सुखकरं च ।

‘सुन्दर’ इति नामकरणे कारणम्

अस्य काण्डस्य सुन्दरेति नामकरणे किं कारणमिति
विचार्यते विदुष्येवेदं सुधियो यद्रामायणस्य समेषामेषां
काण्डानां नामान्यन्वर्थतामात्मन्यादधति । तथा हि—बाले
बालवयसो रघुनन्दनस्यानन्दं वृत्तं विलसति । ततोऽथोध्या-
काण्डेऽथोध्यावासिन एव भगवत्तत्र घटितानि राज्याभिषेक-
प्रभृतीनि वृत्तानि वर्णितानि । अरण्ये भगवानरण्ये निवसति ।
किष्किन्ध्याकाण्डेऽधिकिष्किन्धं वसतो प्रियाविरहितस्य
भ्रातृद्वितीयस्य रघुपतेर्वृत्तमुपन्यस्तम् । युद्धकाण्डे
युद्धकाण्डमेव रणताण्डविनो रघुवीरस्य विलोक्यते । किंतु
सुन्दरे किमस्ति सौन्दर्यं यदुद्दिश्य तेनैव काण्डमिदं
व्यपदिश्यते इति ज्ञातुं मनसि कौतूहलं वर्धते । एतस्मिन्
विषये केपाञ्चिद् विपश्चिदपश्चिमानां भणितिरियमाकर्ण्यते—

‘नष्टद्रव्यस्य लाभो हि सुन्दरः परिकीर्तितः ।

इत्युक्तदिशा काण्डेऽस्मिन्नपहतायाः सीतायाः सम्पूर्णतया
वृत्तस्थोपलब्धेरेवास्य नाम सुन्दरमिति । सुन्दरशब्दो वानर-
पर्यायोऽत्र च वानरशिरोमणेर्हनुमतो यशोवर्णनस्य प्राधान्या-
दिदं सुन्दरं काण्डमित्यन्ये । अत्र काण्डे श्रीराम सीता सर्वे
वानराश्च मनोव्यथातो विनिर्मुक्ता सुखातिशयं गताश्चेत्ये-
तदेव बीजमस्य काण्डस्य नामकरण इति केचित् । सुन्दर-
शब्दो मङ्गलार्थः । काण्डेऽस्मिन् मङ्गलदेवताया महालक्ष्म्याः
सीतायाः शीलस्य स्वभावस्य वृत्तस्य च विशेषतो वर्णनमिति

संगच्छत एवास्य काण्डस्य सुन्दरमिति सुन्दरं नामेत्यपरे ।
अस्य काण्डस्य पञ्चत्रिंशो सर्गो सुन्दरतमस्य श्रीरामस्य
सौन्दर्यातिशयस्य तद्गङ्गुशुभलक्षणलक्षितस्य सुविस्तृतं वर्णनं
हनुमता विहितमत एवास्य सुन्दरं नामेति परे निगदन्ति ।
दाक्षिणात्यास्तिवदमपि नदन्ति यच्छ्रीरामतारक्रमन्त्रार्थस्य—

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय

देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।

नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो

नमोऽस्तु चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्यः ॥

—इति पद्यस्यास्मिन्नेव काण्डे निरूपणमस्तीति हेतुक-
मेवास्य सुन्दरनामधेयत्वम् । अन्ये त्वादुः काण्डेऽस्मिन्
सकलमेव वर्णनं परमं रमणीयतरमिति काव्यसौन्दर्यविशेषा-
देवेदं सुन्दरकाण्डमिति ।* द्रष्टव्यम्—Reading in
Ramayana, By K. S. Ramaswami Shastri,
Volume 2, pp. 24.

अतो नष्टद्रव्यप्राप्तये विजयोपलब्धये मङ्गललाभाय
भगवद्भक्तिभावामिवृद्धयर्थं भगवद्दर्शनाय हनुमत्प्रसादावास्ये
समस्तसुन्दरमनोरमफलानां सम्प्राप्त्यर्थं च सुन्दर-
काण्डपाठात्मकानुष्ठानस्य प्राचीनपरम्परागतो विधिरस्ति ।
वीतरागाणां कामकैतवरहितानामध्यात्मतरवचिन्तकानामपि
कृते लक्ष्यसिद्धये सुन्दरकाण्डस्य पाठो विहितः । तद्दृष्टाव-
विवेक एव रावणोऽध्यात्मविद्या सीता हनुमत्कर्तृकमस्या
अनुसंधानमेव तत्प्राप्तिसाधनम्, तस्या दर्शनमेव विद्याया
उपलब्धिः सैव सिद्धिः, तत एव जीवस्य कृतकृत्यता † ।
श्राद्धे यज्ञे चापि काण्डस्यास्य पाठो मङ्गलकरः । उच्यते च
बृहद्मरुपुराणे—

श्राद्धेषु देवकार्येषु पठेत्सुन्दरकाण्डकम् । इति

(पूर्वखण्ड २६ । ११)

* सुन्दरे सुन्दरी लङ्का सुन्दरे सुन्दरी कथा ।

सुन्दरे सुन्दरी सीता सुन्दरे किं न सुन्दरम् ॥

सुन्दरे सुन्दरी सीतामक्षतां मारुतेर्मुखात् ।

श्रुत्वा हृष्टस्तथैवास्तु स रामः सततं हृदि ॥

(तिलककार)

† रावयति असत्प्रलापान् कारयति इति रावणः
अविवेकः, तेन नीतायाः स्ववशं प्रापितायाः सीतायाः अनादि-
भगवत्परतन्त्रचेतनस्य संसारमण्डलमन्वेष्टुं
भगवत्प्राप्तावध्यवसाय इत्यन्वेष्टुम् इयेष ।

(सुं० १ । १ की भूषण-टीका)

अत एवास्य विधिरिहोपवर्ण्यते—

अनुष्ठानविधिः

यद्यपि कस्मिंश्चिदपि मासे समये वा सुन्दरकाण्डस्य पारायणं भवितुमर्हति तथापि चैत्रे माघे कार्तिके वा रामायणपाठस्य रामसेवाग्रन्थे^१ विधानादेते मासाः सुन्दरकाण्डपारायणस्य कृतेऽपि शुभा मन्तव्याः । बृहद्धर्मपुराणं तु सुन्दरकाण्डस्य पाठं ज्येष्ठे मासि नियमयति—

‘ज्येष्ठे तु सुन्दरं काण्डमित्यादिना^२ ।’

पावनायां भुवि तुलसीवने बिल्ववृक्षतले पवित्रे तीर्थे (विशेषतः श्रीरामस्य हनुमतौ वा लीलास्थले-योध्यायां चित्रकूटादौ वा तदीये मन्दिरे वा) सरित्तटे देवालये गिरिगुहायां वा सुन्दरकाण्डपारायणं विधातव्यम् । पाठारम्भतः प्राग् भूमेः शोधनमार्जनोपलेपनादिसंस्कारैः संस्करणमावश्यकम् । तदनु यथासम्भवं स्वस्त्ययनं शान्तिपाठं गणपतिपूजनं कलशस्थापनं लोकपालदिक्पाल-चेत्रपालबटुकयोगिनीमातृकानवग्रहतुलसीप्रभृतीनां पूजनं च विधाय सपरिकरस्य भगवतः श्रीरामस्य हनुमतश्च पूजनाय देशकालनामगोत्रोच्चारणपूर्वकं संकल्पं कुर्यात्—

ॐ तत्सदद्य श्रीसीतारामहनुमत्प्रसादावाप्तिपूर्वक-सकलकामनासिद्ध्यर्थं श्रीसीतारामचन्द्रहनुमत्पूजनमहं करिष्ये ।

एवं संकल्प्य—

श्रीसीतारामाभ्यां नमः । श्रीमद्रामभकाय हनुमते नमः । श्रीभरताय नमः । श्रीलक्ष्मणाय नमः । श्रीशत्रुघ्नाय नमः । ध्यायामि, आवाहयामि, पूजयामि । अर्घ्यं पाद्यमाचमनीयं स्नानीयं वस्त्रोपवस्त्रे यज्ञोपवीतं गन्धं पुष्पं धूपं दीपं नैवेद्यं ताम्बूलं नीपाजनं च समर्पयामि नमस्करोमि ।

इत्येवं नमस्कृत्य ध्यानावाहनपूर्वकमर्घ्यविधानादि-ताम्बूलसमर्पणान्तं पूजनकर्म निर्वर्त्य नीराजनं कृत्वा पुनः प्रणम्य पुष्पाञ्जलिमर्पयेत् । ततः परं संचेपतो गन्धादिभिः पञ्चभिरुपचारैः पुस्तकं पूजयित्वा वक्ष्यमाणमन्त्राभ्यां श्रद्धया प्रणमेत्—

वाल्मीकिगिरिसम्भूता रामसागरगामिनी ।
श्रीमद्रामायणी गङ्गा पुनाति भुवनत्रयम् ॥
श्लोकसारसमाकीर्णं सर्गकल्लोलसंकुलम् ।
काण्डग्राहमहामीनं वन्दे रामायणार्णवम् ॥

ततः—

ॐ अस्य श्रीमद्वाल्मीकीयसुन्दरकाण्डमहामन्त्रस्य भगवान् हनुमान् ऋषिः । अनुष्टुप् छन्दः । श्रीजगन्माता सीता देवता । श्रीं बीजम् । स्वाहा शक्तिः । सीतायै कीलकम् । श्रीसीताप्रसादसिद्ध्यर्थं सुन्दरकाण्डपारायणे विनियोगः ।

इति विनियोगं विधायर्थादिन्यासः कुर्यात्—

ॐ भगवद्धनुमदृष्ये नमः, शिरसि । अनुष्टुप् छन्दसे नमः, मुखे ।

श्रीजगन्मातृसीतादेवतायै नमः, हृदि । श्रीं बीजाय नमः, गुह्ये ।

स्वाहा शक्तये नमः, पादयोः । सीतायै कीलकाय नमः, सर्वाङ्गे ।

करन्यासः

ॐ सीतायै अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । ॐ विदेहराजसुतायै तर्जनीभ्यां नमः ॥

ॐ रामसुन्दर्यै मध्यमाभ्यां नमः । ॐ हनुमता समाश्रितायै अनामिकाभ्यां नमः ॥

ॐ भूमिसुतायै कनिष्ठिकाभ्यां नमः । ॐ शरणं भजे करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥

हृदयादिन्यासः

ॐ सीतायै हृदयाय नमः । ॐ विदेहराजसुतायै शिरसे स्वाहा ।

ॐ रामसुन्दर्यै शिखायै वषट् । ॐ हनुमता समाश्रितायै कवचाय हुम् ॥

ॐ भूमिसुतायै नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ शरणं भजे अस्त्राय फट् ॥

१. चैत्रे माघे कार्तिके च सिते पक्षे च वाचयेत् ।

२. (१७४ पृष्ठे टिप्पण्यां 'G' पुस्तकस्य पाठः)

तत्पश्चात्—

सीतामुदारचरितां विचिसाम्बविष्णु-
वन्द्यां त्रिलोकजननीं शतकल्पवल्लीम् ।
हैमैरनेकमणिरञ्जितकोटिभागै-
र्भूषाचयैरनुदिनं सहितां नमामि ॥
इति ध्यानं कृत्वाधोनिर्दिष्टैः श्लोकैर्मङ्गलाचरणादि
निर्वर्त्य पारायणमारम्भणीयम् ।

मङ्गलाचरणम्

शुक्लाम्बरधरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ।
वागीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननम् ॥
कूजन्तं रामरामेति मधुरं मधुराक्षरम् ।
आरुह्य कविताशाखां वन्दे वाल्मीकिकोकिलम् ॥
वाल्मीकेर्मुनिसिंहस्य कवितावनचारिणः ।
शृण्वन् रामकथानादं को न याति परां गतिम् ॥
यः पिबन् सततं रामचरितामृतसागरम् ।
अतृप्तस्तं मुनिं वन्दे प्राचेतसमकल्मषम् ॥

श्रीहनुमन्नमस्कारः

गोष्पदीकृतवारीशं मलकीकृतराक्षसम् ।
रामायणमहामालारत्नं वन्देऽनिलात्मजम् ॥
अञ्जनानन्दनं वीरं जानकीशोकनाशनम् ।
कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयंकरम् ॥
महान्याकरणाभोधिमन्थमानसमन्दरम् ।
कवयन्तं रामकीर्त्या हनुमन्तमुपास्महे ॥

उलङ्घ्य सिन्धोः सलिलं सलीलं

यः शोकवर्हि जनकात्मजायाः ।

आदाय तेनैव ददाह लङ्कां

नमामि तं प्राञ्जलिराञ्जनेयम् ॥

मनोजवं मारुततुल्यवेगं

जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।

वातात्मजं वानरयूथमुख्यं

श्रीरामदूतं शिरसा नमामि ॥

आञ्जनेयमतिपाटलाननं

काञ्चनाद्रिकमनीयविग्रहम् ।

पारिजाततरुमूलवासिनं

भावयामि पवमाननन्दनम् ॥

यत्र यत्र रघुनाथकीर्तनं

तत्र तत्र कृतमस्तकाञ्जलिम् ।

वाष्पवारिपरिपूर्णलोचनं

मारुतिं नमत राक्षसान्तकम् ॥

श्रीरामपरिकरवन्दनम्

रामं रामानुजं सीतां भरतं भरतानुजम् ।

सुग्रीवं वायुसुनुं च प्रणमामि पुनः पुनः ॥

श्रीरामायणवन्दनम्

वेदवेद्ये परे पुंसि जाते दशरथात्मजे ।
वेदः प्राचेतसादासीत् साक्षाद्रामायणात्मना ॥
वाल्मीकिगिरिसम्भूता रामसागरगामिनी ।
पुनाति भुवनं पुण्या रामायणमहानदी ॥
चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ।
एकैकमक्षरं पुंसां महापातकनाशनम् ॥

श्रीसीतारामयोर्ध्यानं वन्दनं च

वैदेहीसहितं सुरद्रुमतले हैमे महामण्डपे ।
मध्ये पुष्पकमासने मणिमये वीरसने सुस्थितम् ।
अग्रे वाचयति प्रभञ्जनसुते तत्त्वं मुनिभ्यः परं
व्याख्यातं भरतादेभिः परिवृतं रामं भजे श्यामलम् ॥
वामे भूमिसुता पुरश्च हनुमान् पश्चात् सुमित्रासुतः
शत्रुघ्नो भरतश्च पार्श्वदलयोर्वाय्वादिकोणेषु च ।
सुग्रीवश्च विभीषणश्च युवराट् तारासुतो जाम्बवान्
मध्ये नीलसरोजकोमलरुचिं रामं भजे श्यामलम् ॥

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय

देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।

नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो

नमोऽस्तु चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्यः ॥

पारायणसमापनक्रमः

प्रतिदिनं पाठान्ते पुनः संहिप्तं पूजनं विधाय पुनर्मङ्गल-
वाचनं कुर्यात् । यथा—

स्वस्ति प्रजाभ्यः परिपालयन्तां

न्यायेन मार्गेण महीं महीशाः ।

गोब्राह्मणेभ्यः शिवमस्तु नित्यं

लोकाः समस्ताः सुखिनो भवन्तु ॥

काले वर्षतु पर्जन्यः पृथिवी सस्यशालिनी ।

देशोऽयं क्षौभरहितो ब्राह्मणाः सन्तु निर्भयाः ॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ।

येषामिन्दीवरश्चामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥

रामाय रामभद्राय रामचन्द्राय वेधसे ।

रघुनाथाय नाथाय सीतायाः पतये नमः ॥

यन्मङ्गलं सहस्राक्षे सर्वदेवनमस्कृते ।

वृत्रनाशे समभवत्तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥

मङ्गलं कोसलेन्द्राय महनीयगुणाब्धये ।

चक्रवर्तितनूजाय सार्वभौमाय मङ्गलम् ॥

यन्मङ्गलं सुपर्णस्य विनताकल्पयत् पुरा ।

अमृतं प्रार्थयानस्य तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥

अमृतोत्पादने दैत्यान् घ्नतो वज्रधरस्य यत् ।

अदितिर्मङ्गलं प्रादात्तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥

त्रीन् विक्रमान् प्रक्रमतो विष्णोरमिततेजसः ।

यदासीन्मङ्गलं राम तत्ते भवतु मङ्गलम् ॥

ऋतवः सागरा द्वीपा वेदा लोका दिशश्च ते ।
मङ्गलानि महाबाहो दिशन्तु तव सर्वदा ॥

कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा
बुद्ध्यात्मना वानुसृतः स्वभावात् ।

करोमि यद्यत्सकलं परस्मै
नारायणायेति समर्पयेत्तत् ॥

सुन्दरकाण्डपारायणस्य क्रमाः

सुन्दरकाण्डस्य पारायणमेकेनाह्वैव कर्तुमभीष्टं चेत् तत्र
विश्रामस्य वार्षेयं नास्ति । दिनद्वयेन पूरणीयं चेत् प्रथमे
दिनेऽष्टचत्वारिंशत्तमे (४८ वें) सर्गे विश्रामो विधातव्यः ।
अवशिष्टसर्गाणामपरस्मिन् दिने पारायणं समापनीयम् ।

अयमपरः क्रम एकैकोत्तरवृद्ध्यात्मकः—अत्र प्रथमे दिने
प्रथमस्य सर्गस्य द्वितीये दिवसे द्वितीयतृतीयसर्गयोः स्मृतीये
दिने ततः परेषां चतुर्थादारभ्य षष्ठसर्गपर्यन्तं त्रयाणां
सर्गाणाम्, एवं चतुर्थे दिने सप्तमाद् दशमपर्यन्तम्, पञ्चमे
दिने एकादशात्पञ्चादशपर्यन्तम्, षष्ठे १६ तः २१ पर्यन्तम्,
सप्तमे २२ तः २८ पर्यन्तम्, अष्टमे २९ तः ३६ पर्यन्तम्,
नवमे ३७ तः ४५ पर्यन्तम्, दशमे ४६ तः ५५ पर्यन्तम्,
तत एकादशे दिने ५६ तः ६६ पर्यन्तं सर्गाणां पाठो
विधातव्यः । द्वादशे दिवसे ६७-६८ सर्गौ समाप्य पुनरारम्भतः
प्रथमात् सर्गादारभ्य १० पर्यन्तम्, त्रयोदशे दिवसे ११ तः
२३ पर्यन्तम्, चतुर्दशे २४ तः ३७ पर्यन्तम्, पञ्चदशे ३८ तः
५२ पर्यन्तम्, षोडशे ५३ तः ६८ पर्यन्तं सर्गाणां पाठः
कर्तव्यः । तदनु सप्तदशे दिवसे एकतः १७ पर्यन्तम्, अष्टा-
दशे दिवसे १८ तः ३५ पर्यन्तम्, एकोनविंशे दिने ३६ तः
५४ पर्यन्तम्, विंशे दिन ५५ तः ६८ पर्यन्तं सर्गाणां पाठः
पूरणीयः । एवं त्रिरावृत्त्या पाठेन सम्पूर्णानां मनोरथानां
सिद्धिर्भवति ।

अथान्यः क्रमः—प्रतिदिनं पञ्च सर्गाः पठनीयाः,
चतुर्दशे दिवसे ६६ तः ६८ पर्यन्तं पठित्वा पुनराद्यौ द्वौ सर्गौ
पठनीयौ । एतेनापि सर्वाणि कार्याणि सिद्ध्यन्ति ।

अपरः क्रमः—अष्ट दिवसान् प्रतिदिनं सप्त सर्गाः पठनीयाः ।
नवमे दिने ५७ तः ६८ पर्यन्तं द्वादशसर्गाणां पाठः पूरणीयः
अयं नवाहपाठक्रमः ।

अयमपरोऽपि क्रमः प्रचलति—प्रतिदिनमेकस्य, त्रयाणां
पञ्चानां सप्तानां वा सर्गाणां पाठं कुर्वन् ६८ दिनपर्यन्तं
पाठं परिचालयेत् । ततस्तावत्सु दिनेषु—एकस्य, त्रयाणां
पञ्चानां सप्तानां वा पारायणानामनुष्ठानं सम्पन्नं भवेत् ।

केचित् सिद्धसम्पुटमन्त्राः

सर्वविपत्तिनाशाय सर्वसम्पत्तिसम्प्राप्तये च—

आपदामपहर्तारं दातारं सर्वसम्पदाम् ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नमाम्यहम् ॥

शत्रूणां परमशत्रूणां च कामक्रोधादीनां शमनाय—

धर्मात्मा सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यदि ।
पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्वः शरेण जहि रावणिम् ॥

नष्टवस्तुलाभाय समस्तमङ्गलप्राप्तये च—

तदुन्नसं पाण्डुरदन्तमव्रणं
शुचिस्मितं पद्मपलाशलोचनम् ।

द्रक्ष्ये तदार्यावदनं कदाचहं
प्रसन्नताराधिपतुल्यदर्शनम् ॥

विपत्तीनां रोगाणां च नाशाय श्रीसम्पत्तिप्राप्तये च—

रामभद्र महेष्वास रघुवीर नृपोत्तम ।
भो दशास्यान्तकास्माकं रक्षां देहि श्रियं च ते ॥

सर्वार्थसिद्धये—

सुप्रसन्नः शान्तमनः सत्यसंधो जितेन्द्रियः ।
धर्मज्ञो नयसारज्ञो राजा दाशरथिर्जयी ॥

अत्यन्तदुरूहकार्यसिद्धये—

सर्वा लोकां सुसंहृत्य समूतान् सचराचरान् ।
पुनरेव तथा खण्डुं शक्तो रामो महायशः ॥

भगवच्छरणागतिप्राप्तये—

सकृदेव प्रपञ्चाय तवास्मीति च याचते ।
अभयं सर्वभूतेभ्यो दशम्येतद् व्रतं मम ॥

अथवा

इन्द्रकर्मा महेन्द्रस्त्वं पद्मनाभो रणान्तकृत् ।
शरण्यं शरणं च त्वामाहुर्दिव्या महर्षयः ॥

समारब्धे कार्ये साफल्याय—

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।

नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो

नमोऽस्तु चन्द्रार्कमरुद्गणेभ्यः ॥

सर्वार्थसिद्धये—

जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥

दासोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
हनुमाच्छत्रुसैन्यानां निहन्ता मारुतात्मजः ॥

न रावणसहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ।
शिलाभिस्तु प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥

अर्दयित्वा पुरीं लङ्कामभिवाद्य च मैथिलीम् ।
समृद्धार्यो गमिष्यामि मिषतां सर्वरक्षसाम् ॥

चतुर्गामेषां सर्गान्ते समुद्घोषश्च परमलाभकरो मतः ।

विषयाणामनुक्रमः

सर्गाः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः	सर्गाः	विषयाः	पृष्ठाङ्काः
१-हनुमता समुद्रस्य लङ्घनं मैनाकेन तस्य सत्कार- स्ततः सुरसायाः पराजयः सिंहिकाया वधंकृत्वा तस्य दक्षिणतटे गमनं तत्र तेन लङ्काशोभाया निरीक्षणम्.... १			१५-वनसुपमामवलोकयता हनुमता चैत्यप्रासादसंनिधौ दयनीयां सीतामालोक्येयमेव सेति तर्कणं तस्य प्रसन्नता च ... २३		
२-लङ्कापुर्यां वर्णनं तत्र प्रवेशविषये हनुमतो विचारो लघुरूपधरस्य तस्य पुर्यां प्रवेशस्तदानीं चन्द्रोदय- शोभाया वर्णनम् ... ६			१६-सीतायाः शीलं सौन्दर्यं च मनसा प्रशस्य तां दुःख- मग्नां निरीक्ष्य तदर्थं हनुमतोऽपि शोकः २४		
३-लङ्कामवलोक्य हनुमतो विस्मयस्तत्र प्रविशत- स्तस्य लङ्कायावरोधस्तत्प्रहारेण पीडितया तस्मै पुर्यां प्रवेष्टुमनुमतिदानम् ... ८			१७-भीषणराक्षसीभिर्वृतायाः सीताया दर्शनेन हनुमतो हर्षः २५		
४-हनुमतो लङ्कायां रावणस्यान्तःपुरे च प्रवेशः... ९			१८-स्वकीयस्त्रीभिः परिवृतस्य रावणस्याशोकवनिक्काया- मागमनं हनुमता तस्य दर्शनं च ... २६		
५-रावणान्तःपुरे प्रतिगृहं सीताया अन्वेषणं कुर्वतो हनुमतस्तामदृष्ट्वा दुःखम् १०			१९-रावणं दृष्ट्वा दुःखमयचिन्तासुमग्नायाः सीताया अवस्था ... २७		
६-हनुमता रावणस्यान्येषां च रक्षसां गृहेषु सीताया अनुसंधानम् ... ११			२०-रावणकर्तृकं सीतायाः प्रलोभनम् २८		
७-रावणभवनस्य पुष्पकविमानस्य च वर्णनम् १३			२१-सीताकर्तृकं रावणस्य प्रबोधनं श्रीरामेण सह तुल- नायां तस्य तुच्छतायाः प्रतिपादनम् २९		
८-हनुमता पुनः पुष्पकस्य दर्शनम् ... १४			२२-रावणेन तस्याः कृते मासद्वयावधेः प्रदानं सीता- कर्तृकं तस्य भर्त्सनं रावणस्य तां निर्भर्त्स्य राक्षसीनां नियन्त्रणे संस्थाप्य स्त्रीभिः सह स्वभवने गमनम्.... ३०		
९-रावणस्य भवनं पुष्पकविमानं सुन्दरनिवेशनं चावलोक्य हनुमता तत्र सुप्तानां सहस्रशः सुन्दरीणां समवलोकनम् ... १४			२३-राक्षसीभिः सीतायाः प्रबोधनम् ... ३१		
१०-अन्तःपुरे सुप्तं रावणं प्रगाढनिद्रानिमग्नास्तस्य स्त्रियश्च दृष्ट्वा मन्दोदरीं सीतां मत्वा हनुमतो हर्षः १६			२४-सीताया राक्षसीनां वचसोऽनङ्गीकरणं राक्षसीकर्तृकं तस्या भर्त्सनं च ... ३२		
११-नासौ सीतेति निश्चित्य हनुमता पुनरन्तःपुरे पान- भूमौ च सीताया अनुसंधानं तन्मनसि धर्मलोपा- शङ्का तस्याः स्वतो निवारणं च ... १७			२५-राक्षसीवचोऽनङ्गीकृत्य शोकसंतप्तायाः सीताया विलापः ... ३३		
१२-सीतामरणाशङ्कया हनुमतः शैथिल्यं पुनरुत्साह- मवलम्ब्य स्थानान्तरेषु तेन तस्या अन्वेषणं कुत्रापि तामनवाप्य तस्य पुनश्चिन्ता च ... १९			२६-सीतायाः करुणो विलापः स्वप्राणपरित्यागनिश्चयश्च ३३		
१३-सीताविनाशाशङ्कया हनुमतश्चिन्ता सीतानुपलब्धि- सूचनादनर्थं सम्भाव्य हनुमतोऽपरिवर्तनाय निश्चयः पुनरन्वेषणविचारश्च; अशोकवाटिकायामनुसंधान- विषये विविधं पर्यालोचनं च ... २०			२७-त्रिजटायाः स्वप्नस्तत्र रक्षसां विनाशस्य श्रीराघव- विजयस्य च सूचनम् ... ३५		
१४-अशोकवनिकायां प्रविश्य तस्याः शोभाया दर्शन- मेकस्मिन्नशोके प्रच्छन्नीभूतेन हनुमता तत् पृथ- तस्या अनुसंधानम् ... २१			२८-विलपन्त्याः सीतायाः प्राणपरित्यागाद्योद्यमः ... ३६		
			२९-सीतायाः शुभशकुनानि ... ३७		
			३०-सीताया सह कर्तव्ये वार्तालापे हनुमतो विचारणा... ३८		
			३१-हनुमता सीतां श्रावयितुं श्रीरामकथाया वर्णनम्.... ३९		
			३२-सीताया वितर्कः ... ३९		
			३३-आत्मानं परिचाययन्त्या सीताया स्ववनागमना- पहरणयोर्वृत्तान्तस्य वर्णनम् ... ४०		

३४-हनुमति सीतायाः संदेहः स्वत एव तस्य समाधानं
च सीताया आदेशेन हनुमता श्रीरामगुणानां
वर्णनम् ... ४१

३५-सीताया पृष्ठेन हनुमता श्रीरामस्य शारीरिकलक्षणानां
गुणानां च वर्णनं नरवानरमैत्रीप्रसङ्गं श्रावयित्वा
सीताया मनसि स्वकीयविश्वासस्योत्पादनं च ... ४२

३६-हनुमता सीतायै मुद्रिकाया अर्पणं कदा श्रीराघवो
मामुद्धरिष्यतीति सोत्सुक्यं सीतायाः प्रश्नो हनुमता
श्रीरामस्य सीताविषयकमनुरागं वर्णयित्वा सीतायाः
सान्त्वनं च ... ४४

३७-श्रीरामस्य शीघ्रमानयनाय हनुमन्तं प्रति सीताया
आग्रहो हनुमताऽऽत्मना सह चलितुं सीतां प्रत्य-
नुनयः सीताया तस्यानङ्गीकरणं च ... ४६

३८-सीताया प्रत्यभिज्ञानतया चित्रकूटे घटितस्य काक-
प्रसङ्गस्य श्रावणं श्रीरामस्य शीघ्रमानयनाग्रहकरणं
हनुमते चूडामणोः समर्पणं च ... ४८

३९-चूडामणिमादाय यान्तं हनुमन्तं प्रति सीताया
श्रीरामप्रभृतीनुत्साहयितुमाग्रहकरणं समुद्रतरणे
संशयानायाः सीताया हनुमता वानराणां पराक्रमं
वर्णयित्वाऽऽश्वासनम् ... ४९

४०-श्रीरामस्य कृते सीताया पुनः संदेशस्य दानं
तामाश्वास्य हनुमत उत्तरदिशायां प्रस्थानम् ... ५१

४१-हनुमता प्रमदावनस्य विध्वंसः ... ५२

४२-राक्षसीभ्यो वनविध्वंसवार्तामाकर्ण्य रावणेन
किङ्कराणां प्रेषणं हनुमता तेषां संहारश्च ... ५३

४३-हनुमता चैत्यप्रासादस्य विध्वंसस्तद्रक्षकाणां वधश्च ... ५४

४४-प्रहस्तपुत्रस्य जम्बुमालिनो वधः ... ५५

४५-मन्त्रिणः सप्तपुत्राणां वधः ... ५५

४६-रावणस्य पञ्चसेनापतीनां वधः ... ५६

४७-रावणेरक्षस्य पराक्रमो वधश्च ... ५७

४८-इन्द्रजिह्वुमनोर्युद्धमिन्द्रजिह्व्यालम्बनवद्धस्य
हनुमतो रावणस्य राजसभायां गमनम् ... ५९

४९-रावणस्य प्रभावशालिरूपमवलोक्य हनुमतो
मनसि नैकविधानां विचाराणामुद्रेकः ... ६१

५०-रावणकर्तृकः प्रहस्तद्वारको हनुमन्तं प्रति लङ्काया-
मागमनप्रयोजनस्य प्रश्नः, हनुमता रामदूतत्वे-
नात्मनः परिचयदानम् ... ६२

५१-श्रीरामप्रभावं वर्णयता हनुमता रावणस्य प्रबोधनम् ६२

५२-दूतवधानौचित्यं प्रतिपाद्य विभीषणेन तस्य कृते
दण्डान्तरविधानाय रावणं प्रति प्रार्थनं रावणेन
तदनुरोधस्य स्वीकरणं च ... ६४

५३-हनुमत्पुच्छं प्रदीप्य राक्षसैस्तस्य नगरे परिचारणम् ६५

५४-लङ्काया दहनं रक्षसां विलापश्च ... ६६

५५-सीताविनाशाशङ्कया हनुमतश्चिन्ता निवारणं च ६८

५६-पुनः सीतां समालोक्य हनुमतो लङ्कातो निवर्तनं
तेन समुद्रस्य लङ्घनं च ... ६९

५७-समुद्रमुलङ्घ्य हनुमतो जाम्बवदङ्गदप्रभृतिभिः
सुहृद्भिः सह समागमः ... ७०

५८-जाम्बवता पृष्ठेन हनुमता स्वकीयलङ्कायात्रा-
सम्बन्धिसम्पूर्णवृत्तस्य श्रावणम् ... ७२

५९-सीतादुरवस्थां वर्णयित्वा हनुमता लङ्कामाक्रमितुं
वानराणामुत्तेजनम् ... ७६

६०-लङ्कां जित्वा सीताया आनयनार्थमङ्गदस्योत्साह-
समन्वितो विचारो जाम्बवता तस्य निवारणं च ... ७७

६१-मधुवनं गत्वा तत्रत्यानां मधूनां फलानां च वानरै-
र्यथेष्टमुपभोगो वनरक्षकस्य भुवि विकर्षणं च ... ७७

६२-वानरैर्मधुवनरक्षकाणां दक्षिमुखस्य च पराभवः
सभृत्यस्य दक्षिमुखस्य सुग्रीवपार्श्वे गमनं च ... ७८

६३-दक्षिमुखान्मधुवनविध्वंसवार्तामाकर्ण्य सुग्रीवस्य
हनुमदादीनां साफल्यविषयेऽनुमानम् ... ७९

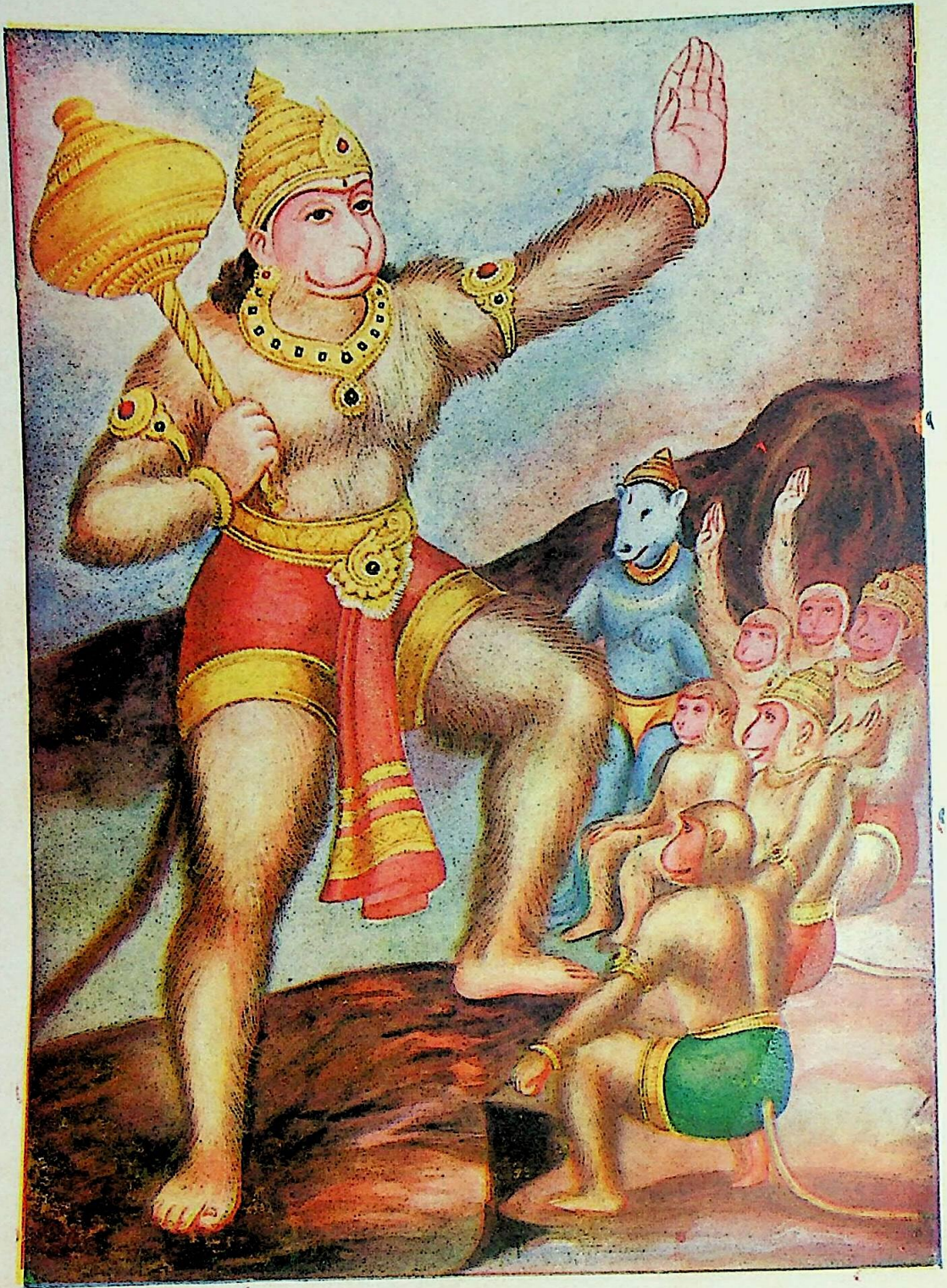
६४-दक्षिमुखतः सुग्रीवसंदेशमाकर्ण्यङ्गदहनुमदादीनां
वानराणां किञ्चिन्धायां गमनं हनुमता श्रीरामं
प्रणम्य सीतादर्शनसमाचारस्य निवेदनं च ... ८०

६५-हनुमता श्रीरामं प्रति सीतावृत्तान्तस्य निवेदनम् ... ८१

६६-चूडामणिं दृष्ट्वा सीतावृत्तमुपलभ्य च श्रीरामस्य
सीताकृते विलापः ... ८२

६७-हनुमता श्रीरामं प्रति सीतासंदेशस्य श्रावणम् ... ८३

६८-सीतायाः संदेशस्य स्वकर्तृकतन्निवारणस्य च
वृत्तान्तस्य हनुमता वर्णनम् ... ८४

अञ्जनानन्दनं वीरं जानकीशोकनाशनम् । कपीशमक्षहन्तारं वन्दे लङ्काभयंकरम् ॥

श्रीमद्वाल्मीकीयरामायणम्

सुन्दरकाण्डम्

प्रथमः सर्गः

हनुमता समुद्रस्य लङ्घनं मैनाकेन तस्य सत्कारस्ततः सुरसायाः पराजयः सिंहिकाया वधं
कृत्वा तस्य दक्षिणतटे गमनं तत्र तेन लङ्काशोभाया निरीक्षणम्

ततो रावणनीतायाः सीतायाः शत्रुकर्षणः ।
इयेष पदमन्वेष्टुं चारणाचरिते पथि ॥ १ ॥
दुष्करं निष्प्रतिद्वन्द्वं चिकीर्षन् कर्म वानरः ।
समुद्रप्रशिरोग्रीवो गवां पतिरिवावभौ ॥ २ ॥
अथ वैदूर्यवर्णेषु शाद्वलेषु महाबलः ।
धीरः सलिलकल्पेषु विचचार यथासुखम् ॥ ३ ॥
द्विजान् वित्रासयन् धीमानुरसा पादपानहरन् ।
मृगांश्च सुवहून् निघ्नन् प्रवृद्ध इव केसरी ॥ ४ ॥
नीललोहितमाञ्जिष्ठपद्मवर्णैः सितासितैः ।
स्वभावसिद्धैर्विमलैर्धातुभिः समलंकृतम् ॥ ५ ॥
कामरूपिभिराविष्टमभीक्ष्णं सपरिच्छदैः ।
यक्षकिनरगन्धर्वैर्दिवकल्पैः सपन्नगैः ॥ ६ ॥
स तस्य गिरिवर्यस्य तले नागवरायुते ।
तिष्ठन् कपिवरस्तत्र हृदे नाग इवावभौ ॥ ७ ॥
स सूर्याय महेन्द्राय पवनाय स्वयम्भुवे ।
भूतेभ्यश्चाञ्जलिं कृत्वा चकार गमने मतिम् ॥ ८ ॥
अञ्जलिं प्राङ्मुखं कुर्वन् पवनायात्मयोनये ।
ततो हि ववृधे गन्तुं दक्षिणो दक्षिणां दिशम् ॥ ९ ॥
प्लवगप्रवरैर्दृष्टः प्लवने कृतनिश्चयः ।
ववृधे रामवृद्धयर्थं समुद्र इव पर्वसु ॥ १० ॥
निष्प्रमाणशरीरः सलिललङ्घयिषुरर्णवम् ।
बाहुभ्यां पीडयामास चरणाभ्यां च पर्वतम् ॥ ११ ॥
स चचालाचलश्चाशु मुहूर्तं कपिपीडितः ।
तरूणां पुष्पिताग्राणां सर्वं पुष्पमशातयत् ॥ १२ ॥
तेन पादपमुक्तेन पुष्पौघेण सुगन्धिना ।
सर्वतः संवृतः शैलो वभौ पुष्पमयो यथा ॥ १३ ॥
तेन चोत्तमवीर्येण पीडयमानः स पर्वतः ।
सलिलं सम्प्रसुखाव मदमत्त इव द्विपः ॥ १४ ॥
पीडयमानस्तु बलिना महेन्द्रस्तेन पर्वतः ।
दीतीर्निर्वर्तयामास काञ्चनाञ्जनराजतीः ॥ १५ ॥

मुमोच च शिलाः शैलो विशालाः समनःशिलाः ।
मध्यमेनार्चिषा जुष्टो धूमराजीरिवानलः ॥ १६ ॥
हरिणा पीडयमानेन पीडयमानानि सर्वतः ।
गुहाविष्टानि सत्त्वानि विनेदुर्विकृतैः स्वरैः ॥ १७ ॥
स महान् सत्त्वसंनदः शैलपीडानिमित्तजः ।
पृथिवीं पूरयामास दिशश्चोपवनानि च ॥ १८ ॥
शिरोभिः पृथुभिर्नागा व्यक्तस्वस्तिकलक्षणैः ।
वमन्तः पावकं घोरं ददंशुर्दशनैः शिलाः ॥ १९ ॥
तास्तदा सविषैर्दृष्टाः कुपितैस्तैर्महाशिलाः ।
जज्वलुः पावकोद्दीप्ता विभिदुश्च सहस्रधा ॥ २० ॥
यानि त्वौषधजालानि तस्मिज्जातानि पर्वते ।
विषघ्नान्यपि नागानां न शेकुः शमितुं विषम् ॥ २१ ॥
भिद्यतेऽयं गिरिधृतैरिति मत्वा तपस्विनः ।
व्रस्ता विद्याधरास्तस्मादुत्पेतुः स्त्रीगणैः सह ॥ २२ ॥
पानभूमिगतं हित्वा हैममासवभाजनम् ।
पात्राणि च महार्हाणि करकांश्च हिरण्मयान् ॥ २३ ॥
लेह्यानुच्चावचान् भक्ष्यान् मांसानि विविधानि च ।
आर्षभाणि च चर्माणि खड्गांश्च कनकत्सरून् ॥ २४ ॥
कृतकण्ठगुणाः क्षीवा रक्तमाल्यानुलेपनाः ।
रक्ताक्षाः पुष्कराक्षाश्च गगनं प्रतिपेदिरे ॥ २५ ॥
हारनूपुरकेयूरपारिहार्यधराः स्त्रियः ।
विस्मिताः सस्मितास्तस्थुराकाशे रमणैः सह ॥ २६ ॥
दर्शयन्तो महाविद्यां विद्याधरमहर्षयः ।
सहितास्तस्थुराकाशे वीक्षांचक्रुश्च पर्वतम् ॥ २७ ॥
शुश्रुवुश्च तदा शब्दमृषीणां भावितात्मनाम् ।
चारणानां च सिद्धानां स्थितानां विमलेऽम्बरे ॥ २८ ॥
एष पर्वतसंकाशो हनुमान् मारुतात्मजः ।
तितीर्षति महावेगः समुद्रं वरुणालयम् ॥ २९ ॥
रामार्थं वानरार्थं च चिकीर्षन् कर्म दुष्करम् ।
समुद्रस्य परं पारं द्रुष्टुं प्राप्नुमिच्छति ॥ ३० ॥

इति विद्याधरा वाचः श्रुत्वा तेषां तपस्विनाम् ।
 तमप्रमेयं ददृशुः पर्वते वानरर्षभम् ॥ ३१ ॥
 दुधुवे च स रोमाणि चक्रप्ते चानलोपमः ।
 ननाद च महानादं सुमहानिव तोयदः ॥ ३२ ॥
 आनुपूर्व्या च वृत्तं तल्लाङ्गलं रोमभिश्चितम् ।
 उत्पतिष्यन् विचिक्षेप पक्षिराज इवोरगम् ॥ ३३ ॥
 तस्य लाङ्गलमाविद्धमतिवेगस्य पृष्ठतः ।
 ददृशे गरुडेनेव ह्रियमाणो महोरगः ॥ ३४ ॥
 बाहू संस्तम्भयामास महापरिघसंनिभौ ।
 आससाद कपिः कट्यां चरणौ संचुकोच च ॥ ३५ ॥
 संहृत्य च भुजौ श्रीमांस्तथैव च शिरोधराम् ।
 तेजः सत्त्वं तथा वीर्यमाविवेश स वीर्यवान् ॥ ३६ ॥
 मार्गमालोकयन् दूरादूर्ध्वप्रणिहितेक्षणः ।
 रुरोध हृदये प्राणानाकाशमवलोकयन् ॥ ३७ ॥
 पद्भ्यां दृढमवस्थानं कृत्वा स कपिकुञ्जरः ।
 निकुच्य कर्णौ हनुमानुत्पतिष्यन् महाबलः ॥ ३८ ॥
 वानरान् वानरश्रेष्ठ इदं वचनमब्रवीत् ।
 यथा राघवनिमुक्तः शरः श्वसनविक्रमः ॥ ३९ ॥
 गच्छेत् तद्वद् गमिष्यामि लङ्कां रावणपालिताम् ।
 नहि द्रक्ष्यामि यदि तां लङ्कायां जनकात्मजाम् ॥ ४० ॥
 अनेनैव हि वेगेन गमिष्यामि सुरालयम् ।
 यदि वा त्रिदिवे सीतां न द्रक्ष्यामि कृतश्रमः ॥ ४१ ॥
 बद्ध्वा राक्षसराजानमानयिष्यामि रावणम् ।
 सर्वथा कृतकार्योऽहमेप्यामि सह सीतया ॥ ४२ ॥
 आनयिष्यामि वा लङ्कां समुत्पाट्य सरावणाम् ।
 एवमुक्त्वा तु हनुमान् वानरो वानरोत्तमः ॥ ४३ ॥
 उत्पताताथ वेगेन वेगवानविचारयन् ।
 सुपर्णमिव चात्मानं मेने स कपिकुञ्जरः ॥ ४४ ॥
 समुत्पतति वेगात् तु वेगात् ते नगरोहिणः ।
 संहृत्य विटपान् सर्वान् समुत्पेतुः समन्ततः ॥ ४५ ॥
 स मत्तकोयष्टिभक्तान् पादपान् पुष्पशालिनः ।
 उद्बहन्नुखवेगेन जगाम विमलेऽम्बरे ॥ ४६ ॥
 ऊरुवेगोत्थिता वृक्षा मुहूर्तं कपिमन्वयुः ।
 प्रस्थितं दीर्घमध्वानं स्वबन्धुमिव बान्धवाः ॥ ४७ ॥
 तमूरुवेगोन्मथिताः सालाश्चान्ये नगोत्तमाः ।
 अनुजग्मुर्हनूमन्तं सैन्या इव महीपतिम् ॥ ४८ ॥
 सुपुष्पिताग्रैर्बहुभिः पादपैरन्वितः कपिः ।
 हनूमान् पर्वताकारो बभूवाद्भुतदर्शनः ॥ ४९ ॥
 सारवन्तोऽथ ये वृक्षा न्यमज्जलवणाम्भसि ।
 भयादिव महेन्द्रस्य पर्वता वरुणालये ॥ ५० ॥
 स नानाकुसुमैः कीर्णः कपिः साङ्करकोरकैः ।
 शुशुभे मेघसंकाशः खद्योतैरिव पर्वतः ॥ ५१ ॥

विमुक्तास्तस्य वेगेन मुक्त्वा पुष्पाणि ते द्रुमाः ।
 व्यवशीर्यन्त सलिले निवृत्ताः सुहृदो यथा ॥ ५२ ॥
 लघुत्वेनोपपन्नं तद् विचित्रं सागरेऽपतत् ।
 द्रुमाणां विविधं पुष्पं कपिवायुसमीरितम् ।
 ताराचितमिवाकाशं प्रबभौ स महार्णवः ॥ ५३ ॥
 पुष्पौघेण सुगन्धेन नानावर्णेन वानरः ।
 बभौ मेघ इवोद्यन् वै विद्युद्गणविभूषितः ॥ ५४ ॥
 तस्य वेगसमुद्भूतैः पुष्पैस्तोयमदृश्यत ।
 ताराभिरिव रामाभिरुदिताभिरिवाश्वरम् ॥ ५५ ॥
 तस्याश्वरगतौ बाहू ददृशाते प्रसारितौ ।
 पर्वताग्राद्विनिष्क्रान्तौ पञ्चास्याविव पन्नगौ ॥ ५६ ॥
 पिवन्निव बभौ चापि सोर्मिजालं महार्णवम् ।
 पिपासुरिव चाकाशं ददृशे स महाकपिः ॥ ५७ ॥
 तस्य विद्युत्प्रभाकारे वायुमार्गानुसारिणः ।
 नयने विप्रकाशेते पर्वतस्थाचिवानलौ ॥ ५८ ॥
 पिङ्गे पिङ्गाक्षमुख्यस्य बृहती परिमण्डले ।
 चक्षुषी सम्प्रकाशेते चन्द्रसूर्याविव स्थितौ ॥ ५९ ॥
 मुखं नासिकया तस्य ताम्रया ताम्रमावभौ ।
 संध्याया समभिसृष्टं यथा स्यात् सूर्यमण्डलम् ॥ ६० ॥
 लाङ्गलं च समाविद्धं प्लवमानस्य शोभते ।
 अम्बरे वायुपुत्रस्य शक्रध्वज इवोच्छ्रितम् ॥ ६१ ॥
 लाङ्गलचक्रो हनुमान्शुक्लदंष्ट्रोऽनिलात्मजः ।
 व्यरोचत महाप्राज्ञः परिवेषीव भास्करः ॥ ६२ ॥
 स्फिग्देशेनातिताम्रेण रराज स महाकपिः ।
 महता दारितेनेव गिरिर्गैरिकघातुना ॥ ६३ ॥
 तस्य वानरसिंहस्य प्लवमानस्य सागरम् ।
 कक्षान्तरगतो वायुर्जीमूत इव गर्जति ॥ ६४ ॥
 खेयथानिपतत्युल्का उत्तरान्ताद्विनिःसृता ।
 दृश्यते सानुबन्धा च तथा स कपिकुञ्जरः ॥ ६५ ॥
 पतत्पतङ्गसंकाशो ध्यायतः शुशुभे कपिः ।
 प्रवृद्ध इव मातङ्गः कक्ष्याया बध्यमानया ॥ ६६ ॥
 उपरिष्ठाच्छरीरेण छायाया चावगाढया ।
 सागरे मारुताविष्टा नौरिवासीत् तदा कपिः ॥ ६७ ॥
 यं यं देशं समुद्रस्य जगाम स महाकपिः ।
 स तु तस्याङ्गवेगेन सोन्माद इव लक्ष्यते ॥ ६८ ॥
 सागरस्योर्मिजालानामुरसा शैलवर्ष्मणाम् ।
 अभिघ्नन्तु महावेगः पुप्लुवे स महाकपिः ॥ ६९ ॥
 कपिवातश्च बलवान् मेघवातश्च निर्गतः ।
 सागरं भीमनिर्हादं कम्पयामासतुर्भृशम् ॥ ७० ॥
 विकर्षन्मूर्मिजालानि बृहन्ति लवणाम्भसि ।
 पुप्लुवे कपिशार्दूलो विकिरन्निव रोदसी ॥ ७१ ॥
 मेरुमन्दरसंकाशानुद्गतान् सुमहार्णव ।
 अत्यक्रामन्महावेगस्तरङ्गान् गणयन्निव ॥ ७२ ॥

तस्य वेगसमुद्घुष्टं जलं सजलदं तदा ।
 अम्बरस्थं विवभ्राजे शरदभ्रमिवाततम् ॥ ७३ ॥
 तिमिनकझपाः कूर्मा दृश्यन्ते विवृतास्तदा ।
 वस्त्रापकर्षणेनेव शरीराणि शरीरिणाम् ॥ ७४ ॥
 क्रममाणं समीक्ष्यथ भुजगाः सागरंगमाः ।
 व्योम्नि तं कपिशार्दूलं सुपर्णमिव मेनिरे ॥ ७५ ॥
 दशयोजनविस्तीर्णा विशद्योजनमायता ।
 छाया वानरसिंहस्य जवे चारुतराभवत् ॥ ७६ ॥
 इवेताभ्रघनराजीव वायुपुत्रानुगामिनी ।
 तस्य सा शुशुभे छाया पतिता लवणाम्भसि ॥ ७७ ॥
 शुशुभे स महातेजा महाकायो महाकपिः ।
 वायुमार्गे निरालम्बे पक्षवानिव पर्वतः ॥ ७८ ॥
 येनासौ याति बलवान् वेगेन कपिकुञ्जरः ।
 तेन मार्गेण सहसा द्रोणीकृत इवार्णवः ॥ ७९ ॥
 आपाते पक्षिसङ्घानां पक्षिराज इव व्रजन् ।
 हनुमान् मेघजालानि प्रकर्षन् मारुतो यथा ॥ ८० ॥
 पाण्डुरारुणवर्णानि नीलमञ्जिष्ठकानि च ।
 कपिनाऽऽकृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ ८१ ॥
 प्रविशन्नभ्रजालानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ।
 प्रच्छन्नश्च प्रकाशश्च चन्द्रमा इव दृश्यते ॥ ८२ ॥
 प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा प्लवगं त्वरितं तदा ।
 ववृषुस्तत्र पुष्पाणि देवगन्धर्वचारणाः ॥ ८३ ॥
 तताप नहि तं सूर्यः प्लवन्तं वानरेश्वरम् ।
 सिषेवे च तदा वायू रामकार्यार्थसिद्धये ॥ ८४ ॥
 ऋषयस्तुष्टुवुश्चैनं प्लवमानं विहायसा ।
 जगुश्च देवगन्धर्वाः प्रशंसन्तो वनौकसम् ॥ ८५ ॥
 नागाश्च तुष्टुवुर्यक्षा रक्षांसि विविधानि च ।
 प्रेक्ष्य सर्वे कपिवरं सहसा विगतक्लमम् ॥ ८६ ॥
 तस्मिन् प्लवगशार्दूले प्लवमाने हनूमति ।
 इक्ष्वाकुकुलमानार्थी चिन्तयामास सागरः ॥ ८७ ॥
 साहाय्यं वानरेन्द्रस्य यदि नाहं हनूमतः ।
 करिष्यामि भविष्यामि सर्ववाक्यो विवक्षताम् ॥ ८८ ॥
 अहमिक्ष्वाकुनाथेन सागरेण विवर्धितः ।
 इक्ष्वाकुसन्निवश्चायं तन्नाहृत्यवसादितुम् ॥ ८९ ॥
 तथा मया विघातव्यं विश्रमेत यथा कपिः ।
 शेषं च मयि विश्रान्तः सुखी सोऽतिरिष्यति ॥ ९० ॥
 इति कृत्वा मतिं साध्वीं समुद्रश्छन्नमम्भसि ।
 हिरण्यनाभं मैनाकमुवाच गिरिसत्तमम् ॥ ९१ ॥
 त्वमिहासुरसङ्घानां देवराज्ञा महात्मना ।
 पातालनिलयानां हि परिघः संनिवेशितः ॥ ९२ ॥
 त्वमेषां ज्ञातवीर्याणां पुनरेवोत्पत्तिष्यताम् ।
 पातालस्याप्रमेयस्य द्वारमावृत्य तिष्ठसि ॥ ९३ ॥

तिर्यग्ध्वमधश्चैव शक्तिस्ते शैल वर्धितुम् ।
 तस्मात् संचोदयामित्वा मुत्तिष्ठ गिरिसत्तम ॥ ९४ ॥
 स एष कपिशार्दूलस्त्वामुपर्येति वीर्यवान् ।
 हनूमान् रामकार्यार्थी भीमकर्मा खमाण्डुतः ॥ ९५ ॥
 अस्य साह्यं मया कार्यमिक्ष्वाकुकुलवर्तिनः ।
 मम इक्ष्वाकवः पूज्याः परं पूज्यतमास्तव ॥ ९६ ॥
 कुरु साचिन्व्यमस्माकं न नः कार्यमतिक्रमेत् ।
 कर्तव्यमकृतं कार्यं सतां मन्युमुदीरयेत् ॥ ९७ ॥
 सलिलादूर्ध्वमुत्तिष्ठ तिष्ठत्वेष्ट कपिस्त्वयि ।
 अस्माकमतिथिश्चैव पूज्यश्च प्लवतां वरः ॥ ९८ ॥
 चामीकरमहानाभ देवगन्धर्वसेवित ।
 हनूमांस्त्वयि विश्रान्तस्ततः शेषं गमिष्यति ॥ ९९ ॥
 काकुत्स्थस्यानृशंस्यं च मैथिल्याश्च विवासनम् ।
 श्रमं च प्लवगेन्द्रस्य समीक्ष्योत्थातुमर्हसि ॥ १०० ॥
 हिरण्यगर्भो मैनाको निशम्य लवणाम्भसः ।
 उत्पपात जलात् तूर्णं महाद्रुमलतावृतः ॥ १०१ ॥
 स सागरजलं भित्त्वा बभूवात्युच्छिन्नस्तदा ।
 यथा जलधरं भित्त्वा दीप्तरश्मिदिवाकरः ॥ १०२ ॥
 स महात्मा मुहूर्तेन पर्वतः सलिलावृतः ।
 दर्शयामास शृङ्गाणि सागरेण नियोजितः ॥ १०३ ॥
 शातकुम्भमयैः शृङ्गैः सकिंनरमहोरगैः ।
 आदित्योदयसंकाशैरुल्लिखद्भिरिवाम्बरम् ॥ १०४ ॥
 तस्य जाम्बूनदैः शृङ्गैः पर्वतस्य समुत्थितैः ।
 आकाशं शस्त्रसंकाशमभवत् काञ्चनप्रभम् ॥ १०५ ॥
 जातरूपमयैः शृङ्गैर्भ्राजमानैर्महाप्रभैः ।
 आदित्यशतसंकाशः सोऽभवद् गिरिसत्तमः ॥ १०६ ॥
 समुत्थितमसङ्गेन हनूमानग्रतः स्थितम् ।
 मध्ये लवणतोयस्य विघ्नोऽयमिति निश्चितः ॥ १०७ ॥
 स तमुच्छिन्नमत्यर्थं महावेगो महाकपिः ।
 उरसा पातयामास जीमूतमिव मारुतः ॥ १०८ ॥
 स तदासादितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ।
 बुद्ध्वा तस्य हरेर्वेगं जहर्ष च ननाद च ॥ १०९ ॥
 तमाकाशगतं वीरमाकाशे समुपस्थितः ।
 प्रीतो दृष्टमना वाक्यमब्रवीत् पर्वतः कपिम् ॥ ११० ॥
 मानुषं धारयन् रूपमात्मनः शिखरे स्थितः ।
 दुष्करं कृतवान् कर्म त्वमिदं वानरोत्तम ॥ १११ ॥
 निपत्य मम शृङ्गेषु सुखं विश्रम्य गम्यताम् ।
 राघवस्य कुले जातैरुदधिः परिवर्धितः ॥ ११२ ॥
 स त्वां रामहिते युक्तं प्रत्यर्चयति सागरः ।
 कृते च प्रतिकर्तव्यमेष धर्मः सनातनः ॥ ११३ ॥
 सोऽयं तत्प्रतिकारार्थी त्वत्तः सम्मानमर्हति ।
 त्वन्निमित्तमनेनाहं बहुमानात् प्रचोदितः ॥ ११४ ॥
 योजनानां शतं चापि कपिरेष खमाण्डुतः ।

तव सानुषु विश्रान्तः शेषं प्रकमतामिति ॥११५॥
 तिष्ठ त्वं हरिशार्दूल मयि विश्रम्य गम्यताम् ।
 तदिदं गन्धवत् स्वादु कन्दमूलफलं बहु ॥११६॥
 तदाखाद्य हरिश्रेष्ठ विश्रान्तोऽथ गमिष्यसि ।
 अस्माकमपि सम्बन्धः कपिमुख्य त्वयास्ति वै ।
 प्रख्यातस्त्रिषु लोकेषु महागुणपरिग्रहः ॥११७॥
 वेगवन्तः प्लवन्तो ये प्लवगा मारुतात्मज ।
 तेषां मुख्यतमं मन्ये त्वामहं कपिकुञ्जर ॥११८॥
 अतिथिः किल पूजार्हः प्राकृतोऽपि विजानता ।
 धर्मं जिज्ञासमानेन किं पुनर्यादृशो भवान् ॥११९॥
 त्वं हि देववरिष्ठस्य मारुतस्य महात्मनः ।
 पुत्रस्तस्यैव वेगेन सदृशः कपिकुञ्जर ॥१२०॥
 पूजिते त्वयि धर्मज्ञे पूजां प्राप्नोति मारुतः ।
 तस्मात् त्वं पूजनीयो मे शृणु चाप्यत्र कारणम् ॥१२१॥
 पूर्वं कृतयुगे तात पर्वताः पक्षिणोऽभवन् ।
 तेऽपि जग्मुर्दिशः सर्वा गरुडा इव वेगिनः ॥१२२॥
 ततस्तेषु प्रयातेषु देवसङ्घाः सहर्षिभिः ।
 भूतानि च भयं जग्मुस्तेषां पतनशङ्कया ॥१२३॥
 ततः क्रुद्धः सहस्राक्षः पर्वतानां शतक्रतुः ।
 पक्षांश्चिच्छेद वज्रेण ततः शतसहस्रशः ॥१२४॥
 स मामुपगतः क्रुद्धो वज्रमुद्यम्य देवराट् ।
 ततोऽहं सहसा क्षिप्तः श्वसनेन महात्मना ॥१२५॥
 अस्मिन्लवणतोये च प्रक्षिप्तः प्लवगोत्तम ।
 गुप्तपक्षः समग्रश्च तव पित्राभिरक्षितः ॥१२६॥
 ततोऽहं मानयामि त्वां मान्योऽसि मम मारुते ।
 त्वया ममैष सम्बन्धः कपिमुख्य महागुणः ॥१२७॥
 अस्मिन्नेवंगते कार्ये सागरस्य ममैव च ।
 प्रीतिं प्रीतिमनाः कर्तुं त्वमर्हसि महामते ॥१२८॥
 श्रमं मोक्षय पूजां च गृहाण हरिसत्तम ।
 प्रीतिं च मम मान्यस्य प्रीतोऽस्मि तव दर्शनात् ॥१२९॥
 एवमुक्तः कपिश्रेष्ठस्तं नगोत्तममब्रवीत् ।
 प्रीतोऽस्मि कृतमातिथ्यं मन्युरेषोऽपनीयताम् ॥१३०॥
 त्वरते कार्यकालो मे अहश्चाप्यतिवर्तते ।
 प्रतिज्ञा च मया दत्ता न स्थातव्यमिहान्तरा ॥१३१॥
 इत्युक्त्वा पाणिना शैलमालभ्य हरिपुङ्गवः ।
 जगामाकाशमाविश्य वीर्यवान् प्रहसन्निव ॥१३२॥
 स पर्वतसमुद्राभ्यां बहुमानादवेक्षितः ।
 पूजितश्चोपपन्नाभिराशीर्भिरभिनन्दितः ॥१३३॥
 अथोर्ध्वं दूरमागत्य हित्वा शैलमहार्णवौ ।
 पितुः पन्थानमासाद्य जगाम विमलेऽम्बरे ॥१३४॥
 भूयश्चोर्ध्वं गतिं प्राप्य गिरिं तमवलोकयन् ।
 वायुसूनुर्निरालम्बो जगाम कपिकुञ्जरः ॥१३५॥

तद् द्वितीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 प्रशशंसुः सुराः सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ॥१३६॥
 देवताश्चाभवन् हृष्टास्तत्रस्थास्तस्य कर्मणा ।
 काञ्चनस्य सुनाभस्य सहस्राक्षस्य वासवः ॥१३७॥
 उवाच वचनं धीमान् परितोषात् सगद्गदम् ।
 सुनाभं पर्वतश्रेष्ठं स्वयमेव शचीपतिः ॥१३८॥
 हिरण्यनाभ शैलेन्द्र परितुष्टोऽसि ते भृशम् ।
 अभयं ते प्रयच्छामि गच्छ सौम्य यथासुखम् ॥१३९॥
 साह्यं कृतं ते सुमहद् विश्रान्तस्य हनूमतः ।
 क्रमतो योजनशतं निर्भयस्य भये सति ॥१४०॥
 रामस्यैष हितायैव याति दाशरथेः कपिः ।
 संक्रियां कुर्वता शक्त्या तोषितोऽसि दृढं त्वया ॥१४१॥
 स तत् प्रहर्षमलभद् विपुलं पर्वतोत्तमः ।
 देवतानां पतिं दृष्ट्वा परितुष्टं शतक्रतुम् ॥१४२॥
 स वै दत्तवरः शैलो बभूवावस्थितस्तदा ।
 हनूमांश्च मुहूर्तेन व्यतिचक्राम सागरम् ॥१४३॥
 ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
 अब्रुवन् सूर्यसंकाशां सुरसां नागमातरम् ॥१४४॥
 अयं वातात्मजः श्रीमान् प्लवते सागरोपरि ।
 हनूमान् नाम तस्य त्वं मुहूर्तं विचिन्माचर ॥१४५॥
 राक्षसं रूपमास्थाय सुघोरं पर्वतोपमम् ।
 दंष्ट्राकरालं पिङ्गाक्षं वक्त्रं कृत्वा नभःस्पृशम् ॥१४६॥
 वलमिच्छामहे ज्ञातुं भूयश्चास्य पराक्रमम् ।
 त्वां विजेष्यत्युपायेन विषादं वा गमिष्यति ॥१४७॥
 एवमुक्ता तु सा देवी दैवतैरभिसत्कृता ।
 समुद्रमध्ये सुरसा विभ्रती राक्षसं वपुः ॥१४८॥
 विकृतं च विरूपं च सर्वस्य च भयावहम् ।
 प्लवमानं हनूमन्तमावृत्येदमुवाच ह ॥१४९॥
 मम भक्ष्यः प्रदिष्टस्त्वमीश्वरैर्वीनरर्षभ ।
 अहं त्वां भक्षयिष्यामि प्रविशेदं ममाननम् ॥१५०॥
 वर एष पुरा दत्तो मम धात्रेति सत्त्वर ।
 व्यादाय वक्त्रं विपुलं स्थिता सा मारुतेः पुरः ॥१५१॥
 एवमुक्तः सुरसया प्रहृष्टवदनोऽब्रवीत् ।
 रामो दाशरथिर्नाम प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
 लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा वैदेह्या चापि भार्यया ॥१५२॥
 अन्यकार्यविषक्तस्य बद्धवैरस्य राक्षसैः ।
 तस्य सीता हता भार्या रावणेन यशस्विनी ॥१५३॥
 तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये रामशासनात् ।
 कर्तुमर्हसि रामस्य साह्यं विषयवासिनि ॥१५४॥
 अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाक्लिष्टकारिणम् ।
 आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते ॥१५५॥
 एवमुक्ता हनुमता सुरसा कामरूपिणी ।
 अब्रवीन्नातिवर्तेन्मां कश्चिदेष वरो मम ॥१५६॥

तं प्रयान्तं समुद्रीक्ष्य सुरसा वाक्यमब्रवीत् ।
 बलं जिज्ञासमाना सा नागमाता हनुमतः ॥१५७॥
 निविश्य वदनं मेऽद्य गन्तव्यं वानरोत्तम ।
 वर एष पुरा दत्तो मम धात्रेति सत्वरः ॥१५८॥
 व्यादाय विपुलं वक्त्रं स्थिता सामारुतेः पुरः ।
 एवमुक्तः सुरसया क्रुद्धो वानरपुंगवः ॥१५९॥
 अब्रवीत् कुरु वै वक्त्रं येन मां विषहिष्यसि ।
 इत्युक्त्वा सुरसां क्रुद्धो दशयोजनमायताम् ॥१६०॥
 दशयोजनविस्तारो हनुमानभवत् तदा ।
 तं दृष्ट्वा मेघसंकाशं दशयोजनमायतम् ।
 चकार सुरसाप्यास्यं विशदयोजनमायतम् ॥१६१॥
 हनुमांस्तु ततः क्रुद्धस्त्रिदशयोजनमायतः ।
 चकार सुरसा वक्त्रं चत्वारिंशत्तथोच्छ्रितम् ॥१६२॥
 बभूव हनुमान् वीरः पञ्चाशद् योजनोच्छ्रितः ।
 चकार सुरसा वक्त्रं षष्टिं योजनमुच्छ्रितम् ॥१६३॥
 तदैव हनुमान् वीरः सप्ततिं योजनोच्छ्रितः ।
 चकार सुरसा वक्त्रमशीतिं योजनोच्छ्रितम् ॥१६४॥
 हनुमाननलप्रख्यो नवतिं योजनोच्छ्रितः ।
 चकार सुरसा वक्त्रं शतयोजनमायतम् ॥१६५॥
 तद् दृष्ट्वा व्यादितं त्वास्यं वायुपुत्रः स बुद्धिमान् ।
 दीर्घजिह्वं सुरसया सुभीमं नरकोपमम् ॥१६६॥
 स संक्षिप्यात्मनः कायं जीमूत इव मारुतिः ।
 तस्मिन् मुहूर्ते हनुमान् बभूवाङ्गुष्ठमात्रकः ॥१६७॥
 सोऽभिपद्याथ तद्वक्त्रं निष्पत्य च महाबलः ।
 अन्तरिक्षे स्थितः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ॥१६८॥
 प्रवेष्टोऽस्मि हिते वक्त्रं दाक्षायणि नमोऽस्तु ते ।
 गमिष्ये यत्र वैदेही सत्यश्चासीद् वरस्तव ॥१६९॥
 तं दृष्ट्वा वदनान्मुक्तं चन्द्रं राहुमुखादेव ।
 अब्रवीत् सुरसा देवी स्वेन रूपेण वानरम् ॥१७०॥
 अर्थसिद्धयै हरिश्चेष्ट गच्छ सौम्य यथासुखम् ।
 समानय च वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥१७१॥
 तत् तृतीयं हनुमतो दृष्ट्वा कर्म सुदुष्करम् ।
 साधुसाध्विते भूतानि प्रशशंसुस्तदा हरिम् ॥१७२॥
 स सागरमनाधृष्यमभ्येत्य वरुणालयम् ।
 जगामाकाशमाविश्य वेगेन गरुडोपमः ॥१७३॥
 सेविते वारिधाराभिः पतगैश्च निषेविते ।
 चरिते कैशिकाचार्यै रैरावतनिषेविते ॥१७४॥
 सिंहकुञ्जरशार्दूलपतगोरगवाहनैः ।
 विमानैः सम्पतद्भिश्च विमलैः समलंकृते ॥१७५॥
 वज्राशनिसमस्पर्शैः पावकैरिव शोभिते ।
 कृतपुण्यैर्महाभागैः स्वर्गजिह्विभिर्घृष्टे ॥१७६॥
 वहता हव्यमत्यन्तं सेविते चित्रभानुना ।
 ग्रहनक्षत्रचन्द्रार्कतारागणविभूषिते ॥१७७॥

महर्षिगणगन्धर्वनागयक्षसमाकुले ।
 विचित्ते विमले विश्वे विश्वावसुनिषेविते ॥१७८॥
 देवराजगजाक्रान्ते चन्द्रसूर्यपथे शिवे ।
 चितानि जीवलोकस्य चितते ब्रह्मनिर्मिते ॥१७९॥
 बहुशः सेविते वीरैर्विद्याधरगणैर्वृते ।
 जगाम वायुमार्गे च गरुडानिव मारुतिः ॥१८०॥
 हनुमान् मेघजालानि प्राकर्षन् मारुतो यथा ।
 कालागुरुसवर्णानि रक्तपीतसितानि च ॥१८१॥
 कपिना कृष्यमाणानि महाभ्राणि चकाशिरे ।
 प्रविशन्नभ्रजालानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ॥१८२॥
 प्रावृषीन्दुरिवाभाति निष्पतन् प्रविशंरतदा ।
 प्रदृश्यमानः सर्वत्र हनुमान् मारुतात्मजः ॥१८३॥
 भेजेऽम्बरं निरालम्बं पक्षयुक्त इवाद्रिराद् ।
 प्लवमानं तु तं दृष्ट्वा सिंहिका नाम राक्षसी ॥१८४॥
 मनसा चिन्तयामास प्रवृद्धा कामरूपिणी ।
 अद्य दीर्घस्य कालस्य भवष्याम्यहमाशिता ॥१८५॥
 इदं मम महासत्त्वं चिरस्य वशमागतम् ।
 इति संचिन्त्य मनसा छायायामस्य समाक्षिपत् ॥१८६॥
 छायायां गृह्यमाणायाम् चिन्तयामास वानरः ।
 समाक्षितोऽस्मि सहसा पङ्कृतपराक्रमः ॥१८७॥
 प्रतिलोमेन वातेन महानौरिव सागरे ।
 तिर्यगूर्ध्वमधश्चैव वीक्षमाणस्तदा कपिः ॥१८८॥
 ददर्श स महासत्त्वमुत्थितं लवणाभ्रमसि ।
 तद् दृष्ट्वा चिन्तयामास मारुतिर्विकृताननाम् ॥१८९॥
 कपिराज्ञा यथाख्यातं सत्त्वमद्भुतदर्शनम् ।
 छायाग्राहि महावीर्यं तदिदं नात्र संशयः ॥१९०॥
 सतां बुद्ध्वार्थतत्त्वेन सिंहिकां मतिमान् कपिः ।
 व्यवर्धत महाकायः प्रावृषीव बलाहकः ॥१९१॥
 तस्य सा कायमुद्रीक्ष्य वर्धमानं महाकपेः ।
 वक्त्रं प्रसारयामास पातालाम्बरसंनिभम् ॥१९२॥
 घनराजीव गर्जन्ती वानरं समभिद्रवत् ।
 स ददर्श ततस्तस्या विकृतं सुमहन्मुखम् ॥१९३॥
 कायमात्रं च मेधावी मर्माणि च महाकपः ।
 स तस्या विकृते वक्त्रे वज्रसंहननः कपिः ॥१९४॥
 संक्षिप्य मुहुरात्मानं निपपात महाकपिः ।
 आस्ये तस्या निमज्जन्तं ददृशुः सिद्धचारणाः ॥१९५॥
 ग्रस्यमानं यथा चन्द्रं पूर्णं पर्वणि राहुणा ।
 ततस्तस्या नखैस्तीक्ष्णैर्मर्माण्युत्कृत्य वानरः ॥१९६॥
 उत्पपाताथ वेगेन मनःसम्पातविक्रमः ।
 तां तु दिष्ट्या च धृत्या च दाक्षिण्येन निपात्य सः ॥१९७॥
 कपिप्रवीरो वेगेन ववृधे पुनरात्मवान् ।
 हतहृत्सा हनुमता पपात विधुराभ्रमसि ।
 स्वयम्भुवैव हनुमान् सृष्टस्तस्या निपातने ॥१९८॥

तां हतां वानरेणाशुपतितां वीक्ष्य सिंहिकाम् ।
 भूतान्याकाशचारीणि तमूचुः प्लवगोत्तमम् ॥१९९॥
 भीममद्य कृतं कर्म महत्सत्त्वं त्वया हतम् ।
 साधयार्थमभिप्रेतमरिष्टं प्लवतां वर ॥२००॥
 यस्य त्वेतानि चत्वारि वानरेन्द्र यथा तव ।
 धृतिर्दृष्टिर्मतिर्दाह्यं स कर्मसु न सीदति ॥२०१॥
 स तैः सम्पूजितः पूज्यः प्रतिपन्नप्रयोजनैः ।
 जगामाकाशमाविश्य पञ्चगाशनवत् कपिः ॥२०२॥
 प्राप्तभूयिष्ठपारस्तु सर्वतः परिलोकयन् ।
 योजनानां शतस्यान्ते वनराजीं ददर्श सः ॥२०३॥
 ददर्श च पतन्नेव विविधद्रुमभूषितम् ।
 द्वीपं शाखामृगश्रेष्ठो मलयोपवनानि च ॥२०४॥
 सागरं सागरानूपान् सागरानूपजान् दुमान् ।
 सागरस्य च पत्नीनां मुखान्यपि विलोकयत् ॥२०५॥
 स महामेघसंकाशं समीक्ष्यात्मानमात्मवान् ।
 निरुन्धन्तमिवाकाशं चकार मतिमान् मतिम् ॥२०६॥
 कायवृद्धिं प्रवेगं च मम दृष्ट्वैव राक्षसाः ।
 मयि कौतूहलं कुर्युरिति मेने महामतिः ॥२०७॥
 ततः शरीरं संक्षिप्य तन्महीधरसंनिभम् ।

पुनः प्रकृतिमापेदे वीतमोह इवात्मवान् ॥२०८॥
 तद्रूपमतिसंक्षिप्य हनूमान् प्रकृतौ स्थितः ।
 त्रीन् क्रमानिव विक्रम्य बलिवीर्यहरो हरिः ॥२०९॥
 स चारुनानाविधरूपधारी
 परं समासाद्य समुद्रतीरम् ।
 परैरशक्यं प्रतिपन्नरूपः
 समीक्षितात्मा समवेक्षितार्थः ॥२१०॥
 ततः स लम्बस्य गिरेः समुद्धे
 विचित्रकूटे निपपात 'कूटे ।
 सकेतकोद्दालकनारिकेले
 महाभ्रकूटप्रतिमो महात्मा ॥२११॥
 ततस्तु सम्प्राप्य समुद्रतीरं
 समीक्ष्य लङ्कां गिरिवर्यमूर्ध्नि ।
 कपिस्तु तस्मिन् निपपात पर्वते
 विधूय रूपं व्यथयन्मृगद्विजान् ॥२१२॥
 स सागरं दानवपन्नगायुतं
 बलेन विक्रम्य महोर्मिमालिनम् ।
 निपत्य तीरे च महोदधेस्तदा
 ददर्श लङ्काममरावतीमिव ॥२१३॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

द्वितीयः सर्गः

लङ्कापुर्यां वर्णनं तत्र प्रवेशविषये हनुमतो विचारो लघुरूपधरस्य तस्य पुर्यां प्रवेशस्तदानीं
 चन्द्रोदयशोभाया वर्णनम्

स सागरमनाधृष्यमतिक्रम्य महाबलः ।
 त्रिकूटस्य तटे लङ्कां स्थितः खस्थो ददर्श ह ॥ १ ॥
 ततः पादपमुक्तेन पुष्पवर्षेण वीर्यवान् ।
 अभिवृष्टस्ततस्तत्र वभौ पुष्पमयो हरिः ॥ २ ॥
 योजनानां शतं श्रीमांस्तीर्त्वाप्युत्तमविक्रमः ।
 अनिःश्वसन् कपिस्तत्र न ग्लानिमधिगच्छति ॥ ३ ॥
 शतान्यहं योजनानां क्रमेयं सुबहून्यपि ।
 किं पुनः सागरस्यान्तं संख्यातं शतयोजनम् ॥ ४ ॥
 स तु वीर्यवतां श्रेष्ठ प्लवतामपि चोत्तमः ।
 जगाम वेगवाँलङ्कां लङ्घयित्वा महोदधिम् ॥ ५ ॥
 शाद्वलानि च नीलानि गन्धवन्ति वनानि च ।
 मधुमन्ति च मध्येन जगाम नगवन्ति च ॥ ६ ॥
 शैलांश्च तरुसंछन्नान् वनराजींश्च पुष्पिताः ।
 अभिचक्राम तेजस्वी हनूमान् प्लवगर्षभः ॥ ७ ॥
 स तस्मिन्नचले तिष्ठन् वनान्युपवनानि च ।
 स नगाग्रे स्थितां लङ्कां ददर्श पवनात्मजः ॥ ८ ॥
 सरलान् कर्णिकारांश्च खर्जुरांश्च सुपुष्पितान् ।

प्रियालान् मुचुलिन्दांश्च कुटजान् केतकानपि ॥ ९ ॥
 प्रियङ्गून् गन्धपूर्णान् नीपान् सप्तच्छदांस्तथा ।
 असनान् कोविदारांश्च करवीरांश्च पुष्पितान् ॥ १० ॥
 पुष्पभारनिबद्धांश्च तथा मुकुलितानपि ।
 पादपान् विहगाकीर्णान् पवनाधूतमस्तकान् ॥ ११ ॥
 हंसकारण्डवाकीर्णां वापीः पद्मोत्पलावृताः ।
 आक्रीडान् विविधान् रम्यान् विविधांश्च जलाशयान् ।
 संततान् विविधैर्वृक्षैः सर्वर्तुफलपुष्पितैः ।
 उद्यानानि च रम्याणि ददर्श कपिकुञ्जरः ॥ १३ ॥
 समासाद्य च लक्ष्मीवाँलङ्कां रावणपालिताम् ।
 परिखाभिः सपद्माभिः सोत्पलाभिरलंकृताम् ॥ १४ ॥
 सीतापहरणात् तेन रावणेन सुरक्षिताम् ।
 समन्ताद् विचरद्भिश्च राक्षसैरग्रधन्वभिः ॥ १५ ॥
 काञ्चनेनावृतां रम्यां प्राकारेण महापुरीम् ।
 गृहैश्च गिरिसंकाशैः शारदाम्बुदसंनिभैः ॥ १६ ॥
 पाण्डुराभिः प्रतोलीभिरुच्चाभिरभिसंवृताम् ।
 अट्टालकशताकीर्णां पताकाध्वजशोभिताम् ॥ १७ ॥

तोरणैः काञ्चनैर्दिव्यैर्लतापङ्क्तिविराजितैः ।
 ददर्श हनुमालङ्कां देवो देवपुरीमिव ॥ १८ ॥
 गिरिमूर्ध्नि स्थितां लङ्कां पाण्डुरैर्भवनैः शुभैः ।
 ददर्श स कपिः श्रीमान् पुरीमाकाशगामिव ॥ १९ ॥
 पालितां राक्षसेन्द्रेण निर्मितां विश्वकर्मणा ।
 प्लवमानामिवाकाशे ददर्श हनुमान् कपिः ॥ २० ॥
 वप्रप्राकारजघनां विपुलाम्बुवनाम्बराम् ।
 शतघ्नीशूलकेशान्तामट्टालकावतंसकाम् ॥ २१ ॥
 मनसेव कृतां लङ्कां निर्मितां विश्वकर्मणा ।
 द्वारमुत्तरमासाद्य चिन्तयामास वानरः ॥ २२ ॥
 कैलासनिलयप्रख्यमालिखन्तमिवाम्बरम् ।
 ध्रियमाणमिवाकाशमुच्छ्रितैर्भवनोत्तमैः ॥ २३ ॥
 सम्पूर्णा राक्षसैर्घोरैर्नगैर्भोगवतीमिव ।
 अचिन्त्यां सुकृतां स्पष्टां कुबेराभ्युषितां पुरा ॥ २४ ॥
 दंष्ट्राभिर्बहुभिः शूरैः शूलपट्टिशपाणिभिः ।
 रक्षितां राक्षसैर्घोरैर्गुहामाशीविषैरिव ॥ २५ ॥
 तस्याश्च महतीं गुप्तिं सागरं च निरीक्ष्य सः ।
 रावणं च रिपुं घोरं चिन्तयामास वानरः ॥ २६ ॥
 आगत्यापीह हरयो भविष्यन्ति निरर्थकाः ।
 नहि युद्धेन वै लङ्का शक्या जेतुं सुरैरपि ॥ २७ ॥
 इमां त्वविषमां लङ्कां दुर्गां रावणपालिताम् ।
 प्राप्यापि सुमहाबाहुः किं करिष्यति राघवः ॥ २८ ॥
 अवकाशो न साम्नस्तु राक्षसेष्वभिगम्यते ।
 न दानस्य न भेदस्य नैव युद्धस्य दृश्यते ॥ २९ ॥
 चतुर्णामेव हि गतिर्वानराणां तरस्विनाम् ।
 वालिपुत्रस्य नीलस्य मम राज्ञश्च धीमतः ॥ ३० ॥
 यावज्जानामि वैदेहीं यदि जीवति वा न वा ।
 तत्रैव चिन्तयिष्यामि दृष्ट्वा तां जनकात्मजाम् ॥ ३१ ॥
 ततः स चिन्तयामास मुहूर्तं कपिकुक्षरः ।
 गिरेः शृङ्गे स्थितस्तस्मिन् रामस्याभ्युदयं ततः ॥ ३२ ॥
 अनेन रूपेण मया न शक्या रक्षसां पुरी ।
 प्रवेष्टुं राक्षसैर्गुप्ता क्रूरैर्वलसमन्वितैः ॥ ३३ ॥
 महौजसो महावीर्या वलवन्तश्च राक्षसाः ।
 वञ्चनीया मया सर्वे जानकीं परिमार्गता ॥ ३४ ॥
 लज्जालब्धेन रूपेण रात्रौ लङ्कापुरी मया ।
 प्राप्तकालं प्रवेष्टुं मे कृत्यं साधयितुं महत् ॥ ३५ ॥
 तां पुरीं तादृशीं दृष्ट्वा दुराधर्षा सुरासुरैः ।
 हनूमांश्चिन्तयामास विनिश्चयस्य मुहुर्मुहुः ॥ ३६ ॥
 केनोपायेन पश्येयं मैथिलीं जनकात्मजाम् ।
 अदृष्टो राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ॥ ३७ ॥

न चिन्श्येत् कथं कार्यं रामस्य विदितात्मनः ।
 एकामेकस्तु पश्येयं रहिते जनकात्मजाम् ॥ ३८ ॥
 भूताश्चार्था चिन्श्यन्ति देशकालविरोधिताः ।
 विकृवं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥ ३९ ॥
 अर्थानर्थान्तरे बुद्धिर्निश्चितापि न शोभते ।
 घातयन्तीह कार्याणि दूताः पण्डितमानिनः ॥ ४० ॥
 न चिन्श्येत् कथं कार्यं वैकृत्यं न कथं भवेत् ।
 लङ्कनं च समुद्रस्य कथं नु न भवेद् वृथा ॥ ४१ ॥
 मयि दृष्टे तु रक्षोभी रामस्य विदितात्मनः ।
 भवेद् व्यर्थमिदं कार्यं रावणानर्थमिच्छतः ॥ ४२ ॥
 नहि शक्यं क्वचित् स्थातुमविज्ञातेन राक्षसैः ।
 अपि राक्षसरूपेण किमुतान्येन केनचित् ॥ ४३ ॥
 वायुरप्यत्र नाज्ञातश्चरेदिति मतिर्मम ।
 नह्यत्रा विदितं किञ्चिद् रक्षसां भीमकर्मणाम् ॥ ४४ ॥
 इहाहं यदि तिष्ठामि स्वेन रूपेण संवृतः ।
 विनाशमुपयास्यामि भर्तुरर्थश्च हास्यति ॥ ४५ ॥
 तदहं स्वेन रूपेण रजन्यां ह्रस्वतां गतः ।
 लङ्कामभिपतिष्यामि राघवस्यार्थसिद्धये ॥ ४६ ॥
 रावणस्य पुरीं रात्रौ प्रविश्य सुदुरासदाम् ।
 प्रविश्य भवनं सर्वं द्रव्यामि जनकात्मजाम् ॥ ४७ ॥
 इति निश्चित्य हनुमान् सूर्यस्यास्तमयं कपिः ।
 आचकाङ्क्षे तदा वीरो वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥ ४८ ॥
 सूर्यं चास्तं गते रात्रौ देहं संक्षिप्य मारुतिः ।
 वृषदंशकमात्रोऽथ बभूवाद्भुतदर्शनः ॥ ४९ ॥
 प्रदोषकाले हनुमांस्तूर्णमुत्पत्य वीर्यवान् ।
 प्रविवेश पुरीं रम्यां प्रविभक्तमहापथाम् ॥ ५० ॥
 प्रासादमालाविततां स्तम्भैः काञ्चनसंनिभैः ।
 शातकुम्भनिभैर्जालैर्गन्धर्वनगरोपमाम् ॥ ५१ ॥
 सप्तभौमाष्टभौमैश्च स ददर्श महापुरीम् ।
 तलैः स्फटिकसंकीर्णैः कार्तस्वरविभूषितैः ॥ ५२ ॥
 वैदूर्यमणिचित्रैश्च मुक्ताजालविभूषितैः ।
 तैस्तैः शुशुभिरे तानि भवनान्यत्र रक्षसाम् ॥ ५३ ॥
 काञ्चनानि विचित्राणि तोरणानि च रक्षसाम् ।
 लङ्कामुद्योतयामासुः सर्वतः समलंकृताम् ॥ ५४ ॥
 अचिन्त्यामद्भुताकारां दृष्ट्वा लङ्कां महाकपिः ।
 आसीद् विषण्णो हृष्टश्च वैदेह्या दर्शनोत्सुकः ॥ ५५ ॥
 स पाण्डुराविद्धविमानमालिनीं
 महार्हजाम्बूनदजालतोरणाम् ।
 यशस्विनीं रावणबाहुपालितां
 क्षपाचरैर्भीमबलैः सुपालिताम् ॥ ५६ ॥

चन्द्रोऽपि साचिव्यमिवास्य कुर्व-
स्तारागणैर्मध्यगतो विराजन् ।
ज्योत्स्नावितानेन वितत्य लोका-
नुत्तिष्ठतेऽनेकसहस्ररश्मिः ॥ ५७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

शङ्खप्रभं क्षीरमृणालवर्ण-
मुदृच्छमानं व्यवभासमानम् ।
ददर्श चन्द्रं स कपिप्रवीरः
पोल्लूयमानं सरसीव हंसम् ॥ ५८ ॥

तृतीयः सर्गः

लङ्कामवलोक्य हनुमतो विस्मयस्तत्र प्रविशतस्तस्य लङ्कायावरोधस्तत्प्रहारेण पीडितया तया

तस्मै पुण्यां प्रवेष्टुमनुमतिदानम्

स लम्बशिखरे लम्बे लम्बतोयदसंनिभे ।
सत्त्वमास्थाय मेधावी हनुमान् मारुतात्मजः ॥ १ ॥
निशि लङ्कां महासत्त्वो विवेश कपिकुञ्जरः ।
रम्यकाननतोयाढ्यां पुरीं रावणपालिताम् ॥ २ ॥
शाखादम्बुधरप्रत्यैर्भवनैरुपशोभिताम् ।
सागरोपमनिर्घोषां सागरानिलसेविताम् ॥ ३ ॥
सुपुष्टबलसम्पुष्टां यथैव विटपावतीम् ।
चारुतोरणनिर्यूहां पाण्डुरद्वारतोरणाम् ॥ ४ ॥
भुजगाचरितां गुप्तां शुभां भोगवतीमिव ।
तां सविद्युद्वनाकीर्णां ज्योतिर्गणानिषेविताम् ॥ ५ ॥
चण्डमारुतनिर्हृदां यथा चाप्यमरावतीम् ।
शातकुम्भेन महता प्राकारेणभिलंबिताम् ॥ ६ ॥
किङ्किणीजालघोषाभिः पताकाभिरलंकृताम् ।
आसाद्य सहसा दृष्टः प्राकारमभिपेदिवान् ॥ ७ ॥
विस्मयाविष्टहृदयः पुरीमालोक्य सर्वतः ।
जाम्बूनदमयैर्द्वारैर्वैदूर्यकृतवेदिकैः ॥ ८ ॥
वज्रस्फटिकमुक्ताभिर्मणिकुट्टिमभूषितैः ।
तप्तहाटकनिर्यूहै राजतामलपाण्डुरैः ॥ ९ ॥
वैदूर्यकृतसोपानैः स्फटिकान्तरपांसुभिः ।
चारुसंजवनोपेतैः खमिवोत्पतितैः शुभैः ॥ १० ॥
क्रौञ्चबर्हिणसंघुष्टै राजहंसनिषेवितैः ।
तूर्याभरणनिर्घोषैः सर्वतः परिनादिताम् ॥ ११ ॥
वस्त्रोक्तसारप्रतिमां समीक्ष्य नगरीं ततः ।
खमिवोत्पतितान् लङ्कां जहर्ष हनुमान् कपिः ॥ १२ ॥
तां समीक्ष्य पुरीं लङ्कां राक्षसाधिपतेः शुभाम् ।
अनुत्तमामृद्धिमतीं चिन्तयामास वीर्यवान् ॥ १३ ॥
नेयमन्येन नगरी शक्या धर्षयितुं बलात् ।
रक्षिता रावणबलैरुद्यतायुधपाणिभिः ॥ १४ ॥
कुमुदाङ्गदयोर्वापि सुषेणस्य महाकपेः ।
प्रसिद्धेयं भवेद् भूमिमैन्दद्विविदयोरपि ॥ १५ ॥
विवस्वतस्तनूजस्य हरेश्च कुशपर्वणः ।
शृङ्गस्य कर्पमुख्यस्य मम चैव गतिर्भवेत् ॥ १६ ॥

समीक्ष्य च महाबाहो राघवस्य पराक्रमम् ।
लक्ष्मणस्य च विक्रान्तमभवत् प्रीतिमान् कपिः ॥ १७ ॥
तां रत्नवसनोपेतां गोष्ठागारावतंसिकाम् ।
यन्त्रागारस्तनीमृद्धां प्रमदामिव भूषिताम् ॥ १८ ॥
तां नष्टनिर्मिरां दीपैर्भास्वरैश्च महाग्रहैः ।
नगरी राक्षसेन्द्रस्य स ददर्श महाकपिः ॥ १९ ॥
अथ सा हरिशार्दूलं प्रविशन्तं महाकपिम् ।
नगरी स्वेन रूपेण ददर्श पवनात्मजम् ॥ २० ॥
सा तं हरिवरं दृष्ट्वा लङ्का रावणपालिता ।
स्वयमेवोत्थिता तत्र विकृताननदर्शना ॥ २१ ॥
पुरस्तात् तस्य वीरस्य वायुसूनोरतिष्ठत् ।
मुञ्चमाना महानादमब्रवीत् पवनात्मजम् ॥ २२ ॥
कस्त्वं केन च कार्येण इह प्राप्तो वनालय ।
कथयस्वेह यत् तत्त्वं यावत् प्राणा धरन्ति ते ॥ २३ ॥
न शक्यं खल्वियं लङ्का प्रवेष्टुं वानर त्वया ।
रक्षिता रावणवलैरभिगुप्ता समन्ततः ॥ २४ ॥
अथ तामब्रवीद् वीरो हनुमानग्रतः स्थिताम् ।
कथयिष्यामि तत् तत्त्वं यन्मां त्वं परिपृच्छसे ॥ २५ ॥
का त्वं विरूपनयना पुरद्वारेऽवतिष्ठसे ।
किमर्थं चापि मां क्रोधान्निर्भर्त्सयसि दारुणे ॥ २६ ॥
हनुमद्वचनं श्रुत्वा लङ्का सा कामरूपिणी ।
उवाच वर्चनं क्रुद्धा परुषं पवनात्मजम् ॥ २७ ॥
अहं राक्षसराजस्य रावणस्य महात्मनः ।
आज्ञाप्रतीक्षा दुर्धर्षा रक्षामि नगरीमिमाम् ॥ २८ ॥
न शक्यं मामवज्ञाय प्रवेष्टुं नगरीमिमाम् ।
अद्य प्राणैः परित्यक्तः स्वल्पस्येन निहतो मया ॥ २९ ॥
अहं हि नगरी लङ्का स्वयमेव प्लवङ्गम ।
सर्वतः परिरक्षामि अतस्ते कथितं मया ॥ ३० ॥
लङ्काया वचनं श्रुत्वा हनुमान् मारुतात्मजः ।
यत्नवान् स हरिश्रेष्ठः स्थितः शैल इवापरः ॥ ३१ ॥
स तां स्त्रीरूपविकृतां दृष्ट्वा वानरपुङ्गवः ।
आवभाषेऽथ मेधावी सख्यान् प्लवगर्भजः ॥ ३२ ॥

द्रक्ष्यामि नगरीं लङ्कां सादृप्राकारतोरणाम् ।
इत्यर्थमिह सम्प्राप्तः परं कौतूहलं हि मे ॥ ३३ ॥
वनान्युपवनानीह लङ्कायाः काननानि च ।
सर्वतो गृहमुख्यानि द्रष्टुमागमनं हि मे ॥ ३४ ॥
तस्य तद् वचनं श्रुत्वालङ्का सा कामरूपिणी ।
भूय एव पुनर्वाक्यं वभाषे परपाक्षरम् ॥ ३५ ॥
मामनिर्जित्य दुर्वुद्धे राक्षसेश्वरपालिताम् ।
न शक्यं ह्यद्य ते द्रष्टुं पुरीयं वानराधम ॥ ३६ ॥
ततः स हरिशार्दूलस्तामुवाच निशाचरीम् ।
दृष्ट्वा पुरीमिमां भद्रे पुनर्यास्ये यथागतम् ॥ ३७ ॥
ततः कृत्वा महानादं सा वै लङ्का भयंकरम् ।
तलेन वानरश्रेष्ठं ताडयामास वेगिता ॥ ३८ ॥
ततः स हरिशार्दूलो लङ्कया ताडितो भृशम् ।
ननाद सुमहानादं वीर्यवान् मारुतात्मजः ॥ ३९ ॥
ततः संवर्तयामास वामहस्तस्य सोऽङ्गुलीः ।
मुष्टिनाभिजघानैनानां हनुमान् क्रोधमूर्च्छितः ॥ ४० ॥
स्त्री चेति मन्यमानेन नातिक्रोधः स्वयं कृतः ।
सा तु तेन प्रहारेण विह्वलाङ्गी निशाचरी ।
पपात सहसा भूमौ विकृतानतदर्शना ॥ ४१ ॥
ततस्तु हनुमान् वीरस्तां दृष्ट्वा विनिपातिताम् ।
कृपां चकार तेजस्वी मन्यमानः स्त्रियं च ताम् ॥ ४२ ॥

ततो वै भृशमुद्विग्ना लङ्का सा गद्गदाक्षरम् ।
उवाचागर्चितं वाक्यं हनुमन्तं प्लवङ्गमम् ॥ ४३ ॥
प्रसीद सुमहाबाहो त्रायस्व हरिसत्तम ।
समये सौम्य तिष्ठन्ति सत्त्ववन्तो महाबलाः ॥ ४४ ॥
अहं तु नगरी लङ्का स्वयमेव प्लवङ्गम ।
निर्जिताहं त्वया वीर विक्रमेण महाबल ॥ ४५ ॥
इदं च तथ्यं शृणु मे ब्रुवन्त्या वै हरीश्वर ।
स्वयं स्वयम्भुवा दत्तं वरदानं यथा मम ॥ ४६ ॥
यदा त्वां वानरः कश्चिद् विक्रमाद् वशमानयेत् ।
तदा त्वया हि विज्ञेयं रक्षसां भयमागतम् ॥ ४७ ॥
स हि मे समयः सौम्य प्राप्नोऽद्य तव दर्शनात् ।
स्वयम्भूविहितः सत्यो न तस्यास्ति व्यतिक्रमः ॥ ४८ ॥
सीतानिमित्तं राक्षस्तु रावणस्य दुरात्मनः ।
रक्षसां चैव सर्वेषां विनाशः समुपागतः ॥ ४९ ॥
तत् प्रविश्य हरिश्रेष्ठं पुरीं रावणपालिताम् ।
विधत्स्व सर्वकार्याणि यानि यानीह वाञ्छसि ॥ ५० ॥

प्रविश्य शापोपहतां हरीश्वर

पुरीं शुभां राक्षसमुख्यपालिताम् ।

यदृच्छया त्वं जनकात्मजां सतीं

विमार्गं सर्वत्र गतो यथासुखम् ॥ ५१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

चतुर्थः सर्गः

हनुमतो लङ्कायां रावणस्यान्तःपुरे च प्रवेशः

स निर्जित्य पुरीं लङ्कां श्रेष्ठां तां कामरूपिणीम् ।
विक्रमेण महातेजा हनुमान् कपिसत्तमः ॥ १ ॥
अद्वारेण महावीर्यः प्राकारमवपुष्पुत्वे ।
निशि लङ्कां महासत्त्वो विवेश कपिकुञ्जरः ॥ २ ॥
प्रविश्य नगरीं लङ्कां कपिराजहितंकरः ।
चक्रेऽथ पादं सव्यं च शत्रूणां स तु मूर्धनि ॥ ३ ॥
प्रविष्टः सत्त्वसम्पन्नो निशायां मारुतात्मजः ।
स महापथमास्थाय मुक्तपुष्पविराजितम् ॥ ४ ॥
ततस्तु तां पुरीं लङ्कां रम्यामभिययौ कपिः ।
हसितोत्कृष्टनिनदैस्तूर्यघोषपुरस्कृतैः ॥ ५ ॥
वज्राङ्कुशनिकाशैश्च वज्रजालविभूषितैः ।
गृहमेधैः पुरी रम्या वभासे द्यौरिवाम्बुदैः ॥ ६ ॥
प्रज्ज्वाल तदा लङ्का रक्षोगणगृहैः शुभैः ।
सिताभ्रसदृशैश्चित्रैः पद्मखस्तिकसंस्थितैः ॥ ७ ॥
वर्धमानगृहैश्चापि सर्वतः सुविभूषितैः ।
तां चित्रमाल्याभरणां कपिराजहितंकरः ॥ ८ ॥

राघवार्थे चरञ्श्रीमान् ददर्श च ननन्द च ।
भवनाद् भवनं गच्छन् ददर्श कपिकुञ्जरः ॥ ९ ॥
विविधाकृतिरूपाणि भवनानि ततस्ततः ।
शुश्राव रुचिरं गीतं त्रिस्थानस्वरभूषितम् ॥ १० ॥
स्त्रीणां मदनविद्वानां दिवि चाप्सरसामिव ।
शुश्राव काञ्चीनिनदं नूपुराणां च निःस्वनम् ॥ ११ ॥
सोपाननिनदांश्चापि भवनेषु महात्मनाम् ।
आस्फोटितनिनादांश्च क्ष्वेडितांश्च ततस्ततः ॥ १२ ॥
शुश्राव जपतां तत्र मन्त्रान् रक्षोगृहेषु वै ।
स्वाध्यायनिरतांश्चैव यातुधानान् ददर्श सः ॥ १३ ॥
रावणस्तवसंगुक्तान् गर्जतो राक्षसानपि ।
राजमार्गं समावृत्य स्थितं रक्षोगणं महत् ॥ १४ ॥
ददर्श मध्यमे गुल्मे राक्षसस्य चरान् बहून् ।
दीक्षिताञ्जटिलान् मुण्डान् गोजिनाम्बरवाससः ॥ १५ ॥
दर्भमुष्टिप्रहरणान् गिनिकुण्डायुधांस्तथा ।
कूटमुद्गरपाणींश्च दण्डायुधघरानपि ॥ १६ ॥

एकाक्षानेकवर्णाश्च लंबोदरपयोधरान् ।
 करालान् भुशवक्त्रांश्च विकटान् वामनांस्तथा ॥ १७ ॥
 धेन्विनः खड्गिनश्चैव शतघ्नीमुसलायुधान् ।
 परिघोत्तमहस्तांश्च विचित्रकवचोज्ज्वलान् ॥ १८ ॥
 नातिस्थूलान् नातिकृशान् नातिदीर्घातिह्रस्वान् ।
 नातिगौरान् नातिकृष्णान्नातिकुब्जाश्चवामनान् ॥ १९ ॥
 विरूपान् बहुरूपांश्च सुरूपांश्च सुवर्चसः ।
 ध्वजिनः पताकिनश्चैव ददर्श विविधायुधान् ॥ २० ॥
 शक्तिवृक्षायुधांश्चैव पट्टिशानिधारिणः ।
 क्षेपणीपाशहस्तांश्च ददर्श स महाकपिः ॥ २१ ॥
 स्रग्विणस्त्वनुलिप्तांश्च वराभरणभूषितान् ।
 नानावेषसमायुक्तान् यथास्वैरचरान् बहून् ॥ २२ ॥
 तीक्ष्णशूलधरांश्चैव वज्रिणश्च महाबलान् ।
 शतसाहस्रमव्यग्रमारक्षं मध्यमं कपिः ॥ २३ ॥
 रक्षोऽधिपतिनिर्दिष्टं ददर्शान्तःपुराग्रतः ।

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

पञ्चमः सर्गः

रावणान्तःपुरे प्रतिगृहं सीताया अन्वेषणं कुर्वतो हनुमतस्तामदृष्ट्वा दुःखम्

ततः स मध्यगतमंशुमन्तं
 ज्योत्स्नावितानं मुहुरद्वमन्तम् ।
 ददर्श धीमान् भुवि भानुमन्तं
 गोष्ठे वृषं मत्तमिव अमन्तम् ॥ १ ॥
 लोकस्य पापानि विनाशयन्तं
 महोर्द्धि चापि समेधयन्तम् ।
 भूतानि सर्वाणि विराजयन्तं
 ददर्श शीतांशुमथाभियान्तम् ॥ २ ॥
 या भाति लक्ष्मीर्भुवि मन्दरस्था
 यथा प्रदोषेषु च सागरस्था ।
 तथैव तोयेषु च पुष्करस्था
 रराज सा चारुनिशाकरस्था ॥ ३ ॥
 हंसो यथा राजतपञ्जरस्थः
 सिंहो यथा मन्दरकन्दरस्थः ।
 वीरो यथा गर्वितकुञ्जरस्थ-
 श्चन्द्रोऽपि वज्राज तथाम्बरस्थः ॥ ४ ॥
 स्थितः ककुब्जानिव तीक्ष्णशृङ्गो
 महाचलः श्वेत इवोर्ध्वशृङ्गः ।
 हस्तीव जाम्बूनदवद्धशृङ्गो
 विभाति चन्द्रः परिपूर्णशृङ्गः ॥ ५ ॥
 विनष्टशीताम्बुतुणारपङ्को
 महाग्रहग्राहविनष्टपङ्कः ।

स तदा तद् गृहं दृष्ट्वा महाहाटकतोरणम् ॥ २४ ॥
 राक्षसेन्द्रस्य विख्यातमद्रिमूर्त्तिं प्रतिष्ठितम् ।
 पुण्डरीकावतंसाभिः परिखामिः समावृतम् ॥ २५ ॥
 प्राकारावृतमत्यन्तं ददर्श स महाकपिः ।
 त्रिविष्टपनिभं दिव्यं दिव्यनादविनादितम् ॥ २६ ॥
 वाजिह्वेषितसंघुष्टं नादितं भूषणैस्तथा ।
 रथैर्यानिर्विमानैश्च तथा हयगजैः शुभैः ॥ २७ ॥
 वारणैश्च चतुर्दन्तैः श्वेताभ्रनिचयोपमैः ।
 भूषितै रचिरद्वारं मत्तैश्च मृगपक्षिभिः ॥ २८ ॥
 रक्षितं ह्यमहावीर्यैर्यातुधानैः सहस्रशः ।
 राक्षसाधिपतेर्गुप्तमाविवेश गृहं कपिः ॥ २९ ॥
 स हेमजाम्बूनदचक्रबालं
 महार्हमुत्कामणिभूषितान्तम् ।
 परार्ध्यकालागुरुचन्दनाहं
 स रावणान्तःपुरमाविवेश ॥ ३० ॥

प्रकाशलक्ष्म्याश्रयनिर्मलाङ्को
 रराज चन्द्रो भगवान्शशाङ्कः ॥ ६ ॥
 शिलातलं प्राप्य यथा मृगेन्द्रो
 महारणं प्राप्य यथा गजेन्द्रः ।
 राज्यं समासाद्य यथा नरेन्द्र-
 स्तथा प्रकाशो विरराज चन्द्रः ॥ ७ ॥
 प्रकाशचन्द्रोदयनष्टदोषः
 प्रवृद्धरक्षःपिशिताशदोषः ।
 रामाभिरामेरितचित्तदोषः
 स्वर्गप्रकाशो भगवान् प्रदोषः ॥ ८ ॥
 तन्त्रीस्वराः कर्णसुखाः प्रवृत्ताः
 स्वपन्ति नार्यः पतिभिः सुवृत्ताः ।
 नक्तंचराश्चापि तथा प्रवृत्ता
 विहर्तुमन्यद्भुतरौद्रवृत्ताः ॥ ९ ॥
 मत्तप्रमत्तानि समाकुलानि
 रथाश्वभद्रासनसंकुलानि ।
 वीरश्रिया चापि समाकुलानि
 ददर्श धीमान् स कपिः कुलानि ॥ १० ॥
 परस्परं चाधिकमाक्षिपन्ति
 भुजांश्च पीनानधिविक्षिपन्ति ।
 मत्तप्रलापानधिविक्षिपन्ति
 मत्तानि चान्योन्यमधिविक्षिपन्ति ॥ ११ ॥

रक्षांसि वक्षांसि च विशिषन्ति
गात्राणि कान्तासु च विशिषन्ति ।
रूपाणि चित्राणि च विशिषन्ति
दृढानि चापानि च विशिषन्ति ॥ १२ ॥
ददर्श कान्ताश्च समालम्ब्य-
स्तथापरास्तत्र पुनः स्वपन्त्यः ।
सुरूपवक्त्राश्च तथा हसन्त्यः
क्रुद्धाः पराश्चापि विनिःश्वसन्त्यः ॥ १३ ॥
महागजैश्चापि तथा नदद्भिः
सुपूजितैश्चापि तथा सुसद्भिः ।
रराज वीरैश्च विनिःश्वसद्भि-
र्हृदा भुजंगैरिव निःश्वसद्भिः ॥ १४ ॥
बुद्धिप्रधानान् रुचिराभिधानान्
संश्रद्धाणाञ्जगतः प्रधानान् ।
नानाविधानान् रुचिराभिधानान्
ददर्श तस्यां पुरि यातुधानान् ॥ १५ ॥
ननन्द दृष्ट्वा स च तान् सुरूपान्
नानागुणानात्मगुणानुरूपान् ।
विद्योतमानान् स च तान् सुरूपान्
ददर्श कांश्चिच्च पुनर्विरूपान् ॥ १६ ॥
ततो वरार्हाः सुविशुद्धभावा-
स्तेषां स्त्रियस्तत्र महानुभावाः ।
प्रियेषु पानेषु च सक्तभावा
ददर्श तारा इव सुस्वभावाः ॥ १७ ॥
स्त्रियो ज्वलन्तीह्रपयोपगूढाः
निशीथकाले रमणोपगूढाः ।
ददर्श काश्चित् प्रमदोपगूढा
यथा विहंगा विहगोपगूढाः ॥ १८ ॥
अन्याः पुनर्हर्ष्यतलोपविष्टा-
स्तत्र प्रियाङ्गेषु सुखोपविष्टाः ।
भर्तुः परा धर्मपरा निविष्टा
ददर्श धीमान् मदनोपविष्टाः ॥ १९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

अप्रावृताः काञ्चनराजिवर्णाः
काञ्चित्पराध्यास्तपनीयवर्णाः ।
पुनश्च काञ्चिच्छशलक्ष्मवर्णाः
कान्तप्रदीणा रुचिराङ्गवर्णाः ॥ २० ॥
ततः प्रियान् प्राप्य मनोऽभिरामान्
सुप्रीतियुक्ताः सुमनोऽभिरामाः ।
गृहेषु दृष्ट्वा परमाभिरामा
हरिप्रवीरः स ददर्श रामाः ॥ २१ ॥
चन्द्रप्रकाशाश्च हि वक्त्रमाला
वक्त्राः सुपद्माश्च सुनेत्रमालाः ।
विभूषणानां च ददर्श मालाः
शतद्वदानामिव चारुमालाः ॥ २२ ॥
न त्वेव सीतां परमाभिजातां
पथि स्थिते राजकुले प्रजाताम् ।
लतां प्रफुल्लामिव साधुजातां
ददर्श तन्वीं मनसाभिजाताम् ॥ २३ ॥
सनातने वर्त्मनि संनिविष्टां
रामेक्षण्यं तां मदनविष्टाम् ।
भर्तुर्मनः श्रीमदनुप्रविष्टां
स्त्रीभ्यः पराभ्यश्च सदा विशिष्टाम् ॥ २४ ॥
उष्णार्दितां सानुसृताक्षकण्ठीं
पुरा वरार्होत्तमनिष्ककण्ठीम् ।
सुजातपद्मामभिरक्तकण्ठीं
वने प्रनृत्तामिव नीलकण्ठीम् ॥ २५ ॥
अन्यकरेखामिव चन्द्रलेखां
पांसुप्रदिग्धामिव हेमरेखाम् ।
क्षतप्ररूढामिव वर्णरेखां
वायुप्रभुग्नामिव मेघरेखाम् ॥ २६ ॥
सीतामपश्यन्मनुजेश्वरस्य
रामस्य पत्नीं वदतां वरस्य ।
बभूव दुःखोपहतश्चिरस्य
प्लवंगमो मन्द इवाचिरस्य ॥ २७ ॥

षष्ठः सर्गः

हनुमता रावणस्यान्येषां च रक्षसां गृहेषु सीताया अनुसंधानम्

स निकामं विमानेषु विचरन् कामरूपधृक् ।
विचचार कपिलङ्का लाघवेन समन्वितः ॥ १ ॥
आससाद् च लक्ष्मीवान् राक्षसेन्द्र निवेशनम् ।
प्राकारेणार्कवर्णेन भास्वरेणाभिसंवृतम् ॥ २ ॥
रक्षितं राक्षसैर्भीमैः सिंहैरिव महद् वनम् ।
समीक्षमाणो भवनं चक्राशे कपिकुञ्जरः ॥ ३ ॥

रूप्यकोपहितैश्चित्रैस्तोरणैर्हैमभूषणैः ।
विचित्राभिश्च कक्ष्याभिर्द्वारैश्च रुचिरैर्वृतम् ॥ ४ ॥
गजास्थितैर्महामात्रैः शूरैश्च विगतश्रमैः ।
उपस्थितमसंहायैर्हयैः स्यन्दनयायिभिः ॥ ५ ॥
सिंहव्याघ्रतनुनाणैर्दान्तकाञ्चनराजतीः ।
घोषवद्भिर्विचित्रैश्च सदा विचरितं रथैः ॥ ६ ॥

बहुरत्नसमाकीर्णं परार्ध्यासनभूषितम् ।
 महारथसमावापं महारथमहासनम् ॥ ७ ॥
 दृश्यैश्च परमोदारैस्तैस्तैश्च मृगपक्षिभिः ।
 विविधैर्बहुसाहस्रैः परिपूर्णं समन्ततः ॥ ८ ॥
 विनीतैरन्तपालैश्च रक्षोभिश्च सुरक्षितम् ।
 मुख्याभिश्च वरस्त्रीभिः परिपूर्णं समन्ततः ॥ ९ ॥
 मुदितप्रमदारत्नं राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ।
 वराभरणसंहृदैः समुद्रस्वननिःस्वनम् ॥ १० ॥
 तद् राजगुणसम्पन्नं मुख्यैश्च वरचन्दनैः ।
 महाजनसमाकीर्णं सिंहैरिव महद् वनम् ॥ ११ ॥
 भेरीमृदङ्गाभिरुतं शङ्खघोषविनादितम् ।
 नित्यार्चितं पर्वसुतं पूजितं राक्षसैः सदा ॥ १२ ॥
 समुद्रमिव गम्भीरं समुद्रसमनिःस्वनम् ।
 महात्मनो महद् वेश्म महारत्नपरिच्छदम् ॥ १३ ॥
 महारत्नसमाकीर्णं ददर्श स महाकपिः ।
 विराजमानं वपुषा गजाश्वरथसंकुलम् ॥ १४ ॥
 लङ्काभरणमित्येव सोऽमन्यत महाकपिः ।
 चचार हनुमांस्तत्र रावणस्य समीपतः ॥ १५ ॥
 गृहाद् गृहं राक्षसानामुद्यानानि च सर्वशः ।
 वीक्षमाणोऽप्यसन्तस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥ १६ ॥
 अवप्लुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
 ततोऽन्यत् पुप्लुवे वेश्म महापादर्वस्य वीर्यवान् ॥ १७ ॥
 अथ मेघप्रतीकाशं कुम्भकर्णनिवेशनम् ।
 विभीषणस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ १८ ॥
 महोदरस्य च तथा विरूपाक्षस्य चैव हि ।
 विद्युजिह्वस्य भवनं विद्युन्मालेस्तथैव च ॥ १९ ॥
 वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ।
 शुकस्य च महावेगः सारणस्य च धीमतः ॥ २० ॥
 तथा चेन्द्रजितो वेश्म जगाम हरियूथपः ।
 जम्बुमालेः सुमालेश्च जगाम हरिसत्तमः ॥ २१ ॥
 रश्मिकेतोश्च भवनं सूर्यशत्रोस्तथैव च ।
 वज्रकायस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ॥ २२ ॥
 धूम्राक्षस्याथ सम्पातेर्भवनं मारुतात्मजः ।
 विद्युद्रूपस्य भीमस्य घनस्य विघनस्य च ॥ २३ ॥
 शुकनाभस्य चक्रस्य शठस्य कपटस्य च ।
 ह्रस्वकर्णस्य दंष्ट्रस्य लोमशस्य च रक्षसः ॥ २४ ॥
 युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वजप्रीवस्य सादिनः ।
 विद्युजिह्वद्विजिह्वानां तथा हस्तिमुखस्य च ॥ २५ ॥

करालस्य पिशाचस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ।
 प्लवमानः क्रमेणैव हनुमान् मारुतात्मजः ॥ २६ ॥
 तेषु तेषु महार्हेषु भवनेषु महायशाः ।
 तेषामृद्धिमतामृद्धिं ददर्श स महाकपिः ॥ २७ ॥
 सर्वेषां समतिक्रम्य भवनानि समन्ततः ।
 आससादाथ लक्ष्मीवान् राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ॥ २८ ॥
 रावणस्योपशायिन्यो ददर्श हरिसत्तमः ।
 विचरन् हरिशार्दूलो राक्षसीर्विकृतेक्षणाः ॥ २९ ॥
 शूलमुद्गरहस्तांश्च शक्तितोमरधारिणः ।
 ददर्श विविधान् गुल्मांस्तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ ३० ॥
 राक्षसांश्च महाकायान् नानाप्रहरणोद्यतान् ।
 रक्ताञ्श्वेतान्सितांश्चापि हरिंश्चापि महाजवान् ॥ ३१ ॥
 कुलीनान् रूपसम्पन्नान् गजान् परगजारुजान् ।
 शिक्षितान् गजशिक्षायामैरावतसमान् युधि ॥ ३२ ॥
 निहन्तृन् परसैन्यानां गृहे तस्मिन् ददर्श सः ।
 क्षरतश्च यथा मेघान् खवतश्च यथा गिरीन् ॥ ३३ ॥
 मेघस्तनितनिर्घोषान् दुर्मर्षान् समरे परैः ।
 सहस्रं वाहिनीस्तत्र जाम्बूनदपरिच्छताः ॥ ३४ ॥
 हेमजालैरविच्छिन्नास्तरुणादित्यसंनिभाः ।
 ददर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ॥ ३५ ॥
 शिविका विविधाकाराः स कपिर्मारुतात्मजः ।
 लतागृहाणि चित्राणि चित्रशालगृहाणि च ॥ ३६ ॥
 कीडागृहाणि चान्यानि दारुपर्वतकानि च ।
 कामस्य गृहकं रम्यं दिवागृहकमेव च ॥ ३७ ॥
 ददर्श राक्षसेन्द्रस्य रावणस्य निवेशने ।
 स मन्दरसमप्रख्यं मयूरस्थानसंकुलम् ॥ ३८ ॥
 ध्वजयष्टिभिराकीर्णं ददर्श भवनोत्तमम् ।
 अनन्तरत्ननिचयं निधिजालं समन्ततः ।
 धीरनिष्ठितकर्माङ्गं गृहं भूतपतेरिव ॥ ३९ ॥
 अर्चिर्भिश्चापि रत्नानां तेजसा रावणस्य च ।
 विरराज च तद् वेश्म रश्मिवानिव रश्मिभिः ॥ ४० ॥
 जाम्बूनदमयान्येव शयनान्यासनानि च ।
 भाजनानि च शुभ्राणि ददर्श हरियूथपः ॥ ४१ ॥
 मध्वासवकृतक्लेदं मणिभाजनसंकुलम् ।
 मनोरममसम्बाधं कुबेरभवनं यथा ॥ ४२ ॥
 नूपुराणां च घोषेण काञ्चीनां निःस्वनेन च ।
 मृदङ्गतलनिर्घोषैर्घोषवद्भिर्विनादितम् ॥ ४३ ॥
 प्रासादसंघातयुतं स्त्रीरत्नशतसंकुलम् ।
 सुव्यूढकक्ष्यं हनुमान् प्रविवेश महागृहम् ॥ ४४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

सप्तमः सर्गः

रावणभवनस्य पुष्पकविमानस्य च वर्णनम्

स वेश्मजालं बलवान् ददर्श
व्यासक्तवैदूर्यसुवर्णजालम् ।
यथा महत्प्रावृष मेघजालं
विद्युत्पिनद्धं सविहङ्गजालम् ॥ १ ॥
निवेशनानां धिक्विधाश्च शालाः
प्रधानशङ्खागुधचापशालाः
मनोहराश्चापि पुनर्विशाला
ददर्श वेश्माद्रिषु चन्द्रशालाः ॥ २ ॥
गृहाणि नानावसुराजितानि
देवासुरैश्चापि सुपूजितानि ।
सर्वैश्च दोषैः परिवर्जितानि
कपिर्ददर्श स्वबलार्जितानि ॥ ३ ॥
तानि प्रयत्नाभिसमाहितानि
मयेन साक्षादिव निर्मितानि ।
महीतले सर्वगुणोत्तराणि
ददर्श लङ्काधिपतेर्गृहाणि ॥ ४ ॥
ततो ददर्शोच्छ्रितमेघरूपं
मनोहरं काञ्चनचारुरूपम् ।
रक्षोऽधिपस्यात्मबलानुरूपं
गृहोत्तमं ह्यप्रतिरूपरूपम् ॥ ५ ॥
महीतले स्वर्गमिव प्रकीर्णं
श्रिया ज्वलन्तं बहुरत्नकीर्णम् ।
नानातरूपां कुसुमावकीर्णं
गिरेरिवाग्रं रजसावकीर्णम् ॥ ६ ॥
नारीप्रवेकैरिव दीप्यमानं
तडिद्विरम्भोधरमर्च्यमानम् ।
हंसप्रवेकैरिव बाह्यमानं
श्रिया युतं खे सुकृतं विमानम् ॥ ७ ॥
यथा नगाग्रं बहुधातुचित्रं
यथा नभश्च ग्रहचन्द्रचित्रम् ।
ददर्श युक्तीकृतचारुमेघ-
चित्रं विमानं बहुरत्नचित्रम् ॥ ८ ॥
मही कृता पर्वतराजिपूर्णा
शैलाः कृता वृक्षवितानपूर्णाः ।

वृक्षाः कृताः पुष्पवितानपूर्णाः
पुष्पं कृतं केसरपत्रपूर्णम् ॥ ९ ॥
कृतानि वेश्मानि च पाण्डुराणि
तथा सुपुष्पाण्यपि पुष्कराणि ।
पुनश्च पद्मानि सकेसराणि
वनानि चित्राणि सरोवराणि ॥ १० ॥
पुष्पाढ्यं नाम विराजमानं
रत्नप्रभाभिश्च विधूर्णमानम् ।
वेश्मोत्तमानामपि चोच्चमानं
महाकपिस्तत्र महाविमानम् ॥ ११ ॥
कृताश्च वैदूर्यमया विहङ्गा
रूप्यप्रवालैश्च तथा विहङ्गाः ।
चित्राश्च नानावसुभिर्भुजङ्गा
जात्यानुरूपास्तुरगाः शुभाङ्गाः ॥ १२ ॥
प्रवालजाम्बूनदपुष्पपक्षाः
सलीलमावर्जितजिह्वपक्षाः ।
कामस्य साक्षादिव भान्ति पक्षाः
कृता विहङ्गाः सुमुखाः सुपक्षाः ॥ १३ ॥
नियुज्यमानाश्च गजाः सुहस्ताः
सकेसराश्चोत्पलपत्रहस्ताः
बभूव देवी च कृतासुहस्ता
लक्ष्मीस्तथा पद्मिनिपद्महस्ता ॥ १४ ॥
इतीव तद्गृहमभिगम्य शोभनं
सविस्मयो नगमिव चारुकन्दरम् ।
पुनश्च तत्परमसुगन्धि सुन्दरं
हिमात्ययेनगमिव चारुकन्दरम् ॥ १५ ॥
ततः स तां कपिरभिपत्य पूजितां
चरन् पुरीं दशमुखबाहुपालिताम् ।
अदृश्य तां जनकसुतां सुपूजितां
सुदुःखितां पतिगुणवेगनिर्जिताम् ॥ १६ ॥
ततस्तदा बहुविधभावितात्मनः
कृतात्मनो जनकसुतां सुवर्त्मनः ।
अपश्यतोऽभवदतिदुःखितं मनः
सचक्षुषः प्रविचरतो महात्मनः ॥ १७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

अष्टमः सर्गः

हनुमता पुनः पुष्पकस्य दर्शनम्

स तस्य मध्ये भवनस्य संस्थितो
 महद्भिमानं मणिरत्नचित्रितम् ।
 प्रतप्तजाम्बूनदजालकृत्रिमं
 ददर्श धीमान् पवनात्मजः कपिः ॥ १ ॥
 तदप्रमेयप्रतिकारकृत्रिमं
 कृतं स्वयं साध्विति विश्वकर्मणा ।
 दिवं गते वायुपथे प्रतिष्ठितं
 व्यराजतादित्यपथस्य लक्ष्म तत् ॥ २ ॥
 न तत्र किञ्चिन्न कृतं प्रयत्नतो
 न तत्र किञ्चिन्न महार्घरत्नवत् ।
 न ते विशेषा नियताः सरेष्वपि
 न तत्र किञ्चिन्न महाविशेषवत् ॥ ३ ॥
 तपः समाधानपराकमार्जितं
 मनःसमाधानविचारचारिणम् ।
 अनेकसंस्थानविशेषनिर्मितं
 ततस्ततस्तुल्यविशेषनिर्मितम् ॥ ४ ॥

मनः समाधाय तु शीघ्रगामिनं
 दुरासदं मारुततुल्यगामिनम् ।
 महात्मनां पुण्यकृतां महर्द्दिनां
 यशस्विनामग्न्यमुदामिवालयम् ॥ ५ ॥
 विशेषमालम्ब्य विशेषसंस्थितं
 विचित्रकूटं बहुकूटमण्डितम् ।
 मनोऽभिरामं शरदिन्दुनिर्मलं
 विचित्रकूटं शिखरं गिरैर्यथा ॥ ६ ॥
 वहन्ति यत्कुण्डलशोभितानना
 महाशानाव्योमचरा निशाचराः ।
 विवृत्तविध्वस्तविशाललोचना
 महाजवा भूतगणाः सहस्रशः ॥ ७ ॥
 वसन्तपुष्पोत्करचारुदर्शनं
 वसन्तमासादपि चारुदर्शनम् ।
 स पुष्पकं तत्र विमानमुत्तमं
 ददर्श तद् वानरवीरसत्तमः ॥ ८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डेऽष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

नवमः सर्गः

रावणस्य भवनं पुष्पकविमानं सुन्दरनिवेशनं चावलोक्य हनुमता तत्र सुप्तानां सहस्रशः

सुन्दरीणां समवलोकनम्

तस्यालयवरिष्ठस्य मध्ये विमलमायतम् ।
 ददर्श भवनश्रेष्ठं हनुमान् मारुतात्मजः ॥ १ ॥
 अर्घ्ययोजनविस्तीर्णमायतं योजनं महत् ।
 भवनं राक्षसेन्द्रस्य बहुप्रासादसंकुलम् ॥ २ ॥
 मार्गमाणस्तु वैदेहीं सीतामायतलोचनाम् ।
 सर्वतः परिचक्राम हनूमानरिसूदनः ॥ ३ ॥
 उत्तमं राक्षसावासं हनूमानवलोकयन् ।
 आससादाथ लक्ष्मीवान् राक्षसेन्द्रनिवेशनम् ॥ ४ ॥
 चतुर्विषाणैर्द्विरद्वैस्त्रिविषाणैस्तथैव च ।
 परिक्षिप्तमसम्बाधं रक्ष्यमाणमुदायुधैः ॥ ५ ॥
 राक्षसीभिश्च पत्नीभी रावणस्य निवेशनम् ।
 आहताभिश्च विक्रम्य राजकन्याभिरावृतम् ॥ ६ ॥
 तन्नक्रमकराकीर्णं तिमिगिलझषाकुलम् ।
 वायुवेगसमाधूतं पन्नगरैश्च सागरम् ॥ ७ ॥
 या हि वैश्रवणे लक्ष्मीर्या चन्द्रे हरिवाहने ।
 सा रावणगृहे रम्या नित्यमेवानपायिनी ॥ ८ ॥
 या च राक्षः कुबेरस्य यमस्य वरुणस्य च ।
 तादृशी तद्विशिष्टा वा ऋद्वी रक्षोगृहेष्विव ॥ ९ ॥

तस्य हर्म्यस्य मध्यस्थवेश्म चान्यत् सुनिर्मितम् ।
 बहुनिर्यूहसंयुक्तं ददर्श पवनात्मजः ॥ १० ॥
 ब्रह्मणोऽर्थं कृतं दिव्यं दिवि यद् विश्वकर्मणा ।
 विमानं पुष्पकं नाम सर्वरत्नविभूषितम् ॥ ११ ॥
 परेण तपसा लेभे यत् कुबेरः पितामहात् ।
 कुबेरमोजसा जित्वा लेभे तद् राक्षसेश्वरः ॥ १२ ॥
 ईहामृगसमायुक्तैः कार्तस्वरहिरण्यमयैः ।
 सुकृतैराचितं स्तम्भैः प्रदीप्तमिव च श्रिया ॥ १३ ॥
 मेरुमन्दरसंकाशैरुल्लिखद्भिरिवाश्वरम् ।
 कूटागारैः शुभागारैः सर्वतः समलंकृतम् ॥ १४ ॥
 ज्वलनार्कप्रतीकाशैः सुकृतं विश्वकर्मणा ।
 हेमसोपानयुक्तं च चारुप्रवरवेदिकम् ॥ १५ ॥
 जालवातायनैर्युक्तं काञ्चनैः स्फाटिकैरपि ।
 इन्द्रनीलमहानीलमणिप्रवरवेदिकम् ॥ १६ ॥
 विद्रुमेण विचित्रेण मणिभिश्च महाधनैः ।
 निस्तुलाभिश्च मुकाभिस्तलेनाभिविराजितम् ॥ १७ ॥
 चन्दनेन च रक्तेन तपनीयनिभेन च ।
 सुपुण्यगन्धिना युक्तमादित्यतरुणोपमम् ॥ १८ ॥

कूटागारैर्वराकारैर्विचित्रैः समलंकृतम् ।
 विमानं पुष्पकं दिव्यमारुरोह महाकपिः ।
 तत्रस्थः सर्वतो गन्धं पानमध्यान्नसम्भवम् ॥ १९ ॥
 दिव्यं सम्मूर्च्छितं जिघ्रन् रूपवन्तमिवानिलम् ।
 स गन्धस्तं महासत्त्वं बन्धुर्वन्धुमिवोत्तमम् ॥ २० ॥
 इत पहीत्युवाचेव तत्र यत्र स रावणः ।
 ततस्तां प्रस्थितः शालां ददर्श महतीं शिवाम् ॥ २१ ॥
 रावणस्य महाकान्तां कान्तामिव वरस्त्रियम् ।
 मणिसोपानचिह्नां हेमजालविराजिताम् ॥ २२ ॥
 स्फाटिकैरावृततलां दन्तान्तरितरूपिकाम् ।
 मुक्तावन्नप्रवालैश्च रूप्यचामीकरैरपि ॥ २३ ॥
 विभूषितां मणिस्तम्भैः सुवहुस्तम्भभूषिताम् ।
 समैर्ऋजुभिरत्युच्चैः समन्तात् सुविभूषितैः ॥ २४ ॥
 स्तम्भैः पक्षैरिवात्युच्चैर्दिवं सम्प्रस्थितामिव ।
 महत्या कुथयाऽऽस्तीर्णां पृथिवीलक्षणाङ्गया ॥ २५ ॥
 पृथिवीमिव विस्तीर्णां सराष्ट्रगृहशालिनीम् ।
 नादितां मत्तविहगैर्दिव्यगन्धाधिवासिताम् ॥ २६ ॥
 परार्ध्यास्तरणोपेतां रक्षोऽधिपनिषेविताम् ।
 धून्नामशुरुधूपेन विमलां हंसपाण्डुराम् ॥ २७ ॥
 पत्रपुष्पोपहारेण कल्माषीमिव सुप्रभाम् ।
 मनसो मोदजननीं वर्णस्यापि प्रसाधिनीम् ॥ २८ ॥
 तां शोकनाशिनीं दिव्यां श्रियः संजननीमिव ।
 इन्द्रियाणीन्द्रियार्थैस्तु पञ्च पञ्चभिरुत्तमैः ॥ २९ ॥
 तर्पयामास मातेव तदा रावणपालिता ।
 स्वर्गोऽयं देवलोकोऽयमिन्द्रस्यापि पुरी भवेत् ।
 सिद्धिर्वैयं परा हि स्यादित्यमन्यत मारुतिः ॥ ३० ॥
 प्रध्यायत इवापश्यत् प्रदीपांस्तत्र काञ्चनान् ।
 धूर्तानिव महाधूर्तैर्देवनेन पराजितान् ॥ ३१ ॥
 दीपानां च प्रकाशेन तेजसा रावणस्य च ।
 अर्चिर्भिर्भूषणानां च प्रदीप्तेत्यभ्यमन्यत ॥ ३२ ॥
 ततोऽपश्यत् कुथासीनं नानावर्णश्वरस्रजम् ।
 सहस्रं वरनारीणां नानावेषविभूषितम् ॥ ३३ ॥
 परिवृत्तेऽर्धरात्रे तु पाननिद्रावशगतम् ।
 क्रीडित्वोपरतं रात्रौ प्रसुप्तं बलवत् तदा ॥ ३४ ॥
 तत् प्रसुप्तं विरुद्धे निःशब्दान्तरभूषितम् ।
 निःशब्दहंसभ्रमरं यथा पद्मवर्णं महत् ॥ ३५ ॥
 तासां संवृतदन्तानि मीलिताक्षीणि मारुतिः ।
 अपश्यत् पद्मगन्धीनि वदनानि सुयोषिताम् ॥ ३६ ॥
 प्रबुद्धानीव पद्मानि तासां भूत्वा क्षपाक्षये ।
 पुनः संवृतपत्राणि रात्राविव बभूवुस्तदा ॥ ३७ ॥
 इमानि मुखपद्मानि नियतं मत्तषट्पदाः ।
 अम्बुजानीव फुल्लानि प्रार्थयन्ति पुनः पुनः ॥ ३८ ॥
 इति वामन्यत भीमानुपपत्त्या महाकपिः ।

मेने हि गुणतस्तानि समानि सलिलोद्भवैः ॥ ३९ ॥
 सा तस्य शुशुभे शाला ताभिः स्त्रीभिर्विराजिता ।
 शरदीव प्रसन्ना द्यौस्ताराभिरभिरोभिता ॥ ४० ॥
 स च ताभिः परिवृतः शुशुभे राक्षसाधिपः ।
 यथा ह्युडुपतिः श्रीमांस्ताराभिरिव संवृतः ॥ ४१ ॥
 यादव्यवन्तेऽम्बरात् ताराः पुण्यशेषसमावृताः ।
 इमास्ताः संगताः कृत्वा इति मेने हरिस्तदा ॥ ४२ ॥
 ताराणामिव सुव्यक्तं महतीनां शुभाचिषाम् ।
 प्रभावर्णप्रसादाश्च विरेजुस्तत्र योषिताम् ॥ ४३ ॥
 व्यावृत्तकचपीनकाचप्रकीर्णवरभूषणाः ।
 पानव्याधामकालेषु निद्रोपहतचेतसः ॥ ४४ ॥
 व्यावृत्ततिलकाः काञ्चित् काञ्चिदुद्भ्रान्तनूपुराः ।
 पार्श्वे गलितहाराश्च काञ्चित् परमयोषितः ॥ ४५ ॥
 मुक्ताहारवृताश्चान्याः काञ्चित् प्रस्रस्तवाससः ।
 व्याविद्धरशनादामाः किशोर्य इव वाहिताः ॥ ४६ ॥
 अकुण्डलधराश्चान्या विच्छिन्नमृदितस्रजः ।
 गजेन्द्रमृदिताः फुल्ला लता इव महावने ॥ ४७ ॥
 चन्द्रांशुकिरणाभाश्च हाराः कासांचिदुद्रताः ।
 हंसा इव बभूवुः सुप्ताः स्तनमध्येषु योषिताम् ॥ ४८ ॥
 अपरासां च वैदूर्याः कादम्बा इव पक्षिणः ।
 हेमसूत्राणि चान्यासां चक्रवाका इवामवन् ॥ ४९ ॥
 हंसकारण्डवोपेताश्चक्रवाकोपशोभिताः ।
 आपगा इव ता रेजुर्जयनैः पुलिनैरिव ॥ ५० ॥
 किङ्किणीजालसंकाशास्ता हेमविपुलाम्बुजाः ।
 भावग्राहा यशस्तीराः सुप्ता नद्य इवावभुः ॥ ५१ ॥
 मृदुज्वल्लेषु कासांचित् कुचाग्रेषु च संस्थिताः ।
 वभूवुर्भूषणानीव शुभा भूषणराजयः ॥ ५२ ॥
 अंशुकान्ताश्च कासांचिन्मुखमारुतकम्पिताः ।
 उपर्युपरि वक्त्राणां व्याधूयन्ते पुनः पुनः ॥ ५३ ॥
 ताः पताका इवोद्धृताः पत्नीनां रुचिरप्रभाः ।
 नानावर्णसुवर्णानां वक्त्रभूलेषु रेजिरे ॥ ५४ ॥
 ववल्गुश्चानकासांचित् कुण्डलानि शुभाचिषाम् ।
 मुखमारुतसंकम्पैर्मन्दं मन्दं च योषिताम् ॥ ५५ ॥
 शर्करासवगन्धः स प्रकृत्या सुरभिः सुखः ।
 तासां वदननिःश्वासः सिषेवे रावणं तदा ॥ ५६ ॥
 रावणाननशङ्काश्च काञ्चिद् रावणयोषितः ।
 मुखानि च सपत्नीनामुपाजिघ्रन् पुनः पुनः ॥ ५७ ॥
 अत्यर्थं सक्तमनसो रावणे ता वरस्त्रियः ।
 अश्वतन्त्राः सपत्नीनां प्रियमेवाचरन्तदा ॥ ५८ ॥
 बाह्वनुपनिधायान्याः पारिहार्यविभूषितान् ।
 अंशुकानि च रम्याणि प्रमदास्तत्र शिदियरे ॥ ५९ ॥
 अन्या वक्षसि चान्यस्यास्तस्याः काचित् पुनर्भुजम् ।
 अपरा त्वहमन्यस्यास्तस्याश्चाप्यपरा कुचौ ॥ ६० ॥

ऊरुपाश्वर्कटोपृष्ठमन्योन्यस्य समाश्रिताः ।
 परस्परनिविष्टाङ्गयो मदस्नेहवशानुगाः ॥ ६१ ॥
 अन्योन्यस्याङ्गसंस्पर्शात् प्रीयमानाः सुमध्यमाः ।
 एकीकृतभुजाः सर्वाः सुपुपुस्तत्र योषितः ॥ ६२ ॥
 अन्योन्यभुजसूत्रेण स्त्रीमाला ग्रथिता हि सा ।
 मालेव ग्रथिता सूत्रे शुशुभे मत्तषट्पदा ॥ ६३ ॥
 लतानां माधवे मासि फुलानां वायुसेवनात् ।
 अन्योन्यमालाग्रथितं संसक्तकुसुमोच्चयम् ॥ ६४ ॥
 प्रतिवेष्टितसुस्कन्धमन्योन्यभ्रमराकुलम् ।
 आसीद् वनमेवोद्धतं स्त्रीवनं रावणस्य तत् ॥ ६५ ॥
 उचितेष्वपि सुव्यक्तं न तासां योषितां तदा ।
 विवेकः शक्य आघातुं भूषणाङ्गाम्बरस्रजाम् ॥ ६६ ॥
 रावणे सुखसंविष्टे ताः स्त्रियो विविधप्रभाः ।
 ज्वलन्तः काञ्चनादीपाः प्रेक्षन्तो निमिषा इव ॥ ६७ ॥
 राजर्षिप्रद्वैत्यानां गन्धर्वाणां च योषितः ।
 रक्षसां चाभवन् कन्यास्तस्य कामवशंगताः ॥ ६८ ॥

युद्धकामेन ताः सर्वा रावणेन हृताः स्त्रियः ।
 समदा मदनेनैव मोहिताः काञ्चिदागताः ॥ ६९ ॥
 न तत्र काञ्चित् प्रमदाः प्रसह्य
 वीर्योपपन्नेन गुणेन लब्धाः ।
 न चान्यकामापि न चान्यपूर्वा
 विना बरार्हा जनकात्मजां तु ॥ ७० ॥
 न चाकुलीना न च हीनरूपा
 नादक्षिणा नानुपचारयुक्ता ।
 भार्याभवत् तस्य न हीनसत्त्वा
 न चापि कान्तस्य न कामनीया ॥ ७१ ॥
 बभूव बुद्धिस्तु हरीश्वरस्य
 यदीदृशी राघवधर्मपत्नी ।
 इमा महाराक्षसराजभार्याः
 सुजातमस्येति हि साधुबुद्धेः ॥ ७२ ॥
 पुनश्च सोऽचिन्तयदात्तरूपो
 भ्रुवं विशिष्टा गुणतो हि सीता ।
 अथायमस्यां कृतवान् महान्मा
 लङ्केश्वरः कष्टमनार्यकर्म ॥ ७३ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

दशमः सर्गः

अन्तःपुरे सुप्तं रावणं प्रगाढनिद्रानिमग्नास्तस्य स्त्रियश्च दृष्ट्वा मन्दोदरीं सीतां मत्वा हनुमतो हर्षः

तत्र दिव्योपमं मुखं स्फाटिकं रत्नभूषितम् ।
 अवेक्षमाणो हनुमान् ददर्श शयनासनम् ॥ १ ॥
 दान्तकाञ्चनचित्राङ्गैर्वैदूर्यैश्च वरासनैः ।
 महार्हास्तरणोपेतैरुपपन्नं महाधनैः ॥ २ ॥
 तस्य चैकतमे देशे दिव्यमालोपशोभितम् ।
 ददर्श पाण्डुरं छत्रं ताराधिपतिसंनिभम् ॥ ३ ॥
 जातरूपपरिक्षिप्तं चित्रभानोः समप्रभम् ।
 अशोकमालाविततं ददर्श परमासनम् ॥ ४ ॥
 वालव्यजनहस्ताभिर्वीज्यमानं समन्ततः ।
 गन्धैश्च विविधैर्जुष्टं वरधूपेन धूपितम् ॥ ५ ॥
 परमास्तरणास्तीर्णमाविकाजिनसंवृतम् ।
 दामभिर्वरमाल्यानां समन्तादुपशोभितम् ॥ ६ ॥
 तस्मिंश्चामृतसंकाशं प्रदीप्तोज्ज्वलकुण्डलम् ।
 लोहिताक्षं महाबाहुं महारजतवाससम् ॥ ७ ॥
 लोहितेनानुलिप्ताङ्गं चन्दनेन सुगन्धिना ।
 संधारक्तमिवाकाशे तोयदं सतडिदुग्धम् ॥ ८ ॥
 वृतमाभरणैर्दिव्यैः सूरूपं कामरूपिणम् ।
 सवृक्षवनगुल्माढ्यं प्रसुप्तमिव मन्दरम् ॥ ९ ॥
 क्रीडित्वोपरतं रात्रौ वराभरणभूषितम् ।
 प्रियं राक्षसकन्यानां राक्षसानां सुखावहम् ॥ १० ॥

पीत्वाप्युपरतं चापि ददर्श स महाकपिः ।
 भास्वरे शयने वीरं प्रसुप्तं राक्षसाधिपम् ॥ ११ ॥
 निःश्वसन्तं यथा नागं रावणं चानरोत्तमः ।
 आसाद्य परमोद्दिष्टः सोपासयत् सुभीतवत् ॥ १२ ॥
 अथारोहणमासाद्य वेदिकान्तरमाश्रितः ।
 क्षीवं राक्षसशार्दूलं प्रेक्षते स्म महाकपिः ॥ १३ ॥
 शुशुभे राक्षसेन्द्रस्य स्वपतः शयनं शुभम् ।
 गन्धहस्तिनि संविष्टे यथा प्रस्रवणं महत् ॥ १४ ॥
 काञ्चनाङ्गदसंनद्धौ ददर्श स महात्मनः ।
 विशिष्टौ राक्षसेन्द्रस्य भुजाविन्द्रध्वजोपमौ ॥ १५ ॥
 ऐरावतविषाणाग्रैरापीडनकृतव्रणौ ।
 वज्रोल्लिखितपीनांसौ विष्णुचक्रपरिक्षितौ ॥ १६ ॥
 पीनौ समसुजातांसौ संगतौ बलसंयुतौ ।
 सुलक्षणनखाङ्गुष्ठौ खड्गुलीयकलक्षितौ ॥ १७ ॥
 संहतौ परिघाकारौ वृत्तौ करिकरोपमौ ।
 विशिष्टौ शयने शुभे पञ्चशीर्षाविबोरमौ ॥ १८ ॥
 शशक्षतजकल्पेन सुशीतेन सुगन्धिना ।
 चन्दनेन परार्धेन खनुलितौ खलङ्कृतौ ॥ १९ ॥
 उत्तमस्त्रीविमुदितौ गन्धोत्तमनिषेवितौ ।
 यक्षपन्नगगन्धर्वदेवदानवराविणौ ॥ २० ॥

ददर्श स कपिस्तस्य बाहू शयनसंस्थितौ ।
मन्दरस्यान्तरे सुप्तौ महाहीरुपिताविव ॥ २१ ॥
ताभ्यां स परिपूर्णाभ्यामुभाभ्यां राक्षसेश्वरः ।
शुशुभेऽचलसंकाशः शृङ्गाभ्यामिव मन्दरः ॥ २२ ॥
चूतपुंनागसुरभिर्वकुलोत्तमसंयुतः ।
मृष्टाचरसंयुक्तः पानगन्धपुरःसरः ॥ २३ ॥
तस्य राक्षसराजस्य निश्चक्राम महामुखात् ।
शयानस्य विनिःश्वासः पूरयन्निव तद् गृहम् ॥ २४ ॥
मुक्तामणिविचित्रेण काञ्चनेन विराजिता ।
मुकुटेनापवृत्तेन कुण्डलोज्ज्वलिताननम् ॥ २५ ॥
रक्तचन्दनदिग्धेन तथा हारेण शोभिना ।
पीनायतविशालेन वक्षसाभिविराजिता ॥ २६ ॥
पाण्डुरेणापविद्धेन क्षौमेण क्षतजेक्षणम् ।
महार्हेण सुसंवीतं पीतेनोत्तरवाससा ॥ २७ ॥
मापराशिप्रतीकाशं निःश्वसन्तं भुजङ्गवत् ।
गाङ्गे महति तोयान्ते प्रसुप्तमिव कुञ्जरम् ॥ २८ ॥
चतुर्भिः काञ्चनैर्द्विपैर्दीप्यमानं चतुर्दिशम् ।
प्रकाशीकृतसर्वाङ्गं मेघं विद्युद्गणैरिव ॥ २९ ॥
पादमूलगताश्चापि ददर्श सुमहात्मनः ।
पत्नीः स प्रियभार्यस्य तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ ३० ॥
शशिप्रकाशवदना वरकुण्डलभूषणाः ।
अम्लानमाल्याभरणा ददर्श हरियूथपः ॥ ३१ ॥
नृत्यवादित्रकुशला राक्षसेन्द्रभुजाङ्कगाः ।
वराभरणधारिण्यो निषण्णा ददृशे कपिः ॥ ३२ ॥
वज्रवैदूर्यगर्भाणि श्रवणान्तेषु योषिताम् ।
ददर्श तापनीयानि कुण्डलान्यङ्गदानि च ॥ ३३ ॥
तासां चन्द्रोपमैर्वक्त्रैः शुभैर्ललितकुण्डलैः ।
विरराज विमानं तन्नभस्तारागणैरिव ॥ ३४ ॥
मदव्यायामखिन्नास्ता राक्षसेन्द्रस्य योषितः ।
तेषु तेष्ववकाशेषु प्रसुप्तास्तनुमध्यमाः ॥ ३५ ॥
अङ्गहारैस्तथैवान्या कोमलैर्नृत्यशालिनी ।
क्वियस्तशुभसर्वाङ्गी प्रसुप्ता वरवर्णिनी ॥ ३६ ॥
काचिद् वीणां परिष्वज्य प्रसुप्ता सम्प्रकाशते ।
महानदीप्रकीर्णैव नलिनी पोतमाश्रिता ॥ ३७ ॥
अन्या कक्षगतेनैव मङ्गुकेनासितेक्षणा ।
प्रसुप्ता भामिनी भाति वालपुत्रेव वत्सला ॥ ३८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

एकादशः सर्गः

नासौ सीतेति निश्चित्य हनुमता पुनरन्तःपुरे पानभूमौ च सीताया अनुसंधानं तन्मनसि
धर्मलोपाशङ्का तस्याः स्वतो निवारणं च

अवधूय च तां बुद्धिं बभूवावस्थितरतदा ।

जगाम चापरां चिन्तां सीतां प्रति महाकपिः ॥ १ ॥

वा० रा० मू० सु० ३—

पटहं चारुसर्वाङ्गी न्यस्य शेते शुभस्तनी ।
चिरस्य रमणं लब्ध्वा परिष्वज्येव कामिनी ॥ ३९ ॥
काचिद् वीणां परिष्वज्य सुप्ता कमललोचना ।
वरं प्रियतमं गृह्य सकामेव हि कामिनी ॥ ४० ॥
विपञ्चीं परिगृह्णान्या नियता नृत्यशालिनी ।
निद्रावशमनुप्राप्ता सहकान्तेव भामिनी ॥ ४१ ॥
अन्या कनकसंकाशैर्मृदुपीनैर्मनोरमैः ।
मृदङ्गं परिविद्ध्याङ्गैः प्रसुप्ता मत्तलोचना ॥ ४२ ॥
भुजपाशान्तरस्थेन कक्षगेन कृशोदरी ।
पणवेन सहानिन्द्या सुप्ता मदकृतश्रमा ॥ ४३ ॥
डिण्डिमं परिगृह्णान्या तथैवासक्तडिण्डिमा ।
प्रसुप्ता तरुणं वत्समुपगृह्येव भामिनी ॥ ४४ ॥
काचिदाडम्बरं नारी भुजसम्भोगपीडितम् ।
कृत्वा कमलपत्राक्षी प्रसुप्ता मदमोहिता ॥ ४५ ॥
कलशीमपविद्ध्यान्या प्रसुप्ता भाति भामिनी ।
वसन्ते पुष्पशवला मालेव परिमार्जिता ॥ ४६ ॥
पाणिभ्यां च कुचौ काचित् सुवर्णकलशोपमौ ।
उपगृह्णावला सुप्ता निद्रावलपराजिता ॥ ४७ ॥
अन्या कमलपत्राक्षी पूर्णेन्दुसदृशानना ।
अन्यामालिङ्ग्य सुश्रोणीं प्रसुप्ता मदविह्वला ॥ ४८ ॥
आतोद्यानि विचित्राणि परिष्वज्य वरस्त्रियः ।
निपीड्य च कुचैः सुप्ताः कामिन्यः कामुकानिव ॥ ४९ ॥
तासामेकान्तविन्यस्ते शयानां शयने शुभे ।
ददर्श रूपसम्पन्नमथ तां स कपिः स्त्रियम् ॥ ५० ॥
मुक्तामणिसमायुक्तैर्भूषणैः सुविभूषिताम् ।
विभूषयन्तीमिव च स्वश्रिया भवनोत्तमम् ॥ ५१ ॥
गौरीं कनकवर्णाभामिष्ठामन्तःपुरेश्वरीम् ।
कपिर्मन्दोदरीं तत्र शयानां चारुरूपिणीम् ॥ ५२ ॥
स तां दृष्ट्वा महाबाहुर्भूषितां मारुतात्मजः ।
तर्कयामास सीतेति रूपयौवनसम्पदा ।
हर्षेण महता युक्तो ननन्द हरियूथपः ॥ ५३ ॥

आस्फोटयामास चुचुम्ब पुच्छं

ननन्द चिक्रीड जगौ जगाम ।

स्तम्भानरोहन्निपपात भूमौ

निदर्शयन् स्वां प्रकृतिं कपीनाम् ॥ ५४ ॥

न रामेण वियुक्ता सा स्वप्नुमर्हति भामिनी ।

न भोक्तुं नाप्यलं कर्तुं न पानमुपसेवितुम् ॥ २ ॥

नान्यं नरमुपस्थातुं सुराणामपि चेश्वरम् ।
 न हि रामसमः कश्चिद् विद्यते त्रिदशेष्वपि ॥ ३ ॥
 अन्येयमिति निश्चित्य भूयस्तत्र चचार सः ।
 पानभूमौ हरिश्रेष्ठः सीतासंदर्शनेत्सुकः ॥ ४ ॥
 क्रोडितेनापराः क्लान्ता गीतेन च तथापराः ।
 नृत्येन चापराः क्लान्ताः पानविप्रहतास्तथा ॥ ५ ॥
 मृज्जेषु मृदङ्गेषु चेलिकासु च संस्थिताः ।
 तथाऽऽस्तरणमुख्येषु संविष्टाश्चापराः स्त्रियः ॥ ६ ॥
 अङ्गनानां सहस्रेण भूषितेन विभूषणैः ।
 रूपसंलापशोलेन युक्तगीतार्थभाषिणा ॥ ७ ॥
 देशकालाभियुक्तेन युक्तवाक्याभिधायिना ।
 रताधिकेन संयुक्तां ददर्श हरियूथपः ॥ ८ ॥
 अन्यत्रापि वरस्त्रीणां रूपसंलापशायिनाम् ।
 सहस्रं युवतीनां तु प्रसुप्तं स ददर्श ह ॥ ९ ॥
 देशकालाभियुक्तं तु युक्तवाक्याभिधायि तत् ।
 रताविरतसंसुप्तं ददर्श हरियूथपः ॥ १० ॥
 तासां मध्ये महाबाहुः शुशुभे राक्षसेश्वरः ।
 गोष्ठे महति मुख्यानां गवां मध्ये यथा वृषः ॥ ११ ॥
 स राक्षसेन्द्रः शुशुभे ताभिः परिकृतः स्वयम् ।
 करेणुभिर्यथारण्ये परिकीर्णो महाद्विपः ॥ १२ ॥
 सर्वकामैरुपेतां च पानभूमिं महात्मनः ।
 ददर्श कपिशार्दूलस्तस्य रक्षःपतेर्गृहे ॥ १३ ॥
 मृगाणां महिषाणां च वराहाणां च भागशः ।
 तत्र न्यस्तानि मांसानि पानभूमौ ददर्श सः ॥ १४ ॥
 रोकमेषु च विशालेषु भाजनेष्वप्यभक्षितान् ।
 ददर्श कपिशार्दूलो मयूरान् कुक्कुटांस्तथा ॥ १५ ॥
 वराहवाघ्रीणसकान् दधिसौवर्चलायुतान् ।
 शल्यान् मृगमयूरांश्च हनुमानन्ववैक्षत ॥ १६ ॥
 कृकलान् विविधांश्छागाञ्छशकानर्थभक्षितान् ।
 महिषानेकशल्यांश्च मेषांश्च कृतनिष्ठितान् ॥ १७ ॥
 लेह्यानुच्चावचान् पेयान् भोज्यान्युच्चावचानि च ।
 तथाऽल्लवणोत्तंसैर्विविधै रागखाण्डवैः ॥ १८ ॥
 महानूपुरकेयूरैरपविद्धैर्महाधनैः ।
 पानभाजनविक्षिप्तैः फलैश्च विविधैरपि ॥ १९ ॥
 कृतपुष्पोपहारा भूरधिकां पुष्यति श्रियम् ।
 तत्र तत्र च विन्यस्तैः सुश्लिष्टशयनासनैः ॥ २० ॥
 पानभूमिर्विना वह्निं प्रदीप्तेवोपलभ्यते ।
 बहुप्रकारैर्विविधैर्वरसंस्कारसंस्कृतैः ॥ २१ ॥
 मांसैः कुशलसंयुक्तैः पानभूमिगतैः पृथक् ।
 दिव्या प्रसन्ना विविधा सुराः कृतसुरा अपि ॥ २२ ॥
 शर्करासवमाध्वीकाः पुष्पासवफलासवाः ।
 वासचूर्णैश्च विविधैर्मृष्टास्तैस्तैः पृथक् पृथक् ॥ २३ ॥
 संतता शुशुभे भूमिर्माल्यैश्च बहुसंस्थितैः ।

हिरण्यैश्च कलशैर्भाजनैः स्फाटिकैरपि ॥ २४ ॥
 जाम्बूनदमयैश्चान्यैः करकैरभिसंवृता ।
 राजतेषु च कुम्भेषु जाम्बूनदमयेषु च ॥ २५ ॥
 पानश्रेष्ठां तथा भूमिं कपिस्तत्र ददर्श सः ।
 सोऽपश्यच्छातकुम्भानि सीधोर्मणिमयानि च ॥ २६ ॥
 तानि तानि च पूर्णानि भाजनानि महाकपिः ।
 कचिदर्धावशेषाणि कचिद् पीतान्यशेषतः ॥ २७ ॥
 कचिन्नैव प्रपीतानि पानानि स ददर्श ह ।
 कचिद् भक्ष्यांश्च विविधान् कचिद् पानानि भागशः ॥ २८ ॥
 कचिदर्धावशेषाणि पश्यन् वै विचचार ह ।
 शयनान्यत्र नारीणां शून्यानि बहुधा पुनः ।
 परस्परं समाश्लिष्य काश्चित् सुप्तावराङ्गनाः ॥ २९ ॥
 काचिच्च वल्लभमन्यस्या अपहृत्योपगृह्य च ।
 उपगम्यावला सुप्ता निद्रावलपराजिता ॥ ३० ॥
 तासामुच्छ्वासवातेन वल्लं माल्यं च गात्रजम् ।
 नात्यर्थं स्पन्दते चित्रं प्राप्य मन्दमिवानिलम् ॥ ३१ ॥
 चन्दनस्य च शीतस्य सोधोर्मणुरसस्य च ।
 विविधस्य च माल्यस्य पुष्पस्य विविधस्य च ॥ ३२ ॥
 बहुधा मारुतस्तस्य गन्धं विविधमुद्बहन् ।
 स्नानानां चन्दनानां च धूपानां चैव मूर्च्छितः ॥ ३३ ॥
 प्रववौ सुरभिर्गन्धो विमाने पुष्पके तदा ।
 श्यामावदातास्तत्रान्याः काश्चित् कृष्णा वराङ्गनाः ॥ ३४ ॥
 काश्चित् काञ्चनवर्णाङ्ग्यः प्रमदा राक्षसालये ।
 तासां निद्रावशत्वाच्च मदनेन विमूर्च्छितम् ॥ ३५ ॥
 पद्मिनीनां प्रसुप्तानां रूपमासीद् यथैव हि ।
 एवं सर्वमशेषेण रावणान्तःपुरं कपिः ।
 ददर्श स महातेजा न ददर्श च जानकीम् ॥ ३६ ॥
 निरीक्षमाणश्च ततस्ताः स्त्रियः स महाकपिः ।
 जगाम महतीं शङ्कां धर्मसाध्वसशङ्कितः ॥ ३७ ॥
 परदारावरोधस्य प्रसुतस्य निरीक्षणम् ।
 इदं खलु ममात्यर्थं धर्मलोपं करिष्यति ॥ ३८ ॥
 न हि मे परदाराणां दृष्टिर्विषयवर्तिनी ।
 अयं चात्र मया दृष्टः परदारपरिग्रहः ॥ ३९ ॥
 तस्य प्रादुरभूच्चिन्ता पुनरन्या मनस्विनः ।
 निश्चितैकान्तचित्तस्य कार्यनिश्चयदर्शिनी ॥ ४० ॥
 कामं दृष्ट्वा मया सर्वा विश्वस्ता रावणस्त्रियः ।
 न तु मे मनसा किञ्चिद् वैकृत्यमुपपद्यते ॥ ४१ ॥
 मनो हि हेतुः सर्वेषामिन्द्रियाणां प्रवर्तने ।
 शुभाशुभास्ववस्थासु तच्च मे सुव्यवस्थितम् ॥ ४२ ॥
 नान्यत्र हि मया शक्या वैदेही परिमार्गितुम् ।
 स्त्रियो हि स्त्रीषु दृश्यन्ते सदा सम्परिमार्गणे ॥ ४३ ॥
 यस्य सत्त्वस्य या योनिस्तस्यां तत्परिमार्गते ।
 न शक्यं प्रमदा नष्टा मृगीषु परिमार्गितुम् ॥ ४४ ॥

तदिदं मार्गितं तावच्छुद्धेन मनसा मया ।
रावणान्तःपुरं सर्वं दृश्यते न च जानकी ॥ ४५ ॥
देवगन्धर्वकन्याश्च नागकन्याश्च वीर्यवान् ।
अवेक्षमाणो हनुमान् नैवापश्यत जानकीम् ॥ ४६ ॥

तामपश्यन् कपिस्तत्र पश्यन्श्चान्या वरस्त्रियः ।
अपक्रम्य तदा वीरः प्रस्थातुमुपचक्रमे ॥ ४७ ॥
स भूयः सर्वतः श्रीमान् मारुतिर्यत्नमाश्रितः ।
आपानभूमिमुत्सृज्य तां विचेतुं प्रचक्रमे ॥ ४८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

द्वादशः सर्गः

सीतामरणाशङ्कया हनुमतः शैथिल्यं पुनरुत्साहमवलम्ब्य स्थानान्तरेषु तेन तस्या अन्वेषणं

कुत्रापि तामनवाप्य तस्य पुनश्चिन्ता च

स तस्य मध्ये भवनस्य संस्थितो
लतागृहांश्चित्रगृहान् निशागृहान् ।
जगाम सीतां प्रतिदर्शनोत्सुको
न चैव तां पश्यति चारुदर्शनाम् ॥ १ ॥

स चिन्तयामास ततो महाकपिः
प्रियामपश्यन् रघुनन्दनस्य ताम् ।
ध्रुवं न सीतां ध्रियते यथा न मे
विचिन्वतो दर्शनमेति मैथिली ॥ २ ॥

सा राक्षसानां प्रवरेण जानकी
स्वशीलसंरक्षणतत्परा सती ।
अनेन नूनं प्रति दुष्टकर्मणा
हता भवेदार्थपर्ये परे स्थिता ॥ ३ ॥

विरूपरूपा विकृता विवर्चसो
महानना दीर्घविरूपदर्शनाः ।
समीक्ष्य ता राक्षसराजयोषितो
भयाद् विनष्टा जनकेश्वरात्मजा ॥ ४ ॥

सीतामदृष्ट्वा ह्यनवाप्य पौरुषं
विहृत्य कालं सह वानरैश्चिरम् ।
न मेऽस्ति सुग्रीवसमीपगा गतिः
सुतीक्ष्णदण्डो बलवांश्च वानरः ॥ ५ ॥

दृष्टमन्तःपुरं सर्वं दृष्ट्वा रावणयोषितः ।
न सीता दृश्यते साध्वी वृथा जातो मम श्रमः ॥ ६ ॥
किं नु मां वानराः सर्वे गतं वक्ष्यन्ति संगताः ।
गतवा तत्र त्वया वीर किं कृतं तद् वदस्व नः ॥ ७ ॥

अदृष्ट्वा किं प्रवक्ष्यामि तामहं जनकात्मजाम् ।
ध्रुवं प्रायमुपासिष्ये कालस्य व्यतिवर्तने ॥ ८ ॥
किं वा वक्ष्यति वृद्धश्च जाम्बवानङ्गदश्च सः ।
गतं पारं समुद्रस्य वानराश्च समागताः ॥ ९ ॥

अनिर्वेदः ध्रियो मूलमनिर्वेदः परं सुखम् ।
भूयस्तत्र विचेष्ट्यामि न यत्र विचयः कृतः ॥ १० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥

अनिर्वेदो हि सततं सर्वार्थेषु प्रवर्तकः ।
करोति सफलं जन्तोः कर्म यच्च करोति सः ॥ ११ ॥
तस्मादनिर्वेदकरं यत्नं चेष्टेऽहमुत्तमम् ।
अदृष्टांश्च विचेष्ट्यामि देशान् रावणपालितान् ॥ १२ ॥

आपानशाला विचितास्तथा पुष्पगृहाणि च ।
चित्रशालाश्च विचिता भूयः क्रीडागृहाणि च ॥ १३ ॥
निष्कुटान्तररथ्याश्च विमानानि च सर्वशः ।
इति संचिन्त्य भूयोऽपि विचेतुमुपचक्रमे ॥ १४ ॥

भूमीगृहांश्चैत्यगृहान् गृहातिगृहकानपि ।
उत्पतन् निपतंश्चापि तिष्ठन् गच्छन् पुनः कश्चित् ॥ १५ ॥
अपवृण्वंश्च द्वाराणि कपाटान्यवघट्टयन् ।
प्रविशन् निष्पतंश्चापि प्रपतन्नुत्पतन्निव ॥ १६ ॥

सर्वमप्यवकाशं स विचचार महाकपिः ।
चतुरङ्गुलमात्रोऽपि नावकाशः स विद्यते ।
रावणान्तःपुरे तस्मिन् यं कपिर्न जगाम सः ॥ १७ ॥
प्राकारान्तरवीथ्यश्च वेदिकाश्चैत्यसंभ्रयाः ।
श्वभ्राश्च पुष्करिण्यश्च सर्वे तेनावलोकितम् ॥ १८ ॥

राक्षस्यो विविधाकारा विरूपा विकृतास्तथा ।
दृष्ट्वा हनुमता तत्र न तु सा जनकात्मजा ॥ १९ ॥
रूपेणाप्रतिमा लोके परा विद्याधरस्त्रियः ।
दृष्ट्वा हनुमता तत्र न तु राघवनन्दिनी ॥ २० ॥

नागकन्या वरारोहाः पूर्णचन्द्रनिभाननाः ।
दृष्ट्वा हनुमता तत्र न तु सा जनकात्मजा ॥ २१ ॥
प्रमथ्य राक्षसेन्द्रेण नागकन्या बलाद्धृताः ।
दृष्ट्वा हनुमता तत्र न सा जनकनन्दिनी ॥ २२ ॥

सोऽपश्यंस्तं महाबाहुः पश्यंश्चान्या वरस्त्रियः ।
विषसाद् महाबाहुर्हनुमान् मारुतात्मजः ॥ २३ ॥
उद्योगं वानरेन्द्राणां प्लवणं सागरस्य च ।
व्यर्थं वीक्ष्यानिलसुतश्चिन्तां पुनरुपागतः ॥ २४ ॥

अवतीर्य विमानाच्च हनुमान् मारुतात्मजः ।
चिन्तामुपजगामाथ शोकोपहतचेतनः ॥ २५ ॥

त्रयोदशः सर्गः

सीताविनाशाशङ्कया हनुमतश्चिन्ता सीतानुपलब्धिसूचनादनर्थं सम्भाव्य हनुमतोऽपरावर्तनाय निश्चयः

पुनरन्वेषणविचारश्च, अशोकवाटिकायामनुसंधानविषये विविधं पर्यालोचनं च

विमानात् तु स संक्रम्य प्राकारं हरियूथपः ।
हनुमान् वेगवानासीद् यथा विद्युद् घनान्तरे ॥ १ ॥
सम्परिक्रम्य हनुमान् रावणस्य निवेशनान् ।
अदृष्ट्वा जानकीं सीतामब्रवीद् वचनं कपिः ॥ २ ॥
भूयिष्ठं लोलिता लङ्का रामस्य चरता प्रियम् ।
न हि पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाङ्गशोभनाम् ॥ ३ ॥
पल्वलानि तटाकानि सरांसि सरितस्तथा ।
नद्योऽनूपवनान्ताश्च दुर्गाश्च धरणीधराः ॥ ४ ॥
लोलिता बहुधा सर्वा न च पश्यामि जानकीम् ।
इह सम्पातिना सीता रावणस्य निवेशने ।
आख्याता गृधराजेन न च सा दृश्यते न किम् ॥ ५ ॥
किं नु सीताथ वैदेही मैथिली जनकात्मजा ।
उपतिष्ठेत विवशा रावणेन हता बलात् ॥ ६ ॥
क्षिप्रमुत्पततो मन्ये सीतामादाय रक्षसः ।
बिभ्यतो रामवाणानामन्तरा पतिता भवेत् ॥ ७ ॥
अथवा ह्रियमाणायाः पथि सिद्धनिषेविते ।
मन्ये पतितमार्याया हृदयं प्रेक्ष्य सागरम् ॥ ८ ॥
रावणस्योरुवेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ।
तया मन्ये विशालाद्या त्यक्तं जीवितमार्याया ॥ ९ ॥
उपर्युपरि सा नूनं सागरं क्रमतस्तदा ।
विचेष्टमाना पतिता समुद्रे जनकात्मजा ॥ १० ॥
आहो क्षुद्रेण चानेन रक्षन्ती शीलमात्मनः ।
अबन्धुर्भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ॥ ११ ॥
अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभिरसेतेक्षणा ।
अदुष्टा दुष्टभावाभिर्भक्षिता सा भविष्यति ॥ १२ ॥
सम्पूर्णचन्द्रप्रतिमं पद्मपत्रनिभेक्षणम् ।
रामस्य ध्यायती वक्त्रं पञ्चत्वं कृपणा गता ॥ १३ ॥
हा राम लक्ष्मणेत्येवं हायोध्ये चेति मैथिली ।
विलप्य बहु वैदेही न्यस्तदेहा भविष्यति ॥ १४ ॥
अथवा निहिता मन्ये रावणस्य निवेशने ।
भृशं लालप्यते बाला पञ्जरस्येव सारिका ॥ १५ ॥
जनकस्य कुले जाता रामपत्नी सुमध्यमा ।
कथमुत्पलपत्राक्षी रावणस्य वशं व्रजेत् ॥ १६ ॥
विनष्टा वा प्रणष्टा वा मृता वा जनकात्मजा ।
रामस्य प्रियभार्यस्य न निवेदयितुं क्षमम् ॥ १७ ॥
निवेद्यमाने दोषः स्याद् दोषः स्यादनिवेदने ।
कथं नु खलु कर्तव्यं विषमं प्रतिभाति मे ॥ १८ ॥
अस्मिन्नेवंगते कार्यं प्राप्तकालं क्षमं च किम् ।
भवेदिति मतिं भूयो हनुमान् प्रविचारयन् ॥ १९ ॥

यदि सीतामदृष्ट्वाहं वानरेन्द्रपुरीमितः ।
गमिष्यामि ततः को मे पुरुषार्थो भविष्यति ॥ २० ॥
ममेदं लङ्घनं व्यर्थं सागरस्य भविष्यति ।
प्रवेशश्चैव लङ्कायां राक्षसानां च दर्शनम् ॥ २१ ॥
किं वा वदति सुग्रीवो हरयो वापि संगताः ।
किष्किन्ध्यामनुसम्प्राप्तं तौ वा दशरथात्मजौ ॥ २२ ॥
गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परुषं वचः ।
न दृष्टेति मया सीता ततस्त्यज्यति जीवितम् ॥ २३ ॥
परुषं दारुणं तीक्ष्णं क्रूरमिन्द्रियतापनम् ।
सीतानिमित्तं दुर्विक्रयं श्रुत्वा स न भविष्यति ॥ २४ ॥
तं तु कृच्छ्रगतं दृष्ट्वा पञ्चत्वगतमानसम् ।
भृशानुरक्तमेधावी न भविष्यति लक्ष्मणः ॥ २५ ॥
विनष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ।
भरतं च मृतं दृष्ट्वा शत्रुघ्नो न भविष्यति ॥ २६ ॥
पुत्रान् मृतान् समीक्ष्याथ न भविष्यन्ति मातरः ।
कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च न संशयः ॥ २७ ॥
कृतज्ञः सत्यसंधश्च सुग्रीवः प्लवगाधिपः ।
रामं तथागतं दृष्ट्वा ततस्त्यज्यति जीवितम् ॥ २८ ॥
दुर्मना व्यथिता दीना निरानन्दा तपस्विनी ।
पीडिता भर्तृशोकेन रुमा त्यज्यति जीवितम् ॥ २९ ॥
वाल्लिजेन तु दुःखेन पीडिता शोककर्शिता ।
पञ्चत्वमागता राज्ञी तारापि न भविष्यति ॥ ३० ॥
मातापित्रोर्विनाशेन सुग्रीवव्यसनेन च ।
कुमारोऽप्यङ्गदस्तस्माद् विजहिष्यति जीवितम् ॥ ३१ ॥
भर्तृजेन तु दुःखेन अभिभूता वनौकसः ।
शिरांस्यभिहनिष्यन्ति तलैर्मुष्टिभिरेव च ॥ ३२ ॥
सान्त्वेनानुप्रदानेन मानेन च यशस्विना ।
लालिताः कपिनाथेन प्राणांस्त्यज्यन्ति वानराः ॥ ३३ ॥
न वनेषु न शैलेषु न निरोधेषु वा पुनः ।
क्रीडामनुभविष्यन्ति समेत्य कपिकुञ्जराः ॥ ३४ ॥
सपुत्रदाराः सामात्या भर्तृव्यसनपीडिताः ।
शैलाग्रेभ्यः पतिष्यन्ति समेषु विषमेषु च ॥ ३५ ॥
विषमुद्वन्धनं वापि प्रवेशं ज्वलनस्य वा ।
उपवासमथो शूलं प्रचरिष्यन्ति वानराः ॥ ३६ ॥
घोरमारोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ।
इत्वाकुलकुलनाशश्च नाशश्चैव वनौकसाम् ॥ ३७ ॥
सोऽहं नैव गमिष्यामि किष्किन्धां नगरीमितः ।
नहि शक्याम्यहं द्रष्टुं सुग्रीवं मैथिलीं विना ॥ ३८ ॥

मय्यगच्छति चेदस्य धर्मात्मानौ महारथौ ।
आशया तौ धरिष्येते वानराश्च तरस्विनः ॥ ३९ ॥
हस्तादानो मुखादानो नियतो वृक्षमूलिकः ।
वानप्रस्थो भविष्यामि ह्यदृष्ट्वा जनकात्मजाम् ॥ ४० ॥
सागरानूपजे देशे बहुमूलफलोदके ।
चित्तिं कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्धमरणीसुतम् ॥ ४१ ॥
उपविष्टस्य वा सम्यग् लिङ्गिनं साधयिष्यतः ।
शरीरं भक्षयिष्यन्ति वायसाः श्वापदानि च ॥ ४२ ॥
इदमप्यृषिभिर्दृष्टं निर्याणमिति मे मतिः ।
सम्यगापः प्रवेक्ष्यामि न चेत् पश्यामि जानकीम् ॥ ४३ ॥
सुजातमूला सुभगा कीर्तिमाला यशस्विनी ।
प्रभया चिररात्राय मम सीतामपश्यतः ॥ ४४ ॥
तापसो वा भविष्यामि नियतो वृक्षमूलिकः ।
नेतः प्रतिगमिष्यामि तामदृष्ट्वासितेक्षणाम् ॥ ४५ ॥
यदि तु प्रतिगच्छामि सीतामनधिगम्य ताम् ।
अङ्गदः सहितः सर्वैर्वानरैर्न भविष्यति ॥ ४६ ॥
विनाशो बहवो दोषा जीवन् प्राप्नोति भद्रकम् ।
तस्मात् प्राणान् धरिष्यामि ध्रुवो जीवति संगमः ॥ ४७ ॥
एवं बहुविधं दुःखं मनसा धारयन् बहु ।
नाध्यगच्छत् तदा पारं शोकस्य कपिकुञ्जरः ॥ ४८ ॥
ततो विक्रममासाद्य धैर्यवान् कपिकुञ्जरः ।
रावणं वा वधिष्यामि दशग्रीवं महाबलम् ।
काममस्तु हता सीता प्रत्याचीर्णं भविष्यति ॥ ४९ ॥
अथवैनं समुत्क्षिप्य उपर्युपरि सागरम् ।
रामायोपहरेष्यामि पशुं पशुपतेरिव ॥ ५० ॥
इति चिन्तासमापन्नः सीतामनधिगम्य ताम् ।
ध्यानशोकपरीतात्मा चिन्तयामास वानरः ॥ ५१ ॥
यावत् सीतां न पश्यामि रामपत्नीं यशस्विनीम् ।
तावदेतां पुरीं लङ्कां विचिनोमि पुनः पुनः ॥ ५२ ॥
सम्पातिवचनाच्चापि रामं यद्यानयाम्यहम् ।
अपश्यन् राघवो भार्या निर्दहेत् सर्ववानरान् ॥ ५३ ॥
इहैव नियताहारो वत्स्यामि नियतेन्द्रियः ।
न मत्कृते चिन्तयेयुः सर्वे ते नरवानराः ॥ ५४ ॥
अशोकवनिका चापि महतीयं महाद्रुमा ।
इमामधिगमिष्यामि नहीयं विचिता मया ॥ ५५ ॥

वसून् रुद्रांस्तथाऽऽदित्यानश्विनौ मरुतोऽपि च ।
नमस्कृत्वा गमिष्यामि रक्षसां शोकवर्धनः ॥ ५६ ॥
जित्वा तु राक्षसान् देवीमिदवाकुकुलनन्दिनीम् ।
सम्प्रदास्यामि रामाय सिद्धीमिव तपस्विने ॥ ५७ ॥
स मुहूर्तमिव ध्यात्वा चिन्ताविग्रथितेन्द्रियः ।
उदतिष्ठन् महाबाहुर्हनुमान् मारुतात्मजः ॥ ५८ ॥
नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।
नमोऽस्तु रुद्रेन्द्रयमानिलेभ्यो
नमोऽस्तु चन्द्राग्रिमरुद्रणेभ्यः ॥ ५९ ॥
स तेभ्यस्तु नमस्कृत्वा सुग्रीवाय च मारुतिः ।
दिशः सर्वाः समालोक्य सोऽशोकवनिकां प्रति ॥ ६० ॥
स गत्वा मनसा पूर्वमशोकवनिकां शुभाम् ।
उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुतात्मजः ॥ ६१ ॥
ध्रुवं तु रक्षोवहुला भविष्यति वनाकुला ।
अशोकवनिका पुण्या सर्वसंस्कारसंस्कृताः ॥ ६२ ॥
रक्षिणश्चात्र विहिता नूनं रक्षन्ति पादपान् ।
भगवानपि विश्वात्मा नातिशोभं प्रवायति ॥ ६३ ॥
स क्षितोऽयं मयाऽऽत्मा च रामार्थे रावणस्य च ।
सिद्धिं दिशन्तु मे सर्वे देवाः सर्षिगणास्त्विह ॥ ६४ ॥
ब्रह्मा स्वयम्भूर्भगवान् देवाश्चैव तपस्विनः ।
सिद्धिमग्निश्च वायुश्च पुरुहूतश्च वज्रभृत् ॥ ६५ ॥
वरुणः पाशहस्तस्य सोमादित्यौ तथैव च ।
अश्विनौ च महात्मानौ मरुतः सर्वे एव च ॥ ६६ ॥
सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्रभुः ।
दास्यन्ति मम ये चान्येऽप्यदृष्टाः पथि गोचराः ॥ ६७ ॥

तदुन्नसं पाण्डुरदन्तमव्रणं
शुचिसितं पद्मपलाशलोचनम् ।
द्रव्ये तदार्यावदनं कदा न्वहं
प्रसन्नताराधिपतुल्यवर्चसम् ॥ ६८ ॥
शुद्धेण हीनेन नृशंसमूर्तिना
सुदारुणालंकृतवेषधारिणा ।
बलाभिभूता ह्यबला तपस्विनी
कथं नु मे दृष्टिपथेऽद्य सा भवेत् ॥ ६९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

चतुर्दशः सर्गः

अशोकवनिकायां प्रविश्य तस्याः शोभाया दर्शनमेकस्मिन्नशोके प्रच्छन्नीभूतेन हनुमता तत

एव तस्या अनुसंधानम्

स मुहूर्तमिव ध्यात्वा मनसा चाधिगम्य ताम् ।
अवलुप्तो महातेजाः प्राकारं तस्य वेदमनः ॥ १ ॥

स तु संहृष्टसर्वाङ्गः प्राकारस्थो महाकपिः ।
पुष्पिताश्रान् वसन्तादौ ददर्श विविधान् ह्रस्वान् ॥ २ ॥

सालानशोकान् भव्यांश्च चम्पकांश्च सुपुष्पितान् ।
 उद्दालकान् नागवृक्षांश्चूतान् कपिमुखानपि ॥ ३ ॥
 तथाऽऽम्रवणसम्पन्नाल्लताशतसमन्वितान् ।
 ज्यामुक्त इव नाराचः पुप्लुवे वृक्षवाटिकाम् ॥ ४ ॥
 स प्रविश्य विचित्रां तां विहगैरभिनादिताम् ।
 राजतैः काञ्चनैश्चैव पादपैः सर्वतो वृताम् ॥ ५ ॥
 विहगैर्मृगसङ्घैश्च विचित्रां चित्रकाननाम् ।
 उदितादित्यसंकाशां ददर्श हनुमान् वली ॥ ६ ॥
 वृतां नानाविधैर्वृक्षैः पुष्पोपगफलोपगैः ।
 कोकिलैर्भृङ्गराजैश्च मत्तैर्नित्यनिषेचिताम् ॥ ७ ॥
 प्रहृष्टमनुजां काले मृगपक्षिमदाकुलाम् ।
 मत्तवर्हिणसंघुष्टां नानाद्विजगणायुताम् ॥ ८ ॥
 मार्गमाणो वरारोहां राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
 सुखप्रसुप्तान् विहगान् बोधयामास वानरः ॥ ९ ॥
 उत्पतद्भिद्भिज्जगणैः पक्षैर्वतैः समाहताः ।
 अनेकवर्णा विविधा मुमुचुः पुष्पवृष्टयः ॥ १० ॥
 पुष्पावकीर्णः शुशुभे हनूमान् मारुतात्मजः ।
 अशोकवनिकामध्ये यथा पुष्पमयो गिरिः ॥ ११ ॥
 दिशः सर्वाभिधावन्तं वृक्षखण्डगतं कपिम् ।
 दृष्ट्वा सर्वाणि भूतानि वसन्त इति मेनिरे ॥ १२ ॥
 वृक्षेभ्यः पतितैः पुष्पैरवकीर्णा पृथग्विधैः ।
 रराज वसुधा तत्र प्रमदेव विभूषिता ॥ १३ ॥
 तरखिना ते तरवस्तरसा बहु कम्पिताः ।
 कुसुमानि विचित्राणि ससृजुः कपिना तदा ॥ १४ ॥
 निर्धूतपत्रशिखराः शीर्णपुष्पफलद्रुमाः ।
 निक्षिप्तवस्त्राभरणा धूर्ता इव पराजिताः ॥ १५ ॥
 हनूमता वेगवता कम्पितास्ते नगोत्तमाः ।
 पुष्पपत्रफलान्याशु मुमुचुः फलशालिनः ॥ १६ ॥
 विहङ्गसङ्घैर्हीनास्ते स्कन्धमात्राशया द्रुमाः ।
 बभूवुरगमाः सर्वे मारुतेन चिनिर्धुताः ॥ १७ ॥
 विभूतकेशी युवतिर्यथा मृदितवर्णका ।
 निपीतशुभदन्तोष्ठी नखैर्दन्तैश्च विश्रुता ॥ १८ ॥
 तथा लाङ्गूलहस्तैस्तु चरणाभ्यां च मर्दिता ।
 तथैवाशोकवनिका प्रभग्नवनपादपा ॥ १९ ॥
 महालतानां दामानि व्यधमत् तरसा कपिः ।
 यथा प्रावृषि वेगेन मेघजालानि मारुतः ॥ २० ॥
 स तत्र मणिभूमिश्च राजतीश्च मनोरमाः ।
 तथा काञ्चनभूमीश्च विचरन् ददृशे कपिः ॥ २१ ॥
 वापीश्च विविधाकाराः पूर्णाः परमवारिणा ।
 महाहर्मणिसोपानैरुपपन्नस्ततस्ततः ॥ २२ ॥
 मुक्ताप्रवालसिकताः स्फाटिकान्तरकुट्टिमाः ।
 काञ्चनैस्तरुभिश्चित्रैस्तीरजैरुपशोभिताः ॥ २३ ॥

बुद्धपद्मोत्पलवनाश्चक्रवाकोपशोभिताः ।
 नृत्यूहस्तसंघुष्टा हंससारसनादिताः ॥ २४ ॥
 दीर्घाभिद्रुमयुक्ताभिः सरिद्धिश्च समन्ततः ।
 अमृतोपमतोयाभिः शिवाभिरुपसंस्कृताः ॥ २५ ॥
 लताशतैरवतताः संतानकुसुमावृताः ।
 नानागुल्मावृतवनाः करवीरकृतान्तराः ॥ २६ ॥
 ततोऽम्बुधरसंकाशं प्रवृद्धशिखरं गिरिम् ।
 विचित्रकूटं कूटैश्च सर्वतः परिवारितम् ॥ २७ ॥
 शिलागृहैरवततं नानावृक्षसमावृतम् ।
 ददर्श कपिशार्दूलो रम्यं जगति पर्वतम् ॥ २८ ॥
 ददर्श च नगात् तस्मान्नदीं निपतितां कपिः ।
 अङ्गादिव समुत्पत्य प्रियस्य पतितां प्रियाम् ॥ २९ ॥
 जले निपतिताग्रैश्च पादपैरुपशोभिताम् ।
 वार्यमाणामिव क्रुद्धां प्रमदां प्रियवन्धुभिः ॥ ३० ॥
 पुनरावृत्ततोयां च ददर्श स महाकपिः ।
 प्रसन्नामिव कान्तस्य कान्तां पुनरुपस्थिताम् ॥ ३१ ॥
 तस्यादूरात् स पद्मिन्यो नानाद्विजगणायुताः ।
 ददर्श कपिशार्दूलो हनूमान् मारुतात्मजः ॥ ३२ ॥
 कृत्रिमां दीर्घिकां चापि पूर्णाम् शीतेन वारिणा ।
 मणिप्रवरसोपानां मुक्तासिकतशोभिताम् ॥ ३३ ॥
 विविधैर्मृगसङ्घैश्च विचित्रां चित्रकाननाम् ।
 प्रासादैः सुमहद्विश्च निर्मितैर्विश्वकर्मा ॥ ३४ ॥
 काननैः कृत्रिमैश्चापि सर्वतः समलंकृताम् ।
 ये केचित् पादपास्तत्र पुष्पोपगफलोपगाः ॥ ३५ ॥
 सच्छत्राः सवितर्दीकाः सर्वे सौवर्णवेदिकाः ।
 लताप्रतानैर्बहुभिः पर्णैश्च बहुभिर्वृताम् ॥ ३६ ॥
 काञ्चनीं शिशपामेकां ददर्श स महाकपिः ।
 वृतां हेममयीभिस्तु वेदिकाभिः समन्ततः ॥ ३७ ॥
 सोऽपश्यत् भूमिभागांश्च नगप्रख्यवानि च ।
 सुवर्णवृक्षानपरान् ददर्श शिखिसंनिभान् ॥ ३८ ॥
 तेषां द्रुमाणां प्रभया मेरोरिव महाकपिः ।
 अमन्यत तदा वीरः काञ्चनोऽस्मीति सर्वतः ॥ ३९ ॥
 तान्काञ्चनान् वृक्षगणान् मारुतेन प्रकम्पितान् ।
 किङ्किणीशतनिर्घोषान् दृष्ट्वा विस्मयमागमत् ॥ ४० ॥
 सुपुष्पिताग्रान् रुचिरांस्तरुणाङ्कुरपल्लवान् ।
 तामारुह्य महावेगः शिशपां पर्णसंवृताम् ॥ ४१ ॥
 इतो द्रव्यामि वैदेहीं रामदर्शनलालसाम् ।
 इतश्चेतश्च दुःखार्ता सम्पतन्तीं यदृच्छया ॥ ४२ ॥
 अशोकवनिका चेयं दृढं रम्या दुरात्मनः ।
 चन्दनैश्चम्पकैश्चापि वकुलैश्च विभूषिता ॥ ४३ ॥
 इयं च नलिनी रम्या द्विजसङ्घनिषेचिता ।
 इमां सा राजमहिषी नूनमेष्यति जानकी ॥ ४४ ॥

सा रामा राजमहिषी राघवस्व प्रिया सती ।
वनसंचारकुशला ध्रुवमेप्यति जानकी ॥ ४५ ॥
अथवा मृगशावाक्षी वनस्यास्य विचक्षणा ।
वनमेप्यति साद्येह रामचिन्तासुकर्षिता ॥ ४६ ॥
रामशोकाभिसंतप्ता सा देवी वामलोचना ।
वनवासरता नित्यमेप्यते वनचारिणी ॥ ४७ ॥
वनेचराणां सततं नूनं स्पृहयते पुरा ।
रामस्य दयिता चार्या जनकस्य सुता सती ॥ ४८ ॥
संध्याकालमनाः श्यामा ध्रुवमेप्यति जानकी ।

नदीं चेमां शुभजलां संध्यायै वरवर्णिनी ॥ ४९ ॥
तस्याश्चाप्यनुरूपेयमशोकवनिका शुभा ।
शुभायाः पार्थिवेन्द्रस्य पत्नी रामस्य सम्मता ॥ ५० ॥
यदि जीवति सा देवी ताराधिपनिभानना ।
आगमिष्यति सावश्यमिमां शीतजलां नदीम् ॥ ५१ ॥
एवं तु मत्वा हनुमान् महात्मा
प्रतीक्षमाणो मनुजेन्द्रपत्नीम् ।
अवेक्षमाणश्च ददर्श सर्वं
सुपुष्पिते पर्णघने निलीनः ॥ ५२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

पञ्चदशः सर्गः

वनसुषमामवलोकयता हनुमता चैत्यप्रासादसन्निधौ दयनीयां सीतामालोक्येयमेव सेति
तर्कणं तस्य प्रसन्नता च

स वीक्षमाणस्तत्रस्थो मार्गमाणश्च मैथिलीम् ।
अवेक्षमाणश्च महीं सर्वां तामन्ववैक्षत ॥ १ ॥
संतानकलताभिश्च पादपैरुपशोभिताम् ।
दिव्यगन्धरसोपेतां सर्वतः समलंकृताम् ॥ २ ॥
तां स नन्दनसंकाशां मृगपक्षिभिरावृताम् ।
हर्म्यप्रासादसम्बाधां कोकिलाकुलनिःस्वनाम् ॥ ३ ॥
काञ्चनोत्पलपद्माभिर्वापीभिरुपशोभिताम् ।
वह्नासनकुशोपेतां बहुभूमिगृहायुताम् ॥ ४ ॥
सर्वर्तुकुसुमे रम्यैः फलवद्भिश्च पादपैः ।
पुष्पितानामशोकानां श्रिया सूर्योदयप्रभाम् ॥ ५ ॥
प्रदीप्तामिव तत्रस्थो मारुतिः समुदैक्षत ।
निष्पन्नशाखां विहगैः क्रियमाणामिवासकृत् ॥ ६ ॥
विनिष्पतद्भिः शतशश्चित्रैः पुष्पावतंसकैः ।
समूलपुष्परचितैरशोकैः शोकनाशनैः ॥ ७ ॥
पुष्पभारातिभारैश्च स्पृशद्भिरिव मेदिनीम् ।
कर्णिकारैः कुसुमितैः किंशुकैश्च सुपुष्पितैः ॥ ८ ॥
स देशः प्रभया तेषां प्रदीप्त इव सर्वतः ।
पुंनागाः सप्तपर्णाश्च चम्पकोद्दालकास्तथा ॥ ९ ॥
विवृद्धमूला बहवः शोभन्ते स सुपुष्पिताः ।
शातकुम्भनिभाः केचित् केचिदग्निशिखप्रभाः ॥ १० ॥
नीलाञ्जननिभाः केचित् तत्राशोकाः सहस्रशः ।
नन्दनं विबुधोद्यानं चित्रं चैत्ररथं यथा ॥ ११ ॥
अतिवृत्तमिवाचिन्त्यं दिव्यं रम्यश्रियायुतम् ।
द्वितीयमिव चाकाशं पुष्पज्योतिर्गणायुतम् ॥ १२ ॥
पुष्परत्नशतैश्चित्रं पञ्चमं सागरं यथा ।
सर्वर्तुपुष्पैर्नचितं पादपैर्मधुगन्धिभिः ॥ १३ ॥
नानानिनादैरुद्यानं रम्यं मृगगणद्विजैः ।
अनेकगन्धप्रचहं पुण्यगन्धं मनोहरम् ॥ १४ ॥

शैलेन्द्रमिव गन्धाढ्यं द्वितीयं गन्धमादनम् ।
अशोकवनिकायां तु तस्यां वानरपुङ्गवः ॥ १५ ॥
स ददर्शविदूरस्थं चैत्यप्रासादमूर्जितम् ।
मध्ये स्तम्भसहस्रेण स्थितं कैलासपाण्डुरम् ॥ १६ ॥
प्रवालकृतसोपानं तप्तकाञ्चनवेदिकम् ।
मुष्णन्तमिव चक्षुषि द्योतमानमिव श्रिया ॥ १७ ॥
निर्मलं प्रांशुभावत्वादुल्लिखन्तमिवाम्बरम् ।
ततो मलिनसंवीतां राक्षसीभिः समावृताम् ॥ १८ ॥
उपवासकृशां दीनां निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ।
ददर्श शुक्लपक्षादौ चन्द्ररेखामिवामलाम् ॥ १९ ॥
मन्दप्रव्यायमानेन रूपेण रुचिरप्रभाम् ।
पिनद्धां धूमजालेन शिखामिव विभावसोः ॥ २० ॥
पीतेनैकेन संवीतां क्लिष्टेनोत्तमवाससा ।
सपङ्कामनलंकारां विपद्मामिव पद्मिनीम् ॥ २१ ॥
पांडितां दुःखसंतप्तां परिक्षीणां तपस्विनीम् ।
गृहेणाङ्गारकेणेव पीडितामिव रोहिणीम् ॥ २२ ॥
अश्रुपूर्णमुखीं दीनां कृशामनशनेन च ।
शोकध्यानपरां दीनां नित्यं दुःखपरायणाम् ॥ २३ ॥
प्रियं जनमपश्यन्तीं पश्यन्तीं राक्षसीगणम् ।
स्वगणेन मृगीं हीनां श्वगणेनावृतामिव ॥ २४ ॥
नीलनागाभया वेण्या जघनं गतयैकया ।
नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ॥ २५ ॥
सुखार्हा दुःखसंतप्तां व्यसनानामकोविदाम् ।
तां विलोक्य विशालाक्षीमधिकं मलिनां कृशाम् ॥ २६ ॥
तर्कयामास सीतेति कारणैरुपपादिभिः ।
ह्रियमाणा तदा तेन रक्षसा कामरूपिणा ॥ २७ ॥
यथारूपा हि दृष्टा सा तथारूपेयमङ्गना ।
पूर्णचन्द्राननां सुभ्रूं चारुवृत्तपयोधराम् ॥ २८ ॥

कुर्वतीं प्रभया देवीं सर्वा वितिमिरा दिशः ।
तां नीलकण्ठीं बिम्बोष्ठीं सुमध्यां सुप्रतिष्ठिताम् ॥ २९ ॥
सीतां पद्मपलाशाक्षीं मन्मथस्य रतिं यथा ।
इष्टां सर्वस्य जगतः पूर्णचन्द्रप्रभामिव ॥ ३० ॥
भूमौ सुतनुमासीनां नियतामिव तापसीम् ।
निःश्वासवहुलां श्रीरुं भुजगेन्द्रवधूमिव ॥ ३१ ॥
शोकजालेन महता विततेन न राजतीम् ।
संसक्तां धूमजालेन शिखामिव विभावसोः ॥ ३२ ॥
तां स्मृतीमिव संदिग्धामृद्धिं निपतितामिव ।
विहतामिव च श्रद्धामाशां प्रतिहतामिव ॥ ३३ ॥
सोपसर्गां यथा सिद्धिं बुद्धिं सकलुषामिव ।
अभूतेनापवादेन कीर्तिं निपतितामिव ॥ ३४ ॥
रामोपरोधव्यथितां रक्षोगणनिपीडिताम् ।
अबलां मृगशावाक्षीं वीक्षमाणां ततस्ततः ॥ ३५ ॥
बाष्पाभ्वुपरिपूर्णेन कृष्णवक्राक्षिपद्मणा ।
वदनेनाप्रसन्नेन निःश्वसन्तीं पुनः पुनः ॥ ३६ ॥
मलपङ्कधरां दीनां मण्डनार्हाममण्डिताम् ।
प्रभां नक्षत्रराजस्य कालमेघैरिवानृताम् ॥ ३७ ॥
तस्य संदिदिहे बुद्धिस्तथा सीतां निरीक्ष्य च ।
आम्नायानामयोगेन विद्यां प्रशिथिलामिव ॥ ३८ ॥
दुःखेन बुबुधे सीतां हनुमाननलंकृताम् ।
संस्कारेण यथा हीनां वाचमर्थान्तरं गतान् ॥ ३९ ॥
तां समीक्ष्य विशालाक्षीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ।
तर्कयामास सीतेति कारणरूपपादयन् ॥ ४० ॥
वैदेह्या यानि चाङ्गेषु तदा रामोऽन्वकीर्तयत् ।
तान्याभरणजालानि गात्रशोभीन्यलक्षयत् ॥ ४१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

षोडशः सर्गः

सीतायाः शीलं सौन्दर्यं च मनसा प्रशस्य तां दुःखमग्नां निरीक्ष्य तदर्थं हनुमतोऽपि शोकः

प्रशस्य तु प्रशस्तव्यां सीतां तां हरिपुङ्गवः ।
गुणाभिरामं रामं च पुनश्चिन्तापरोऽभवत् ॥ १ ॥
स मुहूर्तमिव ध्वात्वा बाष्पपर्याकुलेक्षणः ।
सीतामाश्रित्य तेजस्वी हनुमान् विललाप ह ॥ २ ॥
मान्या गुरुविनीतस्य लक्ष्मणस्य गुरुप्रिया ।
यदि सीता हि दुःखार्ता कालो हि दुरतिक्रमः ॥ ३ ॥
रामस्य व्यवसायज्ञा लक्ष्मणस्य च धीमतः ।
नात्यर्थं क्षुभ्यते देवी गङ्गेव जलदागमे ॥ ४ ॥
तुल्यशीलवयोवृत्तां तुल्याभिजनलक्षणाम् ।
राघवोऽर्हति वैदेहीं तं चेयमसितक्षणा ॥ ५ ॥
तां दृष्ट्वा नवहेमाभां लोककान्तामिव श्रियम् ।
जगाम मनसा रामं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ६ ॥

सुकृतौ कर्णवेष्टौ च श्वदंष्ट्रौ च सुसंस्थितौ ।
मणिविद्रुमचित्राणि हस्तेष्वाभरणानि च ॥ ४२ ॥
श्यामानि चिरयुक्तत्वात् तथा संस्थानवन्ति च ।
तान्येवैतानि मन्येऽहं यानि रामोऽन्वकीर्तयत् ॥ ४३ ॥
तत्र यान्यवहीनानि तान्यहं नोपलक्षये ।
यान्यस्या नावहीनानि तानीमानि न संशयः ॥ ४४ ॥
पीतं कनकपट्टाभं स्रस्तं तद्वसनं शुभम् ।
उत्तरीयं नगासक्तं तदा दृष्टं प्लवङ्गमैः ॥ ४५ ॥
भूषणानि च मुख्यानि दृष्टानि धरणीतले ।
अन्यैवापविद्धानि खनवन्ति महान्ति च ॥ ४६ ॥
इदं चिरगृहीतत्वाद् वसनं क्लिष्टवत्तरम् ।
तथाप्यनूनं तद्वर्णं तथा श्रीमद्यथेतरत् ॥ ४७ ॥
इयं कनकवर्णाङ्गी रामस्य महिषी प्रिया ।
प्रणष्टापि सती यस्य मनसो न प्रणश्यति ॥ ४८ ॥
इयं सा यत्कृते रामश्चतुर्भिरिह तप्यते ।
कारुण्येनानृशंस्येन शोकेन मदनेन च ॥ ४९ ॥
स्त्री प्रणष्टेति कारुण्यादाश्रितेत्यानृशंस्यतः ।
पत्नी नष्टेति शोकेन प्रियेति मदनेन च ॥ ५० ॥
अस्या देव्या यथारूपमङ्गप्रत्यङ्गसौष्टवम् ।
रामस्य च यथारूपं तस्येयमसितेक्षणा ॥ ५१ ॥
अस्या देव्या मनस्तस्मिस्तस्य चास्यां प्रतिष्ठितम् ।
ते नेयं स च धर्मात्मा मुहूर्तमपि जीवति ॥ ५२ ॥
दुष्करं कृतवान् रामो हीनो यदनया प्रभुः ।
धारयत्यात्मनो देहं न शोकेनावसीदति ॥ ५३ ॥
एवं सीतां तथा दृष्ट्वा दृष्टाः पवनसम्भवः ।
जगाम मनसा रामं प्रशशंस च तं प्रभुम् ॥ ५४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चदशः सर्गः ॥ १५ ॥

यदि रामः समुद्रान्तां मेदिनीं परिवर्तयेत् ।
 अस्याः कृते जगच्चापि युक्तमित्येव मे मतिः ॥ १३ ॥
 राज्यं वा त्रिषु लोकेषु सीता वा जनकात्मजा ।
 त्रैलोक्यराज्यं सकलं सीताया नाप्नुयात् कलाम् ॥ १४ ॥
 इयं सा धर्मशीलस्य जनकस्य महात्मनः ।
 सुता मैथिलराजस्य सीता भर्तृदृढव्रता ॥ १५ ॥
 उत्थिता मेदिनीं भित्त्वा क्षेत्रे हलमुखक्षते ।
 पद्मरेणुनिभैः कीर्णं शुभैः केदारपांसुभिः ॥ १६ ॥
 विक्रान्तस्यार्यशीलस्य संयुगेष्वनिवर्तिनः ।
 स्नुषा दशरथस्यैषा ज्येष्ठा राक्षो यशस्विनी ॥ १७ ॥
 धर्मज्ञस्य कृतज्ञस्य रामस्य विदितात्मनः ।
 इयं सा दयिता भार्या राक्षसीवशमागता ॥ १८ ॥
 सर्वान् भोगान् परित्यज्य भर्तृस्नेहद्वलात् कृता ।
 अचिन्तयित्वा कष्टानि प्रविष्टा निर्जनं वनम् ॥ १९ ॥
 संतुष्टा फलमूलेन भर्तृशुश्रूषणापरा ।
 या परां भजते प्रीतिं वनेऽपि भवने यथा ॥ २० ॥
 सेयं कनकवर्णाङ्गी नित्यं सुखितभाषिणी ।
 सहते यातनामेतामनर्थानामभगिनी ॥ २१ ॥
 इमां तु शीलसम्पन्नां द्रष्टुमिच्छति राघवः ।
 रावणेन प्रमथितां प्रपामिव पिपासितः ॥ २२ ॥
 अस्या नूनं पुनर्लाभाद् राघवः प्रीतिमेष्यति ।
 राजा राज्यपरिभ्रष्टः पुनः प्राप्येव मेदिनीम् ॥ २३ ॥
 कामभोगैः परित्यक्ता हीना बन्धुजनेन च ।
 धारयत्यात्मनो देहं तत्समागमकाङ्क्षिणी ॥ २४ ॥

नैषा पश्यति राक्षस्यो नेमान् पुष्पफलदुमान् ।
 एकस्थहृदया नूनं राममेवानुपश्यति ॥ २५ ॥
 भर्ता नाम परं नार्याः शोभनं भूषणादपि ।
 एषा हि रहिता तेन शोभनार्हा न शोभते ॥ २६ ॥
 दुष्करं कुरुते रामो हीनो यदनया प्रभुः ।
 धारयत्यात्मनो देहं न दुःखेनावसीदति ॥ २७ ॥
 इमामसितकेशान्तां शतपत्रनिभेक्षणाम् ।
 सुखार्हा दुःखितां ज्ञात्वा ममापि व्यथितं मनः ॥ २८ ॥
 क्षितिक्षमा पुष्करसंनिभेक्षणा
 या रक्षिता राघवलक्ष्मणाभ्याम् ।
 सा राक्षसीभिर्विकृतेक्षणाभिः
 संरक्ष्यते सम्प्रति वृक्षमूले ॥ २९ ॥
 हिमहतनलिनीव नष्टशोभा
 व्यसनपरम्परया निपीड्यमाना ।
 सहचररहितेव चक्रवाकी
 जनकसुता कृपणां दशां प्रपन्ना ॥ ३० ॥
 अस्य हि पुष्पावनताग्रशाखाः
 शोकं दृढं वै जनयन्त्यशोकाः ।
 हिमव्यपायेन च शीतरश्मि-
 रभ्युत्थितो नैकसहस्ररश्मिः ॥ ३१ ॥
 इत्येवमर्थं कपिरन्ववेक्ष्य
 सीतेयमित्येव तु जातबुद्धिः ।
 संश्रित्य तस्मिन् निषसाद वृक्षे
 बली हरीणामृषभस्तरस्वी ॥ ३२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

सप्तदशः सर्गः

भीषणराक्षसीभिर्वृतायाः सीताया दर्शनेन हनुमतो हर्षः

ततः कुमुदखण्डाभो निर्मलं निर्मलोदयः ।
 प्रजगाम नमश्चन्द्रो हंसो नीलमिवोदकम् ॥ १ ॥
 साचिव्यमिव कुर्वन् स प्रभया निर्मलप्रभः ।
 चन्द्रमा रश्मिभिः शीतैः सिपवे पवनात्मजम् ॥ २ ॥
 स ददर्श ततः सीतां पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
 शोकभारैरिव न्यस्तां भारैर्नावमिवाम्भसि ॥ ३ ॥
 दिदृक्षमाणो वैदेहीं हनूमान् मारुतात्मजः ।
 स ददर्शविदूरस्था राक्षसीधैरदर्शनाः ॥ ४ ॥
 एकाक्षीमेककर्णा च कर्णप्रावरणां तथा ।
 अकर्णा शङ्कुकर्णा च मस्तकोच्छ्वासनासिकाम् ॥ ५ ॥
 अतिकायोत्तमाङ्गी च तनुदीर्घशिरोधराम् ।
 ध्वस्तकेशीं तथाकेशीं केशकम्बलधारिणीम् ॥ ६ ॥
 लम्बकर्णललाटां च लम्बोदरपयोधराम् ।
 लम्बोष्ठीं चिबुकोष्ठीं च लम्बास्यां लम्बजालुकाम् ॥ ७ ॥

ह्रस्वां दीर्घां च कुब्जां च विकटां वामनां तथा ।
 करालां भुशवक्त्रां च पिङ्गाक्षीं विकृताननाम् ॥ ८ ॥
 विकृताः पिङ्गलाः कालीः क्रोधनाः कलहप्रियाः ।
 कालायसमहाशूलकूटमुद्गरधारिणीः ॥ ९ ॥
 वराहमृगशार्दूलमहिषाजशिवामुखाः ।
 गजोष्ट्रहयपादाश्च निखातशिरसोऽपराः ॥ १० ॥
 एकहस्तैकपादाश्च खरकर्ण्यश्वकर्णिकाः ।
 गोकर्णीहस्तिकर्णीश्च हरिकर्णीस्तथापराः ॥ ११ ॥
 अतिनासाश्च काश्चिच्च तिर्यङ्नासा अनासिकाः ।
 गजसंनिभनासाश्च ललाटोच्छ्वासनासिकाः ॥ १२ ॥
 हस्तिपादा महापादा गोपादाः पादचूलिकाः ।
 अतिमात्रशिरोध्रीवा अतिमात्रकुचोदरीः ॥ १३ ॥
 अतिमात्राशयनेत्राश्च दीर्घजिह्वानास्तथा ।
 अजामुखीर्हस्तिमुखीर्गोमुखीः सूकरीमुखीः ॥ १४ ॥

हयोष्ट्रखरवक्त्राश्च राक्षसीघोरदर्शनाः ।
 शूलमुद्गरहस्ताश्च क्रोधनाः कलहप्रियाः ॥ १५ ॥
 कराला धूम्रकेशिन्यो राक्षसीर्विकृताननाः ।
 पिबन्ति सततं पानं सुरामांससदाप्रियाः ॥ १६ ॥
 मांसशोणितदिग्धाङ्गीमांसशोणितभोजनाः ।
 ता ददर्श कपिश्रेष्ठो रोमहर्षणदर्शनाः ॥ १७ ॥
 स्कन्धवन्तमुपासीनाः परिवार्य वनस्पतिम् ।
 तस्याधस्ताच्च तां देवीं राजपुत्रीमनिन्दिताम् ॥ १८ ॥
 लक्षयामास लक्ष्मीवान् हनूमाञ्जनकात्मजाम् ।
 निष्प्रभां शोकसंतप्तां मलसंकुलमूर्धजाम् ॥ १९ ॥
 क्षीणपुण्यां च्युतां भूमां तारां निपतितामिव ।
 चारित्रव्यपदेशाढ्यां भर्तृदर्शनदुर्गताम् ॥ २० ॥
 भूषणैरुत्तमैर्हीनां भर्तृवात्सल्यभूषिताम् ।
 राक्षसाधिपसंरुद्धां बन्धुभिश्च विनाकृताम् ॥ २१ ॥
 वियूथां सिंहसंरुद्धां बद्धां गजवधूमिव ।
 चन्द्ररेखां पयोदान्ते शारदाभ्रैरिवावृताम् ॥ २२ ॥
 क्लिष्टरूपामसंस्पर्शद्युक्तामिव वल्लकीम् ।
 स तां भर्तृहिते युक्तामयुक्तां रक्षसां वशे ॥ २३ ॥

ह्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

अष्टादशः सर्गः

स्वकीयस्त्रीभिः परिवृतस्य रावणस्याशोकवनिकायाभागमनं हनुमता तस्य दर्शनं च

तथा विप्रेक्षमाणस्य वनं पुष्पितपादपम् ।
 विचिन्वतश्च वैदेहीं किञ्चिच्छेषा निशाभवत् ॥ १ ॥
 षडङ्गवेदविदुषां क्रतुप्रवरयाजिनाम् ।
 शुभाव ब्रह्मघोषान् स विरात्रे ब्रह्मरक्षसाम् ॥ २ ॥
 अथ मङ्गलवादित्रैः शब्दैः श्रोत्रमनोहरैः ।
 प्राबोध्यत महाबाहुदर्शग्रीवो महाबलः ॥ ३ ॥
 विबुध्य तु महाभागो राक्षसेन्द्रः प्रतापवान् ।
 स्रस्तमाल्याम्बरधरो वैदेहीमन्वचिन्तयत् ॥ ४ ॥
 भृशं नियुक्तस्तस्यां च मदनेन मदोत्कटाः ।
 न तु तं राक्षसः कामं शशाकात्मनि गूहितुम् ॥ ५ ॥
 स सर्वाभरणैर्युक्तो विभ्रच्छ्रियमनुत्तमाम् ।
 तां नगैर्विविधैर्जुष्टां सर्वपुष्पफलोपगैः ॥ ६ ॥
 वृतां पुष्करिणीभिश्च नानापुष्पोपशोभिताम् ।
 सदा मत्तैश्च विहगैर्विचित्रां परमाद्भुतैः ॥ ७ ॥
 ईहामृगैश्च विविधैर्वृतां दृष्टिमनोहरैः ।
 वीथीः सम्प्रेक्षमाणश्च मणिकाञ्चनतोरणाम् ॥ ८ ॥
 नानामृगगणाकीर्णां फलैः प्रपतितैर्वृताम् ।
 अशोकवनिकामेव प्राविशत् संततद्रुमाम् ॥ ९ ॥

अशोकवनिकामध्ये शोकसागरमाप्लुताम् ।
 ताभिः परिवृतां तत्र सप्रहामिव रोहिणीम् ॥ १४ ॥
 ददर्श हनुमांस्तत्र लतामकुसुमामिव ।
 सा मलेन च दिग्धाङ्गी वपुषा चाप्यलंकृता ।
 मृणाली पङ्कदिग्धेव विभाति च न भाति च ॥ २५ ॥
 मलिनेन तु वल्लेण परिक्लिष्टेन भामिनीम् ।
 संवृतां मृगशावाक्षीं ददर्श हनुमान् कपिः ॥ २६ ॥
 तां देवीं दीनवदनामदीनां भर्तृतेजसा ।
 रक्षितां स्वेन शीलेन सीतामसितलोचनाम् ॥ २७ ॥
 तां दृष्ट्वा हनुमान् सीतां मृगशावनिभेक्षणाम् ।
 मृगकन्यामिव त्रस्तां वीक्षमाणानां समन्ततः ॥ २८ ॥
 दहन्तीमिव निःश्वासैर्वृक्षान् पल्लवधारिणः ।
 संघातमिव शोकानां दुःखस्योर्मिमिवोत्थिताम् ॥ २९ ॥
 तां क्षमां सुविभक्ताङ्गीं विनाभरणशोभिनीम् ।
 प्रहर्षमतुलं लेभे मारुतिः प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥ ३० ॥
 हर्षजानि च सोऽश्रूणि तां दृष्ट्वा मदिरक्षणाम् ।
 मुमोच हनुमांस्तत्र नमश्चक्रे च राघवम् ॥ ३१ ॥
 नमस्कृत्वाथ रामाय लक्ष्मणाय च वीर्यवान् ।
 सीतादर्शनसंक्षेपो हनुमान् संवृतोऽभवत् ॥ ३२ ॥

ह्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

अङ्गनाः शतमात्रं तु तं व्रजन्तमनुव्रजन् ।
 महेन्द्रमिव पौलस्त्यं देवगन्धर्वयोषितः ॥ १० ॥
 दीपिकाः काञ्चनीः काश्चिज्जगद्गुहस्तत्रयोषितः ।
 वालव्यजनहस्ताश्च तालवृन्तानि चापराः ॥ ११ ॥
 काञ्चनैश्चैव भृङ्गारैर्जह्नुः सलिलमप्रतः ।
 मण्डलाग्रा वृसीश्चैव गृह्यान्याः पृष्ठतो ययुः ॥ १२ ॥
 काचिद्रत्नमयीं पात्रीं पूर्णपानस्य भ्राजतीम् ।
 दक्षिणा दक्षिणेनैव तदा जग्राह पाणिना ॥ १३ ॥
 राजहंसप्रतीकाशं छत्रं पूर्णशशिप्रभम् ।
 सौवर्णदण्डमपरा गृहीत्वा पृष्ठतो ययौ ॥ १४ ॥
 निद्रामदपरीताक्ष्यो रावणस्योत्तमस्त्रियः ।
 अनुजग्मुः पतिं वीरं घनं विद्युल्लता इव ॥ १५ ॥
 व्याविद्धहारकेयूराः समामृदितवर्णकाः ।
 समागलितकेशान्ताः सस्वेदवदनास्तथा ॥ १६ ॥
 घूर्णन्त्यो मदशेषेण निद्रया च शुभाननाः ।
 स्वेदक्लिष्टाङ्गकुसुमाः समाल्याकुलमूर्धजाः ॥ १७ ॥
 प्रयान्तं नैर्ऋतपतिं नार्यो मदिरलोचनाः ।
 बद्धमानाञ्च कामाञ्च प्रियभार्यास्तमन्वयुः ॥ १८ ॥

स च कामपराधीनः पतिस्तासां महाबलः ।
सीतासक्तमना मन्दो मन्दाञ्चित्तगतिर्बभौ ॥ १९ ॥
ततः काञ्चीनिनादं च नूपुराणां च निःस्वनम् ।
शुभाच परमस्त्रीणां कपिर्मरुतनन्दनः ॥ २० ॥
तं चाप्रतिमकर्माणमचिन्त्यबलपौरुषम् ।
द्वारदेशमनुप्राप्तं ददर्श हनुमान् कपिः ॥ २१ ॥
दीपिकाभिरनेकाभिः समन्तादवभासितम् ।
गन्धतैलावसिक्ताभिर्घ्रियमाणाभिरग्रतः ॥ २२ ॥
कामदर्पमदैर्युक्तं जिह्वाताम्रायतेक्षणम् ।
समक्षमिव कन्दर्पमपविद्धशरासनम् ॥ २३ ॥
मथितामृतफेनाभमरजोवल्गुमुत्तमम् ।
सपुष्पमवरुर्ध्वन्तं विमुक्तं सक्तमङ्गदे ॥ २४ ॥
तं पत्रचिपे लीनः पत्रपुष्पशतावृतः ।
समीपमुपसंक्रान्तं विज्ञातुमुपचक्रमे ॥ २५ ॥

अवेक्षमाणस्तु तदा ददर्श कपिकुञ्जरः ।
रूपयौवनसम्पन्ना रावणस्य चरन्नियः ॥ २६ ॥
ताभिः परिवृतो राजा सुरूपाभिर्महायशः ।
तन्मृगद्विजसंघुष्टं प्रविष्टः प्रेमदावनम् ॥ २७ ॥
क्षीवो विचित्राभरणः शङ्कुकर्णो महाबलः ।
तेन विश्रवसः पुत्रः स दृष्टो राक्षसाधिपः ॥ २८ ॥
वृतः परमनारीभिस्ताराभिरिव चन्द्रमाः ।
तं ददर्श महातेजास्तेजोवन्तं महाकपिः ॥ २९ ॥
रावणोऽयं महाबाहुरिति संचिन्त्य वानरः ।
सोऽयमेव पुरा शेते पुरमध्ये गृहोत्तमे ।
अवप्लुतो महातेजा हनुमान् मारुतात्मजः ॥ ३० ॥
स तथाप्युग्रतेजाः स निर्धूतस्तस्य तेजसा ।
पत्रे गुह्यान्तरे सक्तो मतिमान् संवृतोऽभवत् ॥ ३१ ॥
स तामसितकेशान्तां सुश्रोणीं सहतस्तनीम् ।
दिदृक्षुरसितापाङ्गीमुपावर्तत रावणः ॥ ३२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डेऽष्टादशः सर्गः ॥ १८ ॥

एकोनविंशः सर्गः

रावणं दृष्ट्वा दुःखभयचिन्तासु मगनायाः सीताया अवस्था

तस्मिन्नेव ततः काले राजपुत्री त्वनिन्दिता ।
रूपयौवनसम्पन्नं भूषणोत्तमभूषितम् ॥ १ ॥
ततो दृष्ट्वैव वैदेही रावणं राक्षसाधिपम् ।
प्रावेपत चरारोहा प्रवाते कदली यथा ॥ २ ॥
ऊरुभ्यामुदरं छाद्य बाहुभ्यां च पयोधरौ ।
उपविष्टा विशालाक्षी रुदती वरवर्णिनी ॥ ३ ॥
दशग्रीवस्तु वैदेहीं रक्षितां राक्षसीगणैः ।
ददर्श दीनां दुःखार्ता नावं सन्नामिवार्णवे ॥ ४ ॥
असंवृतायामासीनां धरण्यां संशितव्रताम् ।
छिन्नां प्रपतितां भूमौ शाखामिव वनस्पतेः ॥ ५ ॥
मलमण्डनदिग्धाङ्गीं मण्डनार्हामण्डनाम् ।
मृणाली पङ्कदिग्धेव विभाति न विभाति च ॥ ६ ॥
समीपं राजसिंहस्य रामस्य विदितात्मनः ।
संकल्पहयसंयुक्तैर्यान्तीमिव मनोरथैः ॥ ७ ॥
शुष्यन्तीं रुदतीमेकां ध्यानशोकपरायणाम् ।
दुःखस्यान्तमपश्यन्तीं रामां राममनुव्रताम् ॥ ८ ॥
चेष्टमानामथाविष्टां पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
धूप्यमानां ग्रहेणेव रोहिणीं धूमकेतुना ॥ ९ ॥
वृत्तशीले कुले जातामाचारवति धार्मिके ।
पुनः संस्कारमापन्नां जातामिव च दुष्कुले ॥ १० ॥
सन्नामिव महाकीर्तिं श्रद्धामिव विमानिताम् ।

प्रज्ञामिव परिक्षीणामाशां प्रतिहतामिव ॥ ११ ॥
आयतीमिव विध्वस्तामाज्ञां प्रतिहतामिव ।
दीप्तामिव दिशं काले पूजामपहतामिव ॥ १२ ॥
पौर्णमासीमिव निशां तमोग्रस्तेन्दुमण्डलाम् ।
पद्मिनीमिव विध्वस्तां हतशूरां चमूमिव ॥ १३ ॥
प्रभामिव तमोर्ध्वस्तामुपक्षीणामिवापगाम् ।
वेदीमिव परामृष्टां शान्तामग्निशिखामिव ॥ १४ ॥
उत्कृष्टपर्णकमलां वित्रासितविहङ्गाम् ।
हस्तिहस्तपरामृष्टामाकुलामिव पद्मिनीम् ॥ १५ ॥
पतिशोकातुरां शुष्कां नदीं विस्त्रावितामिव ।
परया मृजया हीनां कृष्णपक्षे निशामिव ॥ १६ ॥
सुकुमारीं सुजाताङ्गीं रत्नगर्भगृहोचिताम् ।
तप्यमानामिवोष्णेन मृणालीमचिरोद्धृताम् ॥ १७ ॥
गृहीतामालितां स्तम्भे यूथपेन विनाकृताम् ।
निःश्वसन्तीं सुदुःखार्तां गजराजवधूमिव ॥ १८ ॥
एकया दीर्घया वेण्या शोभमानामयन्ततः ।
नीलया नीरदापाये वनराज्या महीमिव ॥ १९ ॥
उपवासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च ।
परिक्षीणां कृशां दीनामल्पाहारां तपोधनाम् ॥ २० ॥
आयाचमानां दुःखार्तां प्राञ्जलिं देवतामिव ।
भावेन रघुमुख्यस्य दशग्रीवपराभवम् ॥ २१ ॥

समीक्षमाणां रुदतीमनिन्दितां
सुपक्ष्मताभ्रायतशुक्लोचनाम् ।

अनुव्रतां राममतीव मैथिलीं
प्रलोभयामास वधाय रावणः ॥ २२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकोनविंशः सर्गः ॥ १९ ॥

विंशः सर्गः

रावणकर्तृकं सीतायाः प्रलोभनम्

स तां परेवृतां दीनां निरानन्दां तपस्विनीम् ।
साकारैर्मधुरैर्विकथैर्यदृश्यत रावणः ॥ १ ॥
मां दृष्ट्वा नागनासोर गूहमाना स्तनोदरम् ।
अदर्शनमिवात्मानं भयान्तेतुं त्वमिच्छसि ॥ २ ॥
कामये त्वां विशालाक्षि बहु मन्यस्व मां प्रिये ।
सर्वाङ्गगुणसम्पन्ने सर्वलोकमनोहरे ॥ ३ ॥
नेह किञ्चिन्मनुष्या वा राक्षसाः कामरूपिणः ।
व्यपसर्पन्तु ते सीते भयं मत्तः समुत्थितम् ॥ ४ ॥
स्वधर्मो रक्षसां भीरु सर्वदैव न संशयः ।
गमनं वा परस्त्रीणां हरणं सम्प्रमथ्य वा ॥ ५ ॥
एवं चैवमकामां त्वां न च स्पर्क्ष्यामि मैथिलि ।
कामं कामः शरीरे मे यथाकामं प्रवर्तताम् ॥ ६ ॥
देवि नेह भयं कार्यं मयि विश्वसिहि प्रिये ।
प्रणयस्व च तत्त्वेन मैवं भूः शोकलालसा ॥ ७ ॥
एकवेणी अधःशय्या ध्यानं मलिनमम्बरम् ।
अस्थानेऽप्युपवासश्च नैतान्यौपयेकानि ते ॥ ८ ॥
विचित्राणि च माल्यानि चन्दनान्यगुरुणि च ।
विधिवानि च वासांसि दिव्यान्याभरणानि च ॥ ९ ॥
महार्हाणि च पानानि शयनान्यासनानि च ।
गीतं नृत्यं च वाद्यं च लभ मां प्राप्य मैथिलि ॥ १० ॥
स्त्रीरत्नमसि मैवं भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् ।
मां प्राप्य हि कथं वा स्यास्त्वमनर्हा सुविग्रहे ॥ ११ ॥
इदं ते चारु संजातं यौवनं ह्यतिवर्तते ।
यदतीतं पुनर्नैति स्रोतः स्रोतस्विनामिव ॥ १२ ॥
त्वां कृत्वोपरतो मन्ये रूपकर्ता स विश्वकृत् ।
नहि रूपोपमा ह्यन्या तवास्ति शुभदर्शने ॥ १३ ॥
त्वां समासाद्य वैदेहि रूपयौवनशालिनीम् ।
कः पुनर्नातिवर्तेत साक्षादपि पितामहः ॥ १४ ॥
यद् यत् पश्यामि ते गात्रं शीतांशुसदृशानने ।
तस्मिन्स्तस्मिन् पृथुश्रोणि चक्षुर्मम निबध्यते ॥ १५ ॥
भव मैथिलि भार्या मे मोहमेतं विसर्जय ।
बद्धीनामुत्तमस्त्रीणां ममाग्रमहिषी भव ॥ १६ ॥
लोकेभ्यो यानि रत्नानि सम्प्रमथ्याहृतानि मे ।
तानि ते भीरु सर्वाणि राज्यं चैव ददामि ते ॥ १७ ॥

विजित्य पृथिवीं सर्वां नानानगरमालिनीम् ।
जनकाय प्रदास्यामि तव हेतोर्विलासिनि ॥ १८ ॥
नेह पश्यामि लोकेऽन्यं यो मे प्रतिबलो भवेत् ।
पश्य मे सुमहद्वीर्यमप्रतिद्वन्द्वमाहवे ॥ १९ ॥
असकृत् संयुगे भग्ना मया विमृदितध्वजाः ।
अशक्ता प्रत्यनीकेषु स्थातुं मम सुरासुराः ॥ २० ॥
इच्छ मां क्रियतामद्य प्रतिकर्म तवोत्तमम् ।
सुप्रभाण्यवसज्जन्तां तवाङ्गे भूषणानि हि ॥ २१ ॥
साधु पश्यामि ते रूपं सुयुक्तं प्रतिकर्मणा ।
प्रतिकर्माभिसंयुक्ता दाक्षिण्येन वरानने ॥ २२ ॥
भुङ्क्ष्व भोगान् यथाकामं पिव भीरु रमस्व च ।
यथेष्टं च प्रयच्छ त्वं पृथिवीं वा धनानि च ॥ २३ ॥
ललस्व मयि विलग्ना धृष्टमाज्ञापयस्व च ।
मत्प्रसादालुलन्त्याश्च ललतां बान्धवस्तव ॥ २४ ॥
ऋद्धिं ममानुपश्य त्वं भियं भद्रे यशस्विनि ।
किं करिष्यसि रामेण सुभगे चौरवासिना ॥ २५ ॥
निक्षिप्तविजयो रामो गतश्रीर्वनगोचरः ।
व्रती स्थण्डिलशायी च शङ्के जीवति वा न वा ॥ २६ ॥
नहि वैदेहि रामस्त्वां द्रष्टुं वाप्युपलभ्यते ।
पुरोवलाकैरसितैर्मधैर्योऽन्तानामिवावृताम् ॥ २७ ॥
न चापे मम हस्तात् त्वां प्राप्तुमर्हति राघवः ।
हिरण्यकशिपुः कीर्तिमिन्द्रहस्तगतमिव ॥ २८ ॥
चारुस्मिते चारुदति चारुनेत्रे विलासिनि ।
मनो हरसि मे भीरु सुपर्णः पन्नगं यथा ॥ २९ ॥
क्लिष्टकौशेयवसनां तन्वीमप्यनलंकृताम् ।
त्वा दृष्ट्वा स्वेषु दारेषु रतिं नोपलभास्यहम् ॥ ३० ॥
अन्तःपुरनिवासिन्यः स्त्रियः सर्वगुणान्विताः ।
यावत्यो मम सर्वासामैश्वर्यं कुरु जानकि ॥ ३१ ॥
मम ह्यसितकेशान्ते त्रैलोक्यप्रचरस्त्रियः ।
तास्त्वां परिचरिष्यन्ति श्रियमप्सरसो यथा ॥ ३२ ॥
यानि वैश्रवणे सुभ्रु रत्नानि च धनानि च ।
तानि लोकांश्च सुश्रोणि मया भुङ्क्ष्व यथासुखम् ॥ ३३ ॥
न रामस्तपसा देवि न बलेन च विक्रमैः ।
न धनेन मया तुल्यस्तेजसा यशसापि वा ॥ ३४ ॥

पिब विहर रमस्व भुङ्क्ष्व भोगान्
धननिचयं प्रदिशामि मेदिनीं च ।
मयि लल ललने यथामुखं त्वं
त्वयि च समेत्य ललन्तु बान्धवास्ते ॥३५॥

कुसुमिततरुजालसंततानि
भ्रमरयुतानि समुद्रतीरजानि ।
कनकचिमलहारभूषिताङ्गी
विहर मया सह भीरु काननानि ॥ ३६ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे विंशः सर्गः ॥ २० ॥

एकविंशः सर्गः

सीताकृतकं रावणस्य प्रबोधनं श्रीरामेण सह तुलनायां तस्य तुच्छतायाः प्रतिपादनम्

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सीता रौद्रस्य रक्षसः ।
आर्ता दीनस्वरा दीनं प्रत्युवाच ततः शनैः ॥ १ ॥
दुःखार्ता रुदती सीता वेपमाना तपस्विनी ।
चिन्तयन्ती वरारोहा पतिमेव पतिव्रता ॥ २ ॥
तृणमन्तरतः कृत्वा प्रत्युवाच शुचिस्मिता ।
निवर्तय मनो मत्तः स्वजने प्रीयतां मनः ॥ ३ ॥
न मां प्रार्थयितुं युक्तस्त्वं सिद्धिमिव पापकृत् ।
अकार्यं न मया कार्यमेकपत्न्या विगर्हितम् ॥ ४ ॥
कुलं सम्प्राप्त्या पुण्यं कुले महति जातया ।
एवमुक्त्वा तु वैदेही रावणं तं यशस्विनी ॥ ५ ॥
रावणं पृष्ठतः कृत्वा भूयो वचनमब्रवीत् ।
नाहमौपयिकी भार्या परभार्या सती तव ॥ ६ ॥
साधु धर्ममवेक्षस्व साधु साधुव्रतं चर ।
यथा तव तथान्येषां रक्ष्या दारा निशाचर ॥ ७ ॥
आत्मानमुपमां कृत्वां स्वेष्टे दारेषु रम्यताम् ।
अतुष्टं स्वेष्टे दारेषु चपलं चपलेन्द्रियम् ।
नयन्ति निकृतिप्रज्ञं परदाराः परभवम् ॥ ८ ॥
इह सन्तो न वा सन्ति सतो वा नानुवर्तसे ।
यथा हि विपरीता ते बुद्धिराचारवर्जिता ॥ ९ ॥
वचो मिथ्याप्रणीतात्मा पथ्यमुक्तं विचक्षणैः ।
राक्षसानामभावाय त्वं वा न प्रतिपद्यसे ॥ १० ॥
अकृतान्मानमासाद्य राजानमनये रतम् ।
समृद्धानि विनश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च ॥ ११ ॥
तथैव त्वां समासाद्य लङ्का रत्नौघसंकुला ।
अपराधात् तवैकस्य नचिराद् विनशिष्यति ॥ १२ ॥
स्वकृतैर्हन्त्यमानस्य रावणादीर्घदर्शिनः ।
अभिनन्दन्ति भूतानि विनाशे पापकर्मणः ॥ १३ ॥
एवं त्वां पापकर्माणं वक्ष्यन्ति निकृता जनाः ।
दिष्टयैतद् व्यसनं प्राप्तो रौद्र इत्येव हर्षिताः ॥ १४ ॥
शक्या लोभयितुं नाहमैश्वर्येण धनेन वा ।
अनन्या राघवेणाहं भास्करेण यथा प्रभा ॥ १५ ॥
उपघाय भुजं तस्य लोकनाथस्य सत्कृतम् ।
कथं नामोपधास्यामि भुजमन्यस्य कस्यचित् ॥ १६ ॥
अहमौपयिकी भार्या तस्यैव च धरापतेः ।
व्रतस्नातस्य विद्येव विप्रस्य विदितात्मनः ॥ १७ ॥

साधु रावण रामेण मां समानय दुःखिताम् ।
वने वासितया सार्धं करेण्वेव गजाधिपम् ॥ १८ ॥
मित्रमौपयिकं कर्तुं रामः स्थानं परीक्षता ।
बन्धं चानिच्छता घोरं त्वयासौ पुरुषर्षभः ॥ १९ ॥
विदितः सर्वधर्मज्ञः शरणागतवत्सलः ।
तेन मैत्री भवतु ते यदि जीवितुमिच्छसि ॥ २० ॥
प्रसादयस्व त्वं चैनं शरणागतवत्सलम् ।
मां चास्मै प्रयतो भूत्वा निर्यायितुमर्हसि ॥ २१ ॥
एवं हि ते भवेत् स्वस्ति सम्प्रदाय रघूत्तमे ।
अन्यथा त्वं हि कुर्वाणः परां प्राप्स्यसि चापदम् ॥ २२ ॥
वर्जयेद् वज्रमुत्सृष्टं वर्जयेदन्तकश्चिरम् ।
त्वद्विधं न तु संक्रुद्धो लोकनाथः स राघवः ॥ २३ ॥
रामस्य धनुषः शब्दं श्रोष्यसि त्वं महाखनम् ।
शतक्रतुविस्मृष्टस्य निर्घोषमशनेरिव ॥ २४ ॥
इह शीघ्रं सुपर्वाणो ज्वलितास्या इवोरगाः ।
इषवो निपतिष्यन्ति रामलक्ष्मणलक्षिताः ॥ २५ ॥
रक्षांसि निहलिष्यन्तः पुर्यामस्यां न संशयः ।
असम्पातं करिष्यन्ति पतन्तः कङ्कवाससः ॥ २६ ॥
राक्षसेन्द्रमहासर्पान् स रामगरुडो महान् ।
उद्धरिष्यति वेगेन धैनतेय इवोरगान् ॥ २७ ॥
अपनेष्यति मां भर्ता त्वत्तः शीघ्रमर्दिमः ।
असुरेभ्यः श्रियं दीप्तां विष्णुस्त्रिभिरिव क्रमैः ॥ २८ ॥
जनस्थाने हतस्थाने निहते रक्षसां वले ।
अशक्तेन त्वया रक्षः कृतमेतदसाधु वै ॥ २९ ॥
आश्रमं तत्तयोः शून्यं प्रविश्य नरसिंहयोः ।
गोचरं गतयोर्भ्रात्रोरपनीता त्वयाधम ॥ ३० ॥
न हि गन्धमुपाग्राय रामलक्ष्मणयोस्त्वया ।
शक्यं संदर्शने स्थातुं शुना शार्दूलयोरिव ॥ ३१ ॥
तस्य ते विग्रहे ताभ्यां युगग्रहणमस्थिरम् ।
वृत्रस्येवेन्द्रबाहुभ्यां बाहोरेकस्य विग्रहे ॥ ३२ ॥
क्षिप्रं तव स नाथो मे रामः सौमित्रिणा सह ।
तोयमल्पमिवादित्यः प्राणानादास्यते शरैः ॥ ३३ ॥

गिरिं कुबेरस्य गतोऽथवाऽऽलयं
सभां गतो वा वरुणस्य राज्ञः ।

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकविंशः सर्गः ॥ २१ ॥

असंशयं

दाशरथेर्विमोक्ष्यसे

महानुमः कालहतोऽशनेरिव ॥३४॥

द्वाविंशः सर्गः

रावणेन तस्याः कृते मासद्वयावधेः प्रदानं सीताकर्तृकं तस्य भर्त्सनं रावणस्य तां निर्भर्त्स्य राक्षसीनां

नियन्त्रणे संस्थाप्य स्त्रीभिः सह स्वभवने गमनम्

सीताया वचनं श्रुत्वा परुषं राक्षसेश्वरः ।
प्रत्युवाच ततः सीतां विप्रियं प्रियदर्शनाम् ॥ १ ॥
यथा यथा सान्त्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा ।
यथा यथा प्रियं वक्ता परिभूतस्तथा तथा ॥ २ ॥
संनियच्छति मे क्रोधं त्वयि कामः समुत्थितः ।
द्रवतो मार्गमासाद्य हयानिव सुसारथिः ॥ ३ ॥
वामः कामो मनुष्याणां यस्मिन् किल निबध्यते ।
जने तस्मिन्स्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते ॥ ४ ॥
एतस्मात् कारणात् त्वां घातयामि वरानने ।
वधाहर्मवमानार्हा मिथ्या प्रव्रजने रताम् ॥ ५ ॥
परुषाणि हि वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि माम् ।
तेषु तेषु वधो युक्तस्तव मैथिलि दारुणः ॥ ६ ॥
एवमुक्त्वा तु वैदेहीं रावणो राक्षसाधिपः ।
क्रोधसंरम्भसंयुक्तः सीतामुत्तरमब्रवीत् ॥ ७ ॥
द्वौ मासौ रक्षितव्यौ मे योऽवधिस्तेमया कृतः ।
ततः शयनमारोह मम त्वं वरवर्णिनि ॥ ८ ॥
द्वाभ्यामूर्ध्वं तु मासाभ्यां भर्तारं मामनिच्छतीम् ।
मम त्वां प्रातराशार्थं सूदाश्छेत्यन्ति खण्डशः ॥ ९ ॥
तां भर्त्स्यमानां सम्प्रेक्ष्य राक्षसेन्द्रेण जानकीम् ।
देवगन्धर्वकन्यास्ता विषेदुर्विकृतेक्षणाः ॥ १० ॥
ओष्ठप्रकारैरपरा नेत्रैर्वक्त्रैस्तथापराः ।
सीतामाश्वासयामासुस्तर्जितां तेन रक्षसा ॥ ११ ॥
ताभिराश्वासिता सीता रावणं राक्षसाधिपम् ।
उवाचात्महितं वाक्यं वृत्तशौटीर्यगर्हितम् ॥ १२ ॥
नूनं न ते जनः कश्चिदस्मिन्निःश्रेयसि स्थितः ।
निवारयति यो न त्वां कर्मणोऽस्माद् विगर्हितात् ॥ १३ ॥
मां हि धर्मात्मनः पत्नीं शचीमिव शचीपतेः ।
त्वदन्यस्त्रिषु लोकेषु प्रार्थयेन्मनसापि कः ॥ १४ ॥
राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ।
उक्तवानपि यत् पापं क्व गतस्तस्य मोक्ष्यसे ॥ १५ ॥
यथा हस्तश्च मातङ्गः शशश्च संहितौ वने ।
तथा द्विरदवद् रामस्त्वं नीच शशवत् स्मृतः ॥ १६ ॥
स त्वमिक्ष्वाकुनाथं वै क्षिपन्निह न लज्जसे ।
चक्षुषो विषये तस्य न यावदुपगच्छसि ॥ १७ ॥

इमे ते नयने क्रूरे विकृते कृष्णपिङ्गले ।
क्षितौ न पतिते कस्मान्मामनार्यं निरीक्षतः ॥ १८ ॥
तस्य धर्मात्मनः पत्नी स्तुषा दशरथस्य च ।
कथं व्याहरतो मां ते न जिह्वा पाप शीर्यति ॥ १९ ॥
असंदेशात्तु रामस्य तपसश्चानुपालनात् ।
न त्वां कुर्मि दशग्रीव भस्म भस्माहृतैजसा ॥ २० ॥
नापहर्तुमहं शक्या तस्य रामस्य धीमतः ।
विविधस्तव वधार्थाय विहितो नात्र संशयः ॥ २१ ॥
शूरेण धनदभ्रात्रा बलैः समुदितेन च ।
अपोह्य रामं कस्माच्चिद् दारचौर्यं त्वया कृतम् ॥ २२ ॥
सीताया वचनं श्रुत्वा रावणो राक्षसाधिपः ।
विवृत्य नयने क्रूरे जानकीमन्ववैक्षत ॥ २३ ॥
नीलजीमूतसंकाशो महाभुजशिरोधरः ।
सिंहसत्त्वगतिः श्रीमान् दीप्तजिह्वोऽग्रलोचनः ॥ २४ ॥
चलाग्रमुकुटप्रांशुशिखत्रमाल्यानुलेपनः ।
रक्तमाल्याम्बरधरस्तसाङ्गवधिभूषणः ॥ २५ ॥
श्रोणीसूत्रेण महता मेचकेन सुसंवृतः ।
अमृतोत्पादने नद्धो भुजङ्गेनेव मन्दरः ॥ २६ ॥
ताभ्यां स परिपूर्णाभ्यां भुजाभ्यां राक्षसेश्वरः ।
शुशुभेऽचलसंकाशः शृङ्गाभ्यामिव मन्दरः ॥ २७ ॥
तरुणादित्यवर्णाभ्यां कुण्डलाभ्यां विभूषितः ।
रक्तपल्लवपुष्पाभ्यामशोकाभ्यामिवाचलः ॥ २८ ॥
स कल्पवृक्षप्रतिमो वसन्त इव सूर्तिमान् ।
श्मशानचैत्यप्रतिमो भूषितोऽपि भयंकरः ॥ २९ ॥
अवेक्षमाणो वैदेहीं कोपसंरक्तलोचनः ।
उवाच रावणः सीतां भुजङ्ग इव निःश्वसन् ॥ ३० ॥
अनयेनाभिसम्पन्नमर्थहीनमनुव्रते ।
नाशयाम्यहमद्य त्वां सूर्यः संध्यामिवौजसा ॥ ३१ ॥
इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शशुरावणः ।
संददर्श ततः सर्वा राक्षसीर्घोरदर्शनाः ॥ ३२ ॥
एकाक्षीमेककर्णा च कर्णप्रावरणां तथा ।
गोकर्णी हस्तिकर्णी च लम्बकर्णीमकर्णिकाम् ॥ ३३ ॥
हस्तिपद्मपद्मी च गोपदीं पादचूलिकाम् ।
एकाक्षीमेकपादीं च पृथुपादीमपादिकाम् ॥ ३४ ॥

अतिमात्रशिरोग्रीवामतिमात्रकुचोदरीम् ।
 अतिमात्रास्यनेत्रां च दीर्घजिह्वानखामपि ॥ ३५ ॥
 अनासिकां सिंहमुखीं गोमुखीं सूफरीमुखीम् ।
 यथा मद्रशगा सीता क्षिप्रं भवति जानकी ॥ ३६ ॥
 तथा कुरुत राक्षस्यः सर्वाः क्षिप्रं समेत्य वा ।
 प्रतिलोमानुलोमैश्च सामदानादिभेदनैः ॥ ३७ ॥
 आवर्जयत वैदेहीं दण्डस्योद्यमनेन च ।
 इति प्रतिसमादिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः ॥ ३८ ॥
 काममन्युपरीतात्मा जानकीं प्रति गर्जत ।
 उपगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमालिनी ॥ ३९ ॥
 परिष्वज्य दशग्रीवमिदं वचनमब्रवीत् ।
 मया क्रीड महाराज सीतया किं तवानया ॥ ४० ॥
 धिवर्णया कृपणया मानुष्या राक्षसेश्वर ।
 नूनमस्यां महाराज न देवा भोगसत्तमान् ॥ ४१ ॥

विदधत्यमरश्रेष्ठस्तव बाहुबलार्जितान् ।
 अकामां कामयानस्य शरीरमुपतप्यते ॥ ४२ ॥
 इच्छतीं कामयानस्य प्रीतिर्भवति शोभना ।
 एवमुक्तस्तु राक्षस्या समुत्क्षिप्तस्ततो बली ।
 प्रहसन् मेघसंकाशो राक्षसः स न्यवर्तत ॥ ४३ ॥
 प्रस्थितः स दशग्रीवः कम्पयन्निव मेदिनीम् ।
 ज्वलद्भास्करसंकाशं प्रविवेश निवेशनम् ॥ ४४ ॥
 देवान्धर्वकन्याश्च नागकन्याश्च तास्ततः ।
 परिवार्य दशग्रीवं प्रविशुस्ता गृहोत्तमम् ॥ ४५ ॥
 स मैथिलीं धर्मपरामवस्थितां
 प्रवेपमानां परिभर्त्स्य रावणः ।
 विहाय सीतां मदनेन मोहितः
 स्वमेव वेश्म प्रविवेश रावणः ॥ ४६ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २२ ॥

त्रयोविंशः सर्गः

राक्षसीभिः सीतायाः प्रबोधनम्

इत्युक्त्वा मैथिलीं राजा रावणः शत्रुरावणः ।
 संदिश्य च ततः सर्वा राक्षसीर्निर्जगाम ह ॥ १ ॥
 निष्क्रान्ते राक्षसेन्द्रे तु पुनरन्तःपुरं गते ।
 राक्षस्यो भीमरूपास्ताः सीतां समभिदुद्रुवुः ॥ २ ॥
 ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ।
 परं पृथग्या वाचा वैदेहीमिदमब्रुवन् ॥ ३ ॥
 पौलस्त्यस्य वरिष्ठस्य रावणस्य महात्मनः ।
 दशग्रीवस्य भार्यात्वं सीते न बहु मन्यसे ॥ ४ ॥
 ततस्त्वेकजटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
 आमन्य क्रोधताम्राक्षी सीतां करतलोदरीम् ॥ ५ ॥
 प्रजापतीनां षण्णां तु चतुर्थोऽयं प्रजापतिः ।
 मानसो ब्रह्मणः पुत्रः पुलस्त्य इति विश्रुतः ॥ ६ ॥
 पुलस्त्यस्य तु तेजस्वी महर्षिर्मानसः सुतः ।
 नाभ्या स विश्रवा नाम प्रजापतिसमप्रभः ॥ ७ ॥
 तस्य पुत्रो विशालाक्षि रावणः शत्रुरावणः ।
 तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ॥ ८ ॥
 मयोक्तं चारुसर्वाङ्गि वाक्यं किं नानुमन्यसे ।
 ततो हरिजटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ ९ ॥
 विवृत्य नयने कोपान्मार्जारसदृशेक्षणा ।
 येन देवास्त्रयस्त्रिंशद् देवराजश्च निर्जितः ॥ १० ॥

तस्य त्वं राक्षसेन्द्रस्य भार्या भवितुमर्हसि ।
 वीर्योत्सिक्तस्य शूरस्य संग्रामेष्वनिवर्तिनः ।
 बलिनो वीर्ययुक्तस्य भार्यात्वं किं न लिप्ससे ॥ ११ ॥
 प्रियां बहुमतां भार्यां त्यक्त्वा राजा महाबलः ।
 सर्वासां च महाभागां त्वामुपैष्यति रावणः ॥ १२ ॥
 समृद्धं स्त्रीसहस्रेण नानारत्नोपशोभितम् ।
 अन्तःपुरं तदुत्सृज्य त्वामुपैष्यति रावणः ॥ १३ ॥
 अन्या तु विकटा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
 असकृद् भीमवीर्येण नागा गन्धर्वदानवाः ।
 निर्जिताः समरे येन स ते पार्श्वमुपागतः ॥ १४ ॥
 तस्य सर्वसमृद्धस्य रावणस्य महात्मनः ।
 किमर्थं राक्षसेन्द्रस्य भार्यात्वं नेच्छसेऽधमे ॥ १५ ॥
 ततस्तां दुर्मुखी नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ।
 यस्य सूर्यो न तपति भीतो यस्य स मातुतः ।
 न वाति स्नायतापाङ्गि किं त्वं तस्य न तिष्ठसे ॥ १६ ॥
 पुष्पवृष्टिं च तरवो मुमुचुर्यस्य वै भयात् ।
 शैलाः सुस्रुवुः पानीयं जलदाश्च यदेच्छति ॥ १७ ॥
 तस्य नैर्ऋतराजस्य राजराजस्य भामिनि ।
 किं त्वं न कुरुषे बुद्धिं भार्यार्थं रावणस्य हि ॥ १८ ॥
 साधु ते तत्त्वतो देवि कथितं साधु भामिनि ।
 गृहाण सुस्मिते वाक्यमन्यथा न भविष्यति ॥ १९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रयोविंशः सर्गः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशः सर्गः

सीतया राक्षसीनां वचसोऽनङ्गीकरणं राक्षसीकर्तृकं तस्या भर्त्सनं च

ततः सीतां समस्तास्ता राक्षस्यो विकृताननाः ।
 पुरुषं परुषानर्हामूचुस्तद्वाक्यमप्रियम् ॥ १ ॥
 किं त्वमन्तःपुरे सीते सर्वभूतमनोरमे ।
 महाहृशयनोपेते न वासमनुमन्यसे ॥ २ ॥
 मानुषो मानुषस्यैव भार्यात्वं बहु मन्यसे ।
 प्रत्याहर मनो रामान्नैवं जातु भविष्यति ॥ ३ ॥
 त्रैलोक्यवसुभोक्तारं रावणं राक्षसेश्वरम् ।
 भर्तारमुपसंगम्य विहरस्व यथासुखम् ॥ ४ ॥
 मानुषो मानुषं तं तु राममिच्छसि शोभने ।
 राज्याद् भ्रष्टमसिद्धार्थं विकृवन्तमनिन्दिते ॥ ५ ॥
 राक्षसीनां वचः श्रुत्वा सीता पद्मनिभेक्षणा ।
 नेत्राभ्यामश्रुपूर्णभ्यामिदं वचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥
 यदिदं लोकविद्विष्टमुदाहरत संगताः ।
 नैतन्मनसि वाक्यं मे किल्विषं प्रतितिष्ठति ॥ ७ ॥
 न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्हति ।
 कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥ ८ ॥
 दोनो वा राज्यहीनो वा यो मे भर्ता स मे गुरुः ।
 तं नित्यमनुरक्तास्मि यथा सूर्यं सुवर्चला ॥ ९ ॥
 यथा शची महाभागा शक्रं समुपतिष्ठति ।
 अरुन्धती वसिष्ठं च रोहिणी शशिनं यथा ॥ १० ॥
 लोपामुद्रा यथागस्त्यं लुकन्या च्यवनं यथा ।
 सावित्री सत्यवन्तं च कपिलं श्रीमती यथा ॥ ११ ॥
 सौदासं मदयन्तीव केशिनी सगरं यथा ।
 नैषधं दमयन्तीव भैमी पतिमनुव्रता ॥ १२ ॥
 तथाहमिक्ष्वाकुवरं रामं पतिमनुव्रता ।
 सीताया वचनं श्रुत्वा राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ।
 भर्त्सयन्ति स्म परुषैर्वाक्यै रावणचोदिताः ॥ १३ ॥
 अवलीनः स निर्वाक्यो हनुमार्जिशशपाद्रुमे ।
 सीतां संतर्जयन्तीस्ता राक्षसीरशृणोत् कपिः ॥ १४ ॥
 तामभिक्रम्य संरब्धा वेपमानां समन्ततः ।
 भृशं संलिलिहुर्दीप्तान् प्रलम्बान् दशनच्छदान् ॥ १५ ॥
 ऊचुश्च परमक्रुद्धाः प्रगृह्याशु परश्वघान् ।
 नेयमर्हति भर्तारं रावणं राक्षसाधिपम् ॥ १६ ॥
 सा भर्त्स्यमाना भीमाभी राक्षसीभिर्वराङ्गना ।
 सा बाष्पमपमार्जन्ती शिशपां तामुपागमत् ॥ १७ ॥
 ततस्तां शिशपां सीता राक्षसीभिः समावृता ।
 अभिगम्य विशालाक्षी तस्थौ शोकपरिप्लुता ॥ १८ ॥
 तां कृशां दीनवदनां मलिनाम्बरवासिनीम् ।
 भर्त्सयार्चाकरे भीमा राक्षस्यस्ताः समन्ततः ॥ १९ ॥

ततस्तु चिन्ता नाम राक्षसी भीमदर्शना ।
 अब्रवीत् कुपिताकारा कराला निर्णतोदरी ॥ २० ॥
 सीते पर्याप्तमेतावद् भर्तुः स्नेहः प्रदर्शितः ।
 सर्वत्रातिकृतं भद्रे व्यसनयोपकल्पते ॥ २१ ॥
 परितुष्टास्मि भद्रं ते मानुषस्ते कृतो विधिः ।
 ममापि तु वचः पथ्यं ब्रुवन्त्याः कुरु मैथिलि ॥ २२ ॥
 रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्वरक्षसाम् ।
 विक्रान्तमापतन्तं च सुरेशमिव वासवम् ॥ २३ ॥
 दक्षिणं त्यागशीलं च सर्वस्य प्रियवादिनम् ।
 मानुषं कृपणं रामं त्यक्त्वा रावणमाश्रय ॥ २४ ॥
 दिव्याङ्गरागा वैदेहि दिव्याभरणभूषिता ।
 अद्यप्रभृति लोकानां सर्वेषामीश्वरी भव ॥ २५ ॥
 अग्नेः स्वाहा यथा देवी शचीवेन्द्रस्य शोभने ।
 किं ते रामेण वैदेहि कृपणेन गतायुषा ॥ २६ ॥
 एतदुक्तं च मे वाक्यं यदि त्वं न करिष्यसि ।
 अस्मिन् मुहूर्ते सर्वास्त्वांभक्षयिष्यामहे वयम् ॥ २७ ॥
 अन्या तु विकटा नाम लम्बमानपयोधरा ।
 अब्रवीत् कुपिता सीतां मुष्टिसुद्यम्य तर्जती ॥ २८ ॥
 बहून्यप्रतिरूपाणि वचनानि सुदुर्मते ।
 अनुक्रोशान्मुदुत्वाच्च सोढानि तव मैथिलि ॥ २९ ॥
 न च नः कुरुषे वाक्यं हितं कालपुरस्कृतम् ।
 आनीतास्मि समुद्रस्य पारमन्यैर्दुरासदम् ॥ ३० ॥
 रावणान्तःपुरे घोरे प्रविष्टा चास्मि मैथिलि ।
 रावणस्य गृहे रुद्धा अस्माभिस्त्वभिरक्षिता ॥ ३१ ॥
 न त्वां शक्तः परित्रातुमपि साक्षात् पुरंदरः ।
 कुरुष्व हितवादिन्या वचनं मम मैथिलि ॥ ३२ ॥
 अलमश्रुनिपातेन त्यज शोकमनर्थकम् ।
 भज प्रीतिं प्रहर्षं च त्यजन्ती नित्यदैन्यताम् ॥ ३३ ॥
 सीते राक्षसराजेन परिक्रीड यथासुखम् ।
 जानीमहे यथा भीरु स्त्रीणां यौवनमभ्रुवम् ॥ ३४ ॥
 यावन्न ते व्यतिक्रामेत् तावत् सुखमवाप्नुहि ।
 उद्यानानि च रम्याणि पर्वतोपवनानि च ॥ ३५ ॥
 सह राक्षसराजेन चर त्वं मदिरेक्षणे ।
 स्त्रीसहस्राणि ते देवि वशे स्थास्यन्ति सुन्दरि ॥ ३६ ॥
 रावणं भज भर्तारं भर्तारं सर्वरक्षसाम् ।
 उत्पाठ्य वा ते हृदयं भक्षयिष्यामि मैथिलि ॥ ३७ ॥
 यदि मे व्याहृतं वाक्यं न यथावत् करिष्यसि ।
 ततश्चण्डोदरी नाम राक्षसी क्रूरदर्शना ॥ ३८ ॥
 भ्रामयन्ती महच्छूलमिदं वचनमब्रवीत् ।

इमां हरिणशावाक्षीं त्रासोत्कृष्टपयोधराम् ॥ ३९ ॥
 रावणेन हृतां दृष्ट्वा दौर्हृदो मे महानयम् ।
 यकृत्प्रीहं महत् क्रोडं हृदयं च सवन्धनम् ॥ ४० ॥
 गात्राण्यपि तथा शीर्षं खादेयमिति मे मतिः ।
 ततस्तु प्रघसा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ ४१ ॥
 कण्ठमस्या नृशंसायाः पीडयामः किमास्यते ।
 निवेद्यतां ततो राज्ञे मानुषी सा मृतेति ह ॥ ४२ ॥
 नात्र कश्चन संदेहः खादतेति स वक्ष्यति ।
 ततस्त्वजामुखी नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ ४३ ॥

विशस्येमां ततः सर्वान् समान् कुरुत पिण्डकान् ।
 विभजाम ततः सर्वा विवादो मे न रोचते ॥ ४४ ॥
 पेयमानीयतां क्षिप्रं माल्यं च विविधं बहु ।
 ततः शूर्पणखा नाम राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ ४५ ॥
 अजामुख्या यदुक्तं वै तदेव मम रोचते ।
 सुरा चानीयतां क्षिप्रं सर्वशोकविनाशिनी ॥ ४६ ॥
 मानुषं मांसमास्वाद्य नृत्यामोऽथ निकुम्भिलाम् ।
 एवं निर्भर्त्स्यमाना सा सीता सुरसुतोपमा ।
 राक्षसीभिर्विरूपाभिर्धैर्यमुत्सृज्य रोदिति ॥ ४७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ २४ ॥

पञ्चविंशः सर्गः

राक्षसीवज्रोऽनङ्गीकृत्य शोकसंतप्तायाः सीताया विलापः

अथ तासां वदन्तीनां परुषं दारुणं बहु ।
 राक्षसीनामसौम्यानां करोद् जनकात्मजा ॥ १ ॥
 एवमुक्ता तु वैदेही राक्षसीभिर्मनस्विनी ।
 उवाच परमत्रस्ता वाष्पगद्गदया गिरा ॥ २ ॥
 न मानुषी राक्षसस्य भार्या भवितुमर्हति ।
 कामं खादत मां सर्वा न करिष्यामि वो वचः ॥ ३ ॥
 सा राक्षसीमध्यगता सीता सुरसुतोपमा ।
 न शर्म लेभे शोकात् रावणेनेव भर्त्सिता ॥ ४ ॥
 वेपते स्माधिकं सीता विशन्तीवाङ्गमात्मनः ।
 वने यूथपरिभ्रष्टा मृगी कोकैरिवार्दिता ॥ ५ ॥
 सा त्वशोकस्य विपुलां शाखामालम्ब्य पुष्पिताम् ।
 चिन्तयामास शोकेन भर्तारं भग्नमानसा ॥ ६ ॥
 सा स्नापयन्ती विपुलौ स्तनौ नेत्रजलस्रवैः ।
 चिन्तयन्ती न शोकस्य तदान्तमधिगच्छति ॥ ७ ॥
 सा वेपमाना पतिता प्रवाते कदली यथा ।
 राक्षसीनां भयत्रस्ता विवर्णवदनाभवत् ॥ ८ ॥
 तस्याः सा दीर्घबहुला वेपन्त्याः सीतया तदा ।
 ददृशे कम्पिता वेणी व्यालीव परिसर्पती ॥ ९ ॥
 सा निःश्वसन्ती शोकात् कोपोपहतचेतना ।
 आर्ता व्यसृजदश्रूणि जैथिली विललाप च ॥ १० ॥

हार्तामेति च दुःखार्ता हा पुनर्लक्ष्मणेति च ।
 हा श्वश्रुर्मम कौसल्ये हा सुमित्रेति भामिनी ॥ ११ ॥
 लोकप्रवादः सत्योऽयं पण्डितैः समुदाहृतः ।
 अकाले दुर्लभो मृत्युः स्त्रिया वा पुरुषस्य वा ॥ १२ ॥
 यत्राहमाभिः क्रूराभी राक्षसीभिरिहार्दिता ।
 जीवामि हीना रामेण मुहूर्तमपि दुःखिता ॥ १३ ॥
 एवालपुण्या कृपणा चिनशिष्याभ्यनाथवत् ।
 समुद्रमध्ये नौः पूर्णा वायुवेगैरिवाहता ॥ १४ ॥
 भर्तारं तमपश्यन्ती राक्षसीवशमागता ।
 सीदामि खलु शोकेन कूलं तोयहतं यथा ॥ १५ ॥
 तं पद्मदलपत्राक्षं सिंहविक्रान्तगामिनम् ।
 धन्याः पश्यन्ति मे नाथं कृतज्ञं प्रियवादिनम् ॥ १६ ॥
 सर्वथा तेन हीनाया रामेण विदितात्मना ।
 तीक्ष्णं विषमिवास्वाद्य दुर्लभं मम जीवनम् ॥ १७ ॥
 कीदृशं तु महापापं मया देहान्तरे कृतम् ।
 तेनेदं प्राप्यते घोरं महादुःखं सुदारुणम् ॥ १८ ॥
 जीवितं त्यक्तुमिच्छामि शोकेन महता वृता ।
 राक्षसीमिश्र रक्षन्त्या रामो नासाद्यते मया ॥ १९ ॥
 धिगस्तु खलु मानुष्यं धिगस्तु परवश्यताम् ।
 न शक्यं यत्परित्यक्तुमात्मच्छन्देन जीवितम् ॥ २० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चविंशः सर्गः ॥ २५ ॥

षड्विंशः सर्गः

सीतायाः करुणो विलापः स्वप्राणपरित्यागनिश्चयश्च

प्रसक्ताश्रमुखी त्वेवं ब्रुवती जनकात्मजा ।
 अधोगतमुखी बाला विलपुमुपचक्रमे ॥ १ ॥
 उन्मत्तेव प्रमत्तेव भ्रान्तचित्तेव शोचती ।
 उपावृत्ता किशोरीव विवेष्टन्ती महीतले ॥ २ ॥

राघवस्य प्रमत्तस्य रक्षसा कामरूपिणा ।
 रावणेन प्रमथ्याहमानीता क्रोशती बलात् ॥ ३ ॥
 राक्षसीवशमापन्ना भर्त्स्यमाना च दारुणम् ।
 चिन्तयन्ती सुदुःखार्ता नाहं जीवितुं सहे ॥ ४ ॥

नहि मे जीवितेनार्थो नैवार्थैर्न च भूषणैः ।
 वसन्त्या राक्षसीमध्ये विना रामं महारथम् ॥ ५ ॥
 अश्मसारमिदं नूनमथवाप्यजरामरम् ।
 हृदयं मम येनेदं न दुःखेन विशीर्यते ॥ ६ ॥
 धिङ्मामनार्यामसतीं याहं तेन विना कृता ।
 मुहूर्तमपि जीवामि जीवितं पापजीविका ॥ ७ ॥
 चरणेनापि सध्येन न स्पृशेयं निशाचरम् ।
 रावणं किं पुनरहं कामयेयं विगर्हितम् ॥ ८ ॥
 प्रत्याख्यानं न जानाति नात्मानं नात्मनःकुलम् ।
 यो नृशंसस्वभावेन मां प्रार्थयितुमिच्छति ॥ ९ ॥
 छिन्ना भिन्ना प्रभिन्ना वादीता वाश्रौ प्रदीपिता ।
 रावणं नोपतिष्ठेयं किं प्रलापेन वञ्चिरम् ॥ १० ॥
 ख्यातः प्राज्ञः कृतज्ञश्च सानुक्रोशश्च राघवः ।
 सद्वृत्तो निरनुक्रोशः शङ्के मद्भाग्यसंक्षयात् ॥ ११ ॥
 राक्षसानां जनस्थाने सहस्राणि चतुर्दश ।
 एकैरेव निरस्तानि स मां किं नाभिपद्यते ॥ १२ ॥
 निरुद्धा रावणेनाहमल्पवीर्येण रक्षसा ।
 समर्थः खलु मे भर्ता रावणं हन्तुमाहवे ॥ १३ ॥
 विराघो दण्डकारण्ये येन राक्षसपुङ्गवः ।
 रणे रामेण निहतः स मां किं नाभिपद्यते ॥ १४ ॥
 कामं मध्ये समुद्रस्य लङ्क्यं दुष्प्रधर्षणा ।
 न तु राघवबाणानां गतिरोघो भविष्यति ॥ १५ ॥
 किं नु तत् कारणं येन रामो दृढपराक्रमः ।
 रक्षसापहृता भार्यामिष्टां यो नाभिपद्यते ॥ १६ ॥
 इहस्थां मां न जानीते शङ्के लक्ष्मणपूर्वजः ।
 जानन्नपि स तेजस्वी धर्षणां मर्षयिष्यति ॥ १७ ॥
 हृतेति मां योऽधिगत्य राघवाय निवेदयेत् ।
 गृध्रराजोऽपि स रणे रावणेन निपातितः ॥ १८ ॥
 कृतं कर्म महत् तेन मां तथाभ्यवपद्यता ।
 तिष्ठता रावणवधे वृद्धेनापि जटायुषा ॥ १९ ॥
 यदि मामिह जानीयाद् वर्तमानां हि राघवः ।
 अद्य वाणैरभिक्रुद्धः कुर्याल्लोकमराक्षसम् ॥ २० ॥
 निर्दहेच्च पुरीं लङ्कां निर्दहेच्च महोदधिम् ।
 रावणस्य च नीचस्य कीर्तिं नाम च नाशयेत् ॥ २१ ॥
 ततो निहतनाथानां राक्षसीनां गृहे गृहे ।
 यथाहमेवं रुदती तथा भूयो न संशयः ॥ २२ ॥
 अन्विष्य रक्षसां लङ्कां कुर्याद् रामः सलक्ष्मणः ।
 नहि ताभ्यां रिपुर्दृष्टो मुहूर्तमपि जीवति ॥ २३ ॥
 चिताधूमाकुलपथा गृध्रमण्डलमण्डिता ।
 अचिरेणैव कालेन श्मशानसदृशी भवेत् ॥ २४ ॥
 अचिरेणैव कालेन प्राप्स्याम्येनं मनोरथम् ।
 दुष्प्रस्थानोऽयमाभाति सर्वेषां वो विपर्ययः ॥ २५ ॥
 यादृशानि तु दृश्यन्ते लङ्कायामशुभानि तु ।

अचिरेणैव कालेन भविष्यति हतप्रभा ॥ २६ ॥
 नूनं लङ्का हते पापे रावणे राक्षसाधिपे ।
 शोषमेप्यति दुर्धर्षा प्रमदा विधवा यथा ॥ २७ ॥
 पुण्योत्सवसमृद्धा च नष्टभर्त्री सराक्षसा ।
 भविष्यति पुरी लङ्का नष्टभर्त्री यथाङ्गना ॥ २८ ॥
 नूनं राक्षसकन्यानां रुदतीनां गृहे गृहे ।
 श्रोष्यामि नचिरादेव दुःखार्तानामिह ध्वनिम् ॥ २९ ॥
 सान्धकारा हतद्योता हतराक्षसपुङ्गवा ।
 भविष्यति पुरी लङ्का निर्दग्धा रामसायकैः ॥ ३० ॥
 यदि नाम स शूरो मां रामो रक्तान्तलोचनः ।
 जानीयाद् वर्तमानां यां राक्षसस्य निवेशने ॥ ३१ ॥
 अनेन तु नृशंसेन रावणेनाघमेन मे ।
 समयो यस्तु निर्दिष्टस्तस्य कालोऽयमागतः ॥ ३२ ॥
 स च मे विहितो मृत्युरस्मिन् दुष्टेन वर्तते ।
 अकार्यं ये न जानन्ति नैर्ऋताः पापकारिणः ॥ ३३ ॥
 अधर्मात् तु महोत्पातो भविष्यति हि साम्प्रतम् ।
 नैते धर्मं विजानन्ति राक्षसाः पिशिताशनाः ॥ ३४ ॥
 ध्रुवं मां प्रातराशायं राक्षसः कल्पयिष्यति ।
 साहं कथं करिष्यामि तं विना प्रियदर्शनम् ॥ ३५ ॥
 रामं रक्तान्तनयनमपश्यन्ती सुदुःखिता ।
 क्षिप्रं वैवस्वतं देवं पश्येयं पतिना विना ॥ ३६ ॥
 नाजानाज्जीवतीं रामः स मां भरतपूर्वजः ।
 जानन्तौ तु न कुर्यातां नोर्ध्वा हेपरिमार्गम् ॥ ३७ ॥
 नूनं ममैव शोकेन स वीरो लक्ष्मणाग्रजः ।
 देवलोकमितो यातस्त्यक्त्वा देहं महीतले ॥ ३८ ॥
 धन्या देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
 मम पश्यन्ति ये वीरं रामं राजीवलोचनम् ॥ ३९ ॥
 अथवा नहि तस्यार्थो धर्मकामस्य धीमतः ।
 मया रामस्य राजर्षेर्भार्यया परमात्मनः ॥ ४० ॥
 दृश्यमाने भवेत् प्रीतिः सौहृदं नास्त्यदृश्यतः ।
 नाशयन्ति कृतघ्नास्तु न रामो नाशयिष्यति ॥ ४१ ॥
 किं वा मय्यगुणाः केचित् किं वा भाग्यक्षयो हि मे ।
 या हि सीता वराहैर्न हीना रामेण भामिनी ॥ ४२ ॥
 श्रेयो मे जीवितान्मर्तुं विहीनाया महात्मना ।
 रामादक्लिष्टवारिवाच्छूराच्छत्रुनिबर्हणात् ॥ ४३ ॥
 अथवा न्यस्तशस्त्रौ तौ वने मूलफलाशनौ ।
 भ्रातरौ हि नरश्रेष्ठौ चरन्तौ वनगोचरौ ॥ ४४ ॥
 अथवा राक्षसेन्द्रेण रावणेन दुरात्मना ।
 छद्मना घातितौ शूरो भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ ४५ ॥
 साहमेवंविधे काले मर्तुमिच्छामि सर्वतः ।
 न च मे विहितो मृत्युरस्मिन् दुःखेऽतिवर्तति ॥ ४६ ॥
 धन्याः खलु महात्मानो मुनयः सत्यसम्भृताः ।
 जिनात्मानो महाभागा येषां न स्तः प्रियाप्रिये ॥ ४७ ॥

प्रियान्न सम्भवेद् दुःखमप्रियादधिकं भवेत् ।
ताभ्यां हि ते वियुज्यन्ते नमस्तेषां महात्मनाम् ॥४८॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षड्विंशः सर्गः ॥ २६ ॥

सप्तविंशः सर्गः

त्रिजटायाः स्वमस्तत्र रक्षसां विनाशस्य श्रीराघवविजयस्य च सूचनम्

इत्युक्ताः सीतया घोरं राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ।
काश्चिज्जगुस्तदाख्यातुं रावणस्य दुरात्मनः ॥ १ ॥
ततः सीतामुपागम्य राक्षस्यो भीमदर्शनाः ।
पुनः परुषमेकार्थमनर्थार्थमथानुवन् ॥ २ ॥
अद्येदानीं तवानार्ये सीते पापविनिश्चये ।
राक्षस्यो भक्षयिष्यन्ति मांसमेतद् यथासुखम् ॥ ३ ॥
सीतां ताभिरनार्याभिर्दृष्ट्वा संतर्जितां तदा ।
राक्षसी त्रिजटा वृद्धा प्रवृद्धा वाक्यमब्रवीत् ॥ ४ ॥
आत्मानं खादतानार्या न सीतां भक्षयिष्यथ ।
जनकस्य सुतामिष्टां स्नुषां दशरथस्य च ॥ ५ ॥
स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ।
राक्षसानामभावाय भर्तुरस्या भवाय च ॥ ६ ॥
एवमुक्तास्त्रिजटया राक्षस्यः क्रोधमूर्च्छिताः ।
सर्वा एवानुवन् भीतास्त्रिजटां तामिदं वचः ॥ ७ ॥
कथयस्व त्वया दृष्टः स्वप्नोऽयं कीदृशो निशि ।
तासां श्रुत्वा तु वचनं राक्षसीनां मुखोद्गतम् ॥ ८ ॥
उवाच वचनं काले त्रिजटा स्वप्नसंश्रितम् ।
गजदन्तमयीं दिव्यां शिविकामन्तरिक्षगाम् ॥ ९ ॥
युक्तां वाजिसहस्रेण स्वयमास्थाय राघवः ।
शुक्लमाल्याम्बरधरो लक्ष्मणेन समागतः ॥ १० ॥
स्वप्ने चाद्य मया दृष्टा सीता शुक्लाम्बरान्वृता ।
सागरेण परिक्षिप्तं श्वेतपर्वतमास्थिता ॥ ११ ॥
रामेण संगता सीता भास्करेण प्रभा यथा ।
राघवश्च पुनर्दृष्टश्चतुर्दन्तं महागजम् ॥ १२ ॥
आरूढः शैलसंकाशं चकास सहलक्ष्मणः ।
ततस्तु सूर्यसंकाशौ दीप्यमानौ स्वतेजसा ॥ १३ ॥
शुक्लमाल्याम्बरधरौ जानकीं पर्युपस्थितौ ।
ततस्तस्य नगस्याग्रे ह्याकाशस्थस्य दन्तिनः ॥ १४ ॥
भर्त्रा परिगृहीतस्य जानकी स्कन्धमाश्रिता ।
भर्तुरङ्गात् समुत्पत्य ततः कमललोचना ॥ १५ ॥
चन्द्रसूर्यौ मया दृष्टा पाणिभ्यां परिमार्जती ।
ततस्ताभ्यां कुमारभ्यामास्थितः स गजोत्तमः ।
सीतया च विशालाक्ष्या लङ्काया उपरिस्थितः ॥ १६ ॥
पाण्डुरर्षभयुक्तेन रथेनाष्टयुजा स्वयम् ।
इहोपयातः काकुत्स्थः सीतया सह भार्यया ॥ १७ ॥

साहं त्यक्त्वा प्रियेणैव रामेण विदितात्मना ।
प्राणांस्त्यक्ष्यामि पापस्य रावणस्य गता वशम् ॥४९॥
शुक्लमाल्याम्बरधरो लक्ष्मणेन सहागतः ।
ततोऽन्यत्र मया दृष्टो रामः सत्यपराक्रमः ॥ १८ ॥
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह वीर्यवान् ।
आरूढ्य पुष्पकं दिव्यं विमानं सूर्यसंनिभम् ॥ १९ ॥
उत्तरां दिशमालोच्य प्रस्थितः पुरुषोत्तमः ।
एवं स्वप्ने मया दृष्टो रामो विष्णुपराक्रमः ॥ २० ॥
लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया ।
न हि रामो महातेजाः शक्यो जेतुं सुरासुरैः ॥ २१ ॥
राक्षसैर्वापि चान्यैर्वा स्वर्गः पापजनैरिव ।
रावणश्च मया दृष्टो मुण्डस्तैलसमुक्षितः ॥ २२ ॥
रक्तवासा पिवन्मत्तः करवीरकृतस्त्रजः ।
विमानात् पुष्पकादद्य रावणः पतितः क्षितौ ॥ २३ ॥
कृष्यमाणः स्त्रिया मुण्डो दृष्टः कृष्णाम्बरः पुनः ।
रथेन खरयुक्तेन रक्तमाल्यानुलेपनः ॥ २४ ॥
पिबंस्तैलं हसन्मृत्युन् भ्रान्तचित्ताकुलेन्द्रियः ।
गर्दभेन ययौ शीघ्रं दक्षिणां दिशमास्थितः ॥ २५ ॥
पुनरेव मया दृष्टो रावणो राक्षसेश्वरः ।
पतितोऽवाक्शिराभूमौ गर्दभाद् भयमोहितः ॥ २६ ॥
सहस्रोत्थाय सम्भ्रान्तो भयातो मदविह्वलः ।
उन्मत्तरूपो दिग्वासा दुर्वाक्यं प्रलपन् बहु ॥ २७ ॥
दुर्गन्धं दुःसहं घोरं तिमिरं नरकोपमम् ।
मलपङ्कं प्रविश्याशु मग्नस्तत्र स रावणः ॥ २८ ॥
प्रस्थितो दक्षिणामाशां प्रविष्टोऽकर्म हृदम् ।
कण्ठे बद्ध्वा दशग्रीवं प्रमदा रक्तवासिनी ॥ २९ ॥
कालीकर्मलित्ताङ्गी दिशं याम्यां प्रकर्षति ।
एवं तत्र मया दृष्टः कुम्भकर्णो महाबलः ॥ ३० ॥
रावणस्य सुताः सर्वे मुण्डास्तैलसमुक्षिताः ।
वराहेण दशग्रीवः शिशुमारेण चेन्द्रजित् ॥ ३१ ॥
उष्ट्रेण कुम्भकर्णश्च प्रयातो दक्षिणां दिशम् ।
एकस्तत्र मया दृष्टः श्वेतच्छत्रो विभीषणः ॥ ३२ ॥
शुक्लमाल्याम्बरधरः शुक्लगन्धानुलेपनः ।
शङ्खदुन्दुभिनिर्घोषैर्नृत्तग्रीतैरलङ्कितः ॥ ३३ ॥
आरूढ्य शैलसंकाशं मेघस्तनितनिःस्वनम् ।
चतुर्दन्तं गजं दिव्यमास्ते तत्र विभीषणः ॥ ३४ ॥
चतुर्भिः सचिवैः सार्धं वैहायसमुपस्थितः ॥ ३५ ॥

समाजश्च महान् वृत्तो गीतवादित्रनिःस्वनः ।
 पिबतां रक्तमाल्यानां रक्षसां रक्तवाससाम् ॥ ३६ ॥
 लङ्का चेयं पुरी रम्या सवाजिरथकुञ्जरा ।
 सागरे पतिता दृष्टा भग्नगोपुरतोरणा ॥ ३७ ॥
 लङ्का दृष्टा मया स्वप्ने रावणेनाभिरक्षिता ।
 दग्धा रामस्य दूतेन वानरेण तरस्विना ॥ ३८ ॥
 पीत्वा तैलं प्रमत्ताश्च प्रहसन्त्यो महास्वनाः ।
 लङ्कायां भस्मरूक्षायां सर्वा राक्षसयोषिताः ॥ ३९ ॥
 कुम्भकर्णादयश्चेमे सर्वे राक्षसपुङ्गवाः ।
 रक्तं निवसनं गृह्य प्रविष्टा गोमयहृदम् ॥ ४० ॥
 अपगच्छत पश्यध्वं सीतामाप्नोति राघवः ।
 घातयेत् परमामर्षी युष्मान् सार्धं हि राक्षसैः ॥ ४१ ॥
 प्रियां बहुमतां भार्या वनवासमनुव्रताम् ।
 भर्त्सितां तर्जितां वापि नानुमस्यति राघवः ॥ ४२ ॥
 तदलं क्रूरवाक्यैश्च सान्त्वमेवाभिधीयताम् ।
 अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते ॥ ४३ ॥
 यस्या ह्येवंविधः स्वप्नो दुःखितायाः प्रदृश्यते ।
 सा दुःखैर्बहुभिर्मुक्ता प्रियं प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ ४४ ॥
 भर्त्सितामपि याचध्वं राक्षस्यः किं विवक्षया ।
 राघवाद्धि भयं घोरं राक्षसानामुपस्थितम् ॥ ४५ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकान्ये सुन्दरकाण्डे सप्तविंशः सर्गः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशः सर्गः

विलपन्त्याः सीतायाः प्राणपरित्यागायोद्यमः

सा राक्षसेन्द्रस्य वचो निशम्य
 तद् रावणस्य प्रियमप्रियार्ता ।
 सीता वितत्रास यथा वनान्ते
 सिंहाभिपन्ना गजराजकन्या ॥ १ ॥
 सा राक्षसीमध्यगता च भीरु-
 र्वाग्भिर्भृशं रावणतर्जिता च ।
 कान्तारमध्ये विजने विसृष्टा
 बालेव कन्या विललाप सीता ॥ २ ॥
 सत्यं वतेदं प्रवदन्ति लोके
 नाकालमृत्युर्मवतीति सन्तः ।
 यत्राहमेवं परिभर्त्स्यमाना
 जीवामि यस्मात् क्षणमप्यपुण्या ॥ ३ ॥
 सुखाद् विहीनं बहुदुःखपूर्ण-
 मिदं तु नूनं हृदयं स्थिरं मे ।
 विदीर्यते यन्न सहस्रधाद्य
 वज्राहतं शृङ्गमिवाचलस्य ॥ ४ ॥
 नैवास्ति नूनं मम दोषमत्र
 वध्याहमस्याप्रियदर्शनस्य ।

प्रणिपातप्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा ।
 अलमेवा परित्रातुं राक्षस्यो महतो भयात् ॥ ४६ ॥
 अपि चास्याविशालाक्ष्या न किञ्चिदुपलक्ष्ये ।
 विरूपमपि चाङ्गेषु सुसूक्ष्ममपि लक्षणम् ॥ ४७ ॥
 छायावैगुण्यमात्रं तु शङ्के दुःखमुपस्थितम् ।
 अदुःखार्हामिमां देवीं वैहायसमुपस्थिताम् ॥ ४८ ॥
 अर्थसिद्धिं तु वैदेह्याः पश्याम्यहमुपस्थिताम् ।
 राक्षसेन्द्रविनाशं च विजयं राघवस्य च ॥ ४९ ॥
 निमित्तभूतमेतत् तु श्रोतुमस्या महत् प्रियम् ।
 दृश्यते च स्फुरच्चक्षुः पद्मपत्रमिवायतम् ॥ ५० ॥
 ईषद्धि हृषितो वास्या दक्षिणाया ह्यदक्षिणः ।
 अक्रस्मादेव वैदेह्याः बाहुरेकः प्रकम्पते ॥ ५१ ॥
 करेणुहस्तप्रतिमः सव्यश्चौरनुत्तमः ।
 वेपनं कथयतीवास्या राघवं पुरतः स्थितम् ॥ ५२ ॥
 पक्षी च शाखानिलयं प्रविष्टः
 पुनः पुनश्चोत्तमसान्त्ववादी ।
 सुखागतां वाचमुदीरयाणः
 पुनः पुनश्चोदयतीव हृष्टः ॥ ५३ ॥
 ततः सा ह्योमती बाला भर्तुर्विजयहर्षिता ।
 अवोचद् यदि तत् तथ्यं भवेयं शरणं हि वः ॥ ५४ ॥

भावं न चास्याहमनुप्रदातु-
 मलं द्विजो मन्त्रमिवाद्भिजाय ॥ ५ ॥
 तस्मिन्ननागच्छति लोकनाथे
 गर्भस्थजन्तोरिव शल्यकृन्तः ।
 नूनं ममाङ्गान्यचिरादनार्यः
 शस्त्रैः शितैश्छेत्स्यति राक्षसेन्द्रः ॥ ६ ॥
 दुःखं वतेदं ननु दुःखिताया
 मासौ चिराथाभिगमिष्यतो द्वौ ।
 वद्धस्य वध्यस्य यथा निशान्ते
 राजोपरोधादिव तस्करस्य ॥ ७ ॥
 हा राम हा लक्ष्मण हा सुमित्रे
 हा राममातः सह मे जनन्यः ।
 एषा विपद्याम्यहमल्पभाग्या
 महार्णवे नौरिव भूदवाता ॥ ८ ॥
 तरस्विनौ धारयता मृगस्य
 सत्त्वेन रूपं मनुजेन्द्रपुत्रौ ।
 नूनं विशस्तौ मम कारणात् तौ
 सिंहर्षभौ द्वाविव वैद्यतेन ॥ ९ ॥

नूनं स कालो मृगरूपधारी
मामल्पभाग्यां लुलुभे तदानीम् ।
यत्रार्यपुत्रौ विससर्ज मूढा
रामानुजं लक्ष्मणपूर्वजं च ॥१०॥
हा राम सत्यव्रत दीर्घबाहो
हा पूर्णचन्द्रप्रतिमानवक्त्र ।
हा जीवलोकस्य हितः प्रियश्च
वध्यां न मां वेत्सि हि राक्षसानाम् ॥११॥
अनन्यदेवत्वमियं क्षमा च
भूमौ च शय्या नियमश्च धर्म ।
पतिव्रतात्वं विफलं ममेदं
कृतं कृतघ्नेष्विव मानुषाणाम् ॥१२॥
मोघो हि धर्मश्चरितो ममायं
तथैकपत्नीत्वमिदं निरर्थकम् ।
या त्वां न पश्यामि कृशा विवर्णा
हीना त्वया सङ्गमने निराशा ॥१३॥
पितुर्निदेशं नियमेन कृत्वा
वनान्निवृत्तश्चरितव्रतश्च ।
लीभिस्तु मन्ये विपुलेक्षणाभिः
संरस्यसे वीतभयः कृतार्थः ॥१४॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डेऽष्टाविंशः सर्गः ॥ २८ ॥

अहं तु राम त्वयि जातकामा
चिरं विनाशाय निबद्धभावा ।
मोघं चरित्वाथ तपो व्रतं च
त्यक्ष्यामि धिग्जीवितमल्पभाग्याम् ॥१५॥
संजीवितं क्षिप्रमहं त्यजेयं
विप्रेण शस्त्रेण शितेन वापि ।
विषस्य दाता न तु मेऽस्ति कश्चि-
च्छलस्य वा वेदमनि राक्षसस्य ॥१६॥
शोकाभितप्ता बहुधा विचिन्त्य
सीताय वेणीप्रथनं गृहीत्वा ।
उद्वध्य वेणुमुदग्रधनेन शीघ्र-
महं गमिष्यामि यमस्य मूलम् ॥१७॥
उपस्थिता सा मृदुसर्वांगारी
शाखां गृहीत्वा च नगस्य तस्य ।
तस्यास्तु रामं परिचिन्तयन्त्या
रामानुजं स्वं च कुलं शुभाङ्गयाः ॥१८॥
तस्या विशोकानि तदा बहूनि
धैर्यार्जितानि प्रवराणि लोके ।
प्रादुर्निमित्तानि तदा बभूवुः
पुरापि सिद्धान्युपलक्षितानि ॥१९॥

एकोनत्रिंशः सर्गः

सीतायाः शुभशकुनानि

तथागतां तां व्यथितामनिन्दितां
व्यतीतहर्षां परिदीनमानसाम् ।
शुभां निमित्तानि शुभानि भेजिरे
नरं श्रिया जुष्टमिवोपसेविनः ॥ १ ॥
तस्याः शुभं वाममरालपक्ष-
राज्यावृतं कृष्णविशालशुक्लम् ।
प्रास्पन्दतैकं नयनं सुकेश्या
मीनाहतं पद्ममिवाभिताम्रम् ॥ २ ॥
भुजश्च चार्वाञ्चितवृत्तपीनः
परार्ध्यकालागुरुचन्दनार्हः ।
अनुत्तमेनाध्युषितः प्रियेण
चिरेण वामः समवेपताशु ॥ ३ ॥
गजेन्द्रहस्तप्रतिमश्च पीन-
स्तयोर्द्वयोः संहतयोस्तु जातः ।
प्रस्पन्दमानः पुनरुत्तरस्या
रामं पुरस्तात् स्थितमाचक्षे ॥ ४ ॥

शुभं पुनर्हर्मसमानवर्ण-
मीषद्रजोध्वस्तमिवातुलाक्ष्याः ।
वासःस्थितायाः शिखराग्रदन्त्याः
किञ्चित् परिचंसत चारुगात्र्याः ॥ ५ ॥
एतैर्निमित्तैरपरेश्च सुभूः
संचोदिता प्रागपि साधुसिद्धैः ।
वातातपक्लान्तमिव प्रणष्टं
वर्षेण बीजं प्रतिसंजहर्ष ॥ ६ ॥
तस्याः पुनर्विम्बफलोपमोष्ठं
स्वक्षिभ्रुकेशान्तमरालपक्ष-
मवक्त्रं बभासे सितशुक्लदंष्ट्रं
राहोर्मुखाच्चन्द्र इव प्रमुक्तः ॥ ७ ॥
सा वीतशोका व्यपनीततन्द्रा
शान्तज्वरा हर्षविबुद्धसत्त्वा ।
अशोभतार्या वदनेन शुक्ले
शीतांशुना राजिरिवोदितेन ॥ ८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकोनत्रिंशः सर्गः ॥ २९ ॥

त्रिंशः सर्गः

सीतया सह कर्तव्ये वार्तालापे हनुमतो विचारणा

हनुमानपि विक्रान्तः सर्वं शुभाव तत्त्वतः ।
 सीतायास्त्रिजटायाश्च राक्षसीनां च तर्जितम् ॥ १ ॥
 अवक्षमाणस्तां देवीं देवतामिव नन्दने ।
 ततो बहुविधां चिन्तां चिन्तयामास वानरः ॥ २ ॥
 यां कपीनां सहस्राणि सुबहून्ययुतानि च ।
 दिक्षु सर्वासु मार्गान्ते सेयमासादिता मया ॥ ३ ॥
 चारेण तु सुयुक्तेन शत्रोः शक्तिमवेक्षता ।
 गूढेन चरता तावदवेक्षितमिदं मया ॥ ४ ॥
 राक्षसानां विशेषश्च पुरी चेयं निरीक्षिता ।
 राक्षसाधिपतेरस्य प्रभावो रावणस्य च ॥ ५ ॥
 तथा तस्याप्रमेयस्य सर्वसत्त्वदयावतः ।
 समाश्वासयितुं भार्या पतिदर्शनकाङ्क्षिणीम् ॥ ६ ॥
 अहमाश्वासयाम्येनां पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ।
 अदृष्टदुःखां दुःखस्य न ह्यन्तमधिगच्छतीम् ॥ ७ ॥
 यदि ह्यहं सतीमेनां शोकोपहतचेतनाम् ।
 अनाश्वास्य गमिष्यामि दोषवद् गमनं भवेत् ॥ ८ ॥
 गते हि मयि तत्रेयं राजपुत्री यशस्विनी ।
 परित्राणमपश्यन्ती जानकी जीवितं त्यजेत् ॥ ९ ॥
 यथा च स महाबाहुः पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
 समाश्वासयितुं न्याय्यः सीतादर्शनलालसः ॥ १० ॥
 निशाचरीणां प्रत्यक्षमक्षमं चाभिभाषितम् ।
 कथं नु खलु कर्तव्यमिदं कृच्छ्रगतो ह्यहम् ॥ ११ ॥
 अनेन रात्रिशेषेण यदि नाश्वास्यते मया ।
 सर्वथा नास्ति संदेहः परित्यक्ष्यति जीवितम् ॥ १२ ॥
 रामस्तु यदि पृच्छेन्मां किमां सीताब्रवीद्वचः ।
 किमहं तं प्रतिब्रूयामसम्भाष्य सुमध्यमाम् ॥ १३ ॥
 सीतासंदेशरहितं मामितस्त्वरया गतम् ।
 निर्दहेदपि काकुत्स्थः क्रोधतीव्रेण चक्षुषा ॥ १४ ॥
 यदि बोद्योजयिष्यामि भर्तारं रामकारणात् ।
 व्यर्थमागमनं तस्य ससैन्यस्य भविष्यति ॥ १५ ॥
 अन्तरं त्वहमासाद्य राक्षसीनामवस्थितः ।
 शनैराश्वासयाम्यद्य संतापबहुलामिमाम् ॥ १६ ॥
 अहं ह्यतितनुश्चैव वानरश्च विशेषतः ।
 वाचं चोदाहरिष्यामि मानुषीमिह संस्कृताम् ॥ १७ ॥
 यदि वाचं प्रदास्यामि द्विजातिरिव संस्कृताम् ।
 रावणं मन्यमाना मां सीता भीता भविष्यति ॥ १८ ॥
 अवश्यमेव वक्तव्यं मानुषं वाक्यमर्थवत् ।
 मया सान्त्वयितुं शक्या नान्यथेयमनिन्दिता ॥ १९ ॥
 सेयमालोक्य मे रूपं जानकी भाषितं तथा ।
 रक्षोभिह्वासिता पूर्वं भूयस्त्वासमुपैष्यति ॥ २० ॥

ततो जातपरित्रासा शब्दं कुर्यान्मनस्विनी ।
 जानाना मां विशालाक्षी रावणं कामरूपिणम् ॥ २१ ॥
 सीतया च कृते शब्दे सहसा राक्षसीगणः ।
 नानाप्रहरणो घोरः समेयादन्तकोपमः ॥ २२ ॥
 ततो मां सम्परिक्षिप्य सर्वतो विकृताननाः ।
 वधे च ग्रहणे चैव कुर्युर्यत्नं महाबलाः ॥ २३ ॥
 तं मां शाखाः प्रशाखाश्च स्कन्धांश्चोत्तमशाखिनाम् ।
 दृष्ट्वा च परिधावन्तं भवेयुः परिशङ्किताः ॥ २४ ॥
 मम रूपं च सम्प्रेक्ष्य वने विचरतो महत् ।
 राक्षस्यो भयवित्रस्ता भवेयुर्विकृतस्वराः ॥ २५ ॥
 ततः कुर्युः समाह्वानं राक्षस्यो रक्षसामपि ।
 राक्षसेन्द्रनियुक्तानां राक्षसेन्द्रनिवेशने ॥ २६ ॥
 ते शूलशरनिर्लिशविधायुधपाणयः ।
 आपतेयुर्विमर्दंऽस्मिन् वेगेनोद्वेगकारणात् ॥ २७ ॥
 संरुद्धस्तैस्तु परितो विधमे राक्षसं बलम् ।
 शक्नुयां न तु सम्प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥ २८ ॥
 मां वा गृहीयुरावृत्य बहवः शीघ्रकारिणः ।
 स्यादियं चागृहीतार्था मम च ग्रहणं भवेत् ॥ २९ ॥
 हिंसाभिस्त्वयो हिंस्युरिमां वा जनकात्मजाम् ।
 विपन्नं स्यात् ततः कार्यं रामसुप्रीवयोऽरिदम् ॥ ३० ॥
 उद्देशे नष्टमार्गेऽस्मिन् राक्षसैः परिवारिते ।
 सागरेण परिक्षिप्ते गुप्ते वसति जानकी ॥ ३१ ॥
 विशस्ते वा गृहीते वा रक्षोभिर्मयि संयुगे ।
 नान्यं पश्यामि रामस्य सहायं कार्यसाधने ॥ ३२ ॥
 विमृशंश्च न पश्यामि यो हते मयि वानरः ।
 शतयोजनविस्तीर्णं लङ्घयेत महोदधिम् ॥ ३३ ॥
 कामं हन्तुं समर्थोऽस्मि सहस्राण्यपि रक्षसाम् ।
 न तु शक्याम्यहं प्राप्तुं परं पारं महोदधेः ॥ ३४ ॥
 असत्यानि च युद्धानि संशयो मे न रोचते ।
 कश्च निःसंशयं कार्यं कुर्यात् प्राज्ञः ससंशयम् ॥ ३५ ॥
 एष दोषो महान् हि स्यान्मम सीताभिभाषणे ।
 प्राणत्यागश्च वैदेह्या भवेदनभिभाषणे ॥ ३६ ॥
 भूताश्चार्था विरुध्यन्ति देशकालविरोधिताः ।
 विह्वलं दूतमासाद्य तमः सूर्योदये यथा ॥ ३७ ॥
 अर्थानर्थान्तरे बुद्धिर्निश्चितापि न शोभते ।
 घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डितमानिनः ॥ ३८ ॥
 न विनश्येत् कथं कार्यं वैकल्यं न कथं मम ।
 लङ्घनं च समुद्रस्य कथं नु न वृथा भवेत् ॥ ३९ ॥
 कथं नु खलु वाक्यं मे शृणुयान्नोद्विजेत च ।
 इति संचिन्त्य हनुमांश्चकार मतिमान् मतिम् ॥ ४० ॥

राममक्लिष्टकर्माणं सुबन्धुमनुकीर्तयन् ।
नैनमुद्वेजयिष्यामि तद्वन्धुगतचेतनाम् ॥ ४१ ॥
इक्ष्वाकूणां वरिष्ठस्य रामस्य विदितात्मनः ।
शुभानि धर्मयुक्तानि वचनानि समर्पयन् ॥ ४२ ॥
श्रावयिष्यामि सर्वाणि मधुरां प्रब्रुवन् गिरम् ।

श्रद्धास्यति यथा सीता तथा सर्वे समादधे ॥ ४३ ॥
इति स बहुविधं महाप्रभावो
जगतिपतेः प्रमदामवेश्ममाणः ।
मधुरमवितथं जगाद् वाक्यं
द्रुमविटपान्तरमास्थितो हनुमान् ॥ ४४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिंशः सर्गः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशः सर्गः

हनुमता सीतां श्रावयितुं श्रीरामकथाया वर्णनम्

एवं बहुविधां चिन्तां चिन्तयित्वा महामतिः ।
संश्रवे मधुरं वाक्यं वैदेह्या व्याजहार ह ॥ १ ॥
राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान् ।
पुण्यशीलो महाकीर्तिरिक्ष्वाकूणां महायशः ॥ २ ॥
राजर्षीणां गुणश्रेष्ठस्तपसा चर्षिभिः समः ।
चक्रवर्तिकुले जातः पुरंदरसमो बले ॥ ३ ॥
अहिंसारतिशुद्धो घृणी सत्यपराक्रमः ।
मुख्यस्येक्ष्वाकुवंशस्य लक्ष्मीर्वाल्किमवर्धनः ॥ ४ ॥
पार्थिवव्यञ्जनैर्युक्तः पृथुश्रीः पार्थिवर्षभः ।
पृथिव्यां चतुरन्तायां विश्रुतः सुखदः सुखी ॥ ५ ॥
तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठस्ताराधिपनिभाननः ।
रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्वधनुष्मताम् ॥ ६ ॥
रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्वजनस्यापि रक्षिता ।
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य च परंतपः ॥ ७ ॥
तस्य सत्याभिसंधस्य वृद्धस्य वचनात् पितुः ।
सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रब्रजितो वनम् ॥ ८ ॥
तेन तत्र महारण्ये मृगयां परिधावता ।
राक्षसा निहताः शूरा बहवः कामरूपिणः ॥ ९ ॥
जनस्थानवधं श्रुत्वा निहतौ खरदूषणौ ।
ततस्त्वमर्षापहता जानकी रावणेन तु ॥ १० ॥
वञ्चयित्वा वने रामं मृगरूपेण मायया ।

स मार्गमाणस्तां देवीं रामः सीतामनिन्दिताम् ॥ ११ ॥
आससाद् वने मित्रं सुग्रीवं नाम वानरम् ।
ततः स वालिनं हत्वा रामः परपुरंजयः ॥ १२ ॥
आयच्छत् कपिराज्यं तु सुग्रीवाय महात्मने ।
सुग्रीवेणाभिसंदिष्टा हरयः कामरूपिणः ॥ १३ ॥
दिक्षु सर्वासु तां देवीं विचिन्वन्तः सहस्रशः ।
अहं सम्पातिवचनाच्छतयोजनमायतम् ॥ १४ ॥
तस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः समुद्रं वेगवान् प्लुतः ।
यथारूपां यथावर्णां यथालक्ष्मवतीं च ताम् ॥ १५ ॥
अश्रौषं राघवस्याहं सेयमासादिता मया ।
विररामैवमुक्त्वा स वाचं वानरपुङ्गवः ॥ १६ ॥
जानकी चापि तच्छ्रुत्वा विस्मयं परमं गता ।
ततः सा वक्रकेशान्ता सुकेशी केशसंवृतम् ।
उन्मय्य वदनं भीरुः शिशपामन्ववैक्षत ॥ १७ ॥
निशम्य सीता वचनं कपेश्च
दिशश्च सर्वाः प्रदिशश्च वीक्ष्य ।
स्वयं प्रहर्षं परमं जगाम
सर्वात्मना राममनुसरन्ती ॥ १८ ॥
सा तिर्यगूर्ध्वं च तथा ह्यधस्ता-
न्निरीक्षमाणा तमचिन्त्यबुद्धिम् ।
ददर्श पिङ्गाधिपतेरमात्यं
वातात्मजं सूर्यमिवोदयस्थम् ॥ १९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकत्रिंशः सर्गः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशः सर्गः

सीताया वितर्कः

ततः शाखांतरे लीनं दृष्ट्वा चलितमानसा ।
वेष्टितार्जुनवक्षं तं विद्युत्संघातपिङ्गलम् ॥ १ ॥
सा ददर्श कपिं तत्र प्रश्रितं प्रियवादिनम् ।
फुल्लाशोकोत्करामासं तप्तचामीकरेक्षणम् ॥ २ ॥

साथ दृष्ट्वा हरिश्रेष्ठं विनीतवदवस्थितम् ।
मैथिली चिन्तयामास विस्मयं परमं गता ॥ ३ ॥
अहो भीममिदं सत्त्वं वानरस्य दुरासदम् ।
दुर्निरीक्ष्यमिदं मत्वा पुनरेव मुमोह सा ॥ ४ ॥

विललाप भृशं सीता करुणं भयमोहिता ।
रामरामेति दुःखार्ता लक्ष्मणेति च भामिनी ॥ ५ ॥
रुरोद सहसा सीता मन्दमन्दस्वरा सती ।
साथ दृष्ट्वा हरिवरं विनीतबहुपागतम् ।
मैथिली चिन्तयामास स्वप्नोऽयमिति भामिनी ॥ ६ ॥

सा वीक्षमाणा पृथुमुग्धवक्त्रं
शाखामृगेन्द्रस्य यथोक्तकारम् ।
ददशं पिङ्गप्रवरं महार्हं
वातात्मजं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ॥ ७ ॥
सा तं समीक्ष्यैव भृशं विपन्ना
गतासुकल्पेव बभूव सीता ।
चिरेण संज्ञां प्रतिलभ्य चैवं
विचिन्तयामास विशालनेत्रा ॥ ८ ॥
स्वप्नो मयायं विकृतोऽद्य दृष्टः
शाखामृगः शास्त्रगणैर्निषिद्धः ।
स्वस्त्यस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
तथा पितुर्मै जनकस्य राज्ञः ॥ ९ ॥
स्वप्नो हि नायं नहि मेऽस्ति निद्रा
शोकेन दुःखेन च पीडितायाः ।

सुखं हि मे नास्ति यतो विहीना
तेनेन्दुपूर्णप्रतिमाननेन ॥ १० ॥
रामेति रामेति सदैव बुद्ध्या
विचिन्त्य वाचा प्रवृत्ती तमेव ।
तस्यानुरूपं च कथां तदर्था-
मेवं प्रपश्यामि तथा शृणोमि ॥ ११ ॥
अहं हि तस्याद्य मनोभवेन
सम्पीडिता तद्गतसर्वभावा ।
विचिन्तयन्ती सततं तमेव
तथैव पश्यामि तथा शृणोमि ॥ १२ ॥
मनोरथः स्यादिति चिन्तयामि
तथापि बुद्ध्यापि वितर्कयामि ।
किं कारणं तस्य हि नास्ति रूपं
सुव्यक्तरूपश्च वदत्ययं माम् ॥ १३ ॥
नमोऽस्तु वाचस्पतये सवज्जिणे
स्वयम्भुवे चैव हुताशनाय ।
अनेन चोक्तं यदिदं ममाग्रतो
वनौकसा तच्च तथास्तु नान्यथा ॥ १४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्वाविंशः सर्गः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशः सर्गः

आत्मानं परिचाययन्त्या सीतया स्ववनागमनापहरणयोर्वृत्तान्तस्य वर्णनम्

सोऽवतीर्य द्रुमात् तस्माद् विद्रुमप्रतिमाननः ।
विनीतवेधः कृपणः प्रणिपत्योपसृत्य च ॥ १ ॥
ताम्रवीन्महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः ।
शिरस्यञ्जलिमाधाय सीतां मधुरया गिरा ॥ २ ॥
का नु पद्मपलाशाक्षि क्लिष्टकौशेयवासिनि ।
द्रुमस्य शाखामालम्ब्य तिष्ठसि त्वमनिन्दिते ॥ ३ ॥
किमर्थं तव नेत्राभ्यां वारि स्रवति शोकजम् ।
पुण्डरीकपलाशाभ्यां विप्रकीर्णमिवोदकम् ॥ ४ ॥
सुराणामसुराणां च नागगन्धर्वरक्षसाम् ।
यक्षाणां किनराणां च का तं भवसि शोभने ॥ ५ ॥
का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा वरानने ।
वसूनां वा वरारोहे देवता प्रतिभासि मे ॥ ६ ॥
किं नु चन्द्रमसा हीना पतिता विबुधालयात् ।
रोहिणी ज्योतिषां श्रेष्ठा श्रेष्ठा सर्वगुणाधिका ॥ ७ ॥
कोपाद् वा यदि वा मोहाद् भर्तारमसितेक्षणे ।
वसिष्ठं कोपयित्वा त्वं वासि कल्याण्यरुन्धती ॥ ८ ॥
को नु पुत्रः पिता भ्राता भर्ता वा ते सुमध्यमे ।
अस्माल्लोकादमुं लोकं गतं त्वमनुशोचसि ॥ ९ ॥

रोदनादतिनिःश्वासाद् भूमिसंस्पर्शनादपि ।
न त्वां देवीमहं मन्ये राज्ञः संज्ञावधारणात् ॥ १० ॥
व्यञ्जनानि हि ते यानि लक्षणानि च लक्षये ।
महिषी भूमिपालस्य राजकन्या च मे मता ॥ ११ ॥
रावणेन जनस्थानाद् बलात् प्रमथिता यदि ।
सीता त्वमसि भद्रं ते तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ १२ ॥
यथा हि तव वै दैन्यं रूपं चाप्यतिमानुषम् ।
तपसा चान्वितो वेवस्त्वं राममहिषी ध्रुवम् ॥ १३ ॥
सा तस्य वचनं श्रुत्वा रामकीर्तनहर्षिता ।
उवाच वाक्यं वैदेही हनूमन्तं द्रुमाश्रितम् ॥ १४ ॥
पृथिव्यां राजसिंहानां मुख्यस्य विदितात्मनः ।
स्तुषा दशरथस्याहं शत्रुसैन्यप्रणाशिनः ॥ १५ ॥
दुहिता जनकस्याहं वैदेहस्य महात्मनः ।
सीतेति नाम्ना चोक्ताहं भार्या रामस्य धीमतः ॥ १६ ॥
समा द्वादश तत्राहं राघवस्य निवेशने ।
भुञ्जाना मानुषान् भोगान् सर्वकामसमृद्धिनी ॥ १७ ॥
ततस्त्रयोदशे वर्षे राज्ये चेक्ष्वाकुनन्दनम् ।
अभिषेचयितुं राजा सोपाध्यायः प्रचक्रमे ॥ १८ ॥

तस्मिन् सम्प्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ।
कैकेयी नाम भर्तारमिदं वचनमब्रवीत् ॥ १९ ॥
न पिबेयं न खादेयं प्रत्यहं मम भोजनम् ।
एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ॥ २० ॥
यत् तदुक्तं त्वया वाक्यं प्रीत्या नृपतिसत्तम ।
तच्चेन्न वितथं कार्यं वनं गच्छतु राघवः ॥ २१ ॥
स राजा सत्यवाग् देव्या वरदानमनुस्मरन् ।
मुमोह वचनं श्रुत्वा कैकेय्याः क्रूरमप्रियम् ॥ २२ ॥
ततस्तं स्थविरो राजा सत्यधर्मं व्यवस्थितः ।
ज्येष्ठं यशस्विनं पुत्रं रुदन् राज्यमयाचत ॥ २३ ॥
स पितुर्वचनं श्रीमानभिषेकात् परं प्रियम् ।
मनसा पूर्वमासाद्य वाचा प्रतिगृहीतवान् ॥ २४ ॥
दद्यान्न प्रतिगृहीयात् सत्यं ब्रूयान्न चानृतम् ।

अपि जीवितहेतोर्हि रामः सत्यपराक्रमः ॥ २५ ॥
स विहायोचरीयाणि महार्हाणि महायशाः ।
विसृज्य मनसा राज्यं जनन्यै मां समादिशत् ॥ २६ ॥
साहं तस्याग्रतस्तूर्णं प्रस्थिता वनचारिणी ।
नहि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गेऽपि रोचते ॥ २७ ॥
प्रागेव तु महाभागः सौमित्रिमित्रनन्दनः ।
पूर्वजस्यानुयात्रार्थं कुशचीरैरलंकृतः ॥ २८ ॥
ते वयं भर्तुरादेशं बहुमान्य दृढव्रताः ।
प्रविष्टाः स्म पुरादृष्टं वनं गम्भीरदर्शनम् ॥ २९ ॥
वसतो दण्डकारण्ये तस्याहमभितौजसः ।
रक्षसापहता भार्या रावणेन दुरात्मना ॥ ३० ॥
द्वौ मासौ तेन मे कालो जीवितानुग्रहः कृतः ।
ऊः द्वाभ्यां तु मासाभ्यां ततस्त्यक्ष्यामि जीवितम् ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्र्यस्त्रिंशः सर्गः ॥ ३३ ॥

चतुस्त्रिंशः सर्गः

हनुमति सीतायाः संदेहः स्वत एव तस्य समाधानं च सीताया आदेशेन हनुमता श्रीरामगुणानां वर्णनम्

तस्यास्तद् वचनं श्रुत्वा हनूमान् हरिपुङ्गवः ।
दुःखाद् दुःखाभिभूतायाः सान्त्वमुत्तरमब्रवीत् ॥ १ ॥
अहं रामस्य संदेशाद् देवि दूतस्तवागतः ।
वैदेहि कुशली रामः स त्वां कौशलमब्रवीत् ॥ २ ॥
यो ब्राह्ममखं वेदांश्च वेद वेदविदां वरः ।
स त्वां दाशरथी रामो देवि कौशलमब्रवीत् ॥ ३ ॥
लक्ष्मणश्च महातेजा भर्तुस्तेऽनुचरः प्रियः ।
कृतवाच्छोकसंतप्तः शिरसा तेऽभिवादनम् ॥ ४ ॥
सा तयोः कुशलं देवी निशम्य नरसिंहयोः ।
प्रतिसंहृष्टसर्वाङ्गी हनूमन्तमथाब्रवीत् ॥ ५ ॥
कल्याणी वत गाथेयं लौकिकी प्रतिभाति मा ।
एति जीवन्तमानन्दो नरं वर्षशतादपि ॥ ६ ॥
तयोः समागमे तस्मिन् प्रीतिरुत्पादिताङ्गता ।
परस्परं चालापं विश्वस्तौ तौ प्रचक्रतुः ॥ ७ ॥
तस्यास्तद् वचनं श्रुत्वा हनूमान् माखतात्मजः ।
सीतायाः शोकतप्तायाः समीपमुपचक्रमे ॥ ८ ॥
यथा यथा समीपं स हनूमानुपसर्पति ।
तथा तथा रावणं सा तं सीता परिशङ्कते ॥ ९ ॥
अहो धिग् धिक्कृतमिदं कथितं हि यदस्य मे ।
रूपान्तरमुपागम्य स एवायं हि रावणः ॥ १० ॥
तामशोकस्य शाखां तु विमुक्त्वा शोककर्षिता ।
तस्यामेवानवद्याङ्गी धरण्यां समुपाविशत् ॥ ११ ॥
अवन्दत महाबाहुस्ततस्तां जनकात्मजाम् ।
सा चैनं भयसंत्रस्ता भूयो नैनमुदैक्षत ॥ १२ ॥

तं दृष्ट्वा वन्दमानं च सीता शशनिभानना ।
अब्रवीद् दीर्घमुच्छ्वस्य वानरं मधुरस्वरा ॥ १३ ॥
मायां प्रविष्टो मायावी यदि त्वं रावणः स्वयम् ।
उत्पादयसि मे भूयः संतापं तन्न शोभनम् ॥ १४ ॥
स्वं परित्यज्य रूपं यः परिव्राजकरूपवान् ।
जनस्थाने मया दृष्टस्त्वं स एव हि रावणः ॥ १५ ॥
उपवासकृशां दीनां कामरूप निशाचर ।
संतापयसि मां भूयः संतापं तन्न शोभनम् ॥ १६ ॥
अथवा नैतदेवं हि यन्मया परिशङ्कितम् ।
मनसो हि मम प्रीतिरुत्पन्ना तव दर्शनात् ॥ १७ ॥
यदि रामस्य दूतस्त्वमागतो भद्रमस्तु ते ।
पृच्छामि त्वां हरिश्चेष्ट प्रिया रामकथा हि मे ॥ १८ ॥
गुणान् रामस्य कथय प्रियस्य मम वानर ।
चित्तं हरसि मे सौम्य नदीकूलं यथा रयः ॥ १९ ॥
अहो स्वप्नस्य सुखता याहमेव चिराहता ।
प्रेषितं नाम पश्यामि राघवेण वनौकसम् ॥ २० ॥
स्वप्नेऽपि यद्यहं वीरं राघवं सहलक्ष्मणम् ।
पश्येयं नावसीदेयं स्वप्नेऽपि मम भत्सरी ॥ २१ ॥
नाहं स्वप्नमिमं मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् ।
न शक्योऽभ्युदयः प्राप्तुं प्रातश्चाभ्युदयो मम ॥ २२ ॥
किं नु स्याच्चित्तमोहोऽयं भवेद् वातगतिस्त्वियम् ।
उन्मादजो विकारो च स्यादयं मृगतृष्णिका ॥ २३ ॥
अथवा नायमुन्मादो मोहोऽप्युन्मादलक्षणः ।
सम्बुध्ये चाहमात्मानमिमं चापि वनौकसम् ॥ २४ ॥

इत्येवं बहुधा सीता सम्प्रधार्य बलाबलम् ।
 रक्षसां कामरूपत्वान्मेने तं राक्षसाधिपम् ॥ २५ ॥
 एतां बुद्धिं तदा कृत्वा सीता सा तनुमध्यमा ।
 न प्रतिव्याजहाराथ वानरं जनकात्मजा ॥ २६ ॥
 सीताया निश्चितं बुद्ध्या हनूमान् मारुतात्मजः ।
 श्रोत्रानुकूलैर्वचनैस्तदा तां सम्प्रहर्षयन् ॥ २७ ॥
 आदित्य इव तेजस्वी लोककान्तः शशी यथा ।
 राजा सर्वस्य लोकस्य देवो वैश्रवणो यथा ॥ २८ ॥
 विक्रमेणोपपन्नश्च यथा विष्णुर्महायशः ।
 सत्यवादी मधुरवाग् देवो वाचस्पतिर्यथा ॥ २९ ॥
 रूपवान् सुभगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् ।
 स्थानक्रोधे प्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके महारथः ॥ ३० ॥
 बाहुच्छायाभवष्टब्धो यस्य लोको महात्मनः ।
 अपक्रम्याश्रमपदान्मृगरूपेण राघवम् ॥ ३१ ॥
 शून्ये येनापनीतासि तस्य द्रक्ष्यसि तत्फलम् ।
 अचिराद् रावणं संख्ये यो वधिष्यति वीर्यवान् ॥ ३२ ॥
 क्रोधप्रमुक्तैरिषुभिर्ज्वलद्भिरिव पावकैः ।
 इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुर्विंशः सर्गः ॥ ३४ ॥

तेनाहं प्रेषितो दूतस्त्वत्सकाशमिहागतः ॥ ३३ ॥
 त्वद्वियोगेन दुःखार्तः स त्वां कौशलमब्रवीत् ।
 लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ ३४ ॥
 अभिवाद्य महाबाहुः स त्वां कौशलमब्रवीत् ।
 रामस्य च सखा देवि सुग्रीवो नाम वानरः ॥ ३५ ॥
 राजा वानरमुख्यानां स त्वां कौशलमब्रवीत् ।
 नित्यं स्मरति ते रामः ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ॥ ३६ ॥
 दिष्ट्या जीवसि वैदेहि राक्षसीवशमागता ।
 नचिराद् द्रक्ष्यसे रामं लक्ष्मणं च महारथम् ॥ ३७ ॥
 मध्ये वानरकोटीनां सुग्रीवं चामितौजसम् ।
 अहं सुग्रीवसचिवो हनूमान् नाम वानरः ॥ ३८ ॥
 प्रविष्टो नगरीं लंकां लङ्घयित्वा महोदधिम् ।
 कृत्वा मूर्च्छि पद्म्यालं रावणस्य दुरात्मनः ॥ ३९ ॥
 त्वां द्रष्टुमुपयातोऽहं समाश्रित्य पराक्रमम् ।
 नाहमस्मि तथा देवि यथा मामवगच्छसि ।
 विशङ्का त्यज्यतामेषा भ्रष्टत्वं वदतो मम ॥ ४० ॥

पञ्चत्रिंशः सर्गः

सीतया पृष्टेन हनुमता श्रीरामस्य शारीरिकलक्षणानां गुणानां च वर्णनं नरवानरसैत्री-
 प्रसङ्गं श्रावयित्वा सीताया मनसि स्वकीयविश्वासस्योत्पादनं च

तां तु रामकथां श्रुत्वा वैदेहीं वानरर्षभात् ।
 उवाच वचनं सान्त्वमिदं मधुरया गिरा ॥ १ ॥
 क्व ते रामेण संसर्गः कथं जानासि लक्ष्मणम् ।
 वानराणां नराणां च कथमासीत् समागमः ॥ २ ॥
 यानि रामस्य चिह्नानि लक्ष्मणस्य च वानर ।
 तानि भूयः समाचक्ष्व न मां शोकः समाविशेत् ॥ ३ ॥
 कीदृशं तस्य संस्थानं रूपं तस्य च कीदृशम् ।
 कथमूरु कथं बाहु लक्ष्मणस्य च शंस मे ॥ ४ ॥
 एवमुक्तस्तु वैदेह्या हनूमान् मारुतात्मजः ।
 ततो रामं यथातत्त्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ५ ॥
 जानन्ती वत दिष्ट्या मां वैदेहि परिपृच्छसि ।
 भर्तुः कमलपत्राक्षि संस्थानं लक्ष्मणस्य च ॥ ६ ॥
 यानि रामस्य चिह्नानि लक्ष्मणस्य न यानि वै ।
 लक्षितानि विशालाक्षि वदतः शृणु तानि मे ॥ ७ ॥
 रामः कमलपत्राक्षः पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
 रूपदाक्षिण्यसम्पन्नः प्रसूतो जनकात्मजे ॥ ८ ॥
 तेजसाऽऽदित्यसंकाशः क्षमया पृथिवीसमः ।
 बृहस्पतिसमो बुद्ध्या यशसा वासवोपमः ॥ ९ ॥
 रक्षिता जीवलोकस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।
 रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य धर्मस्य च परंतपः ॥ १० ॥

रामो भामिनि लोकस्य चातुर्वर्ण्यस्य रक्षिता ।
 मर्यादानां च लोकस्य कर्ता कारयिता च सः ॥ ११ ॥
 अर्चिष्मानर्चितोऽत्यर्थं ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ।
 साधूनामुपकारज्ञः प्रचारज्ञश्च कर्मणाम् ॥ १२ ॥
 राजनीत्यां विनीतश्च ब्राह्मणानामुपासकः ।
 ज्ञानवाञ्छीलसम्पन्नो विनीतश्च परंतपः ॥ १३ ॥
 यजुर्वेदविनीतश्च वेदविद्धिः सुपूजितः ।
 धनुर्वेदे च वेदे च वेदाङ्गेषु च निष्ठितः ॥ १४ ॥
 विपुलांसो महाबाहुः कम्बुग्रीवः शुभाननः ।
 गूढअनुः सुताम्राक्षो रामो नाम जनैः श्रुतः ॥ १५ ॥
 दुन्दुभिस्त्वननिर्घोषः क्षिण्वर्णः प्रतापवान् ।
 समश्च सुविभक्ताङ्गो वर्णं श्यामं समाश्रितः ॥ १६ ॥
 त्रिस्थिरस्त्रिप्रलम्बश्च त्रिसमस्त्रिषु चोन्नतः ।
 त्रिताम्रस्त्रिषु च क्षिण्वो गम्भीरस्त्रिषु नित्यशः ॥ १७ ॥
 त्रिवलीमांस्यवनतश्चतुर्वर्णस्त्रिषु नित्यशः ।
 चतुष्कलश्चतुर्लङ्घश्चतुष्किष्कुश्चतुःसमः ॥ १८ ॥
 चतुर्दशसमद्वन्द्वश्चतुर्दशश्चतुर्गतिः ।
 महोष्ठहनुनासश्च पञ्चक्षिण्वोऽष्टवंशवान् ॥ १९ ॥
 दशपद्मो दशबृहत्त्रिभिर्व्याप्तो द्विशुक्लवान् ।
 पद्भुन्नतो नवतनुस्त्रिभिर्व्याप्नोति राघवः ॥ २० ॥

सत्यधर्मरतः श्रीमान् संप्रहानुग्रहे रतः ।
 देशकालविभागज्ञः सर्वलोकप्रियंवदः ॥ २१ ॥
 भ्राता चास्य च वैमात्रः सौमित्रिरमितप्रभः ।
 अनुरागेण रूपेण गुणैश्चापि तथाविधः ॥ २२ ॥
 स सुवर्णच्छविः श्रीमान् रामः श्यामो महायशः ।
 तावुभौ नरशार्दूलौ त्वदर्शनकृतोत्सवौ ॥ २३ ॥
 विचिन्वन्तौ महीं कृत्स्नामस्माभिः सह संगतौ ।
 त्वामेव मार्गमाणौ तौ विचरन्तौ वसुंधराम् ॥ २४ ॥
 ददर्शतुर्मृगपतिं पूर्वजेनावरोपितम् ।
 ऋष्यमूकस्य मूले तु बहुपादपसंकुले ॥ २५ ॥
 भ्रातुर्भयार्तामसीनं सुग्रीवं प्रियदर्शनम् ।
 वयं च हरिराजं तं सुग्रीवं सत्यसङ्गरम् ॥ २६ ॥
 परिचर्यामहे राज्यात् पूर्वजेनावरोपितम् ।
 ततस्तौ चीरवसनौ धनुःप्रवरपाणिनौ ॥ २७ ॥
 ऋष्यमूकस्य शैलस्य रम्यं देशमुपागतौ ।
 स तौ दृष्ट्वा नरव्याघ्रौ धन्विनौ वानरर्षभः ॥ २८ ॥
 अभिप्लुतो गिरेस्तस्य शिखरं भयमोहितः ।
 ततः स शिखरे तस्मिन् वानरेन्द्रे व्यवस्थितः ॥ २९ ॥
 तयोः समीपं मामेव प्रेषयामास सत्वरम् ।
 तावहं पुरुषव्याघ्रौ सुग्रीववचनात् प्रभू ॥ ३० ॥
 रूपलक्षणसम्पन्नौ कृताञ्जलिरुपस्थितः ।
 तौ परिज्ञाततत्त्वार्थौ मया प्रीतिसमन्वितौ ॥ ३१ ॥
 पृष्ठमारोप्य तं देशं प्रापितौ पुरुषर्षभौ ।
 निवेदितौ च तत्त्वेन सुग्रीवाय महात्मने ॥ ३२ ॥
 तयोरन्योन्यसम्भाषाद् भृशं प्रीतिरजायत ।
 तत्र तौ कीर्तिसम्पन्नौ हरीश्वरनरेश्वरौ ॥ ३३ ॥
 परस्परकृताश्वासौ कथया पूर्ववृत्तया ।
 तं ततः सात्वयामास सुग्रीवं लक्ष्मणाग्रजः ॥ ३४ ॥
 स्त्रीहेतोर्वालिना भ्रात्रा निरस्तं पुरुतेजसा ।
 ततस्त्वन्नाशजं शोकं रामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ३५ ॥
 लक्ष्मणो वानरेन्द्राय सुग्रीवाय न्यवेदयत् ।
 स श्रुत्वा वानरेन्द्रस्तु लक्ष्मणेनेरितं वचः ॥ ३६ ॥
 तदासीन्निष्प्रभोऽत्यर्थं ग्रहग्रस्त इवांशुमान् ।
 ततस्त्वद्गात्रशोभीनि रक्षसा द्वियमाणया ॥ ३७ ॥
 यान्याभरणजालानि पातितानि महीतले ।
 तानि सर्वाणि रामाय आनीय हरियूथपाः ॥ ३८ ॥
 संहृष्टा दर्शयामासुर्गतिं तु न विदुस्तव ।
 तानि रामाय दत्तानि मयैवोपहृतानि च ॥ ३९ ॥
 खनवन्त्यवकीर्णानि तस्मिन् विहृतचेतसि ।
 तान्यङ्के दर्शनीयानि कृत्वा बहुविधं तदा ॥ ४० ॥
 तेन देवप्रकाशेन देवेन परिदेवितम् ।
 पश्यतस्तानि रुदतस्ताम्यतश्च पुनः पुनः ॥ ४१ ॥
 प्रादोपयद् दाशरथेस्तदा शोकहुताशनम् ॥ ४२ ॥

शायितं च चिरं तेन दुःखात्तेन महात्मना ।
 मयापि विविधैर्वाक्यैः कृच्छ्रादुत्थापितः पुनः ॥ ४३ ॥
 तानि दृष्ट्वा महार्हाणि दर्शयित्वा मुहुर्मुहुः ।
 राघवः सहसौमित्रिः सुग्रीवे संन्यवेशयत् ॥ ४४ ॥
 स तवादर्शनादार्यं राघवः परितप्यते ।
 महता ज्वलता नित्यमग्निनेचाग्निपर्वतः ॥ ४५ ॥
 त्वत्कृते तमनिद्रा च शोकश्चिन्ता च राघवम् ।
 तापयन्ति महात्मानमग्न्यगारमिवाग्नयः ॥ ४६ ॥
 तवादर्शनशोकेन राघवः परिचाल्यते ।
 महता भूमिकम्पेन महानिव शिलोच्चयः ॥ ४७ ॥
 काननानि सुरभ्याणि नदीप्रस्रवणानि च ।
 चरन् न रतिमान्नोति त्वामपश्यन् नृपात्मजे ॥ ४८ ॥
 स त्वां मनुजशार्दूलः क्षिप्रं प्राप्स्यति राघवः ।
 समित्रवान्धवं हत्वा रावणं जनकात्मजे ॥ ४९ ॥
 सहितौ रामसुग्रीवावुभावकुरुतां तदा ।
 समयं वालिनं हन्तुं तव चान्वेषणं प्रति ॥ ५० ॥
 ततस्ताभ्यां कुमारभ्यां वीराभ्यां स हरीश्वरः ।
 किष्किन्धां समुपागम्य वाली युद्धे निपातितः ॥ ५१ ॥
 ततो निहत्य तरसा रामो वालिनमाहवे ।
 सर्वर्क्षहरिसङ्गानां सुग्रीवमकरोत् पतिम् ॥ ५२ ॥
 रामसुग्रीवयोरैक्यं देव्येवं समजायत ।
 हनूमन्तं च मां विद्धि तयोर्दूतमुपागतम् ॥ ५३ ॥
 स्वराज्यं प्राप्य सुग्रीवः स्वानानीय महाकपीन् ।
 त्वदर्थं प्रेषयामास दिशो दश महाबलान् ॥ ५४ ॥
 आदिष्टा वानरेन्द्रेण सुग्रीवेण महौजसः ।
 अद्रिराजप्रतीकाशाः सर्वतः प्रस्थिता महीम् ॥ ५५ ॥
 ततस्ते मार्गमाणा वै सुग्रीववचनानुराः ।
 चरन्ति वसुधां कृत्स्नां वयमन्ये च वानराः ॥ ५६ ॥
 अङ्गदो नाम लक्ष्मीवान् वालिसूनुर्महाबलः ।
 प्रस्थितः कपिशार्दूलस्त्रिभागबलसंवृतः ॥ ५७ ॥
 तेषां नो विप्रणष्टानां विन्ध्ये पर्वतसत्तमे ।
 भृशं शोकपरीतानामहोरात्रगणा गताः ॥ ५८ ॥
 ते वयं कार्यनैराश्यात् कालस्यातिक्रमेण च ।
 मयाच कपिराजस्य प्राणांस्त्यक्तुमुपस्थिताः ॥ ५९ ॥
 विचित्र्य गिरिदुर्गाणि नदीप्रस्रवणानि च ।
 अनासाद्य पदं देव्याः प्राणांस्त्यक्तुं व्यवस्थिताः ॥ ६० ॥
 ततस्तस्य गिरेर्मूर्ध्नि वयं प्रायमुपास्महे ।
 दृष्ट्वा प्रायोपविष्टांश्च सर्वान् वानरपुङ्गवान् ॥ ६१ ॥
 भृशं शोकार्णवे मननः पर्यदेवयदङ्गदः ।
 तव नाशं च वैदेहि वालिनश्च तथा वधम् ॥ ६२ ॥
 प्रायोपवेशमस्माकं मरणं च जटायुषः ।
 तेषां नः स्वामिसंदेशान्निराशानां सुमूर्षताम् ॥ ६३ ॥
 कार्यहेतोरिहायातः शकुनिर्वीर्यवान् महान् ।

गृध्रराजस्य सोदर्यः सम्पातिर्नाम गृध्रराट् ॥ ६४ ॥
 श्रुत्वा भ्रातृवधं कोपादिदं वचनमब्रवीत् ।
 यवीयान् केन मे भ्राता हतः क च निपातितः ॥ ६५ ॥
 एतदाख्यातुमिच्छामि भवद्विर्वानरोत्तमाः ।
 अङ्गदोऽकथयत् तस्य जनस्थाने महद्वधम् ॥ ६६ ॥
 रक्षसा भीमरूपेण त्वामुद्दिश्य यथार्थतः ।
 जटायोस्तु वधं श्रुत्वा दुःखितः सोऽरुणात्मजः ॥ ६७ ॥
 त्वामाह स वरारोहे वसन्तीं रावणालये ।
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सम्पातेः प्रीतिवर्धनम् ॥ ६८ ॥
 अङ्गदप्रमुखाः सर्वे ततः प्रस्थापिता वयम् ।
 विन्ध्यादुत्थाय सम्प्राप्ताः सागरस्यान्तमुत्तमम् ॥ ६९ ॥
 त्वद्दर्शने कृतोत्साहा दृष्टाः पुष्टाः प्लवङ्गमाः ।
 अङ्गदप्रमुखाः सर्वे वेलोपान्तमुपागताः ॥ ७० ॥
 चिन्तां जग्मुः पुनर्भीमां त्वद्दर्शनसमुत्सुकाः ।
 अथाहं हरिसैन्यस्य सागरं दृश्य सीदतः ॥ ७१ ॥
 व्यवधूय भयं तीव्रं योजनानां शतं प्लुतः ।
 लङ्का चापि मया रात्रौ प्रविष्टा राक्षसाकुला ॥ ७२ ॥
 रावणश्च मया दृष्टस्त्वं च शोकनिपीडिता ।
 एतत् ते सर्वमाख्यातं यथावृत्तमनिन्दिते ॥ ७३ ॥
 अभिभाषस्व मां देवि दूतो दाशरथेरहम् ।
 तन्मां रामकृतोद्योगं त्वन्निमित्तमिहागतम् ॥ ७४ ॥
 सुग्रीवसचिवं देवि बुद्धयस्व पवनात्मजम् ।
 कुशली तव काकुत्स्थः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥ ७५ ॥
 गुरोरा रावणे युक्तो लक्ष्मणः शुभलक्षणः ।
 तस्य वीर्यवतो देवि भर्तुस्तव हिते रतः ॥ ७६ ॥
 अहमेकस्तु सम्प्राप्तः सुग्रीववचनादिह ।
 मयेयमसहायेन चरता कामरूपिणा ॥ ७७ ॥
 दक्षिणा दिगनुक्रान्ता त्वन्मार्गविचर्यैषिणा ।

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चत्रिंशः सर्गः ॥ ३५ ॥

षट्त्रिंशः सर्गः

हनुमता सीतायै मुद्रिकाया अर्पणं कदा श्रीराववो मामुद्धरिष्यतीति सौत्सुक्यं सीतायाः प्रश्नो

हनुमता श्रीरामस्य सीताविषयकमनुरागं वर्णयित्वा सीतायाः सान्त्वनं च

भूय एव महातेजा हनूमान् पवनात्मजः ।
 अब्रवीत् प्रश्रितं वाक्यं सीताप्रत्ययकारणात् ॥ १ ॥
 वानरोऽहं महाभागे दूतो रामस्य धीमतः ।
 रामनामाङ्कितं चेदं पश्य देव्यङ्गलीयकम् ॥ २ ॥
 प्रत्ययार्थं तवानीतं तेन दत्तं महात्मना ।
 समाश्वसिहि भद्रं ते क्षीणदुःखफला ह्यसि ॥ ३ ॥
 गृहीत्वा प्रेक्षमाणा सा भर्तुः करविभूषितम् ।
 भर्तारमिव सम्प्राप्तं जानकी मुदिताभवत् ॥ ४ ॥

दिष्टयाहं हरिसैन्यानां त्वन्नाशमनुशोचताम् ॥ ७८ ॥
 अपनेष्यामि संतापं तवाधिगमशासनात् ।
 दिष्टया हि न मम व्यर्थं सागरस्येह लङ्घनम् ॥ ७९ ॥
 प्राप्स्याम्यहमिदं देवि त्वद्दर्शनकृतं यशः ।
 राघवश्च महावीर्यः क्षिप्रं त्वामभिपत्स्यते ॥ ८० ॥
 सपुत्रबान्धवं हत्वा रावणं राक्षसाधिपम् ।
 माल्यवान्नाम वैदेहि गिरीणामुत्तमो गिरिः ॥ ८१ ॥
 ततो गच्छति गोकर्णं पर्वतं केसरी हरिः ।
 स च देवर्षिभिर्दिष्टः पिता मम महाकपिः ॥ ८२ ॥
 तीर्थं नदीपतेः पुण्ये शम्भसादनमुद्धरन् ॥ ८३ ॥
 यस्याहं हरिणः क्षेत्रे जातो वातेन मैथिलि ।
 हनूमानिति विख्यातो लोके स्वेनैव कर्मणा ॥ ८४ ॥
 विश्वासाथं तु वैदेहि भर्तुरुक्ता मया गुणाः ।
 अचिरात् त्वामितो देवि राघवो नयिता भूवम् ॥ ८५ ॥
 एवं विश्वासिता सीता हेतुभिः शोककर्षिता ।
 उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतं तमधिगच्छति ॥ ८६ ॥
 अतुलं च गता हर्षं प्रहर्षेण तु जानकी ।
 नेत्राभ्यां वक्रपद्माभ्यां मुमोचानन्दजं जलम् ॥ ८७ ॥
 चारु तद् वदनं तस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ।
 अशोभत विशालाक्ष्या राहुमुक्क इवोदुराट् ॥ ८८ ॥
 हनूमन्तं कपिं व्यक्तं मन्यते नान्यथेति सा ।
 अथोवाच हनूमांस्तामुत्तरं प्रियदर्शनाम् ॥ ८९ ॥
 एतत् ते सर्वमाख्यातं समाश्वसिहि मैथिलि ।
 किं करोमि कथं वा ते रोचते प्रतियाम्यहम् ॥ ९० ॥
 हतेऽसुरे संयति शम्भसादने
 कपिप्रवीरेण महर्षिचोदनात् ।
 ततोऽस्मि वायुप्रभवो हि मैथिलि
 प्रभावतस्तत्प्रतिमश्च वानरः ॥ ९० ॥

चारु तद् वदनं तस्यास्ताम्रशुक्लायतेक्षणम् ।
 बभूव हर्षोदग्रं च राहुमुक्क इवोदुराट् ॥ ९१ ॥
 ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुः संदेशहर्षिता ।
 परितुष्टा प्रियं कृत्वा प्रशशंस महाकपिम् ॥ ९२ ॥
 विक्रान्तस्त्वं समर्थस्त्वं प्राज्ञस्त्वं वानरोत्तम ।
 येनेदं राक्षसपदं त्वयैकेन प्रघर्षितम् ॥ ९३ ॥
 शतयोजनविस्तीर्णः सागरो मकरालयः ।
 विक्रमश्लाघनीयेन क्रमता गोष्पदीकृतः ॥ ९४ ॥

न हि त्वां प्राकृतं मन्ये वानरं वानरर्षभ ।
यस्य ते नास्ति संज्ञासो रावणादपि सम्भ्रमः ॥ ९ ॥
अहंसे च कपिश्रेष्ठ मया समभिभाषितुम् ।
यद्यसि प्रेषितस्तेन रामेण विदितात्मना ॥ १० ॥
प्रेषयिष्यति दुर्धर्षो रामो नह्यपरीक्षितम् ।
पराक्रममविज्ञाय मत्सकाशं विशेषतः ॥ ११ ॥
दिष्टया च कुशली रामो धर्मात्मा सत्यसंगरः ।
लक्ष्मणश्च महातेजाः सुमित्रानन्दवर्धनः ॥ १२ ॥
कुशली यदि काकुत्स्थः किं न सागरमेखलाम् ।
महीं दहति कोपेन युगान्ताग्निरिवोत्थितः ॥ १३ ॥
अथवा शक्तिमन्तौ तौ सुराणामपि निग्रहे ।
ममैव तु न दुःखानामस्ति मन्ये विपर्ययः ॥ १४ ॥
कच्चिन्न व्यथते रामः कच्चिन्न परितप्यते ।
उत्तराणि च कार्याणि कुरुते पुरुषोत्तमः ॥ १५ ॥
कच्चिन्न दीनः सम्भ्रान्तः कार्येषु च न मुह्यति ।
कच्चित् पुरुषकार्याणि कुरुते नृपतेः सुतः ॥ १६ ॥
द्विविधं त्रिविधोपायमुपायमपि सेवते ।
विजिगीषुः सुहृत् कच्चिन्मित्रेषु च परंतपः ॥ १७ ॥
कच्चिन्मित्राणि लभतेऽमित्रैश्चाप्यभिगम्यते ।
कच्चित् कल्याणमित्रश्च मित्रैश्चापि पुरस्कृतः ॥ १८ ॥
कच्चिदाशास्ति देवानां प्रसादं पार्थिवात्मजः ।
कच्चित् पुरुषकारं च दैवं च प्रतिपद्यते ॥ १९ ॥
कच्चिन्न विगतस्नेहो विवासान्मयि राघवः ।
कच्चिन्मां व्यसनादस्मान्मोक्षयिष्यति राघवः ॥ २० ॥
सुखानामुचितो नित्यमसुखानामनूचितः ।
दुःखमुत्तरमासाद्य कच्चिद् रामो न सीदति ॥ २१ ॥
कौशल्ययास्तथा कच्चित् सुमित्रायास्तथैव च ।
अभीक्ष्णं श्रूयते कच्चित् कुशलं भरतस्य च ॥ २२ ॥
मन्त्रिमित्तेन मानार्हः कच्चिच्छोकेन राघवः ।
कच्चिन्नान्यमना रामः कच्चिन्मां तारयिष्यति ॥ २३ ॥
कच्चिदक्षौहिणीं भीमां भरतो भ्रातृवत्सलः ।
ध्वजिनो मन्त्रिभिर्गुप्तां प्रेषयिष्यति मत्कृते ॥ २४ ॥
वानराधिपतिः श्रीमान् सुग्रीवः कच्चिदेष्यति ।
मत्कृते हरिभिर्वीरैर्वृतो दन्तनखायुधैः ॥ २५ ॥
कच्चिच्च लक्ष्मणः शूरः सुमित्रानन्दवर्धनः ।
अह्यविच्छरजालेन राक्षसान् विधमिष्यति ॥ २६ ॥
रौद्रेण कच्चिद्वलेन रामेण निहतं रणे ।
द्रक्ष्याम्यल्पेन कालेन रावणं ससुहृज्जनम् ॥ २७ ॥
कच्चिन्न तद्धेमसमानवर्णं
तस्याननं पद्मसमानगन्धि ।
मया विना शुष्यति शोकदीनं
जलक्षये पद्ममिवातपेन ॥ २८ ॥

धर्मापदेशात् त्यजतः स्वराज्यं
मां चाप्यरण्यं नयतः पद्मातेः ।
नासीद् यथायस्य न भीर्न शोकः
कच्चित् स धैर्यं हृदये करोति ॥ २९ ॥
न चास्य माता न पिता न चान्यः
स्नेहाद् विशिष्टोऽस्ति मया समो वा ।
तावद्वयहं दूत जिजीविष्यं
यावत् प्रवृत्तिं शृणुयां प्रियस्य ॥ ३० ॥
इतीव देवीवचनं महार्थं
तं वानरेन्द्रं मधुरार्थमुक्त्वा ।
श्रोतुं पुनस्तस्य वचोऽभिरामं
रामार्थयुक्तं विरराम रामा ॥ ३१ ॥
सीताया वचनं श्रुत्वा मारुतिर्भीमविक्रमः ।
शिरस्यञ्जलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ ३२ ॥
न त्वामिहस्थां जानीते रामः कमललोचनः ।
तेन त्वां नानयत्याशु शचीमिव पुरंदरः ॥ ३३ ॥
श्रुत्वैव च वचो मह्यं क्षिप्रमेष्यति राघवः ।
चमूं प्रकर्षन् महतीं हयृक्षगणसंयुताम् ॥ ३४ ॥
विष्टम्भयित्वा बाणौघैरक्षोभ्यं वरुणालयम् ।
करिष्यति पुरीं लङ्कां काकुत्स्थः शान्तराक्षसाम् ॥ ३५ ॥
तत्र यद्यन्तरा मृत्युर्यदि देवा महासुराः ।
स्थास्यन्ति पथि रामस्य स तानपि वधिष्यति ॥ ३६ ॥
तवादर्शनजेनार्यं शोकेन परिपूरितः ।
न शर्म लभते रामः सिंहादित इव द्विपः ॥ ३७ ॥
मन्दरेण च ते देवि शपे मूलफलेन च ।
मलयेन च विन्ध्येन मेरुणा ददुरेण च ॥ ३८ ॥
यथा सुनयनं वल्लु बिम्बोष्ठं चारुकुण्डलम् ।
मुखं द्रक्ष्यसि रामस्य पूर्णचन्द्रमिवोदितम् ॥ ३९ ॥
क्षिप्रं द्रक्ष्यसि वैदेहि रामं प्रस्रवणे गिरौ ।
शतक्रतुमिवासीनं नागपृष्ठस्य मूर्धनि ॥ ४० ॥
न मांसं राघवो भुङ्क्ते न चैव मधु सेवते ।
वन्यं सुविहितं नित्यं भक्तमश्नाति पञ्चमम् ॥ ४१ ॥
नैव दंशान् न मशकान् न कीटान् न सरीसृपान् ।
राघवोऽपनयेद् गात्रात् त्वद्गतेनान्तरात्मना ॥ ४२ ॥
नित्यं ध्यानपरो रामो नित्यं शोकपरायणः ।
नान्यच्चिन्तयते किंचित् स तु कामवशं गतः ॥ ४३ ॥
अनिद्रः सततं रामः सुप्तोऽपि च नरोत्तमः ।
सीतेति मधुरां वाणीं व्याहरन् प्रतिबुध्यते ॥ ४४ ॥
दृष्ट्वा फलं वा पुष्पं वा यच्चान्यत् स्त्रीमनोहरम् ।
बहुशो हा प्रियेत्येवं श्वसंस्त्वामभिभाषते ॥ ४५ ॥

स देवि नित्यं परितप्यमान-
स्त्वामेव सीतेत्यभिभाषमाणः ।
धृतवतो राजसुतो महात्मा
तवैव लाभाय कृतप्रयत्नः ॥४६॥

सा रामसंकीर्तनवीतशोका
रामस्य शोकेन समानशोका ।
शरन्मुखेनाम्बुदशेषचन्द्रा
निशेव वैदेहसुता बभूव ॥४७॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षट्त्रिंशः सर्गः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशः सर्गः

श्रीरामस्य शीघ्रमानयनाय हनुमन्तं प्रति सीताया आग्रहो हनुमताऽऽत्मना सह
चलितुं सीतां प्रत्यनुनयः सीताया तस्यानङ्गीकरणं च

सा सीता वचनं श्रुत्वा पूर्णचन्द्रनिभानना ।
हनुमन्तमुवाचेदं धर्मार्थसहितं वचः ॥ १ ॥
अमृतं विषसम्पृक्तं त्वया वानर भाषितम् ।
यच्च नान्यमना रामो यच्च शोकपरायणः ॥ २ ॥
ऐश्वर्ये वा सुविस्तीर्णे व्यसने वा सुदारुणे ।
रज्ज्वेव पुरुषं बद्ध्वा कृतान्तः परिकर्षित ॥ ३ ॥
विधिर्नूनमसंहार्यः प्राणिनां प्लवगोत्तम ।
सौमित्रि मां च रामं च व्यसनैः पश्य मोहितान् ॥ ४ ॥
शोकस्यास्य कथं पारं राघवोऽधिगमिष्यति ।
प्लवमानः परिक्रान्तो हतनौः सागरे यथा ॥ ५ ॥
राक्षसानां वधं कृत्वा सूदयित्वा च रावणम् ।
लङ्कामुन्मथितां कृत्वा कदा द्रक्ष्यति मां पतिः ॥ ६ ॥
स वाच्यः संत्वरस्वेति यावदेव न पूर्यते ।
अयं संवत्सरः कालस्तावद्धि मम जीवितम् ॥ ७ ॥
वर्तते दशमो मासो द्वौ तु शेषौ प्लवङ्गम ।
रावणेन नृशंसेन समयो यः कृतो मम ॥ ८ ॥
विभीषणेन च भ्रात्रा मम निर्यातनं प्रति ।
अनुनीतः प्रयत्नेन न च तत् कुरुते मतिम् ॥ ९ ॥
मम प्रतिप्रदानं हि रावणस्य न रोचते ।
रावणं मार्गते संख्ये मृत्युः कालवशंगतम् ॥ १० ॥
ज्येष्ठा कन्या कला नाम विभीषणसुता कपे ।
तया ममैतदाख्यातं मात्रा प्रहितया स्वयम् ॥ ११ ॥
अविध्यो नाम मेघावी चिद्भान् राक्षसपुङ्गवः ।
धृतिमाञ्छीलवान् वृद्धो रावणस्य सुसम्मतः ॥ १२ ॥
रामात् क्षयमनुप्राप्तं रक्षसां प्रत्यचोदयत् ।
न च तस्य स दुष्टात्मा शृणोति वचनं हितम् ॥ १३ ॥
आशंसेयं हरिश्रेष्ठ क्षिप्रं मां प्राप्स्यते पतिः ।
अन्तरात्मा हि मे शुद्धस्तस्मिंश्च बहवो गुणाः ॥ १४ ॥
उत्साहः पौरुषं सत्त्वमानृशंस्यं कृतज्ञता ।
विक्रमश्च प्रभावश्च सन्ति वानर राघवे ॥ १५ ॥
चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां जघान यः ।
जनस्थाने विना भ्रात्रा शत्रुः कस्तस्य नोद्विजेत् ॥ १६ ॥

न स शक्यस्तुल्यितुं व्यसनैः पुरुषर्षभः ।
अहं तस्यानुभावज्ञा शक्रस्येव पुलोमजा ॥ १७ ॥
शरजालांशुमाञ्छूरः कपे रामदिवाकरः ।
शत्रुरक्षोमयं तोयमुपशोषं नयिष्यति ॥ १८ ॥
इति संजल्पमानां तां रामार्थं शोककर्शिताम् ।
अश्रुसम्पूर्णवदनामुवाच हनुमान् कपिः ॥ १९ ॥
श्रुत्वैव च वचो मह्यं क्षिप्रमेष्यति राघवः ।
चमूं प्रकर्षन् महतीं हर्यृक्षगणसंकुलाम् ॥ २० ॥
अथवा मोचयिष्यामि त्वामद्यैव सराक्षसात् ।
अस्माद् दुःखादुपारोह मम पृष्ठमनिन्दिते ॥ २१ ॥
त्वां तु पृष्ठगतां कृत्वा संतरिष्यामि सागरम् ।
शक्तिरस्ति हि मे वोढुं लङ्कामपि सरावणाम् ॥ २२ ॥
अहं प्रस्रवणस्थाय राघवायाद्य मैथिलि ।
प्रापयिष्यामि शक्राय हव्यं हुतमिवानलः ॥ २३ ॥
द्रक्ष्यस्यद्यैव वैदेहि राघवं सहलक्ष्मणम् ।
व्यवसायसमायुक्तं विष्णुं दैत्यवधे यथा ॥ २४ ॥
त्वद्दर्शनकृतोत्साहमाश्रमस्थं महाबलम् ।
पुरंदरमिवासीनं नगराजस्य सूर्यनि ॥ २५ ॥
पृष्ठमारोह मे देवि मा विकलह्रस्व शोभने ।
योगमन्विच्छ रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥ २६ ॥
कथयन्तीव शशिना संगमिष्यसि रोहिणी ।
मत्पृष्ठमधिरोह त्वं तराकाशं महार्णवम् ॥ २७ ॥
नहि मे सम्प्रयातस्य त्वामितो नयतोऽङ्गने ।
अनुगन्तुं गतिं शक्ताः सर्वे लङ्कानिवासिनः ॥ २८ ॥
यथैवाहमिह प्राप्तस्तथैवाहमसंशयम् ।
यास्यामि पश्य वैदेहि त्वामुद्यम्य विहायसम् ॥ २९ ॥
मैथिली तु हरिश्रेष्ठाच्छ्रुत्वा वचनमद्भुतम् ।
हर्षविस्मितसर्वाङ्गी हनुमन्तमथाब्रवीत् ॥ ३० ॥
हनुमन् दूरमध्वानं कथं मां नेतुमिच्छसि ।
तदेव ब्रूतु ते मन्ये कपित्वं हरियूथप ॥ ३१ ॥
कथं चाल्पशरीरस्त्वं मामितो नेतुमिच्छसि ।
सकाशं मानवेन्द्रस्य भर्तुर्मे प्लवगर्षभ ॥ ३२ ॥

सीतायास्तु वचः श्रुत्वा हनूमान् मारुतात्मजः ।
चिन्तयामास लक्ष्मीवान् नवं परिभवं कृतम् ॥ ३३ ॥
न मे जानाति सत्त्वं वा प्रभावं वासितेक्षणा ।
तस्मात् पश्यतु वैदेही यद् रूपं मम कामतः ॥ ३४ ॥
इति संचिन्त्य हनुमांस्तदा प्लवगसत्तमः ।
दर्शयामास सीतायाः स्वरूपमरिमर्दनः ॥ ३५ ॥
स तस्मात् पादपाद् धीमान्प्लुत्य प्लवगर्षभः ।
ततो वर्धितुमारेभे सीताप्रत्ययकारणात् ॥ ३६ ॥
मेरुमन्दरसंकाशो वभौ दीप्तानलप्रभः ।
अग्रतो व्यवतस्थे च सीताया वानरर्षभः ॥ ३७ ॥
हरिः पर्वतसंकाशस्ताम्रवक्त्रो महाबलः ।
वज्रदंष्ट्रनखो भीमो वैदेहीमिदमब्रवीत् ॥ ३८ ॥
सपर्वतवनोद्देशं सादृष्टाकारतोरेणाम् ।
लङ्कामिमां सनाथां वा नयितुं शक्तिरस्ति मे ॥ ३९ ॥
तदवस्थाप्यतां बुद्धिरलं देवि विकल्पाया ।
विशोकं कुरु वैदेहि राघवं सहलक्ष्मणम् ॥ ४० ॥
तं दृष्ट्वाचलसंकाशमुवाच जनकात्मजा ।
पद्मपत्रविशालाक्षी मारुतस्यौरसं सुतम् ॥ ४१ ॥
तव सत्त्वं बलं चैव विजानामि महाकपे ।
वायोरिव गतिश्चापि तेजश्चान्नेरिवाद्भुतम् ॥ ४२ ॥
प्राकृतोऽन्यः कथं चेमां भूमिमागन्तुमर्हति ।
उदधेरप्रमेयस्य पारं वानरयूथप ॥ ४३ ॥
जानामि गमने शक्तिं नयने चापि ते मम ।
अवश्यं सप्रधायार्थं कार्यसिद्धिरिवात्मनः ॥ ४४ ॥
अशुक्तं तु कपिश्रेष्ठ मया गन्तुं त्वया सह ।
वायुवेगसवेगस्य वेगो मां मोहयेत् तव ॥ ४५ ॥
अहमाकाशमासक्ता उपर्युपरि सागरम् ।
प्रपतेयं हि ते पृष्ठाद् भूयो वेगेन गच्छतः ॥ ४६ ॥
पतिता सागरे चाहं तिमिरकङ्कषाकुले ।
भवेयमाशु विवशा यादसामन्नमुत्तमम् ॥ ४७ ॥
न च शक्ये त्वया सार्धं गन्तुं शत्रुविनाशन ।
कलत्रवति संदेहस्त्वयि स्यादप्यसंशयम् ॥ ४८ ॥
ह्रियमाणां तु मां दृष्ट्वा राक्षसा भीमविक्रमाः ।
अनुगच्छेयुरादिष्टा रावणेन दुरात्मना ॥ ४९ ॥
तैस्त्वं परिवृतः शूरैः शूलमुद्गरपाणिभिः ।
भवेस्त्वं संशयं प्राप्नो मया वीर कलत्रवान् ॥ ५० ॥
सायुधा बहवो व्योम्नि राक्षसास्त्वं निरायुधः ।
कथं शक्यसि संयातुं मां चैव परिरक्षितुम् ॥ ५१ ॥
युध्यमानस्य रक्षोभिस्ततस्तैः क्रूरकर्मभिः ।
प्रपतेयं हि ते पृष्ठाद् भयार्ता कपिसत्तम ॥ ५२ ॥

अथ रक्षांसि भीमानि महान्ति बलवन्ति च ।
कथंचित् साम्पराये त्वां जयेयुः कपिसत्तम ॥ ५३ ॥
अथवा युध्यमानस्य पतेयं विमुखस्य ते ।
पतितां च गृहीत्वा मां नयेयुः पापराक्षसाः ॥ ५४ ॥
मां वा हरेयुस्त्वद्वस्ताद् विशसेयुरथापि वा ।
अनवस्थौ हि दृश्येते युद्धे जयपराजयौ ॥ ५५ ॥
अहं वापि विपद्येयं रक्षोभिरभितर्जिता ।
त्वत्प्रयत्नो हरिश्रेष्ठ भवेन्निरूप्य एव तु ॥ ५६ ॥
कामं त्वमपि पर्याप्तो निहन्तुं सर्वराक्षसान् ।
राघवस्य यशोहीयेत् त्वया शस्तेस्तु राक्षसैः ॥ ५७ ॥
अथवाऽऽदाय रक्षांसि न्यसेयुः संवृते हि माम् ।
यत्र ते नाभिजानीयुर्हरयो नापि राघवः ॥ ५८ ॥
आरम्भस्तु मदर्थोऽयं ततस्तव निरर्थकः ।
त्वया हि सह रामस्य महानागमने गुणः ॥ ५९ ॥
मयि जीवितमायत्तं राघवस्याभितौजसः ।
आतृणां च महाबाहो तव राजकुलस्य च ॥ ६० ॥
तौ निराशौ मदर्थं च शोकसंतापकशितौ ।
सह सर्वशंहरिभिस्त्यक्ष्यतः प्राणसंग्रहम् ॥ ६१ ॥
भर्तुर्भक्तिं पुरस्कृत्य रामादन्यस्य वानर ।
नाहं स्प्रष्टुं स्वतो गात्रमिच्छेयं वानरोत्तम ॥ ६२ ॥
यदहं गात्रसंस्पर्शं राघवस्य गता बलात् ।
अनीशा किं करिष्यामि विनाथा विवशा सती ॥ ६३ ॥
यदि रामो दशग्रीवमिह हत्वा सराक्षसम् ।
मामितो गृह्य गच्छेत तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥ ६४ ॥
श्रुताश्च दृष्टा हि मया पराकमा
महात्मनस्तस्य रणावमर्दनः ।
न देवगन्धर्वभुजङ्गराक्षसा
भवन्ति रामेण समा हि संयुगे ॥ ६५ ॥
समीक्ष्य तं संयति चित्रकार्मुकं
महाबलं वासवतुल्यविक्रमम् ।
सलक्ष्मणं को विषहेत राघवं
हुताशनं दीप्तमिवानिलेरितम् ॥ ६६ ॥
सलक्ष्मणं राघवमाजिमर्दनं
दिशागजं मत्तमिव व्यवस्थितम् ।
सहेत को वानरमुख्य संयुगे
युगान्तसूर्यप्रतिमं शरार्चिषम् ॥ ६७ ॥
स मे कपिश्रेष्ठ 'सलक्ष्मणं प्रियं
सयूथपं क्षिप्रमिहोपपादय ।
चिराय रामं प्रति शोककशितां
कुरुष्व मां वानरवीर हर्षिताम् ॥ ६८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तत्रिंशः सर्गः ॥ ३७ ॥

अष्टात्रिंशः सर्गः

सीतया प्रत्यभिज्ञानतया चित्रकूटे घटितस्य काकप्रसंगस्य श्रावणं श्रीरामस्य शीघ्रमानयनायाग्रह-

करणं हनुमते चूडामणोः समर्पणं च

ततः स कपिशार्दूलश्तेन वाक्येन तोषितः ।
 सीतामुवाच तच्छ्रुत्वा वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ १ ॥
 युक्तरूपं त्वया देवि भाषितं शुभदर्शने ।
 सदृशं स्त्रीस्वभावस्य साध्वीनां विनयस्य च ॥ २ ॥
 स्त्रीत्वान्न त्वं समर्थासि सागरं व्यतिवर्तितुम् ।
 मामधिष्ठाय विस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥ ३ ॥
 द्वितीयं कारणं यच्च ब्रवीषि विनयान्विते ।
 रामादन्यस्य नार्हामि संसर्गमिति जानकि ॥ ४ ॥
 एतत् ते देवि सदृशं पत्न्यास्तस्य महात्मनः ।
 का ह्यन्या त्वामृते देवि ब्रूयाद् वचनमीदृशम् ॥ ५ ॥
 श्रोष्यते चैव काकुत्स्थः सर्वं निरवशेषतः ।
 चेष्टितं यत् त्वया देवि भाषितं च ममाग्रतः ॥ ६ ॥
 कारणैर्बहुभिर्देवि रामप्रियचिकीर्षया ।
 स्नेहप्रस्कम्भमनसा मयैतत् समुदीरितम् ॥ ७ ॥
 लङ्काया दुष्प्रेषात्वाद् दुस्तरत्वान्महोदधेः ।
 सामर्थ्यादात्मनश्चैव मयैतत् समुदीरितम् ॥ ८ ॥
 इच्छामि त्वां समानेतुमयैव रघुनन्दिना ।
 गुरुस्नेहेन भक्त्या च नान्यथा तदुदाहृतम् ॥ ९ ॥
 यदि नोत्सहसे यातुं मया सार्धमनिन्दिते ।
 अभिधानं प्रयच्छ त्वं जानीयाद् राघवो हि यत् ॥ १० ॥
 एवमुक्त्वा हनुमता सीता सुरसुतोपमा ।
 उवाच वचनं मन्दं वाष्पप्रग्रथिताक्षरम् ॥ ११ ॥
 इदं श्रेष्ठमभिज्ञानं ब्रूयास्त्वं तु मम प्रियम् ।
 शैलस्य चित्रकूटस्य पादे पूर्वोत्तरे पदे ॥ १२ ॥
 तापसाश्रमवासिन्याः प्राज्यमूलफलोदके ।
 तस्मिन् सिद्धाश्रिते देशे मन्दाकिन्यविदूरतः ॥ १३ ॥
 तस्योपवनखण्डेषु नानापुष्पसुगन्धिषु ।
 विहृत्य सलिले क्लिन्नो ममाङ्गे समुपाविशः ॥ १४ ॥
 ततो मांससमायुक्तो वायसः पर्यतुण्डयत् ।
 तमहं लोष्टमुद्यम्य वारयामि स्त वायसम् ॥ १५ ॥
 वारयन् स च मां काकस्तत्रैव परिलीयते ।
 न चाप्युपारमन्मांसाद् भक्षार्थी बलिभोजनः ॥ १६ ॥
 उत्कर्षस्थ्यां च रशनां क्रुद्धायां मयि पक्षिणे ।
 झंसमाने च वसने ततो दृष्टा त्वया ह्यहम् ॥ १७ ॥
 त्वया विहसिता चाहं क्रुद्धा संलज्जिता तदा ।
 भक्ष्यगृहेन काकेन दारिता त्वामुपागता ॥ १८ ॥
 ततः श्रान्ताहमुत्सङ्गमासीनस्य तवाविशम् ।
 क्रुध्यन्तीव प्रहृष्टेन त्वयाहं परिसान्त्विता ॥ १९ ॥

वाष्पपूर्णमुखी मन्दं चक्षुषी परिमार्जती ।
 लक्षिताहं त्वया नाथ वायसेन प्रकोपिता ॥ २० ॥
 परिश्रमाश्च सुप्ता हे राघवाङ्गेऽस्म्यहं चिरम् ।
 पर्यायेण प्रसुप्तश्च ममाङ्गे भरताग्रजः ॥ २१ ॥
 स तत्र पुनरेवाथ वायसः समुपागमत् ।
 ततः सुप्तप्रबुद्धां मां राघवाङ्कात् समुत्थिताम् ।
 वायसः सहसागम्य विददार स्तनान्तरे ॥ २२ ॥
 पुनः पुनरथोत्पत्य विददार स मां शृशम् ।
 ततः समुत्थितो रामो मुक्तैः शोणितविन्दुभिः ॥ २३ ॥
 स मां दृष्ट्वा महाबाहुर्वितुर्चां स्तनयोस्तदा ।
 आशीविष इव क्रुद्धः श्वसन् वाक्यमभाषत ॥ २४ ॥
 केन ते नागनासोरु विशतं वै स्तनान्तरम् ।
 कः क्रीडति सरोषेण पञ्चवक्त्रेण ओगिना ॥ २५ ॥
 वीक्षमाणस्ततस्तं वै वायसं समवैक्षत ।
 नखैः सरुधिरैस्तीक्ष्णैर्मन्त्रेबाभिमुखं स्थितम् ॥ २६ ॥
 पुत्रः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।
 धरान्तरं गतः शीघ्रं पवनस्य गतौ समः ॥ २७ ॥
 ततस्तस्मिन् महाबाहुः कोपसंवर्तितेक्षणः ।
 वायसे कृतवान् क्रूरां मतिं प्रतिमतां वरः ॥ २८ ॥
 स दर्भसंस्तराद् गृह्य ब्रह्मणोऽख्येन योजयत् ।
 स दीप्त इव कालाग्निर्ज्वालाभिमुखो द्विजम् ॥ २९ ॥
 स तं प्रदीप्तं चिक्षेप दर्भं तं वायसं प्रति ।
 ततस्तु वायसं दर्भः सोऽम्बरेऽनुजगाम ह ॥ ३० ॥
 अनुसृष्टस्तदा काको जगाम विविधां गतिम् ।
 त्राणकाम इमं लोकं सर्वं वै विचचार ह ॥ ३१ ॥
 स पित्रा च परित्यक्तः सर्वैश्च परमर्षिभिः ।
 त्रीलोकान् सम्परिक्रम्य तमेव शरणं गतः ॥ ३२ ॥
 स तं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ।
 वधार्हमपि काकुत्स्थः कृपया पर्यपालयत् ॥ ३३ ॥
 परिहृयन् विवर्णं च पतमानं तमब्रवीत् ।
 मोघमह्यं न शक्यं तु ब्राह्मं कर्तुं तदुच्यताम् ॥ ३४ ॥
 ततस्तस्याक्षि काकस्य हिनस्ति स्त स दक्षिणम् ।
 दत्त्वा तु दक्षिणं नेत्रं प्राणेभ्यः परिरक्षितः ॥ ३५ ॥
 स रामाय नमस्कृत्वा राज्ञे दशरथाय च ।
 विसृष्टस्तेन वीरेण प्रतिपेदे स्वमालयम् ॥ ३६ ॥
 मत्कृते काकमात्रेऽपि ब्रह्माह्यं समुदीरितम् ।
 कस्माद् योमाहरत् त्वत्तः क्षमसे तं महीपते ॥ ३७ ॥
 स कुरुष्व महोत्साहं कृपां मयि नरर्षभ ।

त्वया नाथवती नाथ हानाथा इव दृश्यते ॥ ३८ ॥
 आनृशंस्यं परो धर्मस्त्वत्त एव मया श्रुतम् ।
 जानामि त्वां महावीर्यं महोत्साहं महाबलम् ॥ ३९ ॥
 अपारवारमक्षोभ्यं गाम्भीर्यात् सागरोपमम् ।
 भर्तारं ससमुद्राया धरण्या वासवोपमम् ॥ ४० ॥
 एवमल्लविदां श्रेष्ठो बलवान् सत्त्ववानपि ।
 किमर्थमल्लं रक्षःसु न योजयसि राघव ॥ ४१ ॥
 न नागा नापि गन्धर्वा न सुरा न मरुद्गणाः ।
 रामस्य समरे वेगं शक्ताः प्रतिसमीहितुम् ॥ ४२ ॥
 तस्य वीर्यवतः कच्चिद् यद्यस्ति मयि सम्भ्रमः ।
 किमर्थं न शरैस्तीक्ष्णैः क्षयं नयति राक्षसान् ॥ ४३ ॥
 आतुरादेशमादाय लक्ष्मणो वा परंतपः ।
 कस्य हेतोर्न मां वीरः परित्राति महाबलः ॥ ४४ ॥
 यदि तौ पुरुषव्याघ्रौ वाञ्छिन्द्रसमतेजसौ ।
 सुराणामपि दुर्धर्षौ किमर्थं मामुपेक्षतः ॥ ४५ ॥
 ममैव दुष्कृतं किञ्चिन्महदस्ति न संशयः ।
 समर्थावपि तौ यन्मां नावेक्षेते परंतपौ ॥ ४६ ॥
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साश्रु भाषितम् ।
 अथाब्रवीन्महातेजा हनुमान् हरियूथपः ॥ ४७ ॥
 त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
 रामे दुःखाभिपन्ने तु लक्ष्मणः परितप्यते ॥ ४८ ॥
 कथंचिद् भवती दृष्टान कालः परिशोचितुम् ।
 इमं मुहूर्तं दुःखानामन्तं द्रक्ष्यसि शोभने ॥ ४९ ॥
 तावुमौ पुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रौ महाबलौ ।
 त्वद्दर्शनकृतोत्साहौ लोकान् भस्मीकरिष्यतः ॥ ५० ॥
 हत्वा च समरक्रूरं रावणं सहबान्धवम् ।
 राघवस्त्वां विशालाक्षि स्वां पुरीं प्रति नेष्यति ॥ ५१ ॥
 ब्रूहि यद् राघवो वाच्यो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
 सुग्रीवो वापि तेजस्वी हरयो वा समागताः ॥ ५२ ॥
 इत्युक्तवति तस्मिंश्च सीता पुनरथाब्रवीत् ।
 कौसल्या लोकभर्तारं सुषुप्ते यं मनस्विनी ॥ ५३ ॥
 तं ममार्थं सुखं पृच्छ शिरसा चाभिवादय ।
 स्रजश्च सर्वरत्नानि प्रियायाश्च वराङ्गनाः ॥ ५४ ॥
 ऐश्वर्यं च विशालायां पृथिव्यामपि दुर्लभम् ।

पितरं मातरं चैव सम्मान्याभिप्रसाद्य च ॥ ५५ ॥
 अनुप्रव्रजितो रामं सुमित्रा येन सुप्रजाः ।
 आनुकूल्येन धर्मात्मा त्यक्त्वा सुखमनुत्तमम् ॥ ५६ ॥
 अनुगच्छति काकुत्स्थं भ्रातरं पालयन् वने ।
 सिंहस्कन्धो महाबाहुर्मनस्वी प्रियदर्शनः ॥ ५७ ॥
 पितृवद् वर्तते रामे मातृवन्मां समाचरत् ।
 ह्रियमाणां तदा वीरो न तु मां वेद लक्ष्मणः ॥ ५८ ॥
 वृद्धोपसेवी लक्ष्मीवाञ्छक्तो न बहुभाषिता ।
 राजपुत्रप्रियश्रेष्ठः सदृशः श्वशुरस्य मे ॥ ५९ ॥
 मत्तः प्रियतरो नित्यं भ्राता रामस्य लक्ष्मणः ।
 निर्युक्तो धुरि यस्यां तु तामुद्वहति वीर्यवान् ॥ ६० ॥
 यं दृष्ट्वा राघवो नैव वृत्तमार्थमनुस्मरत् ।
 स ममार्थाय कुशलं वक्तव्यो वचनान्मम ॥ ६१ ॥
 मृदुर्नित्यं शुचिर्दक्षः प्रियो रामस्य लक्ष्मणः ।
 यथा हि वानरश्रेष्ठ दुःखक्षयकरो भवेत् ॥ ६२ ॥
 त्वमस्मिन् कार्यनिर्वाहे प्रमाणं हरियूथप ।
 राघवस्त्वत्समारम्भान्मयि यत्नपरो भवेत् ॥ ६३ ॥
 इदं ब्रूयाश्च मे नाथं शूरं रामं पुनः पुनः ।
 जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ॥ ६४ ॥
 ऊर्ध्वं मासान् जीवेयं सत्येनाहं ब्रवीमि ते ।
 रावणेनोपरुद्धां मां निकृत्या पापकर्मणा ।
 त्रातुमर्हसि वीर त्वं पातालादिव कौशिकीम् ॥ ६५ ॥
 ततो वल्लगतं मुक्त्वा दिव्यं चूडामणिं शुभम् ।
 प्रदेयो राघवायेति सीता हनुमते ददौ ॥ ६६ ॥
 प्रतिगृह्य ततो वीरो मणिरत्नमनुत्तमम् ।
 अङ्गुल्या योजयामास नह्यस्य प्राभवद् भुजः ॥ ६७ ॥
 मणिरत्नं कपिवरः प्रतिगृह्याभिवाद्य च ।
 सीतां प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणतः पाद्वर्तः स्थितः ॥ ६८ ॥
 हर्षेण महता युक्तः सीतादर्शनजेन सः ।
 हृदयेन गतो रामं लक्ष्मणं च सलक्षणम् ॥ ६९ ॥
 मणिवरमुपगृह्य तं महार्हं
 जनकनृपात्मजया धृतं प्रभावात् ।
 गिरिवरपवनावधूतमुक्तः
 सुखितमनाः प्रतिसंक्रमं प्रपेदे ॥ ७० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डेऽष्टात्रिंशः सर्गः ॥ ३८ ॥

एकोनचत्वारिंशः सर्गः

चूडामणिमादाय यान्तं हनुमन्तं प्रति सीतया श्रीरामप्रभृतीनुत्साहयितुमाग्रहकरणं समुद्रतरणे
 संशयानायाः सीताया हनुमता वानराणां पराक्रमं वर्णयित्वाऽऽश्वासनम्
 मणिं दत्त्वा ततः सीता हनुमन्तमथाब्रवीत् । मणिं दृष्ट्वा तु रामो वै त्रयाणां संस्मरिष्यति ।
 अभिज्ञानमभिज्ञातमेतद् रामस्य तत्त्वतः ॥ १ ॥ वीरो जनन्या मम च राज्ञो दशरथस्य च ॥ २ ॥

स भूयस्त्वं समुत्साहचोदितो हरिसत्तम ।
 अस्मिन् कार्यसमुत्साहे प्रचिन्तय यदुत्तरम् ॥ ३ ॥
 त्वमस्मिन् कार्यनिर्योगे प्रमाणं हरिसत्तम ।
 तस्य चिन्तय यो यत्नो दुःखक्षयकरो भवेत् ॥ ४ ॥
 हनूमन् यत्नमास्थाय दुःखक्षयकरो भव ।
 स तथेति प्रतिज्ञाय मारुतिर्भीमविक्रमः ॥ ५ ॥
 शिरसाऽऽवन्द्य वैदेहीं गमनाद्योपचक्रमे ।
 ज्ञात्वा सम्प्रस्थितं देवी वानरं पवनात्मजम् ॥ ६ ॥
 बाष्पगद्गदया वाचा मैथिली वाक्यमब्रवीत् ।
 हनूमन् कुशलं ब्रूयाः सहितौ रामलक्ष्मणौ ॥ ७ ॥
 सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान् वृद्धांश्च वानरान् ।
 ब्रूयास्त्वं वानरश्रेष्ठ कुशलं धर्मसंहितम् ॥ ८ ॥
 यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ।
 अस्माद्दुःखाम्बुसंरोधात् त्वंसमाधातुमर्हसि ॥ ९ ॥
 जीवन्तीं मां यथा रामः सम्भावयति कीर्तिमान् ।
 तत् त्वया हनूमन् वाच्यं वाचा धर्ममवाप्नुहि ॥ १० ॥
 नित्यमुत्साहयुक्तस्य वाचः श्रुत्वा मयेरिताः ।
 वर्धिष्यते दाशरथेः पौरुषं मदवाप्तये ॥ ११ ॥
 मत्संदेशयुता वाचस्त्वत्तः श्रुत्वैव राघवः ।
 पराक्रमे मतिं वीरो विधिवत् संविधास्यति ॥ १२ ॥
 सीतायास्तद्वचः श्रुत्वा हनूमान् मारुतात्मजः ।
 शिरस्यञ्जलिमाधाय वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १३ ॥
 क्षिप्रमेष्यति काकुत्स्थो हयृक्षप्रवरैर्वृतः ।
 यस्ते युधि विजित्यारोन्धोक्रं व्यपनयिष्यति ॥ १४ ॥
 नहि पश्यामि मर्त्येषु नासुरेषु सुरेषु वा ।
 यस्तस्य वमतो बाणान् स्थातुमुत्सहतेऽग्रतः ॥ १५ ॥
 अप्यर्कमपि पर्जन्यमपि वैवस्वतं यमम् ।
 स हि सोढुं रणे शक्नुस्तव हेतोर्विशेषतः ॥ १६ ॥
 स हि सागरपर्यन्तां महीं साधितुमर्हति ।
 त्वन्निमित्तो हि रामस्य जयो जनकनन्दिनि ॥ १७ ॥
 तस्य तद् वचनं श्रुत्वा सम्यक् सत्यं सुभाषितम् ।
 जानकी बहु मेने तं वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १८ ॥
 ततस्तं प्रस्थितं सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
 भर्तृस्नेहान्वितं वाक्यं सौहार्दादनुमानयत् ॥ १९ ॥
 यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिदम ।
 कस्मिंश्चित् संवृते देशे विश्रान्तः श्वोगमिष्यसि ॥ २० ॥
 मम चैवाल्पभाग्यायाः सांनिध्यात् तव वानर ।
 अस्य शोकस्य महतो मुहूर्तं मोक्षणं भवेत् ॥ २१ ॥
 ततो हि हरिशार्ङ्गं पुनरागमनाय तु ।
 प्राणानामपि संदेहो मम स्यान्नात्र संशयः ॥ २२ ॥
 तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ।
 दुःखाद्दुःखापराङ्मुखां वीपथञ्चिन्न वानर ॥ २३ ॥

अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
 सुमहांस्त्वत्सहायेषु हयृक्षेषु हरीश्वर ॥ २४ ॥
 कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
 तानि हयृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ २५ ॥
 त्रयाणामेव भूतानां सागरस्येह लङ्घने ।
 शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वामारुतस्य वा ॥ २६ ॥
 तदस्मिन् कार्यनिर्योगे वीरैवं दुरतिक्रमे ।
 किं पश्यसे समाधानं त्वं हि कार्यविदां वरः ॥ २७ ॥
 काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
 पर्याप्तः परवीरश्च यशस्यस्ते फलोदयः ॥ २८ ॥
 बलैः समप्रैर्युधि मां रावणं जित्य संयुगे ।
 विजयी स्वपुरं यायात् तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ २९ ॥
 बलैस्तु संकुलां कृत्वा लङ्कां परबलार्दनः ।
 मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्तत्तस्य सदृशं भवेत् ॥ ३० ॥
 तद्यथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
 भवेदाहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ ३१ ॥
 तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ।
 निशम्य हनुमान्शेषं वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ ३२ ॥
 देवि हयृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ।
 सुग्रीवः सत्यसम्पन्नस्तवार्थं कृतनिश्चयः ॥ ३३ ॥
 स वानरसहस्राणां कोटीभिरभिसंवृतः ।
 क्षिप्रमेष्यति वैदेहि राक्षसानां निवर्हणः ॥ ३४ ॥
 तस्य विक्रमसम्पन्ना सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
 मनःसंकल्पसम्पाता निदशे हरयः स्थिताः ॥ ३५ ॥
 येषां नोपरि नाधस्तान्न तिर्यक् सज्जते गतिः ।
 न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्वमिततेजसः ॥ ३६ ॥
 असकृत् तैर्महोत्साहैः ससागरधराधरा ।
 प्रदक्षिणीकृता भूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ॥ ३७ ॥
 मद्भिर्शिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र वनौकसः ।
 मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसंनिधौ ॥ ३८ ॥
 अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ।
 नहि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ ३९ ॥
 तदलं परितापेन देवि शोको व्यपेतु ते ।
 एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः ॥ ४० ॥
 मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्याविरोदितौ ।
 त्वत्सकाशं महासङ्घौ वृत्तिहावागमिष्यतः ॥ ४१ ॥
 तौ हि वीरौ नरवरौ सहितौ रामलक्ष्मणौ ।
 आगम्य नगरीं लङ्कां सायकैर्विधमिष्यतः ॥ ४२ ॥
 सगणं रावणं हत्वा राघवो रघुनन्दनः ।
 त्वामादाय वरारोहे स्वपुरीं प्रति यास्यति ॥ ४३ ॥
 तदाश्वसिहि भद्रं ते अत्र त्वं कालकाङ्क्षिणी ।
 नक्षिराद् दृश्यसे रामं मन्त्रवल्गुतमिवानलम् ॥ ४४ ॥

निहते राक्षसेन्द्रे च सपुत्रामात्यबान्धवे ।
 त्वं समेष्यसि रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥ ४५ ॥
 क्षिप्रं त्वं देवि शोकस्य पारं द्रक्ष्यसि मैथिलि ।
 रावणं चैव रामेण द्रक्ष्यसे निहतं बलात् ॥ ४६ ॥
 एवमाश्वास्य वैदेहीं हनूमान् मारुतात्मजः ।
 गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीं पुनरब्रवीत् ॥ ४७ ॥
 तमरिष्णं कृतात्मानं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
 लक्ष्मणं च धनुष्पाणिं लङ्काद्वारमुपागतम् ॥ ४८ ॥
 नखदंष्ट्रायुधान् वीरान् सिंहशार्दूलविक्रमान् ।
 वानरान् वारणेन्द्राभान् क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ॥ ४९ ॥
 शैलाम्बुदनिकाशानां लङ्कामलयसानुषु ।

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकोनचत्वारिंशः सर्गः ॥ ३९ ॥

चत्वारिंशः सर्गः

श्रीरामस्य कृते सीतया पुनः संदेशस्य दानं तामाश्वास्य हनुमत उत्तरदिशायां प्रस्थानम्

श्रुत्वा तु वचनं तस्य वायुसुतोर्महात्मनः ।
 उवाचात्महितं वाक्यं सीता सुरसुतोपमा ॥ १ ॥
 त्वां दृष्ट्वा प्रियवक्तारं सम्प्रहृष्यामि वानर ।
 अर्धसंजातसस्येव वृष्टिं प्राप्य वसुंधरा ॥ २ ॥
 यथा तं पुरुषव्याघ्रं गात्रैः शोकाभिकर्षितैः ।
 संस्पृशेयं सकामाहं तथा कुरु दयां मयि ॥ ३ ॥
 अभिज्ञानं च रामस्य दद्या हरिगणोत्तम ।
 क्षितामिषीकां काकस्य कोपादेकाक्षिशातनीम् ॥ ४ ॥
 मनःशिलायास्तिलको गण्डपार्श्वे निवेशितः ।
 त्वया प्रणष्टे तिलके तं किल स्मर्तुमर्हसि ॥ ५ ॥
 स वीर्यवान् कथं सीतां हृतां समनुमन्यसे ।
 वसन्तीं रक्षसां मध्ये महेन्द्रवरुणोपम ॥ ६ ॥
 एष चूडामणिर्दिव्यो मया सुपरिरक्षितः ।
 एतं दृष्ट्वा प्रहृष्यामि व्यसने त्वामिवानघ ॥ ७ ॥
 एष निर्यातितः श्रीमान् मया ते वारिसम्भवः ।
 अतः परं न शक्यामि जीवितुं शोकलालसा ॥ ८ ॥
 असह्यानि च दुःखानि वाचश्च हृदयच्छिदः ।
 राक्षसैः सह संवासं त्वत्कृते मर्षयाभ्यहम् ॥ ९ ॥
 धारयिष्यामि मासं तु जीवितं शत्रुसूदन ।
 मासादूर्ध्वं न जीविष्ये त्वया हीना नृपात्मज ॥ १० ॥
 घोरो राक्षसराजोऽयं दृष्टिश्च न सुखा मयि ।
 त्वां च श्रुत्वा विषज्जन्तं न जीवेयमपि क्षणम् ॥ ११ ॥
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साधुभाषितम् ।
 अथाब्रवीन्महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः ॥ १२ ॥

नर्दतां कपिमुख्यानामार्यं यूथान्यनेकशः ॥ ५० ॥
 स तु मर्मणि घोरेण ताडितो मन्मथेषुणा ।
 न शर्म लभते रामः सिंहार्दित इव द्विपः ॥ ५१ ॥
 रुद मा देवि शोकेन माभूत् ते मनसो भयम् ।
 शचीव भर्त्रा शक्रेण सङ्गमेष्यसि शोभने ॥ ५२ ॥
 रामाद्विशिष्टः कोऽन्योऽस्ति कश्चित् सौमित्रिणा समः ।
 अग्निमारुतकल्पौ तौ भ्रातरौ तव संश्रयौ ॥ ५३ ॥
 नास्मिश्चिरं वत्स्यसि देवि देशे
 रक्षोगणैरभ्युपितेऽतिरौद्रे ।
 न ते चिरादागमनं प्रियस्य
 क्षमस्व मत्संगमकालमात्रम् ॥ ५४ ॥

त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ।
 रामे शोकाभिभूते तु लक्ष्मणः परितप्यते ॥ १३ ॥
 दृष्ट्वा कथंचिद् भवती न कालः परिदेवितुम् ।
 इमं सुहृतं दुःखानामन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ॥ १४ ॥
 तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रावनिन्दितौ ।
 त्वद्दर्शनकृतोत्साहौ लङ्कां भस्मीकरिष्यतः ॥ १५ ॥
 हत्वा तु समरे रक्षो रावणं सहबान्धवैः ।
 राघवौ त्वां विशालाक्षि स्वां पुरीं प्रति नेष्यतः ॥ १६ ॥
 यत्तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिन्दिते ।
 प्रीतिसंजननं भूयस्तस्य त्वं दातुमर्हसि ॥ १७ ॥
 सात्रवीद् दत्तमेवाहो मयाभिज्ञानमुत्तमम् ।
 एतदेव हि रामस्य दृष्ट्वा यत्नेन भूषणम् ॥ १८ ॥
 श्रद्धेयं हनुमन् वाक्यं तव वीर भविष्यति ।
 स तं मणिवरं गृह्य श्रीमान् प्लवगसत्तमः ॥ १९ ॥
 प्रणम्य शिरसा देवीं गमनायोपचक्रमे ।
 तमुत्पातकृतोत्साहमेक्ष्य हरियूथपम् ॥ २० ॥
 वर्धमानं महावेगमुवाच जनकात्मजा ।
 अश्रुपूर्णमुखी दीना बाष्पगद्गदया गिरा ॥ २१ ॥
 हनूमन् सिंहसंकाशौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ।
 सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान् ब्रूया अनामयम् ॥ २२ ॥
 यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ।
 अस्माद् दुःखाम्बुसरोधात् त्वं समाधातुमर्हसि ॥ २३ ॥

इदं च तीव्रं मम शोकवेगं
रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपं
शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥ २४ ॥
इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४० ॥

स राजपुत्र्या प्रतिवेदितार्थः
कपिः कृतार्थः परिहृष्टचेताः ।
तदल्पशेषं प्रसमीक्ष्य कार्यं
दिशं ह्युदीचीं मनसा जगाम ॥ २५ ॥

एकचत्वारिंशः सर्गः हनुमता प्रमदावनस्य विध्वंसः

स च वाग्भिः प्रशस्ताभिर्गमिष्यन् पूजितस्तया ।
तस्माद् देशादपाक्रम्य चिन्तयामास वानरः ॥ १ ॥
अल्पशेषमिदं कार्यं दृष्ट्वेयमसितेक्षणा ।
त्रीनुपायानतिक्रम्य चतुर्थं इह दृश्यते ॥ २ ॥
न साम रक्षःसु गुणाय कल्पते ।
न दानमर्थोपचितेषु युज्यते ।
न भेदसाध्या बलदर्पिता जनाः
पराक्रमस्त्वेष ममेह रोचते ॥ ३ ॥
न चास्य कार्यस्य पराक्रमादहे
विनिश्चयः कश्चिदिहोपपद्यते ।
हतप्रवीराश्च रणे तु राक्षसाः
कथंचिदीयुर्यदिहाद्य मार्दवम् ॥ ४ ॥
कार्ये कर्मणि निर्वृत्ते यो बहून्यपि साधयेत् ।
पूर्वकार्याविरोधेन स कार्यं कर्तुमर्हति ॥ ५ ॥
न ह्येकः साधको हेतुः स्वल्पस्यापीह कर्मणः ।
यो ह्यर्थं बहुधा वेद स समर्थोऽर्थसाधने ॥ ६ ॥
इहैव तावत्कृतनिश्चयो ह्यहं
व्रजेयमद्य प्लवगेश्वरालयम् ।
परात्मसम्मर्दविशेषतत्त्वचित्
ततः कृतं स्यान्मम भर्तृशासनम् ॥ ७ ॥
कथं नु खल्वद्य भवेत् सुखागतं
प्रसह्य युद्धं मम राक्षसैः सह ।
तथैव खल्व्वात्मबलं च सारवत्
समानयेन्मां च रणे दशाननः ॥ ८ ॥
ततः समासाद्य रणे दशाननं
समन्त्रिवर्गं सबलं सयायिनम् ।
हृदि स्थितं तस्य मतं बलं च
सुखेन मत्वाहमितः पुनर्व्रजे ॥ ९ ॥
इदमस्य नृशंसस्य नन्दनोपममुत्तमम् ।
वनं नेत्रमनःकान्तं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ १० ॥
इदं विध्वंसयिष्यामि शुष्कं वनमिवानलः ।

अस्मिन् भग्ने ततः कोपं करिष्यति स रावणः ॥ ११ ॥
ततो महत्साश्वमहारथद्विपं
बलं समानेष्यति राक्षसाधिपः ।
त्रिशूलकालायसपट्टिशायुधं
ततो महद्युद्धमिदं भविष्यति ॥ १२ ॥
अहं च तैः संयति चण्डविक्रमैः
समेत्य रक्षोभिरभङ्गविक्रमः ।
निहत्य तद् रावणचोदितं बलं
सुखं गमिष्यामि हरीश्वरालयम् ॥ १३ ॥
ततो मारुतवत् क्रुद्धो मारुतिर्भीमविक्रमः ।
ऊरुवेगेन महता द्रुमान् क्षेप्तुमथारभत् ॥ १४ ॥
ततस्तद्वनुमान् वीरो बभञ्ज प्रमदावनम् ।
मत्तद्विजसमाघुष्टं नानाद्रुमलतायुतम् ॥ १५ ॥
तद्वनं मथितैर्वृक्षैर्भिन्नैश्च सलिलाशयैः ।
चूर्णितैः पर्वताग्रैश्च बभूवाप्रियदर्शनम् ॥ १६ ॥
नानाशकुन्तविरुतैः प्रभिन्नसलिलाशयैः ।
ताम्रैः किसलयैः क्लान्तैः क्लान्तद्रुमलतायुतैः ॥ १७ ॥
न बभौ तद् वनं तत्र दावानलहतं यथा ।
व्याकुलावरणा रेजुर्विह्वला इव ता लताः ॥ १८ ॥
लतागृहैश्चित्रगृहैश्च सादितै-
र्व्यालैर्मृगैरार्तरवैश्च पक्षिभिः ।
शिलागृहैरुन्मथितैस्तथा गृहैः
प्रणष्टरूपं तदभून्महद् वनम् ॥ १९ ॥
सा विह्वलाशोकलताप्रताना
वनस्थली शोकलताप्रताना ।
जाता दशास्यप्रमदावनस्य
कपेर्बलाद्धि प्रमदावनस्य ॥ २० ॥
ततः स कृत्वा जगतीपतेर्महान्
महद्व्यलीकं मनसो महात्मनः ।
युयुत्सुरेको बहुभिर्महाबलैः
श्रिया ज्वलंस्तोरणमाश्रितः कपिः ॥ २१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४१ ॥

द्विचत्वारिंशः सर्गः

राक्षसीभ्यो वनविध्वंसवार्तामाकर्ण्य रावणेन किङ्कराणां प्रेपणं हनुमता तेषां संहारश्च

ततः पक्षिनिनादेन वृक्षभङ्गस्वनेन च ।
 बभूवुस्त्राससम्भ्रान्ताः सर्वे लङ्कानिवासिनः ॥ १ ॥
 विद्रुताश्च भयत्रस्ता विनेदुर्मृगपक्षिणः ।
 रक्षसां च निमित्तानि क्रूराणि प्रतिपेदिरे ॥ २ ॥
 ततो गतायां निद्रायां राक्षस्यो विकृताननाः ।
 तद् वनं ददृशुर्भग्नं तं च वीरं महाकपिम् ॥ ३ ॥
 स ता दृष्ट्वा महाबाहुर्महासत्त्वो महाबलः ।
 चकार सुमहद्रूपं राक्षसीनां भयावहम् ॥ ४ ॥
 ततस्तु गिरिसंकाशमतिकायं महाबलम् ।
 राक्षस्यो वानरं दृष्ट्वा पप्रच्छुर्जनकात्मजाम् ॥ ५ ॥
 कोऽयं कस्य कुतो वायं किंनिमित्तमिहागतः ।
 कथं त्वया सहानेन संवादः कृत इत्युत ॥ ६ ॥
 आचक्ष्व नो विशालाक्षि मा भूत्ते सुभगे भयम् ।
 संवादमसितापाङ्गि त्वया किं कृतवानयम् ॥ ७ ॥
 अथाब्रवीत् तदा साध्वी सीता सर्वाङ्गशोभना ।
 रक्षसां कामरूपाणां विज्ञाने का गतिर्मम ॥ ८ ॥
 यूयमेवास्य जानीत योऽयं यद् वा करिष्यति ।
 अहिरेव ह्यहेः पादान् विजानाति न संशयः ॥ ९ ॥
 अहमप्यतिभीतास्मि नैव जानामि को ह्ययम् ।
 वेद्मि राक्षसमेवैनं कामरूपिणमागतम् ॥ १० ॥
 वैदेह्या वचनं श्रुत्वा राक्षस्यो विद्रुता हुतम् ।
 स्थिताः काश्चिद्भृताः काश्चिद् रावणाय निवेदितुम् ॥ ११ ॥
 रावणस्य समीपे तु राक्षस्यो विकृताननाः ।
 विरूपं वानरं भीमं रावणाय न्यवेदिषुः ॥ १२ ॥
 अशोकवनिकामध्ये राजन् भीमवधुः कपिः ।
 सीतया कृतसंवादस्तिष्ठत्यमितविक्रमः ॥ १३ ॥
 न च तं जानकी सीता हरिं हरिणलोचना ।
 अस्माभिर्वहुधा पृष्ट्वा निवेदयितुमिच्छति ॥ १४ ॥
 वासवस्य भवेद् दूतो दूतो वैश्रवणस्य वा ।
 प्रेषिता वापि रामेण सीतान्वेषणकाङ्क्षया ॥ १५ ॥
 तेनैवाङ्गत रूपेण यत्तत्तव मनोहरम् ।
 नानाभृगगणाकीर्णं प्रमृष्टं प्रमदावनम् ॥ १६ ॥
 न तत्र कश्चिदुद्देशो यस्तेन न विनाशितः ।
 यत्र सा जानकी देवी स तेन न विनाशितः ॥ १७ ॥
 जानकीरक्षणार्थं वा श्रमाद् वा नोपलक्ष्यते ।
 यथावा कः श्रमस्तस्य सैव तेनाभिरक्षितः ॥ १८ ॥
 चारुपल्लवपत्राढ्यं यं सीता स्वयमास्थिता ।
 प्रवृद्धः शिशपावृक्षः स च तेनाभिरक्षितः ॥ १९ ॥
 तस्योग्ररूपस्योग्रं त्वं दण्डमाज्ञातुमर्हसि ।
 सीता सम्भाषिता येन वनं तेन विनाशितम् ॥ २० ॥

मनःपरिगृहीतां तां तव रक्षोगणेश्वर ।
 कः सीतामभिभाषेत यो न स्यात् त्यक्तजीवितः ॥ २१ ॥
 राक्षसीनां वचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ।
 चिताग्निरिव जज्वाल कोपसंचर्तितेक्षणः ॥ २२ ॥
 तस्य क्रुद्धस्य नेत्राभ्यां प्रापतन्नश्रुबिन्दवः ।
 दीप्ताभ्यामिव दीपाभ्यां साचिषः स्नेहबिन्दवः ॥ २३ ॥
 आत्मनः सदृशान् वीरान् किंकरान्नाम राक्षसान् ।
 व्यादिदेश महातेजा निग्रहार्थं हनूमतः ॥ २४ ॥
 तेषामशीतिसाहस्रं किंकराणां तरस्विनाम् ।
 निर्ययुर्भवनात् तस्मात् कूटमुद्गरपाणयः ॥ २५ ॥
 महोदरा महादंष्ट्रा घोररूपा महाबलाः ।
 युद्धाभिमानसः सर्वे हनूमद्रहोन्मुखाः ॥ २६ ॥
 ते कपिं तं समासाद्य तोरणस्थमवस्थितम् ।
 अभिपेतुर्महावेगाः पतङ्गा इव पावकम् ॥ २७ ॥
 ते गदाभिर्विचित्राभिः परिधैः काञ्चनाङ्गदैः ।
 आजगमुर्वानरश्रेष्ठं शरैरादित्यसंनिभैः ॥ २८ ॥
 मुद्गरैः पद्भिः शूलैः प्रासतोमरपाणयः ।
 परिवार्य हनूमन्तं सहसा तस्थुरग्रतः ॥ २९ ॥
 हनूमानपि तेजस्वी श्रीमान् पर्वतसंनिभः ।
 क्षितावाविद्धथ लाङ्गूलं ननाद च महाध्वनिम् ॥ ३० ॥
 स भूत्वा तु महाकायो हनूमान् मारुतात्मजः ।
 पुच्छमास्फोटयामास लङ्कां शब्देन पूरयन् ॥ ३१ ॥
 तस्यास्फोटितशब्देन महता चानुनादिना ।
 पेतुर्विहङ्गा गगनादुच्चैश्चेदमघोषयत् ॥ ३२ ॥
 जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
 राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥ ३३ ॥
 दासोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याङ्घ्रिप्रकर्षणः ।
 हनूमाञ्शत्रुसैन्यानां निहन्ता मारुतात्मजः ॥ ३४ ॥
 न रावणसहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ।
 शिलाभिश्च प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥ ३५ ॥
 अर्दयित्वा पुरीं लङ्कामभिवाद्य च मैथिलीम् ।
 समृद्धार्थो गमिष्यामि मिषतां सर्वरक्षसाम् ॥ ३६ ॥
 तस्य संनादशब्देन तेऽभवन् भयशङ्किताः ।
 ददृशुश्च हनूमन्तं संध्यामेघमिवोन्नतम् ॥ ३७ ॥
 स्वामिसंदेशनिःशङ्कास्ततस्ते राक्षसाः कपिम् ।
 चित्रैः प्रहरणैर्भीमैरभिपेतुस्ततस्ततः ॥ ३८ ॥
 स तैः परिवृतः शूरैः सर्वतः स महाबलः ।
 आससादायसं भीमं परिधं तोरणाश्रितम् ॥ ३९ ॥

स तं परिघमादाय जघान रजनीचरान् ।
 सपन्नगमिवादाय स्फुरन्तं विनतासुतः ॥४०॥
 विचचाराम्बरे वीरः परिगृह्य च मारुतिः ।
 सुदयामास वज्रेण दैत्यानिव सहस्रदृक् ॥४१॥
 स हत्वा राक्षसान् वीरः किंकरान् मारुतात्मजः ।
 युद्धाकाङ्क्षी महावीरस्तोरणं समवस्थितः ॥४२॥

ततस्तस्माद् भयान्मुक्ताः कतिचित्त्र राक्षसाः ।
 निहतान् किंकरान् सर्वान् रावणाय न्यवेदयन् ॥४३॥
 स राक्षसानां निहतं महाबलं
 निशम्य राजा परिवृत्तलोचनः ।
 समादिदेशाप्रतिमं पराक्रमे
 प्रहस्तपुत्रं समरे सुदुर्जयम् ॥४४॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४२ ॥

त्रिचत्वारिंशः सर्गः

हनुमता चैत्यप्रासादस्य विध्वंसस्तद्रक्षकाणां वधश्च

ततः स किंकरान् हत्वा हनूमान् ध्यानमास्थितः ।
 वनं भग्नं मया चैत्यप्रासादो न विनाशितः ॥ १ ॥
 तस्मात् प्रासादमद्यैवमिमं विध्वंसयाम्यहम् ।
 इति संचिन्त्य हनुमान् मनसा दर्शयन् बलम् ॥ २ ॥
 चैत्यप्रासादमुत्प्लुत्य मेरुशृङ्गमिवोन्नतम् ।
 आरुरोह हरिश्रेष्ठो हनूमान् मारुतात्मजः ॥ ३ ॥
 आरुह्य गिरिसंकाशं प्रासादं हरियूथपः ।
 बभौ स सुमहातेजाः प्रतिसूर्य इवोदितः ॥ ४ ॥
 सम्प्रधृष्य तु दुर्धर्षश्चैत्यप्रासादमुन्नतम् ।
 हनूमान् प्रज्वललक्ष्म्या पारियात्रोपमोऽभवत् ॥ ५ ॥
 स भूत्वा सुमहाकायः प्रभावान् मारुतात्मजः ।
 धृष्टमास्फोटयामास लङ्कां शब्देन पूरयन् ॥ ६ ॥
 तस्यास्फोटितशब्देन महता श्रोत्रघातिना ।
 पेतुर्विहंगमास्तत्र चैत्यपालाश्च मोहिताः ॥ ७ ॥
 अल्वविजयतां रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
 राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥ ८ ॥
 दासोऽहं कोसलेन्द्रस्य रामस्याक्लिष्टकर्मणः ।
 हनूमाञ्शत्रुसैन्यानां निहन्ता मारुतात्मजः ॥ ९ ॥
 न रावणसहस्रं मे युद्धे प्रतिबलं भवेत् ।
 शिलाभिश्च प्रहरतः पादपैश्च सहस्रशः ॥१०॥
 धर्षयित्वा पुरीं लङ्कामभिवाद्य च मैथिलीम् ।
 समृद्धार्थो गमिष्यामि मिषतां सर्वरक्षसाम् ॥११॥
 एवमुक्त्वा महाकायश्चैत्यस्थो हरियूथपः ।
 ननाद भीमनिर्हार्दो रक्षसां जनयन् भयम् ॥१२॥
 तेन नादेन महता चैत्यपालाः शतं ययुः ।

गृहीत्वा विविधान्स्त्रान् प्रासान् खड्गान् परश्वधान् १३
 विसृजन्तो महाकाया मारुतिं पर्यवारयन् ।
 ते गदाभिर्विचित्राभिः परिधैः काञ्चनाङ्गदैः ॥१४॥
 बाजगुर्वानरश्रेष्ठं वाणैश्चादित्यसंनिभैः ।
 आवर्त इव गङ्गायास्तोयस्य विपुलो महान् ॥१५॥
 परिक्षिप्य हरिश्रेष्ठं स बभौ रक्षसां गणः ।
 ततो वातात्मजः क्रुद्धो भीमरूपं समास्थितः ॥१६॥
 प्रासादस्य महान्तस्य स्तम्भं हेमपरिष्कृतम् ।
 उत्पाटयित्वा वेगेन हनूमान् मारुतात्मजः ॥१७॥
 ततस्तं आसयामास शतधारं महाबलः ।
 तत्र चाग्निः समभवत् प्रासादश्चाप्यदह्यत ॥१८॥
 दह्यमानं ततो दष्ट्वा प्रासादं हरियूथपः ।
 स राक्षसशतं हत्वा वज्रेणेन्द्र इवासुरान् ॥१९॥
 अन्तरिक्षस्थितः श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ।
 मादशानां सहस्राणि विसृष्टानि महात्मनाम् ॥२०॥
 बलिनां वानरेन्द्राणां सुग्रीववशवर्तिनाम् ।
 अटन्ति वसुधां कृत्स्नां वयमन्ये च वानराः ॥२१॥
 दशनागबलाः केचित् केचिद् दशगुणोत्तराः ।
 केचिन्नागसहस्रस्य बभूवुस्तुल्यचिक्रमाः ॥२२॥
 सन्ति चौघबलाः केचित् सन्ति वायुबलोपमाः ।
 अप्रमेयबलाः केचित् तत्रासन् हरियूथपाः ॥२३॥
 ईदृग्विधैस्तु हरिभिवृत्तो दन्तनखायुधैः ।
 शतैः शतसहस्रैश्च क्रोडिभिश्चायुतैरपि ॥२४॥
 आगमिष्यति सुग्रीवः सर्वेषां वो निषूदनः ।
 नेयमस्ति पुरी लङ्का न यूयं न च रावणः ।
 यस्य त्विक्ष्वाकुवीरेण बद्धं वैरं महात्मना ॥२५॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४३ ॥

चतुश्चत्वारिंशः सर्गः

प्रहस्तपुत्रस्य जम्बुमालिनो वधः

संदिष्टो राक्षसेन्द्रेण प्रहस्तस्य सुतो बली ।
जम्बुमाली महादंष्ट्रो निर्जंगाम धनुर्धरः ॥ १ ॥
रक्तमाल्याम्बरधरः स्रग्वी रुचिरकुण्डलः ।
महान् विवृत्तनयनश्चण्डः समरदुर्जयः ॥ २ ॥
धनुः शक्रधनुःप्रख्यं महद् रुचिरसायकम् ।
विस्फारयाणो वेगेन वज्राशनिसमस्वनम् ॥ ३ ॥
तस्य विस्फारघोषेण धनुषो महता दिशः ।
प्रदिशश्च नभश्चैव सहसा समपूर्यत ॥ ४ ॥
रथेन खरयुक्तेन तमागतमुदीक्ष्य सः ।
हनूमान् वेगसम्पन्नो जहर्ष च ननाद च ॥ ५ ॥
तं तोरणविटङ्कस्थं हनूमन्तं महाकपिम् ।
जम्बुमाली महातेजा विव्याध निशितैः शरैः ॥ ६ ॥
अर्धचन्द्रेण वदने शिरस्येकेन कर्णिना ।
बाह्वोर्विव्याध नाराचैर्दशभिस्तु कपीश्वरम् ॥ ७ ॥
तस्य तच्छुशुभे ताम्रं शरेणाभिहितं मुखम् ।
शरदीवाभ्युजं फुल्लं विद्धं भास्कररश्मिना ॥ ८ ॥
तत्तस्य रक्तं रक्तेन रञ्जितं शुशुभे मुखम् ।
यथाऽऽकाशे महापद्मं सितं काञ्चनविन्दुभिः ॥ ९ ॥
चुकोप बाणाभिहतो राक्षसस्य महाकपिः ।
ततः पार्श्वेऽतिविपुलं ददृशं महतीं शिलाम् ॥ १० ॥
तरसा तां समुत्पात्य चिक्षेप जववद् बली ।
तां शरैर्दशभिः क्रुद्धस्ताडयामास राक्षसः ॥ ११ ॥

विपन्नं कर्म तद् दृष्ट्वा हनूमांश्चण्डविक्रमः ।
सालं विपुलमुत्पात्य भ्रामयामास वीर्यवान् ॥ १२ ॥
भ्रामयन्तं कपिं दृष्ट्वा सालवृक्षं महाबलम् ।
चिक्षेप सुबहून् बाणाञ्जम्बुमाली महाबलः ॥ १३ ॥
सालं चतुर्भिश्चिच्छेद् वानरं पञ्चभिर्भुजे ।
उरस्येकेन बाणेन दशभिस्तु स्तनान्तरे ॥ १४ ॥
स शरैः पूरिततनुः क्रोधेन महता वृतः ।
तमेव परिधं गृह्य भ्रामयामास वेगितः ॥ १५ ॥
अतिवेगोऽतिवेगेन भ्रामयित्वा बलोत्कटः ।
परिधं पातयामास जम्बुमालेर्महोरसि ॥ १६ ॥
तस्य चैव शिरो नास्ति न बाहू जानुनी न च ।
न धनुर्न रथो नाश्वास्तत्रादृश्यन्त नेषवः ॥ १७ ॥
स हतस्तरसा तेन जम्बुमाली महारथः ।
पपात निहतो भूमौ चूर्णिताङ्ग इव द्रुमः ॥ १८ ॥
जम्बुमालिं सुनिहतं किकरांश्च महाबलान् ।
चुक्रोध रावणः श्रुत्वा क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ १९ ॥
स रोषसंचर्तितताम्रलोचनः
प्रहस्तपुत्रे निहते महाबले ।
अमात्यपुत्रानतिवीर्यविक्रमान्
समादिदेशाशु निशाचरेश्वरः ॥ २० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुश्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशः सर्गः

मन्त्रिणः सप्तपुत्राणां वधः

ततस्ते राक्षसेन्द्रेण चोदिता मन्त्रिणः सुताः ।
निर्यथुर्भवनात् तस्मात् सप्त सप्ताचिवर्चसः ॥ १ ॥
महद्वलपरीवारा धनुष्मन्तो महाबलाः ।
कृतास्त्रास्त्रविदां श्रेष्ठाः परस्परजयैषिणः ॥ २ ॥
हेमजालपरिक्षितैर्ध्वजवद्धिः पताकिभिः ।
तोयदस्वननिर्घोषैर्वीजियुक्तैर्महारथैः ॥ ३ ॥
तप्तकाञ्चनचित्राणि चापान्यमितविक्रमाः ।
विस्फारयन्तः संहृष्टास्तडिद्वन्त इवाम्बुदाः ॥ ४ ॥
जनन्यस्तास्ततस्तेषां विदित्वा किकरान् हतान् ।
बभूवुः शोकसम्भ्रान्ताः सबान्धवसुहृजनाः ॥ ५ ॥
ते परस्परसंघर्षात् तप्तकाञ्चनभूषणः ।
अभिपेतुर्हनुमन्तं तोरणस्थमवस्थितम् ॥ ६ ॥

सृजन्तो बाणवृष्टिं ते रथगर्जितनिःस्वनाः ।
प्रावृट्काल इवाम्भोदा विचेरुर्नैर्ऋताम्बुदाः ॥ ७ ॥
अवकीर्णस्ततस्ताभिर्हनूमाञ्शरवृष्टिभिः ।
अभवत् संवृताकारः शैलराडिव वृष्टिभिः ॥ ८ ॥
स शरान् वञ्चयामास तेषामाशुचरः कपिः ।
रथवेगांश्च वीराणां विचरन् विमलेऽम्बरे ॥ ९ ॥
स तैः क्रीडन् धनुष्मद्भिर्व्योम्नि वीरः प्रकाशते ।
धनुष्मद्भिर्यथा मेघैर्महतः प्रभुरम्बरे ॥ १० ॥
स कृत्वा निनदं घोरं त्रासयंस्तं महाचमूम् ।
चकार हनूमान् वेगं तेषु रक्षःसु वीर्यवान् ॥ ११ ॥
तलेनाभिहनत् कांश्चित् पादैः कांश्चित् परंतपः ।
सुप्रिभिश्चाहनत् कांश्चिन्नखैः कांश्चित् व्यदारयत् ॥ १२ ॥

प्रममाथोरसा कांश्चिदूह्यामपरानपि ।
 केचित् तस्यैव नादेन तत्रैव पतिता भुवि ॥ १३ ॥
 ततस्तेष्ववपन्नेषु भूमौ निपतितेषु च ।
 तत्सैन्यमगमत् सर्वं दिशो दश भयादितम् ॥ १४ ॥
 विनेदुर्विस्वरं नागा निपेतुर्भुवि वाजिनः ।
 भग्ननीडध्वजच्छत्रैर्भूश्च कीर्णभवद् रथैः ॥ १५ ॥

स्वता रुधिरेणाथ स्वन्त्यो दर्शिताः पथि ।
 विविधैश्च स्वनैर्लङ्का ननाद विद्वतं तदा ॥ १६ ॥
 स तान् प्रवृद्धान् विनिहत्य राक्षसान्
 महाबलश्चण्डपराक्रमः कपिः ।
 युयुत्सुरन्यैः पुनरेव राक्षसै-
 स्तदेव वीरोऽभिजगाम तोरणम् ॥ १७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४५ ॥

षट्चत्वारिंशः सर्गः

रावणस्य पञ्चसेनापतीनां वधः

हतान् मन्त्रिसुतान् बुद्ध्वा वानरेण महात्मना ।
 रावणः संवृताकारश्चकार मतिमुत्तमाम् ॥ १ ॥
 स विरूपाक्षयूपाक्षौ दुर्धरं चैव राक्षसम् ।
 प्रघसं भासकर्णं च पञ्च सेनाग्रनायकान् ॥ २ ॥
 संदिदेश दशग्रीवो वोरान् नयविशारदान् ।
 हनूमद्रहणेऽव्यग्रान् वायुवेगसमान् युधि ॥ ३ ॥
 यात सेनाग्रगाः सर्वे महाबलपरिग्रहाः ।
 सवाजिरथमातङ्गाः स कपिः शास्यतामिति ॥ ४ ॥
 यत्तैश्च खलु भाव्यं स्यात् तमासाद्य वनालयम् ।
 कर्म चापि समाधेयं देशकालाविरोधितम् ॥ ५ ॥
 न ह्यहं तं कपिं मन्ये कर्मणा प्रति तर्कयन् ।
 सर्वथा तन्महद् भूतं महाबलपरिग्रहम् ॥ ६ ॥
 वानरोऽयमिति ज्ञात्वा नहि शुद्ध्यति मे मनः ।
 नैवाहं तं कपिं मन्ये यथेयं प्रस्तुता कथा ॥ ७ ॥
 भवेद्दिन्द्रेण वा सृष्टमसदर्थं तपोबलात् ।
 सनायग्यक्षगन्धर्वदेवासुरमहर्षयः ॥ ८ ॥
 युष्माभिः प्रहितैः सर्वैर्मया सह विनिर्जिताः ।
 तैरवश्यं विधातव्यं व्यलीकं किञ्चिदेवं नः ॥ ९ ॥
 तदेव नात्र संदेहः प्रसह्य परिगृह्यताम् ।
 यात सेनाग्रगाः सर्वे महाबलपरिग्रहाः ॥ १० ॥
 सवाजिरथमातङ्गाः स कपिः शास्यतामिति ।
 नावमन्यो भवद्भिश्च कपिर्धीरपराक्रमः ॥ ११ ॥
 दृष्ट्वा हि हरयः पूर्वं मया विपुलविक्रमाः ।
 वाली च सह सुग्रीवो जाम्बवांश्च महाबलः ॥ १२ ॥
 नीलः सेनापतिश्चैव ये चान्ये द्विविदादयः ।
 नैव तेषां गतिर्भीमा न तेजो न पराक्रमः ॥ १३ ॥
 न मतिर्न बलोत्साहो न रूपपरिकल्पनम् ।
 महत्सत्त्वमिदं ज्ञेयं कपिरूपं व्यवस्थितम् ॥ १४ ॥
 प्रयत्नं महदास्थाय क्रियतामस्य निग्रहः ।
 कर्म लोकाख्यः सेन्द्राः ससुरासुरमानवाः ॥ १५ ॥

भवतामग्रतः स्थातुं न पर्याप्ता रणाजिरे ।
 तथापि तु नयज्ञेन जयमाकाङ्क्षता रणे ॥ १६ ॥
 आत्मा रक्ष्यः प्रयत्नेन युद्धसिद्धिर्हि चञ्चला ।
 ते स्वामिवचनं सर्वे प्रतिगृह्य महौजसः ॥ १७ ॥
 समुत्पेतुर्महावेगा हताशसमतेजसः ।
 रथैश्च मत्तैर्नागैश्च वाजिभिश्च महाजवैः ॥ १८ ॥
 शस्त्रैश्च विविधस्तीक्ष्णैः सर्वैश्चोपहिता बलैः ।
 ततस्तु ददृशुर्वीरा दीप्यमानं महाकपिम् ॥ १९ ॥
 रश्मिमन्तमिवाद्यन्तं स्वतेजोरश्मिमालिनम् ।
 तोरणस्थं महावेगं महासत्त्वं महाबलम् ॥ २० ॥
 महामतिं महोत्साहं महाकायं महाभुजम् ।
 तं समीक्ष्यैव ते सर्वे दिक्षु सर्वास्वस्थिताः ॥ २१ ॥
 तैस्तैः प्रहरणैर्भीमैरभिपेतुस्ततस्ततः ।
 तस्य पञ्चायसास्तीक्ष्णाभसिताः पीतमुखाः शराः ।
 शिरस्युत्पलपत्राभा दुर्धरेण निपातिताः ॥ २२ ॥
 स तैः पञ्चभिराविद्धः शरैः शिरसि वानरः ।
 उत्पपात नदन् व्योम्नि दिशो दश विनादयन् ॥ २३ ॥
 ततस्तु दुर्धरो वीरः सरथः सज्जकार्मुकः ।
 किरणशरशतैर्नैकैरभिपेदे महाबलः ॥ २४ ॥
 स कपिर्वारयाभास तं व्योम्नि शरवर्षिणम् ।
 वृष्टिमन्तं पयोदान्ते पयोदमिव मारुतः ॥ २५ ॥
 अर्घ्यमानस्ततस्तेन दुर्धरेणानिलात्मजः ।
 चकार निनदं भूयो व्यवर्धत च वीर्यवान् ॥ २६ ॥
 स दूरं सहस्रोत्पत्य दुर्धरस्थ रथे हरिः ।
 निपपात महावेगो विद्युद्वाशिर्गिराविव ॥ २७ ॥
 ततः स मथिताष्टाङ्गं रथं भग्नाक्षकूबरम् ।
 विहाय न्यपतद् भूमौ दुर्धरस्त्यक्तजीवितः ॥ २८ ॥
 तं विरूपाक्षयूपाक्षौ दृष्ट्वा निपतितं भुवि ।
 तौ जातरोषौ दुर्धर्षावुत्पेततुररिन्दमौ ॥ २९ ॥
 स ताभ्यां सहस्रोत्प्लुत्यविष्टितो विमलेऽम्बरे ।
 मुद्रराभ्यां महाबाहुर्वक्षस्यभिहतः कपिः ॥ ३० ॥

तयोर्वैगवतोर्वैगं निहत्य स महाबलः ।
 निपपात पुनर्भूमौ सुपर्ण इव वेगितः ॥ ३१ ॥
 स सालवृक्षमासाद्य समुत्पाटय च वानरः ।
 तावुभौ राक्षसौ वीरौ जघान पवनात्मजः ॥ ३२ ॥
 ततस्तांस्त्रीन् हताञ्जात्वा वानरेण तरस्विना ।
 अभिपेदे महावेगः प्रहस्य प्रघसो वली ॥ ३३ ॥
 भासकर्णश्च संक्रुद्धः शूलमादाय वीर्यवान् ।
 एकतः कपिशार्दूलं यशस्विनमवस्थितौ ॥ ३४ ॥
 पट्टिशेन शिताग्रेण प्रघसः प्रत्यपोथयत् ।
 भासकर्णश्च शूलेन राक्षसः कपिकुञ्जरम् ॥ ३५ ॥
 स ताभ्यां विक्षतैर्गात्रैरसृग्दिग्धतनूरुहः ।
 अभवद् वानरः क्रुद्धो बालसूर्यसमप्रभः ॥ ३६ ॥
 समुत्पाट्य गिरेः शृङ्गं समृगव्यालपादपम् ।

जघान हनुमान् वीरो राक्षसौ कपिकुञ्जरः ।
 गिरिशृङ्गसुनिष्पिष्टौ तिलशस्तौ बभूवतुः ॥ ३७ ॥
 ततस्तेष्ववसन्नेषु सेनापतिषु पञ्चसु ।
 बलं तदवशेषं तु नाशयामास वानरः ॥ ३८ ॥
 अश्वैरश्वान् गजैर्नागान् योधैर्योधान् रथैरथान् ।
 स कपिर्नाशयामास सहस्राक्ष इवामुरान् ॥ ३९ ॥
 हयैर्नागैस्तुरंगैश्च भग्नाक्षैश्च महारथैः ।
 हतैश्च राक्षसैर्भूमौ रुद्धमार्गा समन्ततः ॥ ४० ॥
 ततः कपिस्तान् ध्वजिनीपतीन् रणे
 निहत्य वीरान् सबलान् सबाहवान् ।
 तथैव वीरः परिगृह्य तोरणं
 कृतक्षणः काल इव प्रजाक्षये ॥ ४१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षट्चत्वारिंशः सर्गः ॥ ४६ ॥

सप्तचत्वारिंशः सर्गः

रावणेरक्षस्य पराक्रमो वधश्च

सेनापतीन् पञ्च स तु प्रमापितान्
 हनूमता सानुचरान् सबाहवान् ।
 निशम्य राजा समरोद्धतोन्मुखं
 कुमारमक्षं प्रसमैक्षताक्षम् ॥ १ ॥
 स तस्य दृष्ट्यर्पणसम्प्रचोदितः
 प्रतापवान् काञ्चनचित्रकार्मुकः ।
 समुत्पपाताथ सदस्युदीरितो
 द्विजातिमुख्यैर्हविषेव पावकः ॥ २ ॥
 ततो महान् बालदिवाकरप्रभं
 प्रतप्तजाम्बूनदजालक्षततम् ।
 रथं समास्थाय ययौ स वीर्यवान्
 महाहरिं तं प्रति नैर्ऋतर्षभः ॥ ३ ॥
 ततस्तपःसंग्रहसंचयार्जितं
 प्रतप्तजाम्बूनदजालचित्रितम् ।
 पताकिनं रत्नविभूषितध्वजं
 मनोजवाष्टाश्ववरैः सुयोजितम् ॥ ४ ॥
 सुरासुराधृष्यमसङ्गचारिणं
 तडित्प्रभं व्योमचरं समाहितम् ।
 सतूणमष्टासिनिबद्धबन्धुरं
 यथाक्रमावेशितशक्तितोमरम् ॥ ५ ॥
 विराजमानं प्रतिपूर्णवस्तुना
 सहेमदाम्ना शशिसूर्यवर्चसा ।
 दिवाकराभं रथमास्थितस्ततः
 स निर्जंगामामरतुल्यविक्रमः ॥ ६ ॥

स पूरयन् खं च महीं च साचलां
 तुरङ्गमातङ्गमहारथस्वनैः ।
 बलैः समेतैः सह तोरणस्थितं
 समर्थमासीनमुपागमत् कपिम् ॥ ७ ॥
 स तं समासाद्य हरिं हरीक्षणो
 युगान्तकालान्निमिव प्रजाक्षये ।
 अवस्थितं विस्मितजातसम्भ्रमं
 समैक्षताक्षो बहुमानचक्षुषा ॥ ८ ॥
 स तस्य वेगं च कपेर्महात्मनः
 पराक्रमं चारिषु रावणात्मजः ।
 विचारयन् स्वं च बलं महाबलो
 युगक्षये सूर्य इवाभिवर्धत ॥ ९ ॥
 स जातमन्युः प्रसमीक्ष्य विक्रमं
 स्थितः स्थिरः संयति दुर्निवारणम् ।
 समाहितात्मा हनुमन्तमाहवे
 प्रचोदयामास शितैः शरैस्त्रिभिः ॥ १० ॥
 ततः कपिं तं प्रसमीक्ष्य गर्वितं
 जितश्रमं शत्रुपराजयोचितम् ।
 अवैक्षताक्षः समुदीर्णमानसं
 सबाणपाणिः प्रगृहीतकार्मुकः ॥ ११ ॥
 स हेमनिष्काङ्गदचारुकुण्डलः
 समाससादाशुपराक्रमः कपिम् ।
 तयोर्बभूवाप्रतिमः समागमः
 सुरासुराणामपि सम्भ्रमप्रदः ॥ १२ ॥

ररास भूमिर्न तताप भानुमान्
 ववौ न वायुः प्रचचाल चाचलः ।
 कपेः कुमारस्य च वीर्यसंगुणं
 ननाद च द्यौरुदधिश्च चुक्षुभे ॥ १३ ॥
 स तस्य वीरः सुमुखान् पतत्रिणः
 सुवर्णपुङ्खान् सविषानिवोरगान् ।
 समाधिसंयोगविमोक्षतत्त्ववि-
 च्छरानथ व्रीन् कपिमूर्धन्याडयत् ॥ १४ ॥
 स तैः शरैर्मूर्ध्नि समं निपातितैः
 क्षरन्नसृग्दग्धविवृत्तनेत्रः ।
 नवोदितादित्यनिभः शरांशुमान्
 व्यराजतादित्य इवांशुमालिकः ॥ १५ ॥
 ततः प्लवङ्गाधिपमन्त्रिसत्तमः
 समीक्ष्य तं राजवरात्मजं रणे ।
 उद्ग्रन्थिनायुधचित्रकामुर्कं
 जहर्ष चापूर्यत चाहवोन्मुखः ॥ १६ ॥
 स मन्दराग्रस्थ इवांशुमाली
 विवृद्धकोपो बलवीर्यसंवृतः ।
 कुमारमक्षं सबलं सबाहनं
 ददाह नेत्राग्निमरीचिभिस्तदा ॥ १७ ॥
 ततः स बाणासनशक्रकामुर्कः
 शरप्रवर्षो युधि राक्षसाम्बुदः ।
 शरान् मुमोचान्शु हरीश्वराचले
 बलाहको वृष्टिभिवाचलोत्तमे ॥ १८ ॥
 कपिस्ततस्तं रणचण्डविक्रमं
 प्रवृद्धतेजोबलवीर्यसायकम् ।
 कुमारमक्षं प्रसमीक्ष्य संगुणे
 ननाद हर्षाद् घनतुल्यनिःस्वनः ॥ १९ ॥
 स बालभावाद् युधि वीर्यदर्पितः
 प्रवृद्धमन्युः क्षतजोपमेक्षणः ।
 समाससादाप्रतिमं रणे कपिं
 गजो महाकूपमिवावृतं तृणैः ॥ २० ॥
 स तेन बाणैः प्रसभं निपातितै-
 श्चकार नादं घननादनिःस्वनः ।
 समुत्सहेनाशु नभः समारुजन्
 भुजोरुविक्षेपणघोरदर्शनः ॥ २१ ॥
 तमुत्पतन्तं समभिद्रवद् बली
 स राक्षसानां प्रवरः प्रतापवान् ।
 रथी रथश्रेष्ठतरः किरञ्छरैः
 पयोधरः शैलमिवाश्मवृष्टिभिः ॥ २२ ॥
 स ताञ्छरांस्तस्य हरिविमोक्षय-
 श्चचार वीरः पथि वायुसेविते ।

शरान्तरे मारुतवद् विनिष्पतन्
 मनोजवः संयति भीमविक्रमः ॥ २३ ॥
 तमात्तबाणासनमाहवोन्मुखं
 खमास्तृणन्तं चिविधैः शरोत्तमैः ।
 अवैक्षताक्षं बहुमानचक्षुषा
 जगाम चिन्तां स च मारुतात्मजः ॥ २४ ॥
 ततः शरैर्मिन्नभुजान्तरः कपिः
 कुमारवर्येण महात्मना नदन् ।
 महाभुजः कर्मविशेषतत्त्वविद्
 विचिन्तयामास रणे पराक्रमम् ॥ २५ ॥
 अवालवद् बालदिवाकरप्रभः
 करोत्ययं कर्म महन्महाबलः ।
 न चास्य सर्वाहवकर्मशालिनः
 प्रमापणे मे अतिरत्र जायते ॥ २६ ॥
 अयं महात्मा च महान् च वीर्यतः
 समाहितश्चातिसहश्च संगुणे ।
 असंशयं कर्मगुणोदयादयं
 सनाययक्षैर्मुनिभिश्च पूजितः ॥ २७ ॥
 पराक्रमोत्साहविवृद्धमानसः
 समीक्षते मां प्रमुखोऽग्रतः स्थितः ।
 पराक्रमो ह्यस्य मनांसि कम्पयेत्
 सुरासुराणामपि शीघ्रकारिणः ॥ २८ ॥
 न क्षत्वयं नाभिभवेदुपेक्षितः
 पराक्रमो ह्यस्य रणे विवर्धते ।
 प्रमापणं ह्यस्य मन्नाद्य रोचते
 न वर्धमानोऽग्निरुपेक्षितुं क्षमः ॥ २९ ॥
 इति प्रवेगं तु परस्य तर्कयन्
 स्वकर्मयोगं च विधाय वीर्यवान् ।
 चकार वेगं तु महाबलस्तदा
 मतिं च चक्रेऽस्य वधे तदानीम् ॥ ३० ॥
 स तस्य तानष्ट वरान् महाहयान्
 समाहितान् भारसहान् विवर्तने ।
 जघान वीरः पथि वायुसेविते
 तलप्रहारैः पवनात्मजः कपिः ॥ ३१ ॥
 ततस्तलेनाभिहतो महारथः
 स तस्य पिङ्गाधिपमन्त्रिर्निर्जितः ।
 स भग्ननीडः परिवृत्तकूबरः
 पपात भूमौ हतवाजिरम्बरात् ॥ ३२ ॥
 स तं परित्यज्य महारथो रथं
 सकामुर्कः खड्गधरः खमुत्पतन् ।
 ततोऽभियोगाद्विषरुप्रवीर्यवान्
 विहाय देहं मरुतामिवालयम् ॥ ३३ ॥

कपिस्ततस्तं विचरन्तमम्बरे
पतत्रिराजानिलसिद्धसेविते ।
समेत्य तं मारुतवेगविक्रमः
क्रमेण जग्राह च पादयोर्दण्डम् ॥३४॥
स तं समाविध्य सहस्रशः कपि-
र्महोरगं गृह्य द्वाण्डजेश्वरः ।
मुमोच वेगात् पितृतुल्यविक्रमो
महीतले संयति वानरोत्तमः ॥३५॥
स भग्नबाहुरूकटीपयोधरः
क्षरन्नष्टूर्निर्मथितास्थिलोचनः ।
सम्भिन्नसंधिः प्रविकीर्णवन्धनो
हतः क्षितौ वायुसुतेन राक्षसः ॥३६॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४७ ॥

अष्टचत्वारिंशः सर्गः

इन्द्रजिह्वनुमतोर्युद्धमिन्द्रजिह्विन्वास्त्रबन्धनवद्धस्य हनुमतो रावणस्य राजसभायां गमनम्

ततस्तु रक्षोऽधिपतिर्महात्मा
हनुमताक्षे निहते कुमारे ।
मनः समाधाय स देवकल्पं
समादिदेशेन्द्रजितं सरोषः ॥ १ ॥
त्वमस्त्रविच्छिन्नश्रुतां वरिष्ठः
सुरासुराणामपि शोकदाता ।
सुरेषु सेन्द्रेषु च दृष्टकर्मा
पितामहाराघनसंचितास्त्रः ॥ २ ॥
त्वदस्त्रबलमासाद्य ससुराः समरुद्गणाः ।
न शोकः समरे स्थातुं सुरेश्वरसमाश्रिताः ॥ ३ ॥
न कश्चित् त्रिषु लोकेषु संयुगेन गतश्रमः ।
भुजवीर्याभिगुप्तश्च तपसा चाभिरक्षितः ।
देशकालप्रधानश्च त्वमेव मतिसत्तमः ॥ ४ ॥
न तेऽस्त्यशक्यं समरेषु कर्मणां
न तेऽस्त्यकार्यं मतिपूर्वमन्त्रणे ।
न सोऽस्ति कश्चित् त्रिषु संग्रहेषु
न वेद यस्तेऽस्त्रबलं बलं च ॥ ५ ॥
ममानुरूपं तपसो बलं च ते
पराक्रमश्चास्त्रबलं च संयुगे ।
न त्वां समासाद्य रणावमर्दे
मनः श्रमं गच्छति निश्चितार्थम् ॥ ६ ॥
निहताः किंकराः सर्वे जम्बुमाली च राक्षसः ।
अमात्यपुत्रा वीराश्च पञ्च सेनाग्रगामिनः ॥ ७ ॥
बलानि सुसमृद्धानि साश्वनागरथानि च ।

सहोदरस्ते दयितः कुमारोऽक्षश्च सूदितः ।
न तु तेष्वेव मे सारो यस्त्वय्यरिनिषूदन ॥ ८ ॥
इदं च दृष्ट्वा निहतं महद् बलं
कपेः प्रभावं च पराक्रमं च ।
त्वमात्मनश्चापि निरीक्ष्य सारं
कुरुष्व वेगं स्वबलानुरूपम् ॥ ९ ॥
बलावमर्दस्त्वयि संनिकृष्टे
यथा गते शाम्यति शान्तशत्रौ ।
तथा समीक्ष्यात्मबलं परं च
समारभस्वास्त्रश्रुतां वरिष्ठ ॥ १० ॥
न वीर सेना गणशो च्यवन्ति
न वज्रमादाय विशालसारम् ।
न मारुतस्थास्ति गतिप्रमाणं
न चाग्निकल्पः करणेन हन्तुम् ॥ ११ ॥
तमेवमर्थं प्रसमीक्ष्य सम्यक्
स्वकर्मसाम्याद्धि समाहितात्मा ।
स्मरंश्च दिव्यं धनुषोऽस्य वीर्यं
व्रजाक्षतं कर्म समारभस्व ॥ १२ ॥
न खल्वियं मतिश्रेष्ठ यत्त्वां सम्प्रेषयाम्यहम् ।
इयं च राजधर्माणां क्षत्रस्य च मतिर्मता ॥ १३ ॥
नानाशास्त्रेषु संग्रामे वैशारद्यमरिदम् ।
अवश्यमेव बोद्धव्यं काम्यश्च विजयो रणे ॥ १४ ॥
ततः पितुस्तद्वचनं निशम्य
प्रदक्षिणं दक्षसुतप्रभावः ।
चकार भर्तारमतित्वरेण
रणाय वीरः प्रतिपन्नबुद्धिः ॥ १५ ॥

ततस्तैः स्वगणैरिष्टैरिन्द्रजित् प्रतिपूजितः ।
 युद्धोद्धतकृतोत्साहः संग्रामं सम्प्रपद्यत ॥१६॥
 श्रीमान् पद्मविशालाक्षो राक्षसाधिपतेः सुतः ।
 निर्जगाम महातेजाः समुद्र इव पर्वणि ॥१७॥
 स पक्षिराजोपमतुल्यवेगै-
 र्व्याघ्रैश्चतुर्भिः स तु तीक्ष्णदंष्ट्रैः ।
 रथं समायुक्तमसहवेगः
 समारोहेन्द्रजिदिन्द्रकल्पः ॥१८॥
 स रथी घन्विनां श्रेष्ठः शस्त्रज्ञोऽस्त्रविदां वरः ।
 रथेनाभिययौ क्षिप्रं हनूमान् यत्र सोऽभवत् ॥१९॥
 स तस्य रथनिर्घोषं ज्यास्वनं कार्मुकस्य च ।
 निशम्य हरिवीरोऽसौ सम्प्रहृष्टतरोऽभवत् ॥२०॥
 इन्द्रजिच्चापमादाय शितशल्यांश्च सायकान् ।
 हनूमन्तमभिप्रेत्य जगाम रणपण्डितः ॥२१॥
 तस्मिन्ततः संयति जातहर्षं
 रणाय निर्गच्छति बाणपाणौ ।
 दिशश्च सर्वाः कलुषा बभूवु-
 र्भृगाश्च रौद्रा बहुधा विनेदुः ॥२२॥
 समागतास्तत्र तु नागयक्षा
 महर्षयश्चक्रचराश्च सिद्धाः ।
 नभः समावृत्य च पक्षिसङ्घा
 विनेदुरुच्चैः परमप्रहृष्टाः ॥२३॥
 आयान्तं स रथं दृष्ट्वा तूर्णमिन्द्रध्वजं कपिः ।
 ननाद च महानादं व्यवर्धत च वेगवान् ॥२४॥
 इन्द्रजित् स रथं दिव्यमाश्रितश्चित्रकार्मुकः ।
 धनुर्विस्फारयामास तडिदूर्जितनिःस्वनम् ॥२५॥
 ततः समेतावतितीक्ष्णवेगौ
 महाबलौ तौ रणनिर्विशङ्कौ ।
 कपिश्च रक्षोऽधिपतेस्तनूजः
 सुरासुरेन्द्राविव बद्धवैरौ ॥२६॥
 स तस्य वीरस्य महारथस्य
 धनुष्मतः संयति सम्मतस्य ।
 शरप्रवेगं व्यहनत् प्रवृद्ध-
 श्रचार मार्गे पितुरप्रमेयः ॥२७॥
 ततः शरानायततीक्ष्णशल्यान्
 सुपत्रिणः काञ्चनचित्रपुङ्गवान् ।
 मुमोच वीरः परवीरहन्ता
 सुसंततान् वज्रसमानवेगान् ॥२८॥
 ततः स तत्स्यन्दननिःस्वनं च
 मृदङ्गभेरीपटहस्वनं च ।
 विकृष्यमाणस्य च कार्मुकस्य
 निशम्य घोषं पुनरुत्पपात ॥२९॥

शराणामन्तरेष्वाशु व्यावर्तत महाकपिः ।
 हरिस्तस्याभिलक्ष्यस्य मोक्षयंलक्ष्यसंग्रहम् ॥३०॥
 शराणामग्रतस्तस्य पुनः समभिवर्तत ।
 प्रसार्य हस्तौ हनुमानुत्पपातानिलात्मजः ॥३१॥
 तावुभौ वेगसम्पन्नौ रणकर्मविशारदौ ।
 सर्वभूतमनोग्राहि चक्रतुर्गुह्यमुत्तमम् ॥३२॥
 हनूमतो वेद न राक्षसोऽन्तरं
 न मारुतिस्तस्य महात्मनोऽन्तरम् ।
 परस्परं निर्विषहौ बभूवुः
 समेत्य तौ देवसमानविक्रमौ ॥३३॥
 ततस्तु लक्ष्ये स विहन्यमाने
 शरेष्वमोघेषु च सम्पतत्सु ।
 जगाम चिन्तां महतीं महात्मा
 समाधिसंयोगसमाहितात्मा ॥३४॥
 ततो मतिं राक्षसराजसूनु-
 श्रकार तस्मिन् हरिवीरमुख्ये ।
 अवध्यतां तस्य कपेः समीक्ष्य
 कथं निगच्छेदिति निग्रहार्थम् ॥३५॥
 ततः पैतामहं वीरः सोऽस्त्रमस्त्रविदां वरः ।
 संदधे सुमहातेजास्तं हरिप्रवरं प्रति ॥३६॥
 अवध्योऽयमिति ज्ञात्वा तमल्लेणास्त्रतत्त्वचित् ।
 निजग्राह महाबाहुं मारुतात्मजमिन्द्रजित् ॥३७॥
 तेन बद्धस्ततोऽल्लेण राक्षसेन स वानरः ।
 अभवन्निर्विचेष्टश्च पपात च महीतले ॥३८॥
 ततोऽथ बुद्ध्वा स तदल्लबन्धं
 प्रभोः प्रभावाद् विगताल्पवेगः ।
 पितामहानुग्रहमात्मनश्च
 विचिन्तयामास हरिप्रवीरः ॥३९॥
 ततः स्वायम्भुवैर्मन्त्रैर्ब्रह्मास्त्रं चाभिमन्त्रितम् ।
 हनूमांश्चिन्तयामास वरदानं पितामहात् ॥४०॥
 न मेऽस्य बन्धस्य च शक्तिरस्ति
 विमोक्षणे लोकगुरोः प्रभावात् ।
 इत्येवमेवं विहितोऽल्लबन्धो
 मयाऽऽत्मयोनेरनुवर्तितव्यः ॥४१॥
 स वीर्यमल्लस्य कपिर्विचार्य
 पितामहानुग्रहमात्मनश्च ।
 विमोक्षशक्तिं परिचिन्तयित्वा
 पितामहाज्ञामनुवर्तते स्म ॥४२॥
 अल्लेणापि हि बद्धस्य भयं मम न जायते ।
 पितामहमहेन्द्राभ्यां रक्षितस्यानिलेन च ॥४३॥
 ग्रहणे चापि रक्षोभिर्महन्मे गुणदर्शनम् ।
 राक्षसेन्द्रेण संवादस्तस्माद् गृह्णन्तु मां परे ॥४४॥

स निश्चितार्थः परवीरहन्ता
समीक्ष्यकारी विनिवृत्तचेष्टः ।
परैः प्रसह्याभिगतैर्निगृह्य
ननाद तैस्तैः परिभर्त्स्यमानः ॥ ४५ ॥

ततस्ते राक्षसा दृष्ट्वा विनिश्चेष्टमरिंदमम् ।
बबन्धुः शणवलकैश्च द्रुमचीरैश्च संहतैः ॥ ४६ ॥

स रोचयामास परैश्च बन्धं
प्रसह्य वीरैरभिगर्हणं च ।
कौतूहलान्मां यदि राक्षसेन्द्रो

द्रष्टुं व्यवस्येदिति निश्चितार्थः ॥ ४७ ॥

स बद्धस्तेन बल्केन विमुक्तोऽह्नेन वीर्यवान् ।
अस्त्रबन्धः स चान्यं हि न बन्धमनुवर्तते ॥ ४८ ॥

अथेन्द्रजित् तं द्रुमचीरबद्धं
विचार्य वीरः कपिसत्तमं तम् ।
विमुक्तमह्नेन जगाम चिन्ता-
मन्येन बद्धोऽप्यनुवर्ततेऽहम् ॥ ४९ ॥

अहो महत् कर्म कृतं निरर्थं
न राक्षसैर्मन्त्रगतिर्विमृष्टा ।

पुनश्च नाहो विहतेऽहमन्यत्
प्रवर्तते संशयिताः स्म सर्वे ॥ ५० ॥

अह्नेन हनुमान् मुक्तो नात्मानमवबुध्यते ।
कृष्यमाणस्तु रक्षोभिस्तैश्च बन्धैर्निपीडितः ॥ ५१ ॥

हन्यमानस्ततः क्रूरैः राक्षसैः कालमुष्टिभिः ।
समीपं राक्षसेन्द्रस्य प्राकृष्यत स वानरः ॥ ५२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डेऽष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥ ४८ ॥

अथेन्द्रजित् तं प्रसमीक्ष्य मुक्त-
मस्त्रेण बद्धं द्रुमचीरसूत्रैः ।
व्यदर्शयत् तत्र महाबलं तं
हरिप्रवीरं सगणाय राज्ञे ॥ ५३ ॥

तं मत्तमिव मातङ्गं बद्धं कपिवरोत्तमम् ।
राक्षसा राक्षसेन्द्राय रावणाय न्यवेदयन् ॥ ५४ ॥
कोऽयं कस्य कृतो वापि किं कार्यं कोऽभ्युपाश्रयः ।
इति राक्षसवीराणां दृष्ट्वा संजह्विरे कथाः ॥ ५५ ॥
हन्यतां दह्यतां वापि भक्ष्यतामिति चापरे ।

राक्षसास्तत्र संकुद्धाः परस्परमथाब्रुवन् ॥ ५६ ॥
अतीत्य मार्गं सहसा महात्मा

स तत्र रक्षोऽधिपपादमूले ।

ददर्श राज्ञः परिचारवृद्धान्
गृहं महारत्नविभूषितं च ॥ ५७ ॥

स ददर्श महातेजा रावणः कपिसत्तमम् ।
रक्षोभिर्विकृताकारैः कृष्यमाणमितस्ततः ॥ ५८ ॥
राक्षसाधिपतिं चापि ददर्श कपिसत्तमः ।
तेजोबलसमायुक्तं तपन्तमिव भास्करम् ॥ ५९ ॥

स रोषसंवर्तितताम्रदृष्टि-
र्दशाननस्तं कपिमन्त्रवेक्ष्य ।
अथोपविष्टान् कुलशीलवृद्धान्
समादिशत् तं प्रति मुख्यमन्त्रीन् ॥ ६० ॥

यथाक्रमं तैः स कपिश्च पृष्टः
कार्यार्थमर्थस्य च मूलमादौ ।

निवेदयामास हरीश्वरस्य
दूतः सकाशादहमागतोऽस्मि ॥ ६१ ॥

एकोनपञ्चाशः सर्गः

रावणस्य प्रभावशालिरूपमवलोक्य हनुमतो मनसि नैकविधानां विचाराणामुद्रेकः

ततः स कर्मणा तस्य विस्मितो भीमविक्रमः ।
हनुमान् क्रोधताम्राक्षो रक्षोऽधिपमवैक्षत ॥ १ ॥

भ्राजमानं महार्हेण काञ्चनेन विराजता ।
मुक्ताजालवृतेनाथ मुकुटेन महाद्युतिम् ॥ २ ॥

वज्रसंयोगसंयुक्तैर्महार्हमणिविग्रहैः
हैमैराभरणैश्चित्रैर्मनसेव प्रकल्पितैः ॥ ३ ॥

महार्हक्षौमसंवीतं रक्तचन्दनरुषितम् ।
खनुलितं विचित्राभिर्विविधाभिश्च भक्तिभिः ॥ ४ ॥

विचित्रं दर्शनीयैश्च रक्ताक्षैर्भीमदर्शनैः ।
दीप्ततीक्ष्णमहादंष्ट्रं प्रलम्बं दशनच्छदैः ॥ ५ ॥

शिरोभिर्दशभिर्वीरो भ्राजमानं महौजसम् ।
नानाव्यालसमाकीर्णैः शिखरैरिव मन्दरम् ॥ ६ ॥

नीलाञ्जनचयप्रख्यं हारेणोरसि राजता ।
पूर्णचन्द्राभवक्त्रेण सबालार्कमिवाम्बुदम् ॥ ७ ॥

बाहुभिर्बद्धकेयूरैश्चन्दनोत्तमरुषितैः
भ्राजमानाङ्गदैर्भीमैः पञ्चशीर्षैरिवोरगैः ॥ ८ ॥

महति स्फाटिके चित्रे रत्नसंयोगचित्रिते ।
उत्तमास्तरणास्तीर्णं सूपविष्टं वरासने ॥ ९ ॥

अलंकृताभिरत्यर्थं प्रमदाभिः समन्ततः ।
वालव्यजनहस्ताभिरात्समुपसेवितम् ॥ १० ॥

दुर्धरेण प्रहस्तेन महापाश्वेन रक्षसा ।
मन्त्रिभिर्मन्त्रतत्त्वज्ञैर्निकुम्भेन च मन्त्रिणा ॥ ११ ॥
उपोपविष्टं रक्षोभिश्चतुर्भिर्बलदर्पितम् ।
कृत्स्नं परिवृतं लोकं चतुर्भिरिव सागरैः ॥ १२ ॥
मन्त्रिभिर्मन्त्रतत्त्वज्ञैरन्यैश्च शुभदर्शिभिः ।
आश्वास्यमानं सचिवैः सुरैरिव सुरेश्वरम् ॥ १३ ॥
अपश्यद् राक्षसपतिं हनूमानतितेजसम् ।
वेष्टितं मेरुशिखरे सतोयमिव तोयदम् ॥ १४ ॥
स तैः सम्पीड्यमानोऽपि रक्षोभिर्भीमविक्रमैः ।
विस्मयं परमं गत्वा रक्षोऽधिपमवैक्षत ॥ १५ ॥

भ्राजमानं ततो दृष्ट्वा हनुमान् राक्षसेश्वरम् ।
मनसा चिन्तयामास तेजसा तस्य मोहितः ॥ १६ ॥
अहो रूपमहो धैर्यमहो सत्त्वमहो द्युतिः ।
अहो राक्षसराजस्य सर्वलक्षणयुक्तता ॥ १७ ॥
यद्यधर्मो न बलवान् स्यादयं राक्षसेश्वरः ।
स्यादयं सुरलोकस्य सशकस्यापि रक्षिता ॥ १८ ॥
अस्य क्रूरैर्नृशंसैश्च कर्मभिलोककृत्सितैः ।
सर्वे विश्यति खल्वस्माल्लोकाः सामरदानवाः ॥ १९ ॥
अयं ह्युत्सहते क्रुद्धः कर्तुमेकार्णवं जगत् ।
इति चिन्तां बहुविधामकरोन्मतिमान् कपिः ।
दृष्ट्वा राक्षसराजस्य प्रभावममितीजसः ॥ २० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकोनपञ्चाशः सर्गः ॥ ४९ ॥

पञ्चाशः सर्गः

रावणकर्तृकः प्रहस्तद्वारको हनुमन्तं प्रति लङ्कायामागमनप्रयोजनस्य प्रश्नः, हनुमता

रामदूतत्वेनात्मनः परिचयदानम्

तमुद्गीक्ष्य महाबाहुः पिङ्गाक्षं पुरतः स्थितम् ।
रोषेण महताऽऽविष्टो रावणो लोकरावणः ॥ १ ॥
शङ्काहतात्मा दध्यौ स कपीन्द्रं तेजसा वृतम् ।
किमेष भगवान्नन्दी भवेत्स्वाक्षादिहागतः ॥ २ ॥
येन शप्तोऽस्मि कैलासे मया प्रहसिते पुरे ।
सोऽयं वानरमूर्तिः स्यात्किंस्विद् बाणोऽपि वासुरः ॥ ३ ॥
स राजा रोषताम्राक्षः प्रहस्तं मन्त्रिसत्तमम् ।
कालयुक्तमुवाचेदं वचो विपुलमर्थवत् ॥ ४ ॥
दुरात्मा पृच्छथतामेष कुतः किं वास्य कारणम् ।
वनभङ्गे च कोऽस्यार्थो राक्षसानां च तर्जने ॥ ५ ॥
मत्पुत्रीमप्रधृज्यां वै गमने किं प्रयोजनम् ।
आयोधने वा किं कार्यं पृच्छथतामेष दुर्मतिः ॥ ६ ॥
रावणस्य वचः श्रुत्वा प्रहस्तो वाक्यमब्रवीत् ।
समाश्वसिहि भद्रं ते न भीः कार्या त्वया कपे ॥ ७ ॥
यदि तावत्त्वमिन्द्रेण प्रेषितो रावणालयम् ।
तत्त्वमाख्याहि मा ते भूद् भयं वानर मोक्ष्यसे ॥ ८ ॥
यदि वैश्रवणस्य त्वं यमस्य वरुणस्य च ।
चारुरूपमिदं कृत्वा प्रविष्टो नः पुरीमिमाम् ॥ ९ ॥
विष्णुना प्रेषितो वापि दूतो विजयकाङ्क्षिणा ।

नहि ते वानरं तेजो रूपमात्रं तु वानरम् ॥ १० ॥
तत्त्वतः कथयस्वाद्य ततो वानर मोक्ष्यसे ।
अनृतं वदतश्चापि दुर्लभं तव जीवितम् ॥ ११ ॥
अथ वा यन्निमित्तस्ते प्रवेशो रावणालये ।
एवंमुक्तो हरिवरस्तदा रक्षोगणेश्वरम् ॥ १२ ॥
अब्रवीन्नास्मि शक्रस्य यमस्य वरुणस्य च ।
धनदेन न मे सख्यं विष्णुना नास्मि चोदितः ॥ १३ ॥
जातिरेव मम त्वेषा वानरोऽहमिहागतः ।
दर्शने राक्षसेन्द्रस्य तदिदं दुर्लभं मया ॥ १४ ॥
वनं राक्षसराजस्य दर्शनार्थं विनाशितम् ।
ततस्ते राक्षसाः प्राप्ता बलिनो युद्धकाङ्क्षिणः ॥ १५ ॥
रक्षणार्थं च देहस्य प्रतियुद्धा मया रणे ।
अल्लपाशैर्न शक्योऽहं वद्धुं देवासुरैरपि ॥ १६ ॥
पितामहादेष वरो ममापि हि समागतः ।
राजानं द्रष्टुकामेन मयाहमनुवर्तितम् ॥ १७ ॥
विमुक्तोऽप्यहमख्येण राक्षसैस्त्वभिवेदितः ।
केनचिद् रामकार्येण आगतोऽस्मि तवान्तिकम् ॥ १८ ॥
दूतोऽहमिति विज्ञाय राघवस्यामितीजसः ।
श्रूयतामेव वचनं मम पथ्यमिदं प्रभो ॥ १९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे पञ्चाशः सर्गः ॥ ५० ॥

एकपञ्चाशः सर्गः

श्रीरामप्रभावं वर्णयता हनुमता रावणस्य प्रबोधनम्

तं समीक्ष्य महासत्त्वं सत्त्ववान् हरिसत्तमः ।

वाक्यमथवदव्यग्रस्तमुवाच

दशाननम् ॥ १ ॥

अहं सुग्रीवसंदेशादिह प्राप्तस्तवान्तिके ।

राक्षसेश हरीशस्त्वां आता कुशलमब्रवीत् ॥ २ ॥

भ्रातुः शृणु समादेशं सुग्रीवस्य महात्मनः ।
 धर्मार्थसहितं वाक्यमिह चामुत्र च क्षमम् ॥ ३ ॥
 राजा दशरथो नाम रथकुञ्जरवाजिमान् ।
 पितेव बन्धुलोकस्य सुरेश्वरसमद्युतिः ॥ ४ ॥
 ज्येष्ठस्तस्य महाबाहुः पुत्रः प्रियतरः प्रभुः ।
 पितुर्निदेशान्निष्क्रान्तः प्रविष्टो दण्डकावनम् ॥ ५ ॥
 लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया सह भार्यया ।
 रामो नाम महातेजा धर्म्यं पन्थानमाश्रितः ॥ ६ ॥
 तस्य भार्या जनस्थाने भ्रष्टा सीतेति विश्रुता ।
 वैदेहस्य सुता राज्ञो जनकस्य महात्मनः ॥ ७ ॥
 मार्गमाणस्तु तां देवीं राजपुत्रः सहानुजः ।
 श्रृण्वन्मुकमनुप्राप्तः सुग्रीवेण च संगतः ॥ ८ ॥
 तस्य तेन प्रतिज्ञातं सीतायाः परिमार्गणम् ।
 सुग्रीवस्यापि रामेण हरिराज्यं निवेदितम् ॥ ९ ॥
 ततस्तेन शृष्टे हत्वा राजपुत्रेण वालिनम् ।
 सुग्रीवः स्थापितो राज्ये हयूक्षणां गणेश्वरः ॥ १० ॥
 त्वया विज्ञातपूर्वश्च वाली वानरपुङ्गवः ।
 स तेन निहतः संख्ये शरेणैकेन वानरः ॥ ११ ॥
 स सीतामार्गणे व्यग्रः सुग्रीवः सत्यसंगरः ।
 हरीन् सम्प्रेषयामास दिशः सर्वा हरीश्वरः ॥ १२ ॥
 तां हरीणां सहस्राणि शतानि नियुतानि च ।
 दिक्षु सर्वासु मार्गन्ते ह्यधश्चोपरि चाम्वरे ॥ १३ ॥
 वैनतेयसमाः केचित् केचित् तत्रानिलोपमाः ।
 असङ्गतयः शीघ्रा हरिवीरा महाबलाः ॥ १४ ॥
 अहं तु हनुमान्नाम मारुतस्थौरसः सुतः ।
 सीतायास्तु कृते तूर्णं शतयोजनमायतम् ॥ १५ ॥
 समुद्रं लङ्घयित्वैव त्वां दिदृक्षुरिहागतः ।
 भ्रमता च मया दृष्टा गृहे ते जनकात्मजा ॥ १६ ॥
 तद् भवान् दृष्टधर्मार्थस्तपःकृतपरिग्रहः ।
 परदारान् महाप्राज्ञ नोपरोद्धुं त्वमर्हसि ॥ १७ ॥
 नहि धर्मविरुद्धेषु बह्मपायेषु कर्मसु ।
 मूलघातिषु सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवद्विधाः ॥ १८ ॥
 कश्च लक्ष्मणमुक्तानां रामकोपानुवर्तिनाम् ।
 शराणामग्रतः स्थातुं शक्तो देवासुरेष्वपि ॥ १९ ॥
 न चापि त्रिषु लोकेषु राजन् विद्येत कश्चन ।
 राघवस्य व्यलीकं यः कृत्वा सुखमवाप्नुयात् ॥ २० ॥
 तत् त्रिकालहितं वाक्यं धर्म्यमर्थानुयायि च ।
 मन्यस्व नरदेवाय जानकीं प्रतिदीयताम् ॥ २१ ॥
 दृष्टा हीयं मया देवी लब्धं यदिह दुर्लभम् ।
 उत्तरं कर्म यच्छेषं निमित्तं तत्र राघवः ॥ २२ ॥
 लक्षितेयं मया सीता तथा शोकपरायणा ।
 गृहे यां नाभिजानासि पञ्चास्यामिव पन्नगीम् ॥ २३ ॥
 नेयं जरयितुं शक्या सासुरैरमरैरपि ।

विषसंस्पृष्टमत्यर्थं भुक्तमन्नमिवौजसा ॥ २४ ॥
 तपःसंतापलब्धस्ते सोऽयं धर्मपरिग्रहः ।
 न स नाशयितुं न्याय्य आत्मप्राणपरिग्रहः ॥ २५ ॥
 अवध्यतां तपोभिर्यां भवान् समनुपश्यति ।
 आत्मनः सासुरैर्देवैर्हेतुस्तत्राप्ययं महान् ॥ २६ ॥
 सुग्रीवो न च देवोऽयं न यक्षो न च राक्षसः ।
 मानुषो राघवो राजन् सुग्रीवश्च हरीश्वरः ॥ २७ ॥
 तस्मात् प्राणपरित्राणं कथं राजन् करिष्यसि ।
 न तु धर्मोपसंहारमधर्मफलसंहितम् ॥ २८ ॥
 तदेव फलमन्वेति धर्मश्चाधर्मनाशनः ॥ २९ ॥
 प्राप्तं धर्मफलं तावद् भवता नात्र संशयः ।
 फलमस्याप्यधर्मस्य क्षिप्रमेव प्रपत्स्यसे ॥ २९ ॥
 जनस्थानवधं बुद्ध्या वालिनश्च वधं तथा ।
 रामसुग्रीवसख्यं च बुद्ध्यस्व हितमात्मनः ॥ ३० ॥
 कामं खल्वहमप्येकः सवाजिरथकुञ्जराम् ।
 लङ्कां नाशयितुं शक्नोस्तस्यैष तु न निश्चयः ॥ ३१ ॥
 रामेण हि प्रतिज्ञातं हयूक्षगणसंनिधौ ।
 उत्सादनमभिप्राणां सीता यैस्तु प्रदर्शिता ॥ ३२ ॥
 अपकुर्वन् हि रामस्य साक्षादपि पुरंदरः ।
 न सुखं प्राप्नुयादन्यः किं पुनस्त्वद्विधो जनः ॥ ३३ ॥
 यां सीतेत्यभिजानासि येयं तिष्ठति ते गृहे ।
 कालरात्रीति तां विद्धि सर्वलङ्काविनाशिनीम् ॥ ३४ ॥
 तदलं कालपाशेन सीताविग्रहरूपिणा ।
 स्वयं स्कन्धावसक्तेन क्षेममात्मनि चिन्त्यताम् ॥ ३५ ॥
 सीतायास्तेजसा दग्धां रामकोपप्रदीपिताम् ।
 दह्यमानामिमां पश्य पुरीं सादृप्रतोलिकाम् ॥ ३६ ॥
 खानि मित्राणि मन्त्रीश्च ज्ञातीन् आदृन् सुतान् हितान्
 भोगान् दारांश्च लङ्कां च मा विनाशमुपानय ॥ ३७ ॥
 सत्यं राक्षसराजेन्द्र शृणुष्व वचनं मम ।
 रामदासस्य दूतस्य वानरस्य विशेषतः ॥ ३८ ॥
 सर्वाल्लोकान् सुसंहत्य सभूतान् सचराचरान् ।
 पुनरेव तथा स्रष्टुं शक्तो रामो महायशः ॥ ३९ ॥
 देवासुरनरेन्द्रेषु यक्षरक्षोरगेषु च ।
 विद्याधरेषु नागेषु गन्धर्वेषु मृगेषु च ॥ ४० ॥
 सिद्धेषु किंनरेन्द्रेषु पतत्रिषु च सर्वतः ।
 सर्वत्र सर्वभूतेषु सर्वकालेषु नास्ति सः ॥ ४१ ॥
 यो रामं प्रति युध्येत विष्णुतुल्यपराक्रमम् ।
 सर्वलोकेश्वरस्येह कृत्वा विप्रियमीदृशम् ।
 रामस्य राजसिंहस्य दुर्लभं तव जीवितम् ॥ ४२ ॥

देवाश्च दैत्याश्च निशाचरेन्द्र

गन्धर्वविद्याधरनागयक्षाः ।

रामस्य लोकत्रयनायकस्य

स्थातुं न शक्ताः समरेषु सर्वे ॥ ४३ ॥

ब्रह्मा स्वयम्भूश्चतुराननो वा
रुद्रस्त्रिनेत्रस्त्रिपुरान्तको वा ।
इन्द्रो महेन्द्रः सुरनायको वा ।
स्थातुं न शक्ता युधि राघवस्य ॥४४॥
इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकपञ्चाशः सर्गः ॥ ५१ ॥

स सौष्ठवोपेतमदीनवादिनः
कोपेर्निशम्याप्रतिमोऽग्रियं वचः ।
दशाननः कोपविवृत्तलोचनः
समादिशत् तस्य वधं महाकपेः ॥४५॥

द्विपञ्चाशः सर्गः

दूतवधानौचित्यं प्रतिपाद्य विभीषणेन तस्य कृते दण्डान्तरविधानाय रावणं प्रति प्रार्थनं
रावणेन तदनुरोधस्य स्वीकरणं च

स तस्य वचनं श्रुत्वा वानरस्य महात्मनः ।
आह्वापयद् वधं तस्य रावणः क्रोधमूर्च्छितः ॥ १ ॥
वधे तस्य समाह्वते रावणेन दुरात्मना ।
निवेदितवतो दौत्यं नानुमेने विभीषणः ॥ २ ॥
तं रक्षोऽधिपतिं क्रुद्धं तच्च कार्यमुपस्थितम् ।
विदित्वा चिन्तयामास कार्यं कार्यविधौ स्थितः ॥ ३ ॥
निश्चितार्थस्ततः साम्ना पूज्यं शत्रुजिदग्रजम् ।
उवाच हितमत्यर्थं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ ४ ॥

क्षमस्व रोषं त्यज राक्षसेन्द्र
प्रसीद मे वाक्यमिदं शृणुष्व ।

वधं न कुर्वन्ति परावरज्ञा
दूतस्य सन्तो वल्लभाधिपेन्द्राः ॥ ५ ॥
राजन् धर्मविरुद्धं च लोकवृत्तेश्च गहितम् ।
तव चासदृशं वीर कपेरस्य प्रमापणम् ॥ ६ ॥
धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च राजधर्मविशारदः ।
परावरज्ञो भूतानां त्वमेव परमार्थवित् ॥ ७ ॥
गृह्यन्ते यदि रोषेण त्वादृशोऽपि विचक्षणाः ।
ततः शास्त्रविपश्चित्त्वं श्रम एव हि केवलम् ॥ ८ ॥
तस्मात् प्रसीद शत्रुघ्न राक्षसेन्द्र दुरासद ।
युक्तयुक्तं विनिश्चित्य दूतदण्डो विधीयताम् ॥ ९ ॥
विभीषणवचः श्रुत्वा रावणो राक्षसेश्वरः ।
कोपेन महताऽऽविष्टो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १० ॥
न पापानां वधे पापं विद्यते शत्रुसूदन ।
तस्मादिमं वधिष्यामि वानरं पापकारिणम् ॥ ११ ॥

अधर्ममूलं बहुदोषयुक्त-
मनार्यजुष्टं वचनं निशम्य ।

उवाच वाक्यं परमार्थतत्त्वं
विभीषणो बुद्धिमतां वरिष्ठः ॥ १२ ॥
प्रसीद लङ्केश्वर राक्षसेन्द्र
धर्मार्थतत्त्वं वचनं शृणुष्व ।

दूता न वध्याः समयेषु राजन्
सर्वेषु सर्वत्र वदन्ति सन्तः ॥ १३ ॥

असंशयं शत्रुरयं प्रवृद्धः
कृतं ह्यनेनाग्रियमग्रमेयम् ।
न दूतवध्यां प्रवदन्ति सन्तो
दूतस्य दृष्टा बहवो हि दण्डाः ॥ १४ ॥
वैरूप्यमङ्गेषु कशाभिघातो
मौण्ड्यं तथा लक्षणसंनिपातः ।
एतान् हि दूते प्रवदन्ति दण्डान्
वधस्तु दूतस्य न नः श्रुतोऽस्ति ॥ १५ ॥
कथं च धर्मार्थविनीतबुद्धिः
परावरप्रत्ययनिश्चितार्थः ।
भवद्विधः कोपवशो हि तिष्ठेत्
कोपेन गच्छन्ति हि सत्त्ववन्तः ॥ १६ ॥
न धर्मवादे न च लोकवृत्ते
न शास्त्रबुद्धिग्रहणेषु वापि ।
विद्येत कश्चित्तव वीर तुल्य-
स्त्वं ह्युत्तमः सर्वसुरासुराणाम् ॥ १७ ॥
पराक्रमोत्साहमनस्विनां च
सुरासुराणामपि दुर्जयेन ।
त्वयाग्रमेयेण सुरेन्द्रसंघा
जिताश्च युद्धेष्वसकृन्नरेन्द्राः ॥ १८ ॥
इत्थं विधस्यामरदैत्यशत्रोः

शूरस्य वीरस्य तवाजितस्य ।
कुर्वन्ति वीरा मनसाप्यलीकं
प्राणैर्विमुक्ता न तु भोः पुरा ते ॥ १९ ॥
न चाप्यस्य कपेर्घाते कंचित् पश्याम्यहं गुणम् ।
तेष्वयं पात्यतां दण्डो यैरयं प्रेषितः कपिः ॥ २० ॥
साधुर्वा यदि वासाधुः परैरेष समर्पितः ।
ब्रुवन् परार्थं परवान् न दूतो वधमर्हति ॥ २१ ॥
अपि चास्मिन् हते नान्यं राजन् पश्यामि खेचरम् ।
इह यः पुनरागच्छेत् परं पारं महोदधेः ॥ २२ ॥
तस्मान्नास्य वधे यत्नः कार्यः परपुरंजय ।
भवान् सेन्द्रेषु देवेषु यत्नमास्थातुमर्हति ॥ २३ ॥

अस्मिन् विनष्टे नहि भूतमन्यं
पश्यामि यस्तौ नरराजपुत्रौ ।
युद्धाय युद्धप्रिय दुर्विनीता-
बुधोजयेद् वै भवता विरुद्धौ ॥ २४ ॥
पराक्रमोत्साहमनस्विनां च
सुरासुराणामपि दुर्जयेन ।
त्वया मनोनन्दन नैर्ऋतानां
युद्धाय निर्नाशयितुं न युक्तम् ॥ २५ ॥
हिताश्च शूराश्च समाहिताश्च
कुलेषु जाताश्च महागुणेषु ।

मनस्विनः शस्त्रभृतां वरिष्ठाः
कोपप्रशस्ताः सुभृताश्च योधाः ॥ २६ ॥
तदेकदेशेन बलस्य तावत्
केचित् तवादेशकृतोऽद्य यान्तु ।
तौ राजपुत्रावुपगृह्य मूढौ
परेषु ते भावयितुं प्रभावम् ॥ २७ ॥
निशाचराणामधिपोऽनुजस्य
विभीषणस्योत्तमवाक्यमिष्टम् ।
जग्राह बुद्ध्या सुरलोकशत्रु-
महाबलो राक्षसराजमुख्यः ॥ २८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे द्विपञ्चाशः सर्गः ॥ ५२ ॥

त्रिपञ्चाशः सर्गः

हनुमत्पुच्छं प्रदीप्य राक्षसैस्तस्य नगरे परिचारणम्

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा दशग्रीवो महात्मनः ।
देशकालहितं वाक्यं भ्रातुरुत्तरमब्रवीत् ॥ १ ॥
सम्यगुक्तं हि भवता दूतवध्या विगर्हिता ।
अवश्यं तु वधायान्यः क्रियतामस्य निग्रहः ॥ २ ॥
कपीनां किल लाङ्गूलमिष्टं भवति भूषणम् ।
तदस्य दीप्यतां शीघ्रं तेन दग्धेन गच्छतु ॥ ३ ॥
ततः पश्यन्त्वमुं दीनमङ्गवैरूप्यकशितम् ।
सुमित्रज्ञातयः सर्वे बान्धवाः ससुहृज्जनाः ॥ ४ ॥
आज्ञापयद् राक्षसेन्द्रः पुरं सर्वं सचत्वरम् ।
लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन रक्षोभिः परिणीयताम् ॥ ५ ॥
तस्य तद् वचनं श्रुत्वा राक्षसाः कोपकंशाः ।
वेष्टन्ते तस्य लाङ्गूलं जीर्णैः कार्पासिकैः पटैः ॥ ६ ॥
संवेष्टयमाने लाङ्गूले व्यवर्धत महाकपिः ।
शुष्कमिन्धनमासाद्य वनेष्विव हुताशनम् ॥ ७ ॥
तैलेन परिषिञ्च्यथ तेऽग्निं तत्रोपपादयन् ।
लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन राक्षसांस्तानताडयत् ॥ ८ ॥
रोषमर्षपरीतात्मा बालसूर्यसमाननः ।
स भूयः संगतैः क्रूरैः राक्षसैर्हरिपुङ्गवः ॥ ९ ॥
सहस्रीबालवृद्धाश्च जग्मुः प्रीतिं निशाचराः ।
निबद्धः कृतवान् वीरस्तत्कालसदृशीं मतिम् ॥ १० ॥
कामं खलु न मे शक्ता निबद्धस्यापि राक्षसाः ।
छित्त्वा पाशान् समुत्पत्य हन्यामहमिमान् पुनः ॥ ११ ॥
यदि भर्तृहितार्थाय चरन्तं भर्तृशासनात् ।
निबध्नन्ते दुरात्मानो न तु मे निष्कृतिः कृता ॥ १२ ॥
सर्वेषामेव पर्याप्तो राक्षसानामहं युधि ।
किं तु रामस्य प्रीत्यर्थं विषहिष्येऽहमीदृशम् ॥ १३ ॥

लङ्का चारयितव्या मे पुनरेव भवेदिति ।
रात्रौ नहि सुदृष्टा मे दुर्गकर्मविधानतः ॥ १४ ॥
अवश्यमेव द्रष्टव्या मया लङ्का निशाक्षये ।
कामं वध्नन्तु मे भूयः पुच्छस्योदीपनेन च ॥ १५ ॥
पीडां कुर्वन्ति रक्षांसि न मेऽस्ति मनसः श्रमः ।
ततस्ते संवृताकारं सत्त्ववन्तं महाकपिम् ॥ १६ ॥
परिगृह्य ययुर्दृष्ट्वा राक्षसाः कपिकुञ्जरम् ।
शङ्खभेरीनिनादैश्च घोषयन्तः स्वकर्मभिः ॥ १७ ॥
राक्षसाः क्रूरकर्माणश्चारयन्ति सतां पुरीम् ।
अन्वीयमानो रक्षोभिर्ययौ सुखमरिदम् ॥ १८ ॥
हनुमांश्चारयामास राक्षसानां महापुरीम् ।
अथापश्यद् विमानानि विचित्राणि महाकपिः ॥ १९ ॥
संवृतान् भूमिभागांश्च सुविभक्तांश्च चत्वरान् ।
रथ्याश्च गृहसम्भवाः कपिः शृङ्गाटकानि च ॥ २० ॥
तथा रथ्योपरथ्याश्च तथैव च गृहान्तरान् ।
चत्वरेषु चतुष्केषु राजमार्गे तथैव च ॥ २१ ॥
घोषयन्ति कपिं सर्वे चार इत्येव राक्षसाः ।
स्त्रीबालवृद्धा निर्जग्मुस्तत्र तत्र कुत्तहलात् ॥ २२ ॥
तं प्रदीपितलाङ्गूलं हनूमन्तं दिदृक्षवः ।
दीप्यमाने ततस्तस्य लाङ्गूलाग्रे हनूमतः ॥ २३ ॥
राक्षस्यस्ता विरूपाक्ष्यः शंसुर्देव्यास्तदप्रियम् ।
यस्त्वया कृतस्त्रवादः सीते ताम्रमुखः कपिः ॥ २४ ॥
लाङ्गूलेन प्रदीप्तेन स एष परिणीयते ।
श्रुत्वा तद् वचनं क्रूरमात्मापहरणोपमम् ॥ २५ ॥
वैदेही शोककृतंता हुताशनमुपा गमत् ॥ २६ ॥
मङ्गलाभिमुखी तस्य सा तदासीन्महाकपेः ।

उपतस्थे विशालाक्षी प्रयता हव्यवाहनम् ।
 यद्यस्ति पतिशुभ्रषा यद्यस्ति चरितं तपः ।
 यदि वा त्वेकपत्नीत्वं शीतो भव हनूमतः ॥ २७ ॥
 यदि किञ्चिदनुक्रोशस्तस्य मय्यस्ति धीमतः ।
 यदि वा भाग्यशेषो मे शीतो भव हनूमतः ॥ २८ ॥
 यदि मां वृत्तसम्पन्नां तत्समागमलालसाम् ।
 स विजानाति धर्मात्मा शीतो भव हनूमतः ॥ २९ ॥
 यदि मां तारयेदार्यः सुग्रीवः सत्यसंगरः ।
 अस्माद् दुःखास्वसंरोधाच्छीतो भव हनूमतः ॥ ३० ॥
 ततस्तीक्ष्णाचिरव्यग्रः प्रदक्षिणशिखोऽनलः ।
 जज्वाल मृगशावाक्ष्याः शंसन्निव शुभं कपेः ॥ ३१ ॥
 हनूमज्जनकश्चैव पुच्छानलयुतोऽनिलः ।
 ववौ स्वास्थ्यकरो देव्याः प्रालेयानिलशीतलः ॥ ३२ ॥
 दह्यमाने च लाङ्गूले चिन्तयामास वानरः ।
 प्रदीप्तोऽग्निरयं कस्मान्न मां दहति सर्वतः ॥ ३३ ॥
 दृश्यते च महाज्वालः करोति च न मे रुजम् ।
 शिशिरस्येव सम्पातो लाङ्गूलग्रे प्रतिष्ठितः ॥ ३४ ॥
 अथवा तदिदं व्यक्तं यद् दृष्टं प्लवता मया ।
 रामप्रभावादाश्चर्यं पर्वतः सरितां पतौ ॥ ३५ ॥
 यदि तावत् समुद्रस्य मैनाकस्य च धीमतः ।

रामार्थं सम्भ्रमस्तादृक्किमग्निर्न करिष्यति ॥ ३६ ॥
 सीतायाश्चानृशंस्येन तेजसा राघवस्य च ।
 पितुश्च मम सख्येन न मां दहति पावकः ॥ ३७ ॥
 भूयः स चिन्तयामास मुहूर्तं कपिकुञ्जरः ।
 कथमस्मद्विधस्येह बन्धनं राक्षसाधमैः ॥ ३८ ॥
 प्रतिक्रियास्य युक्ता स्यात् सति मह्यं पराक्रमे ।
 ततश्छित्त्वा स तान् पाशान् वेगवान् वै महाकपिः ॥ ३९ ॥
 उत्पपाताथ वेगेन ननाद च महाकपिः ।
 पुरद्वारं ततः श्रीमान् शैलशृङ्गमिवोन्नतम् ॥ ४० ॥
 विभक्तश्चः सम्बाधमाससादानिलाम्बजः ।
 स भूत्वा शैलसंकाशः क्षणेन पुनरात्मवान् ॥ ४१ ॥
 ह्रस्वतां परमां प्राप्नो बन्धनान्यवशातयत् ।
 विमुक्तश्चाभवच्छ्रीमान् पुनः पर्वतसंनिभः ॥ ४२ ॥
 वीक्षमाणश्च ददृशे परिधं तोरणाश्रितम् ।
 स तं गृह्य महाबाहुः कालायसपरिष्कृतम् ।
 रक्षिणस्तान् पुनः सर्वान् सदयामास मावृतिः ॥ ४३ ॥
 स तान् निहत्वा रणचण्डविक्रमः
 समीक्षमाणः पुनरेव लङ्काम् ।
 प्रदीप्तलाङ्गूलकृताचिंमाली
 प्रकाशितादित्य इवाचिंमाली ॥ ४४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥ ५३ ॥

चतुःपञ्चाशः सर्गः

लङ्काया दहनं रक्षसां विलापश्च

वीक्षमाणस्ततो लङ्कां कपिः कृतमनोरथः ।
 वर्धमानसमुत्साहः कार्यशेषमचिन्तयत् ॥ १ ॥
 किं नु खल्ववशिष्टं मे कर्तव्यमिह साम्प्रतम् ।
 यदेषां रक्षसां भूयः संतापजननं भवेत् ॥ २ ॥
 वनं तावत्प्रमथितं प्रकृष्टा राक्षसा हताः ।
 बलैकदेशः क्षपितः शेषं दुर्गविनाशनम् ॥ ३ ॥
 दुर्गे विनाशिते कर्म भवेत् सुखपरिश्रमम् ।
 अल्पयत्नेन कार्येऽस्मिन् मम स्यात् सफलः श्रमः ॥ ४ ॥
 यो ह्ययं मम लाङ्गूले दीप्यते हव्यवाहनः ।
 अस्य संतर्पणं न्याय्यं कर्तुमेभिर्गृहोत्तमैः ॥ ५ ॥
 ततः प्रदीप्तलाङ्गूलः सविद्युदिव तोयदः ।
 भवनाग्रेषु लङ्काया विचचार महाकपिः ॥ ६ ॥
 गृहाद् गृहं राक्षसानामुद्यानानि च वानरः ।
 वीक्षमाणो ह्यसंत्रस्तः प्रासादांश्च चचार सः ॥ ७ ॥
 अवप्लुत्य महावेगः प्रहस्तस्य निवेशनम् ।
 अग्निं तत्र विनिक्षिप्य श्वसनेन समो बली ॥ ८ ॥

ततोऽन्यत् पुप्लुवे वेश्म महापाश्वंस्य वीर्यवान् ।
 मुमोच हनुमानग्निं कालानलशिखोपमम् ॥ ९ ॥
 वज्रदंष्ट्रस्य च तथा पुप्लुवे स महाकपिः ।
 शुकस्य च महातेजाः सारणस्य च धीमतः ॥ १० ॥
 तथा चेन्द्रजितो वेश्म ददाह हरियूथपः ।
 जम्बुमालेः सुमालेश्च ददाह भवनं ततः ॥ ११ ॥
 रश्मिकेतोश्च भवनं सूर्यशत्रोस्तथैव च ।
 ह्रस्वकर्णस्य दंष्ट्रस्य रोमशस्य च रक्षसः ॥ १२ ॥
 युद्धोन्मत्तस्य मत्तस्य ध्वजग्रीवस्य रक्षसः ।
 विद्युज्जिह्वस्य घोरस्य तथा हस्तिमुखस्य च ॥ १३ ॥
 करालस्य विशालस्य शोणिताक्षस्य चैव हि ।
 कुम्भकर्णस्य भवनं मकराक्षस्य चैव हि ॥ १४ ॥
 नरान्तकस्य कुम्भस्य निङ्कुम्भस्य दुरात्मनः ।
 यज्ञशत्रोश्च भवनं ब्रह्मशत्रोस्तथैव च ॥ १५ ॥
 वर्जयित्वा महातेजा विभीषणगृहं प्रति ।
 क्रममाणः क्रमेणैव ददाह हरिपुङ्गवः ॥ १६ ॥

तेषु तेषु महाहँषु भवनेषु महायशाः ।
 गृहेष्वृद्धिमतामृद्धि ददाह कपिकुञ्जरः ॥ १७ ॥
 सर्वेषां समतिक्रम्य राक्षसेन्द्रस्य वीर्यवान् ।
 आससादाथ लक्ष्मीवान् रावणस्य निवेशनम् ॥ १८ ॥
 ततस्तस्मिन् गृहे मुख्ये नानारत्नविभूषिते ।
 मेरुमन्दरसंकाशे नानामङ्गलशोभिते ॥ १९ ॥
 प्रदीप्तमग्निमुत्सृज्य लाङ्गूलाग्रे प्रतिष्ठितम् ।
 ननाद हनुमान् वीरो युगान्तजलदो यथा ॥ २० ॥
 श्वसनेन च संयोगादतिवेगो महाबलः ।
 कालाग्निरिव जज्वाल प्रावर्धत हुताशनः ॥ २१ ॥
 प्रदीप्तमग्निं पवनस्तेषु वेदमसु चारयन् ।
 तानि काञ्चनजालानि मुक्तामणिमयानि च ॥ २२ ॥
 भवनानि व्यशीर्यन्त रत्नवन्ति महान्ति च ।
 तानि भग्नविमानानि निपेतुर्वसुधातले ॥ २३ ॥
 भवनानीव सिद्धानामम्बरात् पुण्यसंक्षये ।
 संजज्ञे तुमुलः शब्दो राक्षसानां प्रधावताम् ॥ २४ ॥
 स्वे स्वे गृहपरित्राणे भग्नोत्साहोज्झितश्रियाम् ।
 नूनमेषोऽग्निरायातः कपिरूपेण हा इति ॥ २५ ॥
 क्रन्दन्त्यः सहसा पेतुः स्तनंधयधराः स्त्रियः ।
 काश्चिदग्निपरीताङ्गथो हर्म्येभ्यो मुक्तसूर्धजाः ॥ २६ ॥
 पतन्त्यो रेजिरेऽश्रेभ्यः सौदामन्य इवाम्बरात् ।
 वज्रविद्रुमवैदूर्यमुक्तारजतसंहतान् ॥ २७ ॥
 विचित्रान् भवनाद्भातून्त्यन्दमानान् ददर्श सः ।
 नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां तृणानां च यथा तथा ॥ २८ ॥
 हनूमान् राक्षसेन्द्राणां वधे किञ्चिन्न तृप्यति ।
 न हनूमद्विशस्तानां राक्षसानां वसुन्धरा ॥ २९ ॥
 हनूमता वेगवता वानरेण महात्मना ।
 लङ्कापुरं प्रदग्धं तद् रुद्रेण त्रिपुरं यथा ॥ ३० ॥
 ततः स लङ्कापुरपर्वताग्रे
 समुत्थितो भीमपराक्रमोऽग्निः ।
 प्रसार्य चूडावलयं प्रदीप्तो
 हनूमता वेगवतोपसृष्टः ॥ ३१ ॥
 युगान्तकालानलतुल्यरूपः
 समाकृतोऽग्निर्ववृधे दिवस्पृक् ।
 विधूमरश्मिर्भवनेषु सक्तो
 रक्षःशरीराज्यसमर्पितार्चिः ॥ ३२ ॥
 आदित्यकोटीसदृशः सुतेजा
 लङ्कां समस्तां परिवार्य तिष्ठन् ।
 शब्दैरनेकैरशनिप्ररूढै-
 र्भिन्दन्निवाण्डं प्रबभौ महाग्निः ॥ ३३ ॥
 तत्राम्बरादग्निरतिप्रवृद्धो
 रूक्षप्रभः किंशुकपुष्पचूडः ।

निर्वाणधूमाकुलराज्यश्च
 नीलोत्पलाभाः प्रचकाशिरेऽभ्याः ॥ ३४ ॥
 वज्री महेन्द्रस्त्रिदशेश्वरो वा
 साक्षाद् यमो वा वरुणोऽनिलो वा ।
 रौद्रोऽग्निरकौ धनदश्च सोमो
 न वानरोऽयं स्वयमेव कालः ॥ ३५ ॥
 किं ब्रह्मणः सर्वपितामहस्य
 लोकस्य धातुश्चतुराननस्य ।
 इहागतो वानररूपधारी
 रक्षोपसंहारकरः प्रकोपः ॥ ३६ ॥
 किं वैष्णवं वा कपिरूपमेत्य
 रक्षोविनाशाय परं सुतेजः ।
 अचिन्त्यमव्यक्तमनन्तमेकं
 स्वमायया साम्प्रतमागतं वा ॥ ३७ ॥
 इत्येवमूचुर्वहवो विशिष्टा
 रक्षोगणास्तत्र समेत्य सर्वे ।
 सप्राणिसङ्घां सगृहां सवृक्षां
 दग्धां पुरीं तां सहसा समीक्ष्य ॥ ३८ ॥
 ततस्तु लङ्का सहसा प्रदग्धा
 सराक्षसा साश्वरथा सनागा ।
 सपक्षिसङ्घा समृगा सवृक्षा
 रुरोद दीना तुमुलं सशब्दम् ॥ ३९ ॥
 हा तात हा पुत्रक कान्त मित्र
 हा जीवितेशाङ्ग हतं सुपुण्यम् ।
 रक्षोभिरेवं बहुधा ब्रुवद्भिः
 शब्दः कृतो घोरतरः सुभीमः ॥ ४० ॥
 हुताशनज्वालसमावृता सा
 हतप्रवीरा परिवृत्तयोधा ।
 हनूमतः क्रोधबलाभिभूता
 बभूव शापोपहतेव लङ्का ॥ ४१ ॥
 ससम्भ्रमं प्रस्तविषण्णराक्षसां
 समुज्ज्वलज्वालहुताशनाङ्किताम् ।
 ददर्श लङ्कां हनुमान् महामनाः
 स्वयंभुरोषोपहतामिवावनिम् ॥ ४२ ॥
 भङ्क्त्वा वनं पादपरत्नसंकुलं
 हत्वा तु रक्षांसि महान्ति संयुगे ।
 दग्ध्वा पुरीं तां गृह्हरत्नमालिनीं
 तस्यौ हनूमान् पवनात्मजः कपिः ॥ ४३ ॥
 स राक्षसांस्तान् सुवह्मंश्च हत्वा
 वनं च भङ्क्त्वा बहुपादपं तत् ।
 विसृज्य रक्षोभवनेषु चार्गिं
 जगाम रामं मनसा महात्मा ॥ ४४ ॥

ततस्तु तं वानरवीरमुख्यं
महाबलं मारुततुल्यवेगम् ।
महामतिं वायुसुतं वरिष्ठं
प्रतुष्टुबुद्धवेगणाश्च सर्वे ॥ ४५ ॥
देवाश्च सर्वे मुनिपुङ्गवाश्च
गन्धर्वविद्याधरपन्नगाश्च ।
भूतानि सर्वाणि महान्ति तत्र
जग्मुः परां प्रीतिमतुल्यरूपाम् ॥ ४६ ॥
भङ्क्त्वा वनं महातेजा हत्वा रक्षांसि संयुगे ।
दग्ध्वा लङ्कापुरीं भीमां रराज स महाकपिः ॥ ४७ ॥
इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुःषष्चांशः सर्गः ॥ ५४ ॥

गृहाग्र्यशृङ्गाग्रतले विचित्रे
प्रतिष्ठितो वानरराजसिंहः ।
प्रदीप्तलाङ्गलकृतार्चिमाली
व्यराजतादित्य इवार्चिमाली ॥ ४८ ॥
लङ्कां समस्तां सम्पीड्य लाङ्गलान्नि महाकपिः ।
निर्वापयामास तदा समुद्रे हरिपुङ्गवः ॥ ४९ ॥
ततो देवाः सगन्धर्वाः सिद्धाश्च परमर्षयः ।
दृष्ट्वा लङ्कां प्रदग्धां तां विस्मयं परमं गताः ॥ ५० ॥
तं दृष्ट्वा वानरश्रेष्ठं हनूमन्तं महाकपिम् ।
कालाग्निरिति संचिन्त्य सर्वभूतानि तत्रसुः ॥ ५१ ॥

पञ्चपञ्चाशः सर्गः

सीताविनाशाशङ्कया हनुमतश्चिन्ता तस्या निवारणं च

संदीप्यमानां वित्रस्तां त्रस्तरक्षोगणां पुरीम् ।
अवेक्ष्य हनुमालङ्कां चिन्तयामास वानरः ॥ १ ॥
तस्याभूत् सुमहांत्तासः क्रुत्सा चात्मन्यजायत ।
लङ्कां प्रदहता कर्म किंस्वित् कृतमिदं मया ॥ २ ॥
घन्याः खलु महात्मानो ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
निरुन्वन्ति महात्मानो दीप्तमग्निमिवाभ्रभा ॥ ३ ॥
क्रुद्धः पापं न कुर्यात् कः क्रुद्धो हन्याद् गुरुलपि ।
क्रुद्धः पुरुषया वाचा नरः साधूनधिक्षिपेत् ॥ ४ ॥
वाच्यावाच्यं प्रकुपितो न विजानाति कर्हिचित् ।
नाकार्यमस्ति क्रुद्धस्य नावाच्यं विद्यते कचित् ॥ ५ ॥
यः समुत्पतितं क्रोधं क्षमयैव निरस्यति ।
यथोरगस्त्वचं जीर्णं स वै पुरुष उच्यते ॥ ६ ॥
धिगस्तु मां सुदुर्बुद्धिं निर्लज्जं पापकृत्तमम् ।
अचिन्तयित्वा तां सीतामग्निदं स्वामिघातकम् ॥ ७ ॥
यदि दग्धा त्वयं सर्वा नूनमार्यापि जानकी ।
दग्धा तेन मया भर्तुर्हंतं कार्यमजानता ॥ ८ ॥
यदर्थमयमारम्भस्तत्कार्यमवसादितम् ।
मया हि दहता लङ्कां न सीता परिरक्षिता ॥ ९ ॥
ईषत्कार्यमिदं कार्यं कृतमासीन्न संशयः ।
तस्य क्रोधाभिभूतेन मया मूलक्षयः कृतः ॥ १० ॥
विनष्टा जानकी व्यक्तं न ह्यदग्धः प्रदश्यते ।
लङ्कायाः कश्चिदुद्देशः सर्वाभस्मीकृता पुरी ॥ ११ ॥
यदि तद्विहतं कार्यं मया प्रज्ञाविपर्ययात् ।
इहैव प्राणसंन्यासो ममापि ह्यद्य रोचते ॥ १२ ॥
किमग्नौ निपताम्यद्य आहोस्विद् वडवामुखे ।
शरीरमिह सत्त्वानां दग्धि सागरवासिनाम् ॥ १३ ॥
कथं नु जीवता शक्यो मया द्रष्टुं हरीश्वरः ।
तौ वा पुरुषशार्दूलौ कार्यसर्वस्वघातिना ॥ १४ ॥

मया खलु तदेवेदं रोषदोषात् प्रदर्शितम् ।
प्रथितं त्रिषु लोकेषु कपित्वमनवस्थितम् ॥ १५ ॥
धिगस्तु राजसं भाषमनीशमनवस्थितम् ।
ईश्वरेणापि यद् रागान्मया सीता न रक्षिता ॥ १६ ॥
विनष्टायां तु सीतायां तावुभौ विनशिष्यतः ।
तयोर्विनाशे सुग्रीवः स्वबन्धुर्विनशिष्यति ॥ १७ ॥
एतदेव वचः श्रुत्वा भरतो भ्रातृवत्सलः ।
धर्मात्मा सहशत्रुघ्नः कथं शक्यति जीवितुम् ॥ १८ ॥
इक्ष्वाकुवंशे धर्मिष्ठे गते नाशमसंशयम् ।
अविष्यन्ति प्रजाः सर्वाः शोकसंतापपीडिताः ॥ १९ ॥
तदहं भाग्यरहितो लुप्तधर्मार्थसंग्रहः ।
रोषदोषपरीतात्मा व्यक्तं लोकविनाशनः ॥ २० ॥
इति चिन्तयतस्तस्य निमित्तान्युपपेदिरे ।
पूर्वमप्युपलब्धानि साक्षात् पुनरचिन्तयत् ॥ २१ ॥
अथ वा चारुसर्वाङ्गी रक्षिता स्वेन तेजसा ।
न नशिष्यति कल्याणी नाग्निरग्नौ प्रवर्तते ॥ २२ ॥
नहि धर्मात्मनस्तस्य भार्यामभिततेजसः ।
स्वचरित्राभिगुप्तां तां स्पष्टमर्हति पावकः ॥ २३ ॥
नूनं रामप्रभावेण वैदेह्याः सुकृतेन च ।
यन्मां दहनकर्मायं नादहद्व्यवाहनः ॥ २४ ॥
त्रयाणां भरतादीनां भ्रातृणां देवता च या ।
रामस्य च मनःकान्ता सा कथं विनशिष्यति ॥ २५ ॥
यद् वा दहनकर्मायं सर्वत्र प्रभुरव्ययः ।
न मे दहति लाङ्गलं कथं मार्यां प्रधक्ष्यति ॥ २६ ॥
पुनश्चाचिन्तयत् तत्र हनूमान् विस्मितस्तदा ।
हिरण्यनाभस्य गिरेर्जलमध्ये प्रदर्शनम् ॥ २७ ॥
तपसा सत्यवाक्येन अनन्यत्वाच्च भर्तारि ।
असौ विनिर्दहेदग्निं न तामग्निः प्रधक्ष्यति ॥ २८ ॥

स तथा चिन्तयंस्तत्र देव्या धर्मपरिग्रहम् ।
शुश्राव हनुमांस्तत्र चारणानां महात्मनाम् ॥ २९ ॥
महो खलु कृतं कर्म दुर्विगाहं हनूमता ।
अग्निं विसृजता तीक्ष्णं भीमं राक्षससन्नि ॥ ३० ॥
प्रपलायितरक्षःस्त्रीवालवृद्धसमाकुला ।
जनकोलाहलाधमाता क्रन्दन्तीवाद्रिकन्दरैः ॥ ३१ ॥
दग्धेयं नगरी लङ्का सादृष्टाकारतोरणा ।
जानकी न च दग्धेति विस्मयोऽद्भुत एव नः ॥ ३२ ॥

इति शुश्राव हनुमान् वाचं ताममृतोपमाम् ।
वभूव चास्य मनसो हर्षस्तत्कालसम्भवः ॥ ३३ ॥
स निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ।
ऋषिवाक्यैश्च हनुमानभवत् प्रीतमानसः ॥ ३४ ॥
ततः कपिः प्राप्तमनोरथार्थ-
स्तमक्षतां राजसुतां विदित्वा ।
प्रत्यक्षतस्तां पुनरेव दृष्ट्वा
प्रतिप्रयाणाय मतिं चकार ॥ ३५ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५५ ॥

षट्पञ्चाशः सर्गः

पुनः सीतां समालोक्य हनुमतो लङ्कातो निवर्तनं तेन समुद्रस्य लङ्घनं च

ततस्तु शिशुपामूले जानकीं पर्यवस्थिताम् ।
अभिवाद्याब्रवीद् दिष्ट्या पश्यामि त्वामिहाक्षताम् ॥ १ ॥
ततस्तं प्रस्थितं सीता वीक्षमाणा पुनः पुनः ।
भर्तुः स्नेहान्विता वाक्यं हनूमन्तमभाषत ॥ २ ॥
यदि त्वं मन्यसे तात वसैकाहमिहानघ ।
कचिद् सुसंवृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि ॥ ३ ॥
मम चैवाल्पभाग्यायाः सांनिध्यात् तव वानर ।
शोकस्यास्याप्रमेयस्य मुहूर्तं स्यादपि क्षयः ॥ ४ ॥
गते हि हरिशार्दूल पुनः सम्प्राप्तये त्वयि ।
प्राणेष्वपि न विश्वासो मम वानरपुङ्गव ॥ ५ ॥
अदर्शनं च ते वीर भूयो मां दारयिष्यति ।
दुःखाद् दुःखतरं प्राप्तां दुर्मनः शोककर्शिताम् ॥ ६ ॥
अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव मम्राग्रतः ।
सुमहत्सु सहायेषु हयृक्षेषु महाबलः ॥ ७ ॥
कथं नु खलु दुष्पारं संतरिष्यति सागरम् ।
तानि हयृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ ८ ॥
त्रयाणामेव भूतानां सागरस्यापि लङ्घने ।
शक्तिः स्याद् वैनतेयस्य तव वा मारुतस्य वा ॥ ९ ॥
तदत्र कार्यनिर्वन्धे समुत्पन्ने दुरासदे ।
किं पश्यसि समाधानं त्वं हि कार्यविशारदः ॥ १० ॥
काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरश्च यशस्यस्ते फलोदयः ॥ ११ ॥
बलैस्तु संकुलां कृत्वा लङ्कां परवलार्दनः ।
मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥ १२ ॥
तद् यथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
भवत्याहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ १३ ॥
तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ।
निशम्य हनुमान् वीरो वाक्यमुत्तरमब्रवीत् ॥ १४ ॥

देवि हयृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ।
सुग्रीवः सत्त्वसम्पन्नस्तवार्थं कृतनिश्चयः ॥ १५ ॥
स वानरसहस्राणां कोटीभिरभिसंवृतः ।
क्षिप्रमेप्यति वैदेहि सुग्रीवः प्लवगाविपः ॥ १६ ॥
तौ च वीरौ नरवरौ सहितौ रामलक्ष्मणौ ।
आगम्य नगरं लङ्कां सायकैर्विधमिष्यतः ॥ १७ ॥
सगणं राक्षसं हत्वा नचिराद् रघुनन्दनः ।
त्वामादाय वरारोहे स्वां पुरीं प्रति यास्यति ॥ १८ ॥
समाश्वसिहि भद्रं ते भव त्वं कालकाङ्क्षिणी ।
क्षिप्रं द्रक्ष्यसि रामेण निहतं रावणं रणे ॥ १९ ॥
निहते राक्षसेन्द्रे च सपुत्रामात्यवान्धवे ।
त्वं समेष्यसि रामेण शशाङ्केनेव रोहिणी ॥ २० ॥
क्षिप्रमेप्यति काकुत्स्थो हयृक्षप्रवरैर्युतः ।
यस्ते युधि विजित्यारीकृत्तेकं व्यपनयिष्यति ॥ २१ ॥
एवमाश्वास्य वैदेहीं हनूमान् मारुतात्मजः ।
गमनाय मतिं कृत्वा वैदेहीमभ्यवादयत् ॥ २२ ॥
राक्षसान् प्रवरान् हत्वा नाम विश्राव्य चात्मनः ।
समाश्वास्य च वैदेहीं दर्शयित्वा परं बलम् ॥ २३ ॥
नगरीमाकुलां कृत्वा वञ्चयित्वा च रावणम् ।
दर्शयित्वा बलं घोरं वैदेहीमभिवाद्य च ॥ २४ ॥
प्रतिगन्तुं मनश्चक्रे पुनर्मध्येन सागरम् ।
ततः स कपिशार्दूलः स्वामिसंदर्शनोत्सुकः ॥ २५ ॥
आरुरोह गिरिश्रेष्ठमरिष्ठमरिमर्दनः ।
तुङ्गपद्मकजुष्टाभिर्नीलाभिर्वनराजिभिः ॥ २६ ॥
सोत्तरीयमिवाम्भोदैः शृङ्गान्तरविलम्बिभिः ।
बोध्यमानमिव प्रीत्या दिवाकरकरैः शुभ्रैः ॥ २७ ॥
उन्मिषन्तमिवोद्धतैर्लोचनैरिव धातुभिः ।
तोयौघनिःस्वनैर्मन्दैः प्राधीतमिव पर्वतम् ॥ २८ ॥

प्रगीतमिव वस्पष्टं नानाप्रस्रवणस्वनैः ।
 देवदारुभिरुद्धतैरुर्ध्वबाहुमिव स्थितम् ॥ २९ ॥
 प्रपातजलनिर्घोषैः प्राकुष्टमिव सर्वतः ।
 वेपमानमिव श्यामैः कम्पमानैः शरद्वनैः ॥ ३० ॥
 वेणुभिर्मारुतोद्धूतैः कूजन्तमिव कीचकैः ।
 निःश्वसन्तमिवामर्षाद् घोरैराशीविषोत्तमैः ॥ ३१ ॥
 नीहारकृतगम्भीरैर्ध्वान्तमिव गह्वरैः ।
 मेघपादनिभैः पादैः प्रक्रान्तमिव सर्वतः ॥ ३२ ॥
 जम्भमाणमिवाकाशे शिखरैरभ्रमालिभिः ।
 कूटैश्च बहुधा कीर्णं शोभितं बहुकन्दरैः ॥ ३३ ॥
 सालतालश्च कर्णैश्च वंशैश्च बहुभिर्वृतम् ।
 लतावितानैर्विततैः पुष्पवद्भिरलंकृतम् ॥ ३४ ॥
 नानामृगगणैः कीर्णं धातुनिष्यन्दभूषितम् ।
 बहुप्रस्रवणोपेतं शिलासंचयसंकटम् ॥ ३५ ॥
 महर्षियक्षगन्धर्वकिंनरोरगसेवितम् ।
 लतापादपसम्बाधं सिंहाधिष्ठितकन्दरम् ॥ ३६ ॥
 व्याघ्रादिभिः समाकीर्णं खादुमूलफलद्रुमम् ।
 आरुरोहानिलसुतः पर्वतं प्लवगोत्तमः ॥ ३७ ॥
 रामदर्शनशीघ्रेण प्रहर्षेणाभिचोदितः ।
 तेन पादतलक्रान्ता रम्येषु गिरिसानुषु ॥ ३८ ॥
 सघोषाः समशीर्यन्त शिलाश्रूर्णीकृतास्ततः ।
 स तमारुह्य शैलेन्द्रं व्यवर्धत महाकपिः ॥ ३९ ॥
 दक्षिणादुत्तरं पारं प्रार्थयँल्लवणाम्भसः ।

अधिरुह्य ततो वीरः पर्वतं पवनात्मजः ॥ ४० ॥
 ददर्श सागरं भीमं भीमोरगनिषेवितम् ।
 स मारुत इवाकाशं मारुतस्यात्मसम्भवः ॥ ४१ ॥
 प्रपेदे हरिशार्दूलो दक्षिणादुत्तरां दिशम् ।
 स तदा पीडितस्तेन कपिना पर्वतोत्तमः ॥ ४२ ॥
 ररास विविधैर्भूतैः प्राविशद् वसुधातलम् ।
 कम्पमानैश्च शिखरैः पतद्भिरपि च द्रुमैः ॥ ४३ ॥
 तस्योरुवेगोन्मथिताः पादपाः पुष्पशालिनः ।
 निपेतुर्भूतले भग्नाः शक्रायुधहता इव ॥ ४४ ॥
 कन्दरोदरसंस्थानां पीडितानां महौजसाम् ।
 सिंहानां निनदो भीमो नभो भिन्दन् हि शुश्रवे ॥ ४५ ॥
 त्रस्तव्याविद्धवसना व्याकुलीकृतभूषणाः ।
 विद्यार्धयः समुत्पेतुः सहसा घरणीघरात् ॥ ४६ ॥
 अतिप्रमाणा बलिनो दीप्तजिह्वा महाविषाः ।
 निपीडितशिरोग्रीवा व्यवेष्टन्त महाहयः ॥ ४७ ॥
 किंनरोरगगन्धर्वयक्षविद्याधरास्तथा ।
 पीडितं तं नगवरं त्यक्त्वा गगनमास्थिताः ॥ ४८ ॥
 स च भूमिधरः श्रीमान् बलिना तेन पीडितः ।
 सवृक्षशिखरोदग्रः प्रविवेश रसातलम् ॥ ४९ ॥
 दशयोजनविस्तारं शिखरोज्ज्वलन्मुच्छ्रितः ।
 धरण्यां समतां यातः स बभूव घराधरः ॥ ५० ॥
 स लिलङ्घयिषुर्भीमं सलीलं लवणार्णवम् ।
 कल्लोलास्फालवेलान्तमुत्पपात नभो हरिः ॥ ५१ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षट्पञ्चाशः सर्गः ॥ ५६ ॥

सप्तपञ्चाशः सर्गः

समुद्रमुल्लङ्घ्य हनुमतो जाम्बवदङ्गदप्रभृतिभिः सुहृद्भिः सह समागमः

आप्लुत्य च महावेगः पक्षवानिव पर्वतः ।
 भुजङ्गयक्षगन्धर्वप्रबुद्धकमलोत्पलम् ॥ १ ॥
 स चन्द्रकुमुदं रम्यं सार्ककारण्डवं शुभम् ।
 तिष्यश्रवणकादम्बमभ्रशैवलशाद्वलम् ॥ २ ॥
 पुनर्वसुमहामीनं लोहिताङ्गमहाग्रहम् ।
 परावतमहाद्वीपं स्वातीहंसविलासितम् ॥ ३ ॥
 वातसंघातजालोर्मिचन्द्रांशुशिशिराम्बुमत ।
 हनूमानपरिश्रान्तः पुप्लुवे गगनार्णवम् ॥ ४ ॥
 ग्रसमान इवाकाशं ताराधिपमिवोल्लिखन् ।
 हरन्निव सनश्चत्रं गगनं सार्कमण्डलम् ॥ ५ ॥
 अपारमपरिश्रान्तश्चाम्बुधिं समगाहत ।
 हनूमान् मेघजालानि विकर्षन्निव गच्छति ॥ ६ ॥
 पाण्डुरारुणवर्णानि नीलमाञ्जिष्ठकानि च ।

हरितारुणवर्णानि महाभ्राणि चकाशिरे ॥ ७ ॥
 प्रविशन्भ्रजालानि निष्कमंश्च पुनः पुनः ।
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च चन्द्रमा इव दृश्यते ॥ ८ ॥
 विविधाभ्रघनापन्नगोचरो धवलारुणः ।
 दृश्यादृश्यतनुर्वीरस्तथा चन्द्रायतेऽम्बरे ॥ ९ ॥
 ताक्षय्यमाणो गगने स बभौ वायुनन्दनः ।
 दारयन् मेघवृन्दानि निष्पतंश्च पुनः पुनः ॥ १० ॥
 नदन् नादेन महता मेघस्वनमहास्वनः ।
 प्रवरान् राक्षसान् हत्वानाम विश्राव्य चात्मनः ॥ ११ ॥
 आकुलां नगरीं कृत्वा व्यथयित्वा च रावणम् ।
 अर्दयित्वा महावीरान् वैदेहीमभिवाद्य च ॥ १२ ॥
 आजगाम महातेजाः पुनर्मध्येन सागरम् ।
 पर्वतेन्द्रं सुनाभं च समुपस्पृश्य वीर्यवान् ॥ १३ ॥

व्यामुक्त इव नाराचो महावेगोऽभ्युपागमत् ।
 स किञ्चिदारात् सम्प्राप्तः समालोक्य महागिरिम् ॥१४॥
 मेहेन्द्रं मेघसंकाशं ननाद स महाकपिः ।
 स पूरयामास कपिर्दिशो दश समन्ततः ॥१५॥
 नदन् नादेन महता मेघस्वनमहास्वनः ।
 स तं देशमनुप्राप्तः सुहृद्दर्शनलालसः ॥१६॥
 ननाद सुमहानादं लाङ्गलं चाप्यकम्पयत् ।
 तस्य नानद्यमानस्य सुपर्णाचरिते पथि ॥१७॥
 फलतीवास्य घोषेण गगनं सार्कमण्डलम् ।
 ये तु तत्रोत्तरे कूले समुद्रस्य महाबलाः ॥१८॥
 पूर्वं संविष्टिताः शूरा वायुपुत्रदिदृक्षवः ।
 महतो वायुनुन्नस्य तोयदस्येव निःस्वनम् ।
 शुश्रुवुस्ते तदा घोषमूरुवेगं हनूमतः ॥१९॥
 ते दीनमनसः सर्वे शुश्रुवुः काननौकसः ।
 वानरेन्द्रस्य निर्घोषं पर्जन्यनिनदोषमम् ॥२०॥
 निशम्य नदतो नादं वानरास्ते समन्ततः ।
 बभूवुरुत्सुकाः सर्वे सुहृद्दर्शनकाङ्क्षिणः ॥२१॥
 जाम्बवान् स हरिश्रेष्ठः प्रीतिसंहृष्टमानसः ।
 उपामन्य हरीन् सर्वांनिदं वचनमब्रवीत् ॥२२॥
 सर्वथा कृतकार्योऽसौ हनूमान् नात्र संशयः ।
 न ह्यस्याकृतकार्यस्य नाद एवविधो भवेत् ॥२३॥
 तस्य बाहूरुवेगं च निनादं च महात्मनः ।
 निशम्य हरयो दृष्ट्वाः समुत्पेतुर्यतस्ततः ॥२४॥
 ते नगाग्रान्नगाग्राणि शिखराच्छिखराणि च ।
 प्रहृष्टाः समपद्यन्त हनूमन्तं दिदृक्षवः ॥२५॥
 ते प्रीताः पादपाशेषु गृह्य शाखामवस्थिताः ।
 वासांसि च प्रकाशानि समाविध्यन्त वानराः ॥२६॥
 गिरिगह्वरसंलीनो यथा गर्जति मारुतः ।
 एवं जगज्ज बलवान् हनूमान् मारुतात्मजः ॥२७॥
 तमभ्रघनसंकाशमापतन्तं महाकपिम् ।
 दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तस्थुः प्राञ्जलयस्तदा ॥२८॥
 ततस्तु वेगवान् वीरो गिरेर्गिरिनिभः कपिः ।
 निपपात गिरेस्तस्य शिखरे पादपाकुले ॥२९॥
 हर्षेणापूर्यमाणोऽसौ रम्ये पर्वतनिर्झरे ।
 छिन्नपक्ष इवाकाशात् पपात धरणीधरः ॥३०॥
 ततस्ते प्रीतमनसः सर्वे वानरपुङ्गवाः ।
 हनूमन्तं महात्मानं परिवार्योपतस्थिरे ॥३१॥
 परिवार्य च ते सर्वे परां प्रीतिमुपागताः ।
 प्रहृष्टवदनाः सर्वे तमागतमुपागमन् ॥३२॥
 उपायनानि चादाय मूलानि च फलानि च ।
 प्रत्यर्पयन् हरिश्रेष्ठं हरयो मारुतात्मजम् ॥३३॥
 विनेदुर्मुदिताः केचित् केचित् किलकिला तथा ।

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तपञ्चाशः सर्गः ॥ ५७ ॥

दृष्ट्वा पादपशाखाश्च आनिन्युर्वानरर्वभाः ॥३४॥
 हनूमांस्तु गुरुन् वृद्धाश्चाभवत्प्रमुखांस्तदा ।
 कुमारमङ्गदं चैव सोऽवन्दत महाकपिः ॥३५॥
 स नाभ्यां पूजितः पूज्यः कपिभिश्च प्रसादितः ।
 दृष्ट्वा देवीति विक्रान्तः संक्षेपेण न्यवेदयत् ॥३६॥
 निपसाद च हस्तेन गृहीत्वा वालिनः सुतम् ।
 रमणीये वनोद्देशे मेहेन्द्रस्य गिरेस्तदा ॥३७॥
 हनूमानब्रवीत् पृष्टस्तदा तोन् वानरर्वभान् ।
 अशोकवनिकासंस्था दृष्ट्वा सा जनकात्मजा ॥३८॥
 रक्ष्यमाणा सुघोराभी राक्षसीभिरनिन्दिता ।
 एकवेणीधरा वाला रामदर्शनलालसा ॥३९॥
 उपवासपरिश्रान्ता मलिना जटिला कृशा ।
 ततो दृष्टेति वचनं महार्थममृतोपमम् ॥४०॥
 निशम्य मारुतेः सर्वे मुदिता वानराभवन् ।
 क्ष्वेडन्त्यन्ये नदन्त्यन्ये गर्जन्त्यन्ये महाबलाः ॥४१॥
 चक्रुः किलकिलामन्ये प्रतिगर्जन्ति चापरे ।
 केचिदुच्छित्तलाङ्गलाः प्रहृष्टाः कपिकुञ्जराः ॥४२॥
 आयताञ्चितदीर्घाणि लाङ्गलानि प्रविच्यधुः ।
 अपरे तु हनूमन्तं श्रीमन्तं वानरोत्तमम् ॥४३॥
 आप्लुत्य गिरिशृङ्गेषु संस्पृशन्ति स्म हर्षिताः ।
 उक्तवाक्यं हनूमन्तमङ्गदस्तं तदाब्रवीत् ॥४४॥
 सर्वेषां हरिवीराणां मध्ये वाचमनुत्तमाम् ।
 सत्त्वे वीर्ये न ते कश्चित् समो वानर विद्यते ॥४५॥
 यदवप्लुत्य विस्तीर्णं सागरं पुनरागतः ।
 जीवितस्य प्रदाता नस्त्वमेको वानरोत्तम ॥४६॥
 त्वत्प्रसादात् समेष्यामः सिद्धार्था राघवेण ह ।
 अहो स्वामिनि ते भक्तिरहो वीर्यमहो धृतिः ॥४७॥
 दिष्ट्या दृष्ट्वा त्वया देवी रामपत्नी यशस्विनी ।
 दिष्ट्या त्यक्ष्यति काकुत्स्थः शोकं सीतावियोगजम् ॥४८॥
 ततोऽङ्गदं हनूमन्तं जाम्बवन्तं च वानराः ।
 परिवार्य प्रमुदिता भेजिरे विपुलाः शिलाः ॥४९॥
 उपविष्टा गिरेस्तस्य शिलासु विपुलासु ते ।
 श्रोतुकामाः समुद्रस्य लङ्घनं वानरोत्तमाः ॥५०॥
 दर्शनं चापि लङ्कायाः सीताया रावणस्य च ।
 तस्थुः प्राञ्जलयः सर्वे हनूमद्वदनोन्मुखाः ॥५१॥
 तस्थौ तत्राङ्गदः श्रीमान् वानरैर्बहुभिर्वृतः ।
 उपास्यमानो विबुधैर्दिवि देवपतिर्यथा ॥५२॥
 हनूमता कीर्तिमता यशस्विना
 तथाङ्गदेनाङ्गदबद्धबाहुना ।
 मुदा तदाध्याक्षितमुन्नतं मह-
 न्महीधराग्रं ज्वलितं श्रियाभवत् ॥५३॥

अष्टपञ्चाशः सर्गः

जाम्बवता पृथेन हनुमता स्वकीयलङ्कायात्रासम्बन्धिसम्पूर्णवृत्तस्य श्रावणम्

ततस्तस्य गिरेः शृङ्गे महेन्द्रस्य महाबलाः ।
 हनुमत्प्रमुखाः प्रीतिं हरयो जग्मुस्तमाम् ॥ १ ॥
 प्रीतिमत्सूपविष्टेषु वानरेषु महात्मसु ।
 तं ततः प्रतिसंहृष्टः प्रीतियुक्तं महाकपिम् ॥ २ ॥
 जाम्बवान् कार्यवृत्तान्तमपृच्छदन्विलात्मजम् ।
 कथं दृष्ट्वा त्वया देवी कथं वा तत्र वर्तते ॥ ३ ॥
 तस्यां चापि कथं वृत्तः क्रूरकर्मा दशाननः ।
 तत्त्वतः सर्वमेतन्नः प्रब्रूह त्वं महाकपे ॥ ४ ॥
 सम्मार्गिता कथं देवी किं च सा प्रत्यभाषत ।
 श्रुतार्थाश्रित्यप्यामो भूयः कार्यविनिश्चयम् ॥ ५ ॥
 यश्चार्थस्तत्र वक्तव्यो गतैरस्माभिरात्मवान् ।
 रक्षितव्यं च यत्तत्र तद् भवान् व्याकरोतु नः ॥ ६ ॥
 स नियुक्तस्ततस्तेन सम्प्रहृष्टतनूरुहः ।
 नमस्यन्निशरसा देव्यै सीतायै प्रत्यभाषत ॥ ७ ॥
 प्रत्यक्षमेव भवतां महेन्द्राग्रात् खमाप्लुतः ।
 उदधेर्दक्षिणं पारं काङ्क्षमाणः समाहितः ॥ ८ ॥
 गच्छतश्च हि मे घोरं विघ्नरूपमिवाभवत् ।
 काञ्चनं शिखरं दिव्यं पश्यामि सुमनोहरम् ॥ ९ ॥
 स्थितं पन्थानमावृत्य मेने विघ्नं च तं नगम् ।
 उपसंगम्य तं दिव्यं काञ्चनं नगमुत्तमम् ॥ १० ॥
 कृता मे मनसा बुद्धिर्भेत्तव्योऽयं मयेति च ।
 प्रहतस्य मया तस्य लाङ्गूलेन महागिरेः ॥ ११ ॥
 शिखरं सूर्यसंकाशं व्यशीर्यत सहस्रधा ।
 व्यवसायं च तं बुद्ध्वा स होवाच महागिरिः ॥ १२ ॥
 पुत्रेति मधुरां वाणीं मनः प्रह्लादयन्निव ।
 पितृव्यं चापि मां विद्धि सखायं मातरिश्वनः ॥ १३ ॥
 मैनाकमिति विख्यातं निवसन्तं महोदधौ ।
 पक्षवन्तः पुरा पुत्र बभूवुः पर्वतोत्तमाः ॥ १४ ॥
 छन्दतः पृथिवीं चेरुर्वाधमानः समन्ततः ।
 श्रत्वा नगानां चरितं महेन्द्रः पाकशासनः ॥ १५ ॥
 वज्रेण भगवान् पक्षौ चिच्छेदैषां सहस्रशः ।
 अहं तु मोचितस्तस्मात् तव पित्रा महात्मना ॥ १६ ॥
 मारुतेन तदा वत्स प्रक्षितो वरुणालये ।
 राघवस्य मया साहो वर्तितव्यमस्मिन् ॥ १७ ॥
 रामो धर्मभृतां श्रेष्ठो महेन्द्रसमविक्रमः ।
 पतच्छ्रुत्वा मया तस्य मैनाकस्य महात्मनः ॥ १८ ॥
 कार्यमावेद्य च गिरेरुद्धतं वै मनो मम ।
 तेन चाहमनुज्ञातो मैनाकेन महात्मना ॥ १९ ॥
 स चाप्यन्तर्हितः शैलो मानुषेण वपुष्मता ।
 शरीरेण महाशैलः शैलेन च महोदधौ ॥ २० ॥

उत्तमं जवमास्थाय शेषमध्वानमास्थितः ।
 ततोऽहं सुचिरं कालं जवेनाभ्यगमं पथि ॥ २१ ॥
 ततः पश्याम्यहं देवीं सुरसां नागमातरम् ।
 समुद्रमध्ये सा देवी वचनं चेदमब्रवीत् ॥ २२ ॥
 मम भक्ष्यः प्रदिष्टस्त्वममरैर्हरिसत्तम ।
 ततस्त्वां भक्षयिष्यामि विहितस्त्वं हि मे सुरैः ॥ २३ ॥
 एवमुक्तः सुरसया प्राञ्जलिः प्रणतः स्थितः ।
 विवर्णवदनो भूत्वा वाक्यं चेदमुदीर्यम् ॥ २४ ॥
 रामो दाशरथिः श्रीमान् प्रविष्टो दण्डकावनम् ।
 लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया च परंतपः ॥ २५ ॥
 तस्य सीता हृता भार्या राघवेन दुरात्मना ।
 तस्याः सकाशं दूतोऽहं गमिष्ये रामशासनात् ॥ २६ ॥
 कर्तुमर्हसि रामस्य साहाय्यं विषये सती ।
 अथवा मैथिलीं दृष्ट्वा रामं चाकिलिष्टकारिणम् ॥ २७ ॥
 आगमिष्यामि ते वक्त्रं सत्यं प्रतिशृणोमि ते ।
 एवमुक्ता मया सा तु सुरसा कामरूपिणी ॥ २८ ॥
 अब्रवीच्चातिवर्तेत कश्चिदेष वरो मम ।
 एवमुक्तः सुरसया दशयोजनमायतः ॥ २९ ॥
 ततोऽर्धगुणविस्तारो बभूवाहं क्षणेन तु ।
 मत्प्रमाणाधिकं चैव व्यादितं तु मुखं तथा ॥ ३० ॥
 तद् दृष्ट्वा व्यदितं त्वास्यं ह्रस्वं ह्यकरवं पुनः ।
 तस्मिन् मुहूर्ते च पुनर्वभूवाङ्गुष्ठसम्मितः ॥ ३१ ॥
 अभिपत्याशु तद्वक्त्रं निर्गतोऽहं ततः क्षणात् ।
 अब्रवीत् सुरसा देवी स्वेन रूपेण मां पुनः ॥ ३२ ॥
 अर्थसिद्धौ हरिश्चेष्ट गच्छ सौम्य यथासुखम् ।
 समानथ च वैदेहीं राघवेण महात्मना ॥ ३३ ॥
 सुखी भव महाबाहो प्रीतास्मि तव वानर ।
 ततोऽहं साधुसाध्वीति सर्वभूतैः प्रशंसितः ॥ ३४ ॥
 ततोऽन्तरिक्षं विपुलं प्लुतोऽहं गरुडो यथा ।
 छाया मे निगृहीता च न च पश्यामि किञ्चन ॥ ३५ ॥
 सोऽहं विगतवेगस्तु दिशो दश विलोकयन् ।
 न किञ्चित् तत्र पश्यामि येन मे विहता गतिः ॥ ३६ ॥
 अथ मे बुद्धिरुत्पन्ना किं नाम गमने मम ।
 ईदृशो विघ्न उत्पन्नो रूपमत्र न दृश्यते ॥ ३७ ॥
 अघोभागे तु मे दृष्टिः शोचतः पतिता तदा ।
 तत्राद्राक्षमहं भीमां राक्षसीं सलिलेशयाम् ॥ ३८ ॥
 ग्रहस्य च महानादमुक्तोऽहं भीमया तथा ।
 अवस्थितमसमभ्रान्तमिदं वाक्यमशोभनम् ॥ ३९ ॥
 कासि गन्ता महाकायं क्षुधिताया ममेष्टितः ।
 भक्षः प्रीणय मे देहं चिरमाहारवर्जितम् ॥ ४० ॥

वाढमित्येव तां वाणीं प्रत्यगृह्णामहं ततः ।
 आस्यप्रमाणादधिकं तस्याः कायमपूरयम् ॥४१॥
 तस्याश्चास्यं महद् भीमं वर्धते मम भक्षणे ।
 न तु मां सा नु बुबुधे मम वा विकृतं कृतम् ॥४२॥
 ततोऽहं विपुलं रूपं संक्षिप्य निमिषान्तरात् ।
 तस्या हृदयमादाय प्रपतामि नभःस्थलम् ॥४३॥
 सा विसृष्टभुजा भीमा पपात लवणाभ्रमसि ।
 मया पर्वतसंकाशा निकृत्तहृदया सती ॥४४॥
 शृणोमि खगतानां च वाचः सौम्या महात्मनाम् ।
 राक्षसी सिंहिका भीमा क्षिप्रं हनुमता हता ॥४५॥
 तां हत्वा पुनरेवाहं कृत्यमात्ययिकं स्मरन् ।
 गत्वा च महदध्वानं पश्यामि नगमण्डितम् ॥४६॥
 दक्षिणं तीरमुदधेर्लङ्का यत्र गता पुरी ।
 अस्तं दिनकरे याते रक्षसां निलयं पुरीम् ॥४७॥
 प्रविष्टोऽहमविज्ञातो रक्षोभिर्भीमविक्रमैः ।
 तत्र प्रविशतश्चापि कल्पान्तघनसप्रभा ॥४८॥
 अट्टहासं विमुञ्चन्ती नारी काप्युत्थिता पुरः ।
 जिघांसन्तीं ततस्तां तु ज्वलदग्निशिरोरुहाम् ॥४९॥
 सव्यमुष्टिप्रहारेण पराजित्य सुभैरवाम् ।
 प्रदोषकाले प्रविशं भीतयाहं तयोदितः ॥५०॥
 अहं लङ्कापुरी वीर निर्जिता विक्रमेण ते ।
 यस्मात् तस्माद् विजेतासि सर्वरक्ष्यास्यशेषतः ॥५१॥
 तत्राहं सर्वरात्रं तु विचरञ्जनकात्मजाम् ।
 रावणान्तःपुरगतो न चापश्यं सुमध्यमाम् ॥५२॥
 ततः सीतामपश्यंस्तु रावणस्य निवेशने ।
 शोकसागरमासाद्य न पारमुपलक्ष्ये ॥५३॥
 शोचता च मया दृष्टं प्राकारेणाभिसंवृतम् ।
 काञ्चनेन विकृष्टेन गृहोपवनमुत्तमम् ॥५४॥
 सप्राकारमवलुत्य पश्यामि बहुपादपम् ।
 अशोकवनिकामध्ये शिशपापादपो महान् ॥५५॥
 तमारुह्य च पश्यामि काञ्चनं कदलीवनम् ।
 अदूरच्छिशपावृक्षात् पश्यामि वरवर्णिनीम् ॥५६॥
 श्यामां कमलपत्राक्षीमुपवासकृशाननाम् ।
 तदेकवासःसंवीतां रजोध्वस्तशिरोरुहाम् ॥५७॥
 शोकसंतापदोनाङ्गीं सीतां भर्तृहिते स्थिताम् ।
 राक्षसीभिर्विरूपाभिः क्रूराभिरभिसंवृताम् ॥५८॥
 मांसशोणितभक्ष्याभिव्याघ्रीभिर्हरिणीं यथा ।
 सा मया राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ॥५९॥
 एकवेणीधरा दोना भर्तृचिन्तापरायणा ।
 भूमिशय्या विवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ॥६०॥
 रावणाद् विनिवृत्तार्था मर्तव्ये कृतनिश्चया ।
 कथंचिन्मृगशावाक्षी तूर्णमासादिता मया ॥६१॥

तां दृष्ट्वा तादृशीं नारीं रामपत्नीं यशस्विनीम् ।
 तत्रैव शिशपावृक्षे पश्यन्नहमवस्थितः ॥६२॥
 ततो हलहलाशब्दं काञ्चीनूपुरमिश्रितम् ।
 शृणोम्यधिकगम्भीरं रावणस्य निवेशने ॥६३॥
 ततोऽहं परमोद्विग्नः स्वरूपं प्रत्यसंहरम् ।
 अहं च शिशपावृक्षे पक्षीव गहने स्थितः ॥६४॥
 ततो रावणदाराश्च रावणश्च महाबलः ।
 तं देशमनुसम्प्राप्तो यत्र सीताभवत् स्थिता ॥६५॥
 तं दृष्ट्वाथ वरारोहा सीता रक्षोगणेश्वरम् ।
 संकुच्योरु स्तनौ पीनौ बाहुभ्यां परिरभ्य च ॥६६॥
 विव्रस्तां परमोद्विग्नानां वीक्ष्यमाणामितस्ततः ।
 त्राणं कञ्चिदपश्यन्तीं वेपमानां तपस्विनीम् ॥६७॥
 तामुवाच दशग्रीवः सीतां परमदुःखिताम् ।
 अवाक्षिशराः प्रपतितो बहुमन्यस्व मामिति ॥६८॥
 यदि चेत्त्वं तु मां दर्पान्नाभिनन्दसि गर्विते ।
 द्विमासानन्तरं सोते पास्यामि रुधिरं तव ॥६९॥
 एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य रावणस्य दुरात्मनः ।
 उवाच परमक्रुद्धा सीता वचनमुत्तमम् ॥७०॥
 राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः ।
 हक्वाकुर्वंशनाथस्य स्नुषां दशरथस्य च ॥७१॥
 अवाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव ।
 किंस्विद्वीर्यं तवानार्य यो मां भर्तुरसंनिधौ ॥७२॥
 अपहृत्यागतः पाप तेनादृष्टो महात्मना ।
 न त्वं रामस्य सहस्रो दास्येऽप्यस्य न युज्यसे ॥७३॥
 अजेयः सत्यवाक् शूरो रणश्लाघी च राघवः ।
 जानक्या परुषं वाक्यमेवमुक्तो दशाननः ॥७४॥
 जज्वाल सहसा कोपाच्चितास्य इव पावकः ।
 विवृत्य नयने क्रूरे मुष्टिमुद्यम्य दक्षिणम् ॥७५॥
 मैथिले हन्तुमारब्धः स्त्रीभिर्हाहाकृतं तदा ।
 स्त्रीणां मध्यात् समुत्पत्य तस्य भार्या दुरात्मनः ॥७६॥
 वरा मन्दोदरी नाम तया स प्रतिषेधितः ।
 उक्तश्च मधुरां वाणीं तया स मदनार्दितः ॥७७॥
 सीतया तव किं कार्यं महेन्द्रसमविक्रम ।
 मया सह रमस्वाद्य मद्विशिष्टा न जानकी ॥७८॥
 देवान्धर्वकन्याभिर्यक्षकन्याभिरेव च ।
 सार्धं प्रभो रमस्वेति सीतया किं करिष्यसि ॥७९॥
 ततस्ताभिः समेताभिर्नारीभिः स महाबलः ।
 उत्थाप्य सहसा नीतो भवनं स्वं निशाचरः ॥८०॥
 याते तस्मिन् दशग्रीवे राक्षस्यो विकृताननाः ।
 सीतां निर्भर्त्सयामासुर्वाक्यैः क्रूरैः सुदारुणैः ॥८१॥
 दृणवद् भाषितं तासां गणयामास जानकी ।
 गर्जितं च तथा तासां सीतां प्राप्य निरर्थकम् ॥८२॥

वृथा गर्जितनिश्चेष्टा राक्षस्यः पिशिताशनाः ।
 रावणाय शशंसुस्ताः सीताव्यवसितं महत् ॥८३॥
 ततस्ताः सहिताः सर्वा विहताशा निरुद्यमाः ।
 परिहृष्य समस्तास्ता निद्रावशमुपागताः ॥८४॥
 तास्तु चैव प्रसुप्तास्तु सीता भर्तृहिते रता ।
 विलप्य करुणं दीना प्रशुशोच सुदुःखिता ॥८५॥
 तासां मध्यात् समुत्थाय त्रिजटा वाक्यमब्रवीत् ।
 आत्मानं खादत क्षिप्रं न सीतामसितेक्षणाम् ॥८६॥
 जनकस्यात्मजां साध्वीं स्नुषां दशरथस्य च ।
 स्वप्नो ह्यद्य मया दृष्टो दारुणो रोमहर्षणः ॥८७॥
 रक्षसां च विनाशाय भर्तुरस्या जयाय च ।
 अलमस्मान् परित्रातुं राघवाद् राक्षसीगणम् ॥८८॥
 अभियाचाम वैदेहीमेतद्धि मम रोचते ।
 यदि ह्येवंविधः स्वप्नो दुःखितायाः प्रदृश्यते ॥८९॥
 सा दुःखैर्विविधैर्मुक्ता सुखमाप्नोत्यनुत्तमम् ।
 प्रणिपातप्रसन्ना हि मैथिली जनकात्मजा ॥९०॥
 अलमेषा परित्रातुं राक्षस्यो महतो भयात् ।
 ततः सा ह्रीमती बाला भर्तुर्विजयहर्षिता ॥९१॥
 अवोचद् यदि तत् तथ्यं भवेयं शरणं हि वः ।
 तां चाहं तादृशीं दृष्ट्वा सीताया दारुणां दशाम् ॥९२॥
 चिन्तयामास विश्रान्तो न च मे निर्वृतं मनः ।
 सम्भाषणार्थं च मया जानक्याश्चिन्तितो विधिः ॥९३॥
 इक्ष्वाकुकुलवंशस्तु स्तुतो मम पुरस्कृतः ।
 श्रुत्वा तु गदितां वाचं राजर्षिगणभूषिताम् ॥९४॥
 प्रत्यभाषत मां देवी बाणैः पिहितलोचना ।
 कस्त्वं केन कथं चेह प्रातो वानरपुङ्गव ॥९५॥
 का च रामेण ते प्रीतिस्तन्मे शंसितुमर्हसि ।
 तस्यास्तद् वचनं श्रुत्वा अहमप्यब्रुवं वचः ॥९६॥
 देवि रामस्य भर्तुस्ते सहायो भीमविक्रमः ।
 सुग्रीवो नाम विक्रान्तो वानरेन्द्रो महाबलः ॥९७॥
 तस्य मां विद्धि भृत्यं त्वं हनूमन्तमिहागतम् ।
 भर्त्रा सम्प्रहितस्तुभ्यं रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥९८॥
 इदं तु पुरुषव्याघ्रः श्रीमान् दाशरथिः स्वयम् ।
 अङ्गलीयमभिज्ञानमदात् तुभ्यं यशस्विनि ॥९९॥
 तदिच्छामि त्वयाज्ञप्तं देवि किं करवाण्यहम् ।
 रामलक्ष्मणयोः पार्श्वं नयामि त्वां किमुत्तरम् ॥१००॥
 एतच्छ्रुत्वा विदित्वा च सीता जनकनन्दिनी ।
 आह रावणमुत्पाठ्य राघवो मां नयत्विति ॥१०१॥
 प्रणम्य शिरसा देवीमहमार्यामनिन्दिताम् ।
 राघवस्य मनोह्लादमभिज्ञानमयाचिषम् ॥१०२॥
 य मामब्रवीत् सीता गृह्यतामयमुत्तमः ।
 गिर्येन महाबाहू रामस्त्वां बहु मन्यते ॥१०३॥
 युक्त्वा तु वरारोहा मणिप्रवरमुत्तमम् ।

प्रायच्छत् परमोद्विग्ना वाचा मां संदिदेश ह ॥१०४॥
 ततस्तस्यै प्रणम्याहं राजपुत्र्यै समाहितः ।
 प्रदक्षिणं परिक्राममिहाभ्युन्नतमानसः ॥१०५॥
 उत्तरं पुनरेवाह निश्चित्य मनसा तदा ।
 हनूमन् मम वृत्तान्तं वक्तुमर्हसि राघवे ॥१०६॥
 यथा श्रुत्वैव नचिरात् तावुभौ रामलक्ष्मणौ ।
 सुग्रीवसहितौ वीरावुपेयातां तथा कुरु ॥१०७॥
 यद्वन्मया भवेदेतद् द्वौ मासौ जीवितं मम ।
 न मां द्रक्ष्यति काकुत्स्थो भ्रिये साहमनाथवत् ॥१०८॥
 तच्छ्रुत्वा करुणं वाक्यं क्रोधो मामभ्यवर्तत ।
 उत्तरं च मया दृष्टं कार्यशेषमनन्तरम् ॥१०९॥
 ततोऽवर्धत मे कायस्तदा पर्वतसंनिभः ।
 युद्धाकाङ्क्षी वनं तस्य विनाशयितुमारभे ॥११०॥
 तद् भग्नं वनखण्डं तु भ्रान्तव्रतमृगद्विजम् ।
 प्रतिबुद्धय निरीक्षन्ते राक्षस्यो विकृताननाः ॥१११॥
 मां च दृष्ट्वा वने तस्मिन् समागम्य ततस्ततः ।
 ताः समभ्यागताः क्षिप्रं रावणायाच्चक्षिरे ॥११२॥
 राजन् वनमिदं दुर्गं तव भग्नं दुरात्मना ।
 वानरेण ह्यविज्ञाय तव वीर्यं महाबल ॥११३॥
 तस्य दुर्बुद्धिता राजंस्तव विप्रियकारिणः ।
 वधमाज्ञापय क्षिप्रं यथासौ न पुनर्ब्रजेत् ॥११४॥
 तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रेण विस्मृष्टा बहुदुर्जयाः ।
 राक्षसाः किंकरा नाम रावणस्य मनोऽनुगाः ॥११५॥
 तेषामशीतिसाहस्रं शूलमुद्गरपाणिनाम् ।
 मया तस्मिन् वनोद्देशे परिघेण निषूदितम् ॥११६॥
 तेषां तु हतशिष्टा ये ते गता लघुविक्रमाः ।
 निहतं च मया सैन्यं रावणायाच्चक्षिरे ॥११७॥
 ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना चैत्यप्रासादमुत्तमम् ।
 तत्रस्थान् राक्षसान् हत्वा शतं स्तम्भेन वै पुनः ॥११८॥
 ललामभूतो लङ्काया मया विध्वंसितो रुषा ।
 ततः प्रहस्तस्य सुतं जम्बुसालिनमादिशत् ॥११९॥
 राक्षसैर्बहुभिः सार्धं घोररूपैर्भयानकैः ।
 तमहं बलसम्पन्नं राक्षसं रणकोविदम् ॥१२०॥
 परिघेणातिघोरेण सद्यस्मि सहातुगम् ।
 तच्छ्रुत्वा राक्षसेन्द्रेस्तु मन्त्रिपुत्रान् महाबलान् ॥१२१॥
 पदातिबलसम्पन्नान् प्रेषयामास रावणः ।
 परिघेणैव तान् सर्वान् नयामि यमसादनम् ॥१२२॥
 मन्त्रिपुत्रान् हत्वा श्रुत्वा समरे लघुविक्रमान् ।
 पञ्च सेनाप्रणाङ्कुरान् प्रेषयामास रावणः ॥१२३॥
 तानहं सहसैन्यान् वै सर्वानेवाभ्यसूदयम् ।
 ततः पुनर्दशग्रीवः पुत्रमर्क्षं महाबलम् ॥१२४॥
 बहुभी राक्षसैः सार्धं प्रेषयामास संयुगे ।
 तं तु मन्दोदरीपुत्रं कुमारं रणपण्डितम् ॥१२५॥

सहसा खं समुद्यन्तं पादयोश्च गृहीतवान् ।
तमासीनं शतगुणं भ्रामयित्वा व्यपेयम् ॥ १२६ ॥
तमक्षमागतं भग्नं निशम्य स दशाननः ।
ततश्चेन्द्रजितं नाम द्वितीयं रावणः सुतम् ॥ १२७ ॥
व्याविदेश सुसंकुद्धो वलिनं युद्धदुर्मदम् ।
तच्चाप्यहं बलं सर्वं तं च राक्षसपुङ्गवम् ॥ १२८ ॥
नष्टौजसं रणे कृत्वा परं हर्षमुपागतः ।
महतापि महाबाहुः प्रत्ययेन महाबलः ॥ १२९ ॥
प्रहितो रावणेनैष सह वीरैर्मदोद्धतैः ।
सोऽविषह्यं हि मां बुद्ध्वा स्वसैन्यं चावमर्दितम् ॥ १३० ॥
ब्रह्मणोऽस्त्रेण स तु मां श्रवद्वा चातिवेगिनः ।
रज्जुभिश्चापि बध्नन्ति ततो मां तत्र राक्षसाः ॥ १३१ ॥
रावणस्य समीपं च गृहीत्वा मामुपागमन् ।
दृष्ट्वा सम्भाषितश्चाहं रावणेन दुरात्मना ॥ १३२ ॥
पृष्ठश्च लङ्कागमनं राक्षसानां च तं वधम् ।
तत्सर्वं च रणे तत्र सीतार्थमुपजल्पितम् ॥ १३३ ॥
तस्यास्तु दर्शनाकाङ्क्षी प्राप्तस्त्वद्भवनं विभो ।
मारुतस्यौरसः पुत्रो वानरो हनुमानहम् ॥ १३४ ॥
रामदूतं च मां विद्धि सुग्रीवसचिवं कपिम् ।
सोऽहं दौत्येन रामस्य त्वत्सकाशमिहागतः ॥ १३५ ॥
शृणु चापि समादेशं यदहं प्रब्रवीमि ते ।
राक्षसेश हरीशस्त्वां वाक्यमाह समाहितम् ॥ १३६ ॥
सुग्रीवश्च महाभागः स त्वां कौशलमब्रवीत् ।
धर्मार्थकामसहितं हितं पथ्यमुवाच ह ॥ १३७ ॥
वसतो ऋष्यमूके मे पर्वते विपुलद्रुमे ।
राघवो रणविक्रान्तो मित्रत्वं समुपागतः ॥ १३८ ॥
तेन मे कथितं राजन् भार्या मे रक्षसा हता ।
तत्र साहाय्यहेतोर्मे समयं कर्तुमर्हसि ॥ १३९ ॥
बालिना हतराज्येन सुग्रीवेण सह प्रभुः ।
चक्रेऽग्निसाक्षिकं सख्यं राघवः सहलक्ष्मणः ॥ १४० ॥
तेन बालिनमाहत्य शरैरेकेन संयुगे ।
वानराणां महाराजः कृतः सम्प्लवतां प्रभुः ॥ १४१ ॥
तस्य साहाय्यमस्माभिः कार्यं सर्वात्मना त्विह ।
तेन प्रस्थापितस्तुभ्यं समीपमिह धर्मतः ॥ १४२ ॥
क्षिप्रमानीयतां सीता दीयतां राघवस्य च ।
यावन्त हरयो वीरा विधमन्ति बलं तव ॥ १४३ ॥
वानराणां प्रभावोऽयं न केन विदितः पुरा ।
देवतानां सकाशं च ये गच्छन्ति निमन्त्रिताः ॥ १४४ ॥
इति वानरराजस्त्वामाहेत्यभिहितो मया ।
मामैक्षत ततो रुष्टश्चक्षुषा प्रदहन्निव ॥ १४५ ॥
तेन वच्योऽहमाज्ञतो रक्षसा रौद्रकर्मणा ।
मत्प्रभावमविज्ञाय रावणेन दुरात्मना ॥ १४६ ॥

ततो विभीषणो नाम तस्य भ्राता महामतिः ।
तेन राक्षसराजश्च याचितो मम कारणात् ॥ १४७ ॥
नैवं राक्षसशार्दूल त्यज्यतामेव निश्चयः ।
राजशास्त्रव्यपेतो हि मार्गः संलक्ष्यते त्वया ॥ १४८ ॥
दूतवध्या न दृष्टा हि राजशास्त्रेषु राक्षस ।
दूतेन वेदितव्यं च यथाभिहितवादिना ॥ १४९ ॥
सुमहत्पराधेऽपि दूतस्यातुल्यविक्रम ।
विरूपकरणं दृष्टं न वधोऽस्ति हि शास्त्रतः ॥ १५० ॥
विभीषणेनैवमुक्तो रावणः संदिदेश तान् ।
राक्षसानेतदेवाद्य लाङ्गूलं दह्यतामिति ॥ १५१ ॥
ततस्तस्य वचः श्रुत्वा मम पुच्छं समन्ततः ।
वेष्टितं शणवल्कैश्च पट्टैः कार्पासकैस्तथा ॥ १५२ ॥
राक्षसाः सिद्धसंनाहास्ततस्ते चण्डविक्रमाः ।
तदादीप्यन्त मे पुच्छं हनन्तः काष्ठमुष्टिभिः ॥ १५३ ॥
बद्धस्य बहुभिः पाशैर्यन्त्रितस्य च राक्षसैः ।
न मे पीडाभवत् काचिद् दिदृक्षोर्नगरीं दिवा ॥ १५४ ॥
ततस्ते राक्षसाः शूरा बद्धं मामग्निसंवृतम् ।
अघोषयन् राजमार्गं नगरद्वारमागताः ॥ १५५ ॥
ततोऽहं सुमहद्रूपं संक्षिप्य पुनरात्मनः ।
विमोचयित्वा तं बन्धं प्रकृतिस्थः स्थितः पुनः ॥ १५६ ॥
आयसं परिधं गृह्य तानि रक्षांस्यसूदयम् ।
ततस्तन्नगरद्वारं वेगेन प्लुतवानहम् ॥ १५७ ॥
पुच्छेन च प्रदीप्तेन तां पुरीं सादृणोपुराम् ।
दहाम्यहमसम्भ्रान्तो युगान्ताग्निरिव प्रजाः ॥ १५८ ॥
विनष्टा जानकी व्यक्तं न ह्यदग्धः प्रहस्यते ।
लङ्कायाः कश्चिदुद्देशः सर्वा भस्मीकृता पुरी ॥ १५९ ॥
दहता च मया लङ्कां दग्धा सीता न संशयः ।
रामस्य च महत्कार्यं मयेदं विफलीकृतम् ॥ १६० ॥
इति शोकसमाविष्टश्चिन्तामहमुपागतः ।
ततोऽहं वाचमश्रौषं चारणानां शुभाक्षराम् ॥ १६१ ॥
जानकी न च दग्धेति विस्मयोदन्तभाषिणाम् ।
ततो मे बुद्धिरुत्पन्ना श्रुत्वा तामद्भुतां गिरम् ॥ १६२ ॥
अदग्धा जानकीत्येव निमित्तैश्चोपलक्षितम् ।
दीप्यमाने तु लाङ्गूले न मां दहति पावकः ॥ १६३ ॥
हृदयं च प्रहृष्टं मे वाताः सुरभिगन्धिनः ।
तैर्निमित्तैश्च दृष्टार्थैः कारणैश्च महागुणैः ॥ १६४ ॥
ऋषिवाक्यैश्च दृष्टार्थैरभवत् दृष्टमानसः ।
पुनर्दृष्टा च वैदेही विसृष्टश्च तया पुनः ॥ १६५ ॥
ततः पर्वतमासाद्य तत्रारिष्टमहं पुनः ।
प्रतिप्लवनमारेभे युष्मदर्शनकाङ्क्षया ॥ १६६ ॥
ततः श्वसनचन्द्रार्कसिद्धगन्धर्वसेवितम् ।
पन्थानमहमाकृष्य भवतो दृष्टवानिह ॥ १६७ ॥

राघवस्य प्रसादेन भवतां चैव तेजसा ।
सुग्रीवस्य च कार्यार्थं मया सर्वमनुष्ठितम् ॥१६८॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे अष्टपञ्चाशः सर्गः ॥ ५८ ॥

एकोनषष्टितमः सर्गः

सीतादुरवस्थां वर्णयित्वा हनुमता लङ्कामाक्रमितुं वानराणामुत्तेजनम्

एतदाख्याय तत् सर्वं हनूमान् मारुतात्मजः ।
भूयः समुपचक्राम वचनं वक्तुमुत्तरम् ॥ १ ॥
सफलो राघवोद्योगः सुग्रीवस्य च सम्भ्रमः ।
शीलमासाद्य सीताया मम च प्रीणितं मनः ॥ २ ॥
आर्यायाः सहस्रं शीलं सीतायाः प्लवगर्षभाः ।
तपसा धारयेल्लोकान् क्रद्धा वा निर्दहेदपि ॥ ३ ॥
सर्वथातिप्रकृष्टोऽसौ रावणो राक्षसेश्वरः ।
यस्य तां स्पृशतो गात्रं तपसान् विनाशितम् ॥ ४ ॥
न तदग्निशिखा कुर्यात् संस्पृष्टा पाणिना सती ।
जनकस्य सुता कुर्याद् यत् क्रोधकलुषीकृता ॥ ५ ॥
जाम्बवत्प्रमुखान् सर्वाननुज्ञाप्य महाकपोन ।
अस्मिन्नेवंगते कार्यं भवतां च निवेदिते ।
न्याय्यं स्म सह वैदेह्या द्रष्टुं तौ पार्थिवात्मजौ ॥ ६ ॥
अहमेकोऽपि पर्याप्तः सराक्षसगणां पुरीम् ।
तां लङ्कां तरसा हन्तुं रावणं च महाबलम् ॥ ७ ॥
किं पुनः सहितो वीरैर्बलवद्भिः कृतात्मभिः ।
कृतास्त्रैः प्लवगैः शक्तैर्भवद्भिर्विजयैषिभिः ॥ ८ ॥
अहं तु रावणं युद्धे ससैन्यं सपुरःसरम् ।
सहपुत्रं वधिष्यामि सहोदरयुतं युधि ॥ ९ ॥
ब्राह्ममस्त्रं च रौद्रं च वायव्यं चारुणं तथा ।
यदि शक्रजितोऽस्त्राणि दुर्निरीक्ष्याणि संयुगे ।
तान्यहं निहनिष्यामि विधमिष्यामि राक्षसान् ॥ १० ॥
भवतामभ्यनुज्ञातो विक्रमो मे रुणद्धि तम् ।
मयातुला विसृष्टा हि शैलवृष्टिर्निरन्तरा ॥ ११ ॥
देवानपि रणे हन्यात् किं पुनस्तान् निशाचरान् ।
भवतामननुज्ञातो विक्रमो मे रुणद्धि माम् ॥ १२ ॥
सागरोऽप्यतियाद् वेलां मन्दरः प्रचलेदपि ।
न जाम्बवन्तं समरे कम्पयेदरिवाहिनी ॥ १३ ॥
सर्वराक्षससङ्घानां राक्षसा ये च पूर्वजाः ।
अलमेकोऽपि नाशाय वीरो बालिसुतः कपिः ॥ १४ ॥
प्लवगस्योरुवेगेन नीलस्य च महात्मनः ।
मन्दरोऽप्यवशीर्येत किं पुनर्युधि राक्षसाः ॥ १५ ॥
सदेवासुरयक्षेभु गन्धर्वोरगपक्षिभु ।

एतत् सर्वं मया तत्र यथावदुपपादितम् ।
तत्र यत्र कृतं शेषं तत् सर्वं क्रियतामिति ॥१६९॥

मैन्दस्य प्रतियोद्धारं शंसत द्विविदस्य वा ॥ १६ ॥
अश्विपुत्रौ महावेगावेतौ प्लवगसत्तमौ ।
एतयोः प्रतियोद्धारं न पश्यामि रणाजिरे ॥ १७ ॥
मयैव निहता लङ्का दग्धा भस्मीकृता पुरी ।
राजमार्गेषु सर्वेषु नाम विश्रावितं मया ॥ १८ ॥
जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः ।
राजा जयति सुग्रीवो राघवेणाभिपालितः ॥ १९ ॥
अहं कोसलराजस्य दासः पवनसम्भवः ।
हनूमानिति सर्वत्र नाम विश्रावितं मया ॥ २० ॥
अशोकवनिकामध्ये रावणस्य दुरात्मनः ।
अधस्ताच्छिषापामूले साध्वी करुणमास्थिता ॥ २१ ॥
राक्षसीभिः परिवृता शोकसंतापकरीता ।
मेघरेखापरिवृता चन्द्ररेखेव निष्प्रभा ॥ २२ ॥
अचिन्तयन्ती वैदेही रावणं बलदर्पितम् ।
पतिव्रता च सुश्रोणी भवष्टब्धा च जानकी ॥ २३ ॥
अनुरक्ता हि वैदेही रामे सर्वात्मना शुभा ।
अनन्यचित्ता रामेण पौलोमीव पुरन्दरे ॥ २४ ॥
तदेकवासःसंवीता रजोध्वस्ता तथैव च ।
सा मया राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ २५ ॥
राक्षसीभिर्विरूपाभिर्दृष्टा हि प्रमदावने ।
एकवेणीधरा दीना भर्तृचिन्तापरायणा ॥ २६ ॥
अधःशय्या विवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमोदये ।
रावणाद् विनिवृत्तार्था मर्तव्यकृतनिश्चया ॥ २७ ॥
कथंचिन्मृगशावाक्षी विश्वासमुपपादिता ।
ततः सम्भाषिता चैव सर्वमर्थं प्रकाशिता ॥ २८ ॥
रामसुग्रीवसख्यं च श्रुत्वा प्रीतिमुपागता ।
नियतः समुदाचारो भक्तिर्भर्तरि चोत्तमा ॥ २९ ॥
यत्र हन्ति दशग्रीवं स महात्मा दशाननः ।
निमित्तमात्रं रामस्तु वधे तस्य भविष्यति ॥ ३० ॥
सा प्रकृत्यैव तन्वङ्गी तद्वियोगाच्च कर्शिता ।
प्रतिपत्पाठशीलस्य विद्येव तनुतां गता ॥ ३१ ॥
एवमास्ते महाभागा सीता शोकपरायणा ।
यदत्र प्रतिकर्तव्यं तत् सर्वमुपकल्प्यताम् ॥ ३२ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे एकोनषष्टितमः सर्गः ॥ ५९ ॥

षष्ठितमः सर्गः

लङ्कां जित्वा सीताया आनयनार्थमङ्गदस्योत्साहसमन्वितो विचारो जाम्भवता तस्य निवारणं च

तस्य तद् वचनं श्रुत्वा बालिसूनु रभाषत ।
 अश्विपुत्रौ महावेगौ बलवन्तौ प्लवंगमौ ॥ १ ॥
 पितामहवरोत्सेकात् परमं दर्पमास्थितौ ।
 अश्विनोर्मननार्थं हि सर्वलोकपितामहः ॥ २ ॥
 सर्वावध्यत्वमतुलमनयोर्दत्तवान् पुरा ।
 वरोत्सेकेन मत्तौ च प्रमथ्य महतीं चमूम् ॥ ३ ॥
 सुराणाममृतं वीरौ पीतवन्तौ महाबलौ ।
 एतावेव हि संक्रुद्धौ सवाजिरथकुञ्जराम् ॥ ४ ॥
 लङ्कां नाशयितुं शक्तौ सर्वे तिष्ठन्तु वानराः ।
 अहमेकोऽपि पर्याप्तः सराक्षसगणां पुरीम् ॥ ५ ॥
 तां लङ्कां तरसा हन्तुं रावणं च महाबलम् ।
 किं पुनः सहितो वीरैर्बलवद्भिः कृतात्मभिः ॥ ६ ॥
 कृतास्त्रैः प्लवगैः शकैर्मवद्भिर्विजयैषिभिः ।
 वायुसूनुर्वलेनैव दग्धा लङ्केति नः श्रुतम् ॥ ७ ॥
 दृष्ट्वा देवी न चानीता इति तत्र निवेदितुम् ।
 न युक्तमिव पश्यामि भवद्भिः ख्यातपौरुषैः ॥ ८ ॥
 नहि वः प्लवने कश्चिन्नापि कश्चित् पराक्रमे ।
 तुल्यः सामरदैत्येषु लोकेषु हरिसत्तमाः ॥ ९ ॥
 जित्वा लङ्कां सरक्षौघां हत्वा तं रावणं रणे ।
 सीतामादाय गच्छामः सिद्धार्था दृष्टमानसाः ॥ १० ॥
 तेष्वेवं हतवीरेषु राक्षसेषु हनूमता ।
 किमन्यदत्र कर्तव्यं गृहीत्वा याम जानकीम् ॥ ११ ॥

रामलक्ष्मणयोर्मध्ये न्यस्याम जनकात्मजाम् ।
 किं व्यलीकैस्तु तान् सर्वान् वानरान् वानरर्षमान् ॥
 वयमेव हि गत्वा तान् हत्वा राक्षसपुङ्गवान् ।
 राघवं द्रष्टुमर्हामः सुग्रीवं सहलक्ष्मणम् ॥ १३ ॥
 तमेवं कृतसंकल्पं जास्रवान् हरिसत्तमाः ।
 उवाच परमप्रीतो वाक्यमर्थवदर्थवित् ॥ १४ ॥
 नैषा बुद्धिर्महानुद्धे यद् ब्रवीषि महाकपे ।
 विचेतुं वयमाज्ञता दक्षिणां दिशमुत्तमाम् ॥ १५ ॥
 नानेतुं कपिराजेन नैव रामेण धीमता ।
 कथंचिन्निर्जितां सीतामस्माभिर्नाभिरोचयेत् ॥ १६ ॥
 राघवो नृपशार्दूलः कुलं व्यपदिशन् स्वकम् ।
 प्रतिज्ञाय स्वयं राजा सीताविजयमग्रतः ॥ १७ ॥
 सर्वेषां कपिसुख्यानां कथं मिथ्या करिष्यति ।
 विफलं कर्म च कृतं भवेत् तुष्टिर्न तस्य च ॥ १८ ॥
 वृथा च दर्शितं वीर्यं भवेद् वानरपुङ्गवाः ।
 तस्माद् गच्छाम वै सर्वे यत्र रामः सलक्ष्मणः ।
 सुग्रीवश्च महातेजाः कार्यस्यास्य निवेदने ॥ १९ ॥
 न तावदेषा मतिरक्षमा नो

यथा भवान् पश्यति राजपुत्र ।

यथा तु रामस्य मतिर्निविष्टा

तथा भवान् पश्यतु कार्यसिद्धिम् ॥ २० ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे षष्ठितमः सर्गः ॥ ६० ॥

एकपष्ठितमः सर्गः

मधुवनं गत्वा तत्रत्यानां मधूनां फलानां च वानरैर्यथेष्टमुपभोगो वनरक्षकस्य भुवि विकर्षणं च

ततो जाम्भवतो वाक्यमगृह्णन्त वनौकसः ।
 अङ्गदप्रमुखा वीरा हनूमांश्च महाकपिः ॥ १ ॥
 प्रीतिमन्तस्ततः सर्वे वायुपुत्रपुरःसराः ।
 महेन्द्राग्रात् सपुत्पत्य पुञ्जुवुः प्लवगर्षभाः ॥ २ ॥
 मेरुमन्दरसंकाशा मत्ता इव महागजाः ।
 छादयन्त इवाकाशं महाकाया महाबलाः ॥ ३ ॥
 सभाज्यमानं भूतैस्तमात्मवन्तं महाबलम् ।
 हनूमन्तं महावेगं वहन्त इव दृष्टिभिः ॥ ४ ॥
 राघवे चार्थनिवृत्तिं कर्तुं च परमं यशः ।
 समाधाय समुद्धार्याः कर्मसिद्धिभिरुन्नताः ॥ ५ ॥
 प्रियाख्यानान्मुखाः सर्वे सर्वे युद्धाभिनन्दिनः ।
 सर्वे रामप्रतीकारे निश्चिन्ताया मनस्विनः ॥ ६ ॥

प्लवमानाः खमाप्लुत्य ततस्ते काननौकसः ।
 नन्दनोपममासेदुर्वनं द्रुमशतायुतम् ॥ ७ ॥
 यत् तन्मधुवनं नाम सुग्रीवस्याभिरक्षितम् ।
 अधृष्यं सर्वभूतानां सर्वभूतमनोहरम् ॥ ८ ॥
 यद् रक्षति महावीरः सदा दधिमुखः कपिः ।
 मातुलः कपिसुख्यस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ॥ ९ ॥
 ते तद् वनमुपागम्य बभूवुः परमोत्कटाः ।
 वानरा वानरेन्द्रस्य मनःकान्तं महावनम् ॥ १० ॥
 ततस्ते वानरा दृष्टा दृष्टा मधुवनं महत् ।
 कुमारमभ्ययाचन्त मधूनि मधुपिङ्गलाः ॥ ११ ॥
 ततः कुमारस्तान् वृद्धाञ्जाम्भवत्प्रमुखान् कपीन् ।
 अनुमान्य ददौ तेषां निसर्गं मधुभक्षणे ॥ १२ ॥

ते निसृष्टाः कुमारेण धीमता वालिमुनुना ।
 हरयः समपद्यन्त द्रुमान् मधुकराकुलान् ॥१३॥
 भक्षयन्तः सुगन्धीनि मूलानि च फलानि च ।
 जग्मुः प्रहर्षे ते सर्वे बभूवुश्च मदोत्कटाः ॥१४॥
 ततश्चानुमताः सर्वे सुसंहृष्टा वनौकसः ।
 मुदिताश्च ततस्ते च प्रनृत्यन्ति ततस्ततः ॥१५॥
 गायन्ति केचित् प्रहसन्ति केचि-
 नृत्यन्ति केचित् प्रणमन्ति केचित् ।
 पतन्ति केचित् प्रचरन्ति केचित्
 प्लवन्ति केचित् प्रलपन्ति केचित् ॥१६॥
 परस्परं केचिदुपाश्रयन्ति
 परस्परं केचिदतिब्रुवन्ति ।
 द्रुमाद् द्रुमं केचिदभिद्रवन्ति
 क्षितौ नगाग्रान्निपतन्ति केचित् ॥१७॥
 महीतलात् केचिदुदीर्णवेगा
 महाद्रुमाग्राण्यभिसम्पतन्ति ।
 गायन्तमन्यः प्रहसन्नुपैति
 हसन्तमन्यः प्रहदन्नुपैति ॥१८॥
 तुदन्तमन्यः प्रणुदन्नुपैति
 समाकुलं तत् कपिसैन्यमासीत् ।
 न चात्र कश्चिन्न बभूव मत्तो
 न चात्र कश्चिन्न बभूव हस्तः ॥१९॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकान्ये सुन्दरकाण्डे एकषष्टितमः सर्गः ॥ ६१ ॥

द्विषष्टितमः सर्गः

वानरैर्मधुवनरक्षकाणां दधिमुखस्य च पराभवः सभृत्यस्य दधिमुखस्य सुग्रीवपार्श्वे गमनं च

तानुवाच हरिश्रेष्ठो हनुमान् वानरर्षभः ।
 अन्यग्रमनसो यूयं मधु सेवत वानराः ॥ १ ॥
 अहमावर्जयिष्यामि युष्माकं परिपन्थिनः ।
 श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं हरीणां प्रवरोऽङ्गदः ॥ २ ॥
 प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पिबन्तु हरयो मधु ।
 अवश्यं कृतकार्यस्य वाक्यं हनुमतो मया ॥ ३ ॥
 अकार्यमपि कर्तव्यं किमङ्गं पुनरीदृशम् ।
 अङ्गदस्य मुखाच्छ्रुत्वा वचनं वानरर्षभाः ॥ ४ ॥
 साधु साध्विति संहृष्टा वानराः प्रत्यपूजयन् ।
 पूजयित्वाङ्गदं सर्वे वानरा वानरर्षभम् ॥ ५ ॥
 जग्मुर्मधुवनं यत्र नदीवेग इव द्रुमम् ।
 ते प्रविष्टा मधुवनं पालानाक्रभ्य शक्तितः ॥ ६ ॥
 अतिसर्गाच्च पटवो दृष्ट्वा श्रुत्वा च मैथिलीम् ।
 पपुः सर्वे मधु तदा रसवत् फलमाददुः ॥ ७ ॥
 उत्पत्य च ततः सर्वे वनपालान् समागतान् ।
 ते ताडयन्तः शतशः सक्ता मधुवने तदा ॥ ८ ॥

ततो वनं तत् परिभक्ष्यमाणं
 द्रुमांश्च विध्वंसितपत्रपुष्पान् ।
 समीक्ष्य कोपाद् दधिवक्त्रनामा
 निवारयामास कपिः कर्पेस्तान् ॥२०॥
 स तैः प्रवृद्धैः परिभर्त्स्यमानो
 वनस्य गोप्ता हरिवृद्धवीरः ।
 चकार भूयो मतिमुग्रतेजा
 वनस्य रक्षां प्रति वानरेभ्यः ॥२१॥
 उवाच कांश्चित् परुषाण्यभीत-
 मसक्तमन्यांश्च तलैर्जघान ।
 समेत्य कैश्चित् कलहं चकार
 तथैव साम्नोपजगाम कांश्चित् ॥२२॥
 स तैर्मदादप्रतिवार्यवेगै-
 बलाच्च तेन प्रतिवार्यमाणैः ।
 प्रधर्षणे त्यक्तभयैः समेत्य
 प्रकृष्यते चाप्यनवेक्ष्य दोषम् ॥२३॥
 नखैस्तुदन्तो दशनैर्दशन्त-
 स्तलैश्च पादैश्च समापयन्तः ।
 मदात् कपिं ते कपयः समन्ता-
 न्महावनं निर्विषयं च चक्रुः ॥२४॥

जानुभिश्च प्रवृष्टाश्च देवमार्गं च दर्शिताः ॥२६॥

अधुवन् परमोद्विग्ना गत्वा दधिमुखं वचः ।
 हनुमता दत्तवरेहंतं मधुवनं वलात् ।
 वयं च जानुभिर्घृष्टा देवमार्गं च दर्शिताः ॥ १७ ॥
 तदा दधिमुखः क्रुद्धो वनपस्तत्र वानरः ।
 हतं मधुवनं श्रुत्वा सान्त्वयामास तान् हरीन् ॥ १८ ॥
 एतागच्छत गच्छामो वानरानतिदर्पितान् ।
 बलेनावारयिष्यामि प्रभुञ्जानान् मधूत्तमम् ॥ १९ ॥
 श्रुत्वा दधिमुखस्येदं वचनं वानरर्षभाः ।
 पुनर्वीरा मधुवनं तेनैव सहिता ययुः ॥ २० ॥
 मध्ये चैषां दधिमुखः सुप्रगृह्य महातरुम् ।
 समभ्यधावन् वेगेन सर्वे ते च प्लवंगमाः ॥ २१ ॥
 ते शिलाः पादपांश्चैव पाषाणानपि वानराः ।
 गृहीत्वाभ्यागमन् क्रुद्धा यत्र ते कपिकुञ्जराः ॥ २२ ॥
 बलाग्निवारयन्तश्च आसेदुर्हयो हरीन् ।
 संदष्टौष्ठपुटाः क्रुद्धा भर्त्सयन्तो मुहुर्मुहुः ॥ २३ ॥
 अथ दृष्ट्वा दधिमुखं क्रुद्धं वानरपुङ्गवाः ।
 अभ्यधावन्त वेगेन हनुमत्प्रमुखास्तदा ॥ २४ ॥
 सवृक्षं तं महाबाहुमापतन्तं महाबलम् ।
 वेगवन्तं विजग्राह बाहुभ्यां कुपितोऽङ्गदः ॥ २५ ॥
 मद्वान्यो न कृपां चक्रे आर्यकोऽयं ममेति सः ।
 अथैनं निष्पिपेषाशु वेगेन वसुधातले ॥ २६ ॥
 स भग्नबाह्वरुमुखो विह्वलः शोणितोक्षितः ।
 प्रमुमोह महावीरो मुहूर्तं कपिकुञ्जरः ॥ २७ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६२ ॥

स कथंचिद् विमुक्तस्तैर्वानरैर्वानरर्षभः ।
 उवाचैकान्तमागत्य स्वान् श्रुत्यान् समुपागतान् ॥ २८ ॥
 एतागच्छत गच्छामो भर्ता नो यत्र वानरः ।
 सुग्रीवो विपुलग्रीवः सह रामेण तिष्ठति ॥ २९ ॥
 सर्वं चैवाङ्गदे दोषं श्रावयिष्याम पार्थिवे ।
 अमर्षं वचनं श्रुत्वा घातयिष्यति वानरान् ॥ ३० ॥
 दृष्टं मधुवनं ह्येतत् सुग्रीवस्य महात्मनः ।
 पितृपैतामहं दिव्यं देवैरपि दुरासदम् ॥ ३१ ॥
 स वानरानिमान् सर्वान् मधुलुब्धान् गतायुषः ।
 घातयिष्यति दण्डेन सुग्रीवः ससुहृज्जनान् ॥ ३२ ॥
 वध्या ह्येते दुरात्मानो नृपाणापरिपन्थिनः ।
 अमर्षप्रभवो रोषः सफलो मे भविष्यति ॥ ३३ ॥
 एवमुक्त्वा दधिमुखो वनपालान् महाबलः ।
 जगाम सहस्रोत्पत्य वनपालैः समन्वितः ॥ ३४ ॥
 निमेषान्तरमात्रेण स हि प्राप्तो वनालयः ।
 सहस्रांशुसुतो धीमान् सुग्रीवो यत्र वानरः ॥ ३५ ॥
 रामं च लक्ष्मणं चैव दृष्ट्वा सुग्रीवमेव च ।
 समप्रतिष्ठां जगतीमाकाशाक्षिपपात ह ॥ ३६ ॥
 स निपत्य महावीरः सर्वैस्तैः परिवारितः ।
 हरिर्दधिमुखः पालैः पालानां परमेश्वरः ॥ ३७ ॥
 स दीनवदनो भूत्वा कृत्वा शिरसि चाञ्जलिम् ।
 सुग्रीवस्याशु तौ मूर्ध्ना चरणौ प्रत्यपीडयत् ॥ ३८ ॥

त्रिषष्टितमः सर्गः

दधिमुखान्मधुवनविध्वंसवार्तामाकर्ण्य सुग्रीवस्य हनुमदादीनां साफल्यविषयेऽनुमानम्

ततो मूर्ध्ना निपतितं वानरं वानरर्षभः ।
 दृष्ट्वैवोद्विग्नहृदयो वाक्यमेतदुवाच ह ॥ १ ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ कस्मात् त्वं पादयोः पतितो मम ।
 अभयं ते प्रदास्यामि सत्यमेवाभिधीयताम् ॥ २ ॥
 हिंः सम्भ्रमाद्वितं कृत्स्नं ब्रूहि यद् वक्तुमर्हसि ।
 कञ्चिन्मधुवने स्वस्ति श्रोतुमिच्छामि वानर ॥ ३ ॥
 स समाश्रयस्मितस्तेन सुग्रीवेण महात्मना ।
 उत्थय स महाप्राज्ञो वाक्यं दधिमुखोऽब्रवीत् ॥ ४ ॥
 नैवर्क्षरजसा राजन् न त्वया न च वालिना ।
 वनं निःसृष्टपूर्वं ते नाशितं तत्तु वानरैः ॥ ५ ॥
 न्यवारयमहं सर्वान् सहैभिर्वनचारिभिः ।
 अचिन्तयित्वा मां दृष्ट्वा भक्षयन्ति पिबन्ति च ॥ ६ ॥
 एभिः प्रधर्षणायां च वारितं वनपालकैः ।
 मामप्यचिन्तयन् देव भक्षयन्ति वनौकसः ॥ ७ ॥

शिष्टमत्रापविष्यन्ति भक्षयन्ति तथापरे ।
 निवार्यमाणास्ते सर्वे भ्रुकुटिं दर्शयन्ति हि ॥ ८ ॥
 इमे हि संरब्धतरास्तदा तैः सम्प्रधर्षिताः ।
 निवार्यन्ते वनात् तस्मात् क्रुद्धैर्वानरपुङ्गवैः ॥ ९ ॥
 ततस्तैर्बहुभिर्वीरैर्वानरैर्वानरर्षभाः ।
 संरक्तनयनैः क्रोधाद्वर्यः सम्प्रधर्षिताः ॥ १० ॥
 पाणिभिर्निहताः केचित् केचिज्जानुभिराहताः ।
 प्रकृष्टाश्च तदा कामं देवमार्गं च दर्शिताः ॥ ११ ॥
 एवमेते हताः शूरास्त्वयि तिष्ठति भर्तरि ।
 कृत्स्नं मधुवनं चैव प्रकामं तैश्च भक्षयते ॥ १२ ॥
 एवं विज्ञाप्यमानं तं सुग्रीवं वानरर्षभम् ।
 अपृच्छत् तं महाप्राज्ञो लक्ष्मणः परवीरहा ॥ १३ ॥
 किमयं वानरो राजन् वनपः प्रत्युपस्थितः ।
 किं चार्थमभिनिर्दिश्य दुःखितो वाक्यमब्रवीत् ॥ १४ ॥

एवमुक्तस्तु सुग्रीवो लक्ष्मणेन महात्मना ।
 लक्ष्मणं प्रत्युवाचेद् वाक्यं वाक्यविशारदः ॥१५॥
 आर्य लक्ष्मण सम्प्राह वीरो दधिमुखः कपिः ।
 अङ्गदप्रमुखैर्वीरैर्भक्षितं मधु वानरैः ॥१६॥
 नैषामकृतकार्याणामीदृशः स्याद् व्यतिक्रमः ।
 वनं यदभिपन्नास्ते साधितं कर्म तद् ध्रुवम् ॥१७॥
 वारयन्तो भृशं प्राप्ताः पाला जानुभिराहताः ।
 तथा न गणितश्चायं कपिर्दधिमुखो बली ॥१८॥
 पतिर्मम वनस्यायमस्माभिः स्थापितः स्वयम् ।
 दृष्टा देवी न संदेहो न चान्येन हनूमता ॥१९॥
 न ह्यन्यः साधने हेतुः कर्मणोऽस्य हनूमतः ।
 कार्यसिद्धिर्हनुमति मतिश्च हरिपुङ्गवे ॥२०॥
 व्यवसायश्च वीर्यं च श्रुतं चापि प्रतिष्ठितम् ।
 जाम्बवान् यत्र नेता स्यादङ्गदश्च महाबलः ॥२१॥
 हनूमांश्चाप्यधिष्ठाता न तत्र गतिरन्यथा ।
 अङ्गदप्रमुखैर्वीरैर्हतं मधुवनं किल ॥२२॥
 विचित्र्य दक्षिणामाशामागतैर्हरिपुङ्गवैः ।
 आगतैश्चाप्रधृष्यं तद्धतं मधुवनं हि तैः ॥२३॥
 धर्षितं च वनं कृत्स्नमुपयुक्तं तु वानरैः ।
 पातिता वनपालास्ते तदा जानुभिराहताः ॥२४॥
 एतदर्थमयं प्राप्तो वक्तुं मधुरवागिह ।
 नाम्ना दधिमुखो नाम हरिः प्रख्यातविक्रमः ॥२५॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रिषष्टितमः सर्गः ॥ ६३ ॥

चतुःषष्टितमः सर्गः

दधिमुखतः सुग्रीवसंदेशमाकर्ण्यङ्गदहनुमदादीनां वानराणां किष्किन्धायां गमनं
 हनुमता श्रीरामं प्रणम्य सीतादर्शनसमाचारस्य निवेदनं च

सुग्रीवेणैवमुक्तस्तु दृष्टो दधिमुखः कपिः ।
 राघवं लक्ष्मणं चैव सुग्रीवं चाभ्यवादयत् ॥ १ ॥
 स प्रणम्य च सुग्रीवं राघवौ च महाबलौ ।
 वानरैः सहितः शरैर्दिवमेवोत्पपात ह ॥ २ ॥
 स यथैवागतः पूर्वं तथैव त्वरितं गतः ।
 निपत्य गगनाद् भूमौ तद् वनं प्रविवेच ह ॥ ३ ॥
 स प्रविष्टो मधुवनं ददर्श हरियूथपान् ।
 विमदानुद्धतान् सर्वान् मेहमानान् मधूदकम् ॥ ४ ॥
 स तानुपागमद् वीरो बद्ध्वा करपुटाञ्जलिम् ।
 उवाच वचनं श्लक्ष्णमिदं दृष्टवदङ्गदम् ॥ ५ ॥
 सौम्य रोषो न कर्तव्यो यदेभिः परिवारणम् ।
 अज्ञानाद् रक्षिभिः क्रोधाद् भवन्तः प्रतिषेधिताः ॥ ६ ॥
 श्रान्तो दूरादनुप्राप्तो भक्षयस्व स्वकं मधु ।
 युवराजस्त्वमीशाश्च वनस्यास्य महाबल ॥ ७ ॥

दृष्टा सीता महाबाहो सौमित्रे पश्य तत्त्वतः ।
 अभिगम्य तथा सर्वे पिबन्ति मधु वानराः ॥२६॥
 न चाप्यदृष्ट्वा वैदेहीं विश्रुताः पुरुषर्षभ ।
 वनं दत्तवरं दिव्यं धर्षयेयुर्वनौकसः ॥२७॥
 ततः प्रहृष्टो धर्मात्मा लक्ष्मणः सहाराघवः ।
 श्रुत्वा कर्णसुखां वार्णां सुग्रीववदनाच्च्युताम् ॥२८॥
 प्राहृष्यत भृशं रामो लक्ष्मणश्च महायशः ।
 श्रुत्वा दधिमुखस्यैवं सुग्रीवस्तु प्रहृष्य च ॥२९॥
 वनपालं पुनर्वाक्यं सुग्रीवः प्रत्यभाषत ।
 प्रीतोऽस्मि सोऽहं यद्भुक्तं वनं तैः कृतकर्मभिः ॥३०॥
 धर्षितं मर्षणीयं च चेष्टितं कृतकर्मणाम् ।
 गच्छ शीघ्रं मधुवनं संरक्षस्व त्वमेव हि ।
 शीघ्रं प्रेषय सर्वास्तान् हनूमत्प्रमुखान् कपीन् ॥३१॥

इच्छामि शीघ्रं हनुमत्प्रधाना-

न्शाखाभृगांस्तान् मृगराजदर्पान् ।

प्रष्टुं कृतार्थान् सह राघवाभ्यां

श्रोतुं च सीताधिगमे प्रयत्नम् ॥३२॥

प्रीतिस्फीताक्षौ सम्प्रहृष्टौ कुमारौ

दृष्ट्वा सिद्धार्थौ वानराणां च राजा ।

अङ्गैः प्रहृष्टैः कार्यसिद्धिं विदित्वा

बाह्योरासन्नामतिमात्रं ननन्द ॥३३॥

सौख्यात् पूर्वं कृतो रोषस्तद् भवान् क्षन्तुमर्हति ।
 यथैव हि पिता तेऽभूत् पूर्वं हरिगणेश्वरः ॥ ८ ॥
 तथा त्वमपि सुग्रीवो नान्यस्तु हरिसत्तम ।
 आख्यातं हि मया गत्वा पितृव्यस्य तवानघ ॥ ९ ॥
 इहोपयानं सर्वेषामेतेषां वनचारिणाम् ।
 भवदागमनं श्रुत्वा सहैभिर्वनचारिभिः ॥१०॥
 प्रहृष्टो न तु रुष्टोऽसौ वनं श्रुत्वा प्रधर्षितम् ।
 प्रहृष्टो मां पितृव्यस्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥११॥
 शीघ्रं प्रेषय सर्वास्तानिति होवाच पार्थिवः ।
 श्रुत्वा दधिमुखस्यैतद् वचनं श्लक्ष्णमङ्गदः ॥१२॥
 अववीत् तान् हरिश्रेष्ठो वाक्यं वाक्यविशारदः ।
 शङ्को श्रतोऽयं वृत्तान्तो रामेण हरियूथपाः ॥१३॥
 अयं च हर्षादख्याति तेन जानामि हेतुना ।
 तद् क्षमं नेह नः स्थातुं कृते कार्ये परंतपाः ॥१४॥

पीत्वा मधु यथाकामं चिकान्ता वनचारिणः ।
 किं शेषं गमनं तत्र सुग्रीवो यत्र वानरः ॥ १५ ॥
 सर्वे यथा मां वक्ष्यन्ति समेत्य हरिपुङ्गवाः ।
 तथास्मि कर्ता कर्तव्ये भवद्भिः परवानहम् ॥ १६ ॥
 नाश्वापयितुमाशोऽहं युवराजोऽस्मि यद्यपि ।
 अयुक्तं कृतकर्माणो यूयं धर्षयितुं बलात् ॥ १७ ॥
 प्रवतश्चाङ्गदस्यैवं श्रुत्वा वचनमुत्तमम् ।
 प्रहृष्टमनसो वाक्यमिदमूचुर्वनौकसः ॥ १८ ॥
 एवं वक्ष्यति का राजन् प्रभुः सन् वानरर्षभ ।
 पेश्वर्यमदमत्तो हि सर्वोऽहमिति मन्यते ॥ १९ ॥
 तव चेदं सुसदृशं वाक्यं नान्यस्य कस्यचित् ।
 सन्नतिर्हि तवाख्याति भविष्यच्छ्रुभोग्यताम् ॥ २० ॥
 सर्वे वयमपि प्राप्तास्तत्र गन्तुं कृतक्षणाः ।
 स यत्र हरिवीराणां सुग्रीवः पतिरव्ययः ॥ २१ ॥
 त्वया ह्यनुक्तैर्हरिभिर्नैव शक्यं पश्चात् पदम् ।
 कचिद् गन्तुं हरिश्रेष्ठ ब्रूमः सत्यमिदं तु ते ॥ २२ ॥
 एवं तु वदतां तेषामङ्गदः प्रत्यभाषत ।
 साधु गच्छाम इत्युक्त्वा खमुत्पेतुर्महाबलाः ॥ २३ ॥
 उत्पतन्तमनुत्पेतुः सर्वे ते हरियूथपाः ।
 कृत्वाऽऽकाशं निराकाशं यन्त्रोत्क्षिप्ता इवोपलाः ॥ २४ ॥
 अङ्गदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरम् ।
 तेऽम्बरं सहस्रोत्पत्य वेगवन्तः प्लवङ्गमाः ॥ २५ ॥
 विनदन्तो महानादं घना वातेरिता यथा ।
 अङ्गदे समनुप्राप्ते सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥ २६ ॥
 उवाच शोकसंतप्तं रामं कमललोचनम् ।
 समाश्वसिहि भद्रं ते दृष्ट्वा देवी न संशयः ॥ २७ ॥
 नागन्तुमिह शक्यं तैरतीतसमयैरिह ।
 अङ्गदस्य प्रहर्षाच्च जानामि शुभदर्शनम् ॥ २८ ॥
 न मत्सकाशमागच्छेत् कृत्ये हि विनिपातिते ।
 युवराजो महाबाहुः प्लवतामङ्गदो वरः ॥ २९ ॥
 यद्यप्यकृतकृत्यानामीदृशः स्यादुपक्रमः ।
 भवेत् तु दीनवदनो भ्रान्तविप्लुतमानसः ॥ ३० ॥

पितृपैतामहं चैतत् पूर्वकैरभिरक्षितम् ।
 न मे मधुवनं हन्याददृष्ट्वा जनकात्मजाम् ॥ ३१ ॥
 कौसल्या सुप्रजा राम समाश्वसिहि सुवत ।
 दृष्ट्वा देवी न संदेहो न चान्येन हनूमता ॥ ३२ ॥
 नहान्यः कर्मणो हेतुः साधनेऽस्य हनूमतः ।
 हनूमतीह सिद्धिश्च मतिश्च मतिसत्तम ॥ ३३ ॥
 व्यवसायश्च शौर्यं च श्रुतं चापि प्रतिष्ठितम् ।
 जाम्बवान् यत्र नेता स्यादङ्गदश्च हरीश्वरः ॥ ३४ ॥
 हनूमांश्चप्यधिष्ठाता न तत्र गतिरन्यथा ।
 मा भूच्चिन्तासमायुक्तः सम्प्रत्यमितविक्रम ॥ ३५ ॥
 यदा हि दर्पितोदग्राः संगताः काननौकसः ।
 नैवामकृतकार्याणामीदृशः स्यादुपक्रमः ॥ ३६ ॥
 वनभङ्गेन जानामि मधूनां भक्षणेन च ।
 ततः किलकिलाशब्दं शुश्रावासन्नमम्बरे ॥ ३७ ॥
 हनूमत्कर्मदत्तानां नदतां काननौकसाम् ।
 किष्किन्धामुपयातानां सिद्धिं कथयतामिव ॥ ३८ ॥
 ततः श्रुत्वा निनादं तं कपीनां कपिसत्तमः ।
 आयताञ्चितलाङ्गूलः सोऽभवद्दृष्टमानसः ॥ ३९ ॥
 आजगमुस्तेऽपि हरयो रामदर्शनकाङ्क्षिणः ।
 अङ्गदं पुरतः कृत्वा हनूमन्तं च वानरम् ॥ ४० ॥
 तेऽङ्गदप्रमुखा वीराः प्रहृष्टाश्च मुदान्विताः ।
 निपेतुर्हरिराजस्य समीपे राघवस्य च ॥ ४१ ॥
 हनूमांश्च महाबाहुः प्रणम्य शिरसा ततः ।
 नियतामक्षतां देवीं राघवाय न्यवेदयत् ॥ ४२ ॥
 दृष्ट्वा देवीति हनुमद्वदनादमृतोपमम् ।
 आकर्ण्य वचनं रामो हर्षमाप सलक्ष्मणः ॥ ४३ ॥
 निश्चितार्थं ततस्तस्मिन् सुग्रीवं पवनात्मजे ।
 लक्ष्मणः प्रीतिमान् प्रीतं बहुमानादवैक्षत ॥ ४४ ॥
 प्रीत्या च परयोपेतो राघवः परवीरहा ।
 बहुमानेन महता हनूमन्तमवैक्षत ॥ ४५ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे चतुःषष्ठितमः सर्गः ॥ ६४ ॥

पञ्चषष्ठितमः सर्गः

हनूमता श्रीरामं प्रति सीतावृत्तान्तस्य निवेदनम्

ततः प्रस्रवणं शैलं ते गत्वा चित्रकाननम् ।
 प्रणम्य शिरसा रामं लक्ष्मणं च महाबलम् ॥ १ ॥
 युवराजं पुरस्कृत्य सुग्रीवमभिवाद्य च ।
 प्रवृत्तिमथ सीतायाः प्रवक्तुमुपचक्रमुः ॥ २ ॥
 रावणान्तःपुरे रोधं राक्षसीभिश्च तर्जनम् ।
 रामे समनुरागं च यथा च नियमः कृतः ॥ ३ ॥

एतदाख्याय ते सर्वं हरयो रामसंनिधौ ।
 वैदेहीमक्षतां श्रुत्वा रामस्तूत्तरमब्रवीत् ॥ ४ ॥
 क्व सीता वर्तते देवी कथं च मयि वर्तते ।
 एतन्मे सर्वमाख्यात वैदेहीं प्रति वानराः ॥ ५ ॥
 रामस्य गदितं श्रुत्वा हरयो रामसंनिधौ ।
 चोदयन्ति हनूमन्तं सीतावृत्तान्तकोविदम् ॥ ६ ॥

श्रुत्वा तु वचनं तेषां हनुमान् मारुतात्मजः ।
 प्रणम्य शिरसा देव्यै सीतायै तां दिशं प्रति ॥ ७ ॥
 उवाच वाक्यं वाक्यज्ञः सीताया दर्शनं यथा ।
 तं मणिं काञ्चनं दिव्यं दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ ८ ॥
 वत्सा रामाय हनुमांस्ततः प्राञ्जलिरब्रवीत् ।
 समुद्रं लङ्घयित्वाहं शतयोजनमायतम् ॥ ९ ॥
 आगच्छं जानकीं सीतां मार्गमाणो दिदृक्षया ।
 तत्र लङ्केति नगरी रावणस्य दुरात्मनः ॥ १० ॥
 दक्षिणस्य समुद्रस्य तीरे वसति दक्षिणे ।
 तत्र सीता मया दृष्टा रावणान्तःपुरे सती ॥ ११ ॥
 त्वयि संन्यस्य जीवन्ती रामा राम मनोरथम् ।
 दृष्टा मे राक्षसीमध्ये तर्ज्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ १२ ॥
 राक्षसीभिर्विरूपाभी रक्षिता प्रमदावने ।
 दुःखमापद्यते देवी त्वया वीर सुखोचिता ॥ १३ ॥
 रावणान्तःपुरे रुद्धा राक्षसीभिः सुरक्षिता ।
 एकवेणीधरा दीना त्वयि चिन्तापरायणा ॥ १४ ॥
 मधःशय्या विवर्णाङ्गी पद्मिनीव हिमागमे ।
 रावणाद् विनिवृत्तार्था मर्तव्यकृतनिश्चया ॥ १५ ॥
 देवी कथंचित् काकुत्स्थ त्वन्मना मार्गिता मया ।
 इक्ष्वाकुवंशविख्यातिं शनैः कीर्तयता नद्य ॥ १६ ॥
 सा मया नरशार्दूल शनैर्विश्वासिता तदा ।
 ततः सम्भाषिता देवी सर्वमर्थं च दर्शिता ॥ १८ ॥
 रामसुग्रीवसख्यं च श्रुत्वा हर्षमुपागता ।

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाण्डे सुन्दरकाण्डे पञ्चपष्ठितमः सर्गः ॥ ६५ ॥

षट्पष्ठितमः सर्गः

चूडामणिं दृष्ट्वा सीतावृत्तमुपलभ्य च श्रीरामस्य सीताकृते विलापः

एवमुक्तो हनुमता रामो दशरथात्मजः ।
 तं मणिं हृदये कृत्वा रुरोद सहलक्ष्मणः ॥ १ ॥
 तं तु दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं राघवः शोककश्चितः ।
 नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां सुग्रीवमिदमब्रवीत् ॥ २ ॥
 यथैव धेनुः स्रवति स्नेहाद् वत्सस्य वत्सला ।
 तथा ममापि हृदयं मणिश्रेष्ठस्य दर्शनात् ॥ ३ ॥
 मणिरत्नमिदं दत्तं वैदेह्याः श्वशुरेण मे ।
 वधूकाले यथा वद्धमधिकं मूर्ध्नि शोभते ॥ ४ ॥
 अयं हि जलसम्भूतो मणिः प्रवरपूजितः ।
 यज्ञे परमतुष्टेन दत्तः शक्रेण धीमता ॥ ५ ॥
 इमं दृष्ट्वा मणिश्रेष्ठं तथा तातस्य दर्शनम् ।
 मद्यास्यवगतः सौम्य वैदेहस्य तथा विभोः ॥ ६ ॥
 अयं हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः ।
 मद्यास्य दर्शनेनाहं प्राप्तां तामिव चिन्तये ॥ ७ ॥
 किमाह सीता वैदेही ब्रूहि सौम्य पुनः पुनः ।
 परासुमिव तोयेन सिञ्चन्ती वाक्यवारिणा ॥ ८ ॥

नियतः समुदाचारो भक्तिश्चास्याः सदा त्वयि ॥ १८ ॥
 एवं मया महाभाग दृष्टा जनकनन्दिनी ।
 उन्नेन तपसा युक्ता त्वद्भक्त्या पुरुषर्षभ ॥ १९ ॥
 अभिज्ञानं च मे दत्तं यथावृत्तं तवान्तिके ।
 चित्रकूटे महाप्राज्ञ वायसं प्रति राघव ॥ २० ॥
 विज्ञाप्यः पुनरप्येष रामो वायुसुत त्वया ।
 अखिलेन यथा दृष्टमिति मामाह जानकी ॥ २१ ॥
 अयं चास्मै प्रदातव्यो यन्नात् सुपरिरक्षितः ।
 ब्रुवता वचनान्येवं सुग्रीवस्योपशृण्वतः ॥ २२ ॥
 एष चूडामणिः श्रीमान् मया ते यत्नरक्षितः ।
 मनःशिलायास्तिलकं तत् स्पर्शस्वेति चाब्रवीत् ॥ २३ ॥
 एष निर्यातितः श्रीमान् मया ते वारिसम्भवः ।
 एनं दृष्ट्वा प्रमोदिष्ये व्यसने त्वामिवानघ ॥ २४ ॥
 जीवितं धारयिष्यामि मासं दशरथात्मज ।
 ऊर्ध्वं मासाञ्च जीवेयं रक्षसां वशमागता ॥ २५ ॥
 इति मामब्रवीत् सीता कृशाङ्गी धर्मचारिणी ।
 रावणान्तःपुरे रुद्धा सृगीवोत्फुल्ललोचना ॥ २६ ॥
 एतदेव मयाऽऽख्यातं सर्वं राघव यद् यथा ।
 सर्वथा सागरजले संतारः प्रविधीयताम् ॥ २७ ॥
 तौ जाताश्वासौ राजपुत्रौ विदित्वा
 तच्चाभिज्ञानं राघवाय प्रदाय ।
 देव्या चाख्यातं सर्वमेवानुपूर्व्याद्
 वाचा सम्पूर्णं वायुपुत्रः शशांस ॥ २८ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाण्डे सुन्दरकाण्डे षट्पष्ठितमः सर्गः ॥ ६६ ॥

सप्तषष्ठितमः सर्गः

हनुमता श्रीरामं प्रति सीतासंदेशस्य श्रावणम्

एवमुक्तस्तु हनुमान् राघवेण महात्मना ।
सीताया भाषितं सर्वं न्यवेदयत राघवे ॥ १ ॥
इदमुक्तवती देवी जानकी पुरुषर्षभ ।
पूर्ववृत्तमभिज्ञानं चित्रकूटे यथातथम् ॥ २ ॥
सुखसुप्ता त्वया सार्धं जानकी पूर्वमुत्थिता ।
वायसः सहसोत्पत्य विददार स्तनान्तरम् ॥ ३ ॥
पर्यायेण च सुप्तस्त्वं देव्यङ्गे भरताग्रज ।
पुनश्च किल पक्षी स देव्या जनयति व्यथा ॥ ४ ॥
ततः पुनरुपागम्य विददार शृङ्गं किल ।
ततस्त्वं बोधितस्यास्याः शोणितेन समुक्षितः ॥ ५ ॥
वायसेन च तेनैवं सततं बाध्यमानया ।
बोधितः किल देव्या त्वं सुखसुप्तः परंतप ॥ ६ ॥
तां च दृष्ट्वा महाबाहो दारितां च स्तनान्तरे ।
आशीविष इव क्रुद्धस्ततो वाक्यं त्वमूचिवान् ॥ ७ ॥
नखाग्रैः केन ते भीरु दारितं वै स्तनान्तरम् ।
कः क्रीडति सरोषेण पञ्चवक्त्रेण भोगिना ॥ ८ ॥
निरीक्षमाणः सहसा वायसं समुदैक्षथाः ।
नखैः सुबधिरैस्तीक्ष्णैस्तामेवाभिमुखं स्थितम् ॥ ९ ॥
सुतः किल स शक्रस्य वायसः पततां वरः ।
धरास्तरगतः शीघ्रं एव नस्य गतौ समः ॥ १० ॥
ततस्तस्मिन् महाबाहो कोपसंवर्तितेक्षणः ।
वायसे त्वं व्यधाः क्रूरां मतिं भतिमतां वर ॥ ११ ॥
स दर्भसंस्तराद् गृह्य ब्रह्मास्त्रेण न्ययोजयः ।
स दीप्त इव कालाग्निर्ज्वालाभिमुखं खगम् ॥ १२ ॥
स त्वं प्रदीप्तं चिक्षेप दर्भं तं वायसं प्रति ।
ततस्तु वायसं दीप्तः स दर्भोऽनुजगाम ह ॥ १३ ॥
भीतैश्च सम्परित्यक्तः सुरैः सर्वैश्च वायसः ।
त्रोल्लोकान् सम्परिक्रम्य त्रातारं नाधिगच्छति ॥ १४ ॥
पुनरप्यागतस्तत्र त्वत्सकाशमरिदम् ।
त्वं तं निपतितं भूमौ शरण्यः शरणागतम् ॥ १५ ॥
वधाहमपि काकुत्स्थ कृपया परिपालयः ।
मोघमस्त्रं न शक्यं तु कर्तुमित्येव राघव ॥ १६ ॥
भवांस्तस्याक्षिकाकस्य हिनस्ति ससदक्षिणम् ।
राम त्वां स नमस्कृत्य राज्ञो दशरथस्य च ॥ १७ ॥
विसृष्टस्तु तदा काकः प्रतिपेदे स्वमालयम् ।
एवमह्यविदां श्रेष्ठ सत्त्वबान्छीलवानपि ॥ १८ ॥
किमर्थमस्त्रं रक्षःसु न योजयसि राघव ।
न दानवान् न गन्धर्वा नासुरा न मरुद्गणाः ॥ १९ ॥
तव राम रणे शक्तास्तथा प्रतिसमासितुम् ।
तव वीर्यवतः कश्चिन्मयि यद्यस्ति सम्भ्रमः ॥ २० ॥
क्षिप्रं सुनिश्चितैर्वाणैर्हन्यतां युधि रावणः ।
आतुरादेशमाज्ञाय लक्ष्मणो वा परंतपः ॥ २१ ॥

स किमर्थं नरवरो न मां रक्षति राघवः ।
शकौ तो पुरुषव्याघ्रौ वारुणसमतेजसौ ॥ २२ ॥
सुराणामपि दुर्धर्वा किमर्थं मामुपेक्षतः ।
ममैव दुष्कृतं किञ्चिन्महदस्ति न संशयः ॥ २३ ॥
समर्थो सहितौ यन्मां न रक्षेते परंतपौ ।
वैदेह्या वचनं श्रुत्वा करुणं साधुभाषितम् ॥ २४ ॥
पुनरप्यहमार्यां तामिदं वचनमब्रुवम् ।
त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे ॥ २५ ॥
रामे दुःखाभिभूते च लक्ष्मणः परितप्यते ।
कथंचिद्भवती दृष्ट्वा न कालः परिशोचितुम् ॥ २६ ॥
अस्मिन् मुहूर्ते दुःखानामन्तं द्रक्ष्यसि भामिनि ।
ताडुभौ नरशार्दूलौ राजपुत्रौ परंतपौ ॥ २७ ॥
त्वदर्शनकृतोत्साहौ लङ्कां भस्मीकरिष्यतः ।
हत्वा च समरे रौद्रं रावणं सहबान्धवम् ॥ २८ ॥
राघवस्त्वां वरारोहे स्वपुत्रीं नयिता भ्रूवम् ।
यत् तु रामो विजानीयादभिज्ञानमनिन्दिते ॥ २९ ॥
प्रीतिसंजननं तस्य प्रदातुं तत् त्वमर्हसि ।
समिचीक्ष्य दिशः सर्वा वेणुदग्रधनमुत्तमम् ॥ ३० ॥
मुक्त्वा वल्गाद् ददौ मह्यं मणिमेतं महाबल ।
प्रतिगृह्य मणिं दोर्भ्यां तव हेतो रघुप्रिय ॥ ३१ ॥
शिरसा सम्प्रणम्येनामहमागमने त्वरे ।
गमने च कृतोत्साहमवेक्ष्य वरवर्णिनी ॥ ३२ ॥
विवर्धमानं च हि मामुवाच जनकात्मजा ।
अश्रुपूर्णमुखी दीप्ता वाष्पगद्गदभाषिणी ॥ ३३ ॥
ममोत्पतनसम्भ्रान्ता शोकवेगसमाहता ।
मामुवाच ततः सीता सभाग्योऽसि महाकपे ॥ ३४ ॥
यद् द्रक्ष्यसि महाबाहुं रामं कमललोचनम् ।
लक्ष्मणं च महाबाहुं देवरं मे यशस्विनम् ॥ ३५ ॥
सीतयाप्येवमुक्तोऽहमब्रुवं मैथिलीं तथा ।
पृष्ठमारोह मे देवि क्षिप्रं जनकनन्दिनि ॥ ३६ ॥
यावत्ते दर्शयाम्यद्य ससुग्रीवं सलक्ष्मणम् ।
राघवं च महाभागे भर्तारमसितेक्षणे ॥ ३७ ॥
सात्रवीन्मां ततो देवी नैष धर्मो महाकपे ।
यत्ते पृष्ठं सिषेवेऽहं स्ववशा हरिपुङ्गव ॥ ३८ ॥
पुरा च यदहं वीर स्पृष्ट्वा गात्रेषु रक्षसा ।
तत्राहं किं करिष्यामि कालेनोपनिपीडिता ॥ ३९ ॥
गच्छ त्वं कपिशार्दूल यत्र तौ नृपतेः सुतौ ।
इत्येवं सा समाभाष्य भूयः संदेष्टुमास्थिता ॥ ४० ॥
हनुमन् सिंहसंकाशौ ताडुभौ रामलक्ष्मणौ ।
सुग्रीवं च सहामात्यं सर्वान् ब्रूया अनामयम् ॥ ४१ ॥
यथा च स महाबाहुर्मां तारयति राघवः ।
अस्माद् दुःखाम्बुसरोधात्तत्त्वमाख्यातुमर्हसि ॥ ४२ ॥

इदं च तीव्रं मम शोकवेगं
रक्षोभिरेभिः परिभर्त्सनं च ।
ब्रूयास्तु रामस्य गतः समीपं
शिवश्च तेऽध्वास्तु हरिप्रवीर ॥ ४३ ॥

एतत् तवार्था नृप संयता सा
सीता वचः प्राह विषादपूर्वम् ।
एतच्च बुद्ध्वा गदितं यथा त्वं
अद्वत्त्व सीतां कुशलां समग्राम् ॥ ४४ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे सप्तषष्ठितमः सर्गः ॥ ६७ ॥

अष्टषष्ठितमः सर्गः

सीतायाः संदेहस्य स्वकर्तृकतन्निवारणस्य च वृत्तान्तस्य हनुमता वर्णनम्

अथाहमुत्तरं देव्या पुनरुक्तः ससम्भ्रमम् ।
तव स्नेहान्नरव्याघ्र सौहार्दादनुमान्य च ॥ १ ॥
एवं बहुविधं वाच्यो रामो दाशरथिस्त्वया ।
यथा मां प्राप्नुयाच्छीघ्रं हत्वा रावणमाहवे ॥ २ ॥
यदि वा मन्यसे वीर वसैकाहमरिंदम ।
कस्मिंश्चित् संवृते देशे विश्रान्तःश्वोगमिष्यसि ॥ ३ ॥
मम चाप्यल्पभाग्यायाः सांनिध्यात् तव वानर ।
अस्य शोकविपाकस्य मुहूर्तं स्याद् विमोक्षणम् ॥ ४ ॥
गते हि त्वयि विक्रान्ते पुनरागमनाय वै ।
प्राणानामपि संदेहो मम स्यान्नात्र संशयः ॥ ५ ॥
तवादर्शनजः शोको भूयो मां परितापयेत् ।
दुःखान् दुःखपराभूता दुर्गतां दुःखभागिनीम् ॥ ६ ॥
अयं च वीर संदेहस्तिष्ठतीव ममाग्रतः ।
सुमहांस्त्वत्सहायेषु ह्यृक्षेषु हरीश्वर ॥ ७ ॥
कथं नु खलु दुष्पारं तरिष्यन्ति महोदधिम् ।
तानि ह्यृक्षसैन्यानि तौ वा नरवरात्मजौ ॥ ८ ॥
त्रयाणामेव भूतानां सागरस्यास्य लङ्घने ।
शक्तिः स्याद् वै न ते यस्य वायोर्वा तव चानघ ॥ ९ ॥
तदस्मिन् कार्यनिर्योगे वीरैव दुरतिक्रमे ।
किं पश्यसि समाधानं ब्रूहि कार्यविदां वर ॥ १० ॥
काममस्य त्वमेवैकः कार्यस्य परिसाधने ।
पर्याप्तः परवीरघ्न यशस्यस्ते बलोदयः ॥ ११ ॥
बलैः समग्रैर्यदि मां हत्वा रावणमाहवे ।
विजयी स्वपुरीं रामो नयेद् तत् स्याद् यशस्करम् ॥ १२ ॥
यथाहं तस्य वीरस्य वनाहुपधिना हता ।
रक्षसा तद्गयादेव तथा नार्हति राघवः ॥ १३ ॥
बलैस्तु संकुलां कृत्वा लङ्कां परबलादनः ।
मां नयेद् यदि काकुत्स्थस्तत् तस्य सदृशं भवेत् ॥ १४ ॥
तत् यथा तस्य विक्रान्तमनुरूपं महात्मनः ।
भवत्याहवशूरस्य तथा त्वमुपपादय ॥ १५ ॥

तदर्थोपहितं वाक्यं प्रश्रितं हेतुसंहितम् ।
निशम्याहं ततः शेषं वाक्यमुत्तरमब्रवम् ॥ १६ ॥
देवि ह्यृक्षसैन्यानामीश्वरः प्लवतां वरः ।
सुग्रीवः सत्त्वसम्पन्नस्त्वदर्थे कृतनिश्चयः ॥ १७ ॥
तस्य विक्रमसम्पन्नाः सत्त्ववन्तो महाबलाः ।
मनः संकल्पसदृशा निदेशो हरयः स्थिताः ॥ १८ ॥
येषां नोपरि नावस्तान्न तिर्यक् सज्जते गतिः ।
न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्वमिततेजसः ॥ १९ ॥
असकृत् तैर्महाभागैर्वानरैर्बलसंयुतैः ।
प्रदक्षिणीकृता भूमिर्वायुमार्गानुसारिभिः ॥ २० ॥
मद्विशिष्टाश्च तुल्याश्च सन्ति तत्र वनौकसः ।
मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन्नास्ति सुग्रीवसंनिधौ ॥ २१ ॥
अहं तावदिह प्राप्तः किं पुनस्ते महाबलाः ।
नहि प्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हीतरे जनाः ॥ २२ ॥
तदलं परितापेन देवि मन्गुरपैतु ते ।
एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः ॥ २३ ॥
मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्रसूर्याविवोदितौ ।
त्वत्सकाशं महाभागे नृसिंहावागमिष्यतः ॥ २४ ॥
अरिघ्नं सिंहसंकाशं क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ।
लक्ष्मणं च धनुष्मन्तं लङ्काद्वारमुपागतम् ॥ २५ ॥
नखदंष्ट्रायुधान् वीरान् सिंहशार्दूलविक्रमान् ।
वानारान् वारणेन्द्राभान् क्षिप्रं द्रक्ष्यसि संगतान् ॥ २६ ॥
शैलाम्बुदनिकाशानां लङ्कामलयसानुषु ।
नर्दतां कपिमुख्यानां नचिराच्छ्रोष्यसे स्वनम् ॥ २७ ॥
निवृत्तवनवासं च त्वया सार्धमरिंदमम् ।
अभिषिक्तमयोध्यायां क्षिप्रं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ २८ ॥

ततो मया वाग्भिरदीनभाषिणी
शिवाभिरिष्टाभिरभिप्रसादिता ।
उवाहं शान्तिं मम मैथिलात्मजा
तवातिशोकेन तथातिपीडिता ॥ २९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डेऽष्टषष्ठितमः सर्गः ॥ ६८ ॥

प्राप्तिस्थानम्—

गीताप्रेस, पो० गीताप्रेस (गोरखपुर)